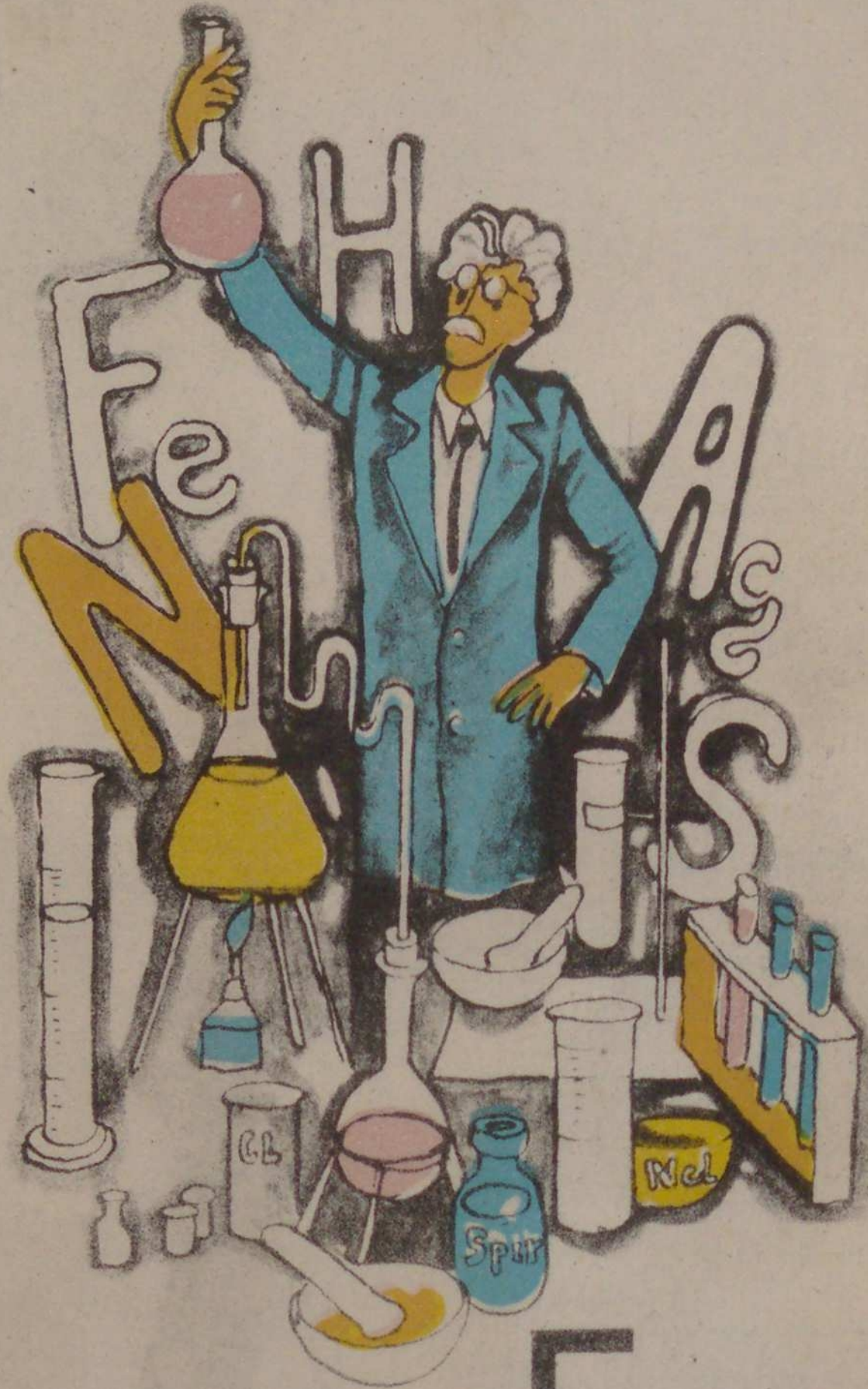

δθj P2
C 71

Τύποι Χημικών

Κυπριον Εσιν
ικσυρι

Јури Сотник

Р₂
Сојс 71

ЌУПРУМ ЕСИН ИЌСИРИ

fund 2015

Мэчбури нүсхэ

Фиридунбэј Көчэрли адына
Азәрб. Дөвлэт Республика
УШАГ КИТАБХАНАСЫ
Инв. № 48155

48155

Кәнчлик · Бакы · 1982

Төрчүмә едәни *Микајыл Рзагулузада*.

Јури Сотник.

С 74 Куприм Есин иксири. Повест. Кәнчлик. 1982.
200 сәһ.

Пионер елми чәмијјәти, бешинчиләр һаггында шән повест. Әсәрда пионер дәстә рәһбәринин фаалијјәтиндән, дәрс күнләриндән бәһс едилир.

С $\frac{70802}{M 653(12)-81}$ 76—81 4803010200

© Кәнчлик—1982

„Детская литература“ нәшријјатынын (Москва) 1978-чи ил чыгындан төрчүмә едилмишдир.

БИРИНЧИ ФӘСИЛ

Маршевскилин ағ кафелли мәтбәхләри ишыг вә сәс-күјлү иди. Орада дөрд нәфәр јашлы адам чај ичә-ичә, учадан даныша-даныша, нәјәсә күлүрдүләр. Мәтбәхдән кәнар, стол-үстү лампа илә ишыгланмыш отагда сацитлик иди. Амма там сацитлик дејилди: бурада астадан вә ја пычылты илә данышырдылар.

Венја хырылтылы сәслә:—Сузумушам,—дејирди,—лап чижәрим јаныр.

Родја деди:—Кет ич дә.

—Еһ, онлары билмирсән!.. Көзләринә көрүнән кими, јатмаға көндәрәчәкләр. Һансы шејтан мәнә деди ки, бу гәдәр сијәнәк балығы јејим...

—Онда гој мән кәтирим.

—Сән дә кетмә; биз јадларына дүшәрик, јығышыб евә кәдәрләр.

Онлар сусдулар. Венја дәриндән көксүнү өтүрүб ағзыны марчылдатды. Бу вахт Родјанын ағлына бир фикир кәлди.

—Тасдан ичәрсәнми?

—Әши, һәр нәдән олур-олсун! Мән инди лап елә бил сәһрада... ја да ки лап Гобинин өзүндәјәм.

—Онда мән јавашча һамамханаја кириб, тасы сәнә кәтирәрәм.

—Һә! Ди кет! Анчаг чох су кәтир!

Родја пәнчәләри үстүндә отагдан чыхды. Венја исә гаранлыгда галды.

Апрел ајы јаман исти кечирди, пәнчәрә тајбатај ачыг иди. Лап пәнчәрәнин ичиндә тахта бир учајағын үстүндә әлдәгајырма бир дурбин гојулмушду, бунун тәсвирини Родја әввәли вә ахыры олмајан көһнә бир китабчада охумушду. Дурбини о бир-биринин ичинә кечән ики картон борудан дүзәлтмишди. Објективи узагкөрәнләр үчүн көзлүк шүшәсиндән, окулјары

исә—Венјанын анасынын сынмыш театр дурбининин окулјары иди. Үчајагы Венја дүзэлтмишди. Инди, будур, достлар өз дүзэлтдикләри дурбини сынагдан кечирмәк, аја бахмаг, хәритәдә көрдүкләри «дәнизләри», «океанлары», бәлкә елә кратерләри дә өз көзләри илә нәзәрдән кечирмәк истәјирдиләр.

Достлар бирчә шеји нәзәрә алмамышдылар: дүз онларын евинин габагындан енли, амма гыса Логоваја күчәси узанырды ки, бунун да һәр ики тәрәфинә күкнар ағачлары кими чохмәртәбәли евләр дүзүлмүшдү. Нава ајдын иди, амма ај узагдакы он ики мәртәбәли гүлләнин ардында кизләнмишди вә тезликлә ордан чыхмалы иди.

Достлар өз ачы тәчрүбәләриндән билирдиләр ки: әкәр Венја саат ондан сонра Родјакилдә ләнкимиш олсајды, о саат зәнк чалыначаг, Венјаны телефона чагырачаглар вә о өз анасынын сәсини ешидәчәкди:

«Вениамин! Хәбәрин вармы саат нечәдир? Тез кәл евә!»

Инди саатын әгрәби онун јарысына јахынлашырды, анчаг достларын һәлә үмидләри варды. Венјанын атасы илә анасы әр-арвад Маршевләрлә сөһбәтә кәлмишдиләр, јашлы Маршевләрлә Рудаковлар бир јерә јығышдыгда исә һәмишә сөһбәтләри јахшы тутарды. Бирчә онлары нараһат едән олмајајды! Бирчә онларын јадына салан олмајајды ки, оғланлары вар вә онларын јатмаг вахтыдыр!

Родја, әлиндә јекә ағ бир тас, сәссизчә отаға кирди.

О, јавашча деди:—Тасы, әлбәттә, јахаламышам.—Ону јазы столунун үстүнә гојду.

Венја таса јахынлашыб, башыны онун ичинә узатды, амма ағзы суја чатмады: Родја сују о гәдәр дә чох кәтирмәмишди, тасын кәнарлары һүндүр, Венја исә, бәстәбој иди.

Венја дејинди:—Бурда кәрәк ја дурна кими узун бојнун, ја да димдијин олсун.

О тасы дөшәмәјә гојду, ики әли вә ики ајагы үстүндә әјлиб ичмәјә башлады. Бу вахт Родја деди:

—Орада бизим диш фырчалары гојулмуш стәканымыз да вар... Анчаг, өзүн демишдин ки, су чох олсун, о баш-бу баша кедиб-кәлмәк исә чәнчәл ишдир.

Венја мызылдана-мызылдана деди:—Һә, јахшы еләмисән ки, тасда кәтирмисән.

Венја су ичдикдән сонра тасы јенә столун үстүнә гојду вә достлар нөвбә илә дурбинә бахмаға башладылар. Онларын гаршысында јүзләрлә пәнчәрә варды вә һәр пәнчәрә өз сары, гырмызы, нарынчы, јашыл, көј ишыгыны сачырды... Анчаг

достлары бу пәнчәрәләр марагландырмырды. Онлар јалныз бирчә үчмәртәбә евә диггәт јетирирдиләр. Бу ев Логоваја күчәсинин лап ахырында, она перпендикулјар,—јә'ни дүз оғланларла үзбәүз иди. Онун биринчи мәртәбәдәки пәнчәрәләрини јарышәффаф пәрдәләр өртмүш, икинчи вә үчүнчү мәртәбәләрин пәнчәрәләринин кәнарларына рәнкли портјерләр салынмышды. Достларын дурбин јох, астрономик бору адландырмағы хошладыглары дурбин һәмин бу пәнчәрәләрә тушланмышды.

Иш бурасындадыр ки, һәмин бу үчмәртәбә евдә рајон Пионер вә мәктәблиләр сарајы јерләширди, һәм дә ки, бу, ади сарај дејилди. Орада, әлбәттә, драм коллективи дә, рәгс вә хор коллективләри дә, бәдии һејкәлтәрәшлыг вә рәсм, «Бачарыглы әлләр» вә кәнч авиамоделчиләр дәрнәкләри дә варды... Амма бүтүн бунлардан башга, Пионерләр сарајында елми-конструктор «Кәшфијатчы» чәмијјәти дә варды. Бу чәмијјәтин бә'зи үзвләри әсл елми-тәдгигат институтларынын әсл алимләринин тапшырыгы илә тәдгигат ишләри апарыр вә әсл завод вә фабрикләрин сифариши илә әсл чиһазлар гурурдулар. Сарај бу јахынларда тикилмишди; һәмиләр тәчһизат барәдә хәсислик етмәјиб, һәмин бу рајон сарајы үчүн елә е'малатхана вә лабораторијалар дүзәлтмишдиләр ки, һеч шәһәр Пионерләр сарајында да беләләри јох иди.

Родја вә Венја јухары синиф шакирдләриндән ешитмишдиләр ки, «Кәшфијатчы» чәмијјәтинә јалныз о адамлары гәбул едирдиләр ки, өзү бир чиһаз дүзәлтмиш вә ја мүстәгил елми тәдгигат апармыш олсун. Һәр икиси дә үмид едирди ки, әкәр онларын дүзәлтдикләри астрономик бору баш тутмуш олса, онлары да чәмијјәтә гәбул едәрләр.

Борунун көрүш сәһәси чох кичик иди. Достлар нөвбә илә каһ бу, каһ о бири пәрдәләнмәмиш пәнчәрәјә бахырдылар. Онлар һәрәкәт едән ушаг вә јашлыларын һәрәкәт едән фигурларыны көрүр, амма онларын нә үзләрини, нә дә ки, биналардакы әшјаны ајдын көрә билмирдиләр. Бәлкә пәнчәрәләрин шүшәләри тозланмышды, бәлкә дә иш елә боруда иди.

Јаваш-јаваш пәнчәрәләрдәки ишыглар сөнмәјә башлады. Ики, үч, һәрдән дөрд пәнчәрә бирдән сөнүрдү. Көрүнүр, бу һәмин пәнчәрәләрин ардындакы бинанын һәчминдән асылы иди. Бир аз сонра ахырынчы пәнчәрәнин дә ишыглары сөндү.

Венја пычылдады:—һамы кетди.

Ај һәлә ашкара чыхмамышды. Оғланлар тахтын үстүнә отуруб дәфәләрлә бахдыглары мәчмуәдәки ајын сәтһини көс-тәрән хәритәјә бахмаға башладылар.

Арадан он, бәлкә дә он беш дәгигә дә кечди. Мәтбәхдән һәлә дә шән сәсләр ешидилрди вә Рудаковларын кетмәжә һазырлашдыглары көрүнмүрдү.

Бирдән Венја деди:—Родка! Ахы, бу күн чүмәдир.

— Нә олсун ки?

— Бөжүкләрин сабаһ истираһәт күнүдүр, јадларындан чыхыб ки, биз мәктәбә кетмәлијик, одур ки, һәлә отурублар!

Бу фикир ушаглары севиндирди вә онлар бир-бирини јумругла дүртмәләјә-дүртмәләјә бир мүддәт јавашча күлә-күлә зарафатлашдылар. Сонра Родја ајаға галхыб, боруја јахынлашды вә көзүнү окулјара дирәди. Бирдән о нечә санијә донуб галды, сонра дикәлди.

— Венка! Бир бура бах! Неч бир шеј көрмүрсәнми?

Бору Пионерләр сарајына тушланыб галмышды. Венја окулјарын борусуну азачыг тәрпәдә-тәрпәдә хејли бахды вә нәһәјәт, инамсыз һалда деди:

— Дејәсэн, еләдир... дејәсэн, пәнчәрәјә нәсә гара пәрдә чәкибләр, јухарыдан исә ишыг сүзүлүр. Аһа!.. Бир бах! О бири пәнчәрәдән дә ишыг сүзүлүр, амма бир гәдәр аз.

Борунун архасына јенә Родја кечди. Инди о даһа шүбһә етмирди ки, һәр ики пәнчәрәјә гара пәрдә салыныбдыр. Дејәсэн, бу пәрдәләр пәнчәрәнин чәрчивәсинә вурулмуш мыхлардан асылыб вә јухарыдан бир азча аралы галыбдыр. Достлар бир-биринә баха-баха сусдулар.

Родја деди:—Мараглы ишдир!

— Мараглы ишдир!—Венја да тәкрат етди.

— Ахы, сәнин јахшы јадындадыр ки, һәр ики пәнчәрәдә пәрдә јох иди.

— Нә, лап елә бил бу саат көзүмүн габағында көрүрәм.

— Белә чыхыр ки, сарај бағландыгдан сонра, һәмин отагда пәнчәрәләрә пәрдә асыб, тәзәдән ишыг јандырыблар.

— Белә чыхыр да...

Родја борунун јанына гајытды. О, боруну азачыг саға дөндәриб, артыг үчүнчү пәнчәрәдә дә енсиз ишыг золағы көрдү. Бундан сонра о, бүтүн икинчи мәртәбә узуну боруну ики дәфә кәздирди, амма о бири пәнчәрәләрин һеч бириндә ишыг јох иди. Родја јенә Венјаја сары дөнүб деди:

— Демәли белә: бунлар сағ тиндән дөрдүнчү, бешинчи вә алтынчы пәнчәрәләрди. Сән орада «Бачарыглы әлләр» дәрнәјиндә мәшғул олубсан. Бәлкә, о отагда нә олдуғу јадындадыр... һә... тиндән бу дөрдүнчү, бешинчи вә алтынчы пәнчәрәләр олан отаг?

— Нә... «Бачарыглы әлләр» үчүнчү мәртәбәдәдир, икинчидә... чәмијјәт, һә, бу дејәсэн «Кәшфијјәтчы» чәмијјәтидир.

— Бәлкә, бир јахшы-јахшы јадына саласан?

Родја отуруб, инди бәстәбој Венјаја алтдан јухары бахырды. О, бурнуну гашыја-гашыја бир мүддәт сусду, сонра дилләнди:

— Дајан көрүм! Демәли, икинчи мәртәбәдә коридорда ахырынчы гапы—електроника лабораторијасыдыр.

— Лап јахшы јадындадыр?

— Лап дәгиг. Гапыда лөвһәчик асылыб.—Венја јенә сусду.—Амма онунла јанашы гапы... јәгин елә өзүдүр ки, вар. Дејәсэн... дејәсэн кимја лабораторијасыдыр. Әкәр кимја лабораторијасыдырса, онда—мәсәлә ајдындыр: орада сәлигәсаһман апаран Купрум Есдир. Өзүн билирсән о нечә сәлигәбаздыр.

Купрум Ес—мәктәблиләрин өз араларында кимја мүәллими Куприан Семјоновичә гојдуглары ад иди: о һәм дә Пинерләр сарајында кимја лабораторијасына рәһбәрлик едирди. О, гоча, бир гәдәр гәрибәтәһәр иди, амма јухары синиф-шакирдләри нәјә көрә исә, ону севир вә һөрмәт едирдиләр.

Родја деди:—Јахшы. Тутаг ки, орада Купрум Ес сәлигәсаһман апарыр. Јахшы, бәс, әввәла, о ора нечә кириб, икинчиси, пәнчәрәләри пәрдәләмәк онун нәјинә кәрәк?

Венја чијинләрини чәкди.

— Онун ора нечә кирмәси мәсәләси беләдир ки, өз ачары ола биләр. Ахы, о сәнинчүн елә-белә адам дејил, Купрум Есдир еј. О ки галды пәнчәрәләрә пәрдә салынмасына... Мәсәлән, ахшам пәнчәрәләрин пәрдәләри салынмајанда анамын ачығы тутур.

Белә чаваб Родјаны разы салмады.

— Демәли, сәнин фикринчә, белә чыхыр ки: лабораторијада мәшғәлә кетдији мүддәтдә пәнчәрәләрин пәрдәсиз олмасы Купрум Еси нараһат етмирди, тәк галдыгда исә, нараһат етмәјә башлајыб. Јох, бурда нәсә вар...

Родја сөзүнүн ахырыны демәди. Венја тәсадүфән пәнчәрәјә бахыб, бирдән аз гала вар сәси илә чығырды:

— Еј! Ај!..

Ири, бир кәнары азачыг әјри олан ај узагдакы он ики мәртәбә евин дамы илә јанашы асылыб галмышды. Родја боруја сары чумуб, ону аја тушламаға башлады, Венја исә мәчмуәни гапыб, онунла јанашы дурараг, тәләсик деди:

— Ал! Хәритәјә бах вә ахтар. Нәләлик ири шејләрдән бирини ахтар. Одур еј! Фыртыналар океаныны ахтар!

Елэ һәм ин дэгигэ дэһлиздэн бөжүклэрин сәси ешидилди:

Венја, демәк олар ки, чыгыра-чыгыра деди:—Родка! Бизмкиләр евә, кетмәјә һазырлашырлар. Чәлд ол, бах, мәнә дә вер! Фыртыналар океанына...

Гапынын ағзында Венјанын анасы көрүндү:

— Венка, һеч хәбәр ин вар ки, саат нечәдир? Он бирин жарысы!

— Ана чан!.. Бу саат! Лап бу саат!

Венјанын анасы сәсини галдырды:

— Вениамин, «бу сааты»-зады јохдур!

Венја аһ чәкә-чәкә:—Вәссалам! Һәләлик!—дејиб гапыја сары јөнәлди.

Родја достуну өтүрүб, чәлд јатағыны ачды, сојунду, әјиндә бирчә гыса туман, ата-анасына «ширин јуху»—демәк үчүн чыхыб, отаға гајытды вә ишығы сөндүрүб, өз астрономика мүшәһидәләринә давам етди. О, ајын хәритәсиндә ән бөжүк түнд ләкәләрин шәклини јадында јахшы сахламышды, амма борунун васитәсилә бир-бирилә битишән фыртыналар Океаны, Јағмурлар Дәнизи вә Ајдынлыг Дәнизини тапынчаја гәдәр бир хејли әзијјәт чәкмәли олду.

Амма һәр һалда Родја разы галды. Онун дүзәлтдији бору нә гәдәр мүкәммәл олмаса да, јенә онун көмәји илә «океан» вә һәр ики «дәниз» ади көзлә олдуғундан ајдын көрүнүрдү, Родја јатмаг үчүн јеринә узананда бу гәрара кәлди ки, бу күнләрдә Венја илә бирликдә кедиб елми чәмијјәтә, астрономија сексијасына јазылсынлар.

ИҚИНЧИ ФӘСИЛ

Һәр синфин өз пәһләваны, өз көзәли вә өз философу олур. Бешинчи «Б» синфиндә шәк-шүбһәсиз пәһләван Лјошка Павлов иди: о, тәк бирчә әли илә синифдәки оғланларын һәр биринин өһдәсиндән кәлирди. Родјаны да философ адландырмаг оларды, чүнки һәр чүр мараглы идејалары о, нечә дејәрләр, «ичад» едирди. Көзәл дә Зоја Ладошина иди. О јалныз көзәл дејил, һәм дә дәстә шурасынын сәдри иди вә бу вәзифәни о, синфин биринчи көзәли олмаг вәзијјәтиндән јүксәк гијмәтләндирирди.

Ертәси күн сәһәр Родја илә Венја мәктәбә кедәндә, о бири күчә илә Зоја да ора кедирди, һәм дә тәк јох, өз «активи» илә биркә кедирди—о, әтрафындакы алты ушағы белә адландырырды. Вахт һәлә еркәнди вә Зоја тәләсмәдән, гырмызы

туфли кејмиш ајагларыны көзәл әда илә ата-ата, үзәринә гара сачлары төкүлмүш чијинләрини һәр аддымда азачыг ојнада-ојнада кедирди. О, һәм арамла кедир, һәм дә арамла данышырды:

— Билмирәм... Әкәр мәни һәтта јенидән сәдрлијә намизәд көстәрсәләр дә, јәгин ки, һәр һалда бәјнума көтүрмәјә чәјәм.

Бу чүмлә «активләрин» наразылығына сәбәб олду.

Нјуса Касаткина чыр сәслә дилләнди:—Зојка! Вај!.. Дәли олубсан, нәдир?

Сонја Барбарисова сәсини узада-узада:—Зо-о-о-ја!..—деди.—Һеч утанмырсан белә сөзү ағзына алырсан?!

Дивар гәзетинин комбул редактору Шурик Лопухов јоғун сәслә уғулдады:—Һогга чыхарма, Зојка, јахшысы будур, һогга чыхарма, бош-бош данышма!

Зоја чијинләрини ојнатды.

— Ахы, ај вәтәндашлар, кәрәк елә һәмишә мән олам? Ахы бир аз динчәлмәк дә лазымдыр! Елә бил ки, мәндән савайы сәдр ола билән адам гәһәтдир!

— Ахы, ким вар еј? Ахы, ким вар?—бәстәбој Нјусја јенә дә чыр сәслә дилләнди.—Елә билирсән мән ола биләрәм? Ахы мәним сөзүмә өз мангамда да һеч кәс гулаг асмыр, бах, белә!

Сонја Барбарисова мүмкүн гәдәр инандырычы данышмаға чалышды.

— Ај Зоја, өзүн бир фикирләш вә баша дүш ки: бизим һеч биримизин дәстәдә сәнин гәдәр һөрмәти јохдур. Синифдәки галан ушаглар исә, өзүн билирсән ки, нечә пассивдирләр: ичтимаи ишләр үзрә һеч нә етмәк истәмирләр,—дејиб, Сонја һәдәләјирмиш кими, бармағыны галдырды.—Зоја! Бах, өзүн көрәрсән: әкәр сән сәдр олмасаң, бүтүн ишләр батар!

Редактор јоғун сәслә уғулдады:—Бүтүн ишләр алт-үст олар, ишләр корланар, ишләр батар!

Әкәр бу «активистләр» бир гәдәр көзүачыг олсајдылар, көрәрдиләр ки, Зоја һеч дә сәдрлик вәзифәсиндән ајрылмаг истәмир, тәрсинә, дәстә шурасынын гаршыдакы јенидән сечилмәсиндән чох-чох никарандыр. Бүтүн бу сөһбәти о өз тәрәфдарлары гаршысында әзилиб-бүзүлмәк, назланмаг үчүн етмир, она көрә едир ки, онун намизәдлијини онларын нә дәрәчәдә мөһкәм мүдафиә едәчәкләрини билмәк истәјирди. Анчаг Зојанын әтрафындакылар сәдәдил адамларды вә о, ушаглар чәпәки бир нәзәр салыб, архајын олду ки, онлар һамысы мөһкәм нараһат вә никарандырлар. Балачабој Нјусја, хырдача һөрүкләри бојнуна бәнд едилмиш башыны ашағы салыб,

Һәр аддымда дизләринә тохунан портфелинин дәстәсиндән икиәлли жапышыб аддымлајырды. Сонја Барбарисованын узунсов сифәти санки бир аз да узанмышды, редакторун хырдача көзләри исә лап дәјирмиләшмишди.

Нјусја, Шурик вә Сонјадан башга Зојанын јанынча үч нәфәр дә: узундраз Жура Банкин вә ағсач, демәк олар ки, тамамилә гашсыз екиз бачылар Настја вә Катја Мухиналар да кедирдиләр. Онлар өз адәтләринчә диниб-данышмырдылар, амма онларын да көркәмләриндә күскүнлүк дујулурду. Ахы, бу ушаглар бу вахта гәдәр Зоја Ладошинанын «мүдрик» рәһбәрлијиндән чох-чох разы идиләр.

Ијирми сәккиз нөмрәли мәктәб јени иди, ушаглар биринчи ил иди ки, орада охујурдулар, буна көрә дә пионер тәшкилатына сечкиләр кечән баһарда дејил, дәрс илинин әввәлиндә кечирилди. Баш пионер дәстә рәһбәри чәһәтиндән мәктәбин бәхти кәтирмәмишди: о, елә һеј хәстә олурду. Амма дәстә рәһбәри бешинчи «Б»-јә сентјабрын илк күнләриндән кәлмишди. Бу, доггузунчу синиф шакирди, бәстәбој, чох зирәк, узунсов чидди сифәтли, чәлд һәрәкәтли бир гыз иди. Ады, фамилијасы Дина Ковал иди. О вахтлар о, мөһкәм гәрара алмышды ки, бүтүн өмрүнү педагожи фәалијјәтә верәчәкдир. (Бундан да әввәл исә, о јенә дә елә мөһкәм гәрара кәлмишди ки: әввәл вәкил, сонра һәким, сонра моделчи-рәссам олачаг). Илк вахтлар онун иши гызғын кедирди. Дина о саат синифдә үстүнлүк севән зирәк Зојаны көрүб, ушаглара тәклиф етди ки, ону дәстә шурасынын сәдри сечсинләр. Зојаны сечдиләр. Зоја да Шурик Лопухову бабат шәкил чәкә билдијинә көрә, дивар гәзети редактору сечмәји тәклиф етди, Шурики дә сечдиләр. Шуранын галан үзвләрини дә, демәк олар ки, нечә кәлди сечдиләр, чүнки ушаглар бир-бирини аз таныјырдылар.

Пионерләри һансы ишләрә чәлб етмәји өјрәнмәк үчүн Дина «Вожаты» мәчмуәсинә бахмаға баш гошмады. Бу барәдә онун өз фикирләри варды. Онун једдинчидә охујан бир гардашы варды ки, анасы илә кобуд рәфтар едирди, ев ишләриндән һеч бирини көрмәк истәмирди, буна көрә дә о илк нөвбәдә өз пионерләриндә ата-аналарына һөрмәт вә һәр бир ишдә онлара көмәк етмәк мејлини тәрбијә етмәк истәјирди. «Мәним аиләм» мөвзусунда јығынчаға һазырлыг ишләри башланды. Дәстә шурасынын ичласында Дина деди ки, јығынчағын әввәлиндә ики адам чыхыш етмәлидир: бир «Мән өз ата-анамы нә үчүн севирәм» мөвзусунда, бири дә «Мән анама нечә көмәк едирәм» мөвзусунда. Дәстә рәһбәри белә һесаб едирди ки, белә бир киришдән сонра ушагларын дилләри ачы-

лар вә һәр бири ата-анасыны нә үчүн севдији вә ев ишләринә нечә көмәк етдији барәдә данышмаға башлар.

Зоја тәклиф етди:—Бәс ушаглардан бирини тәнгид етмәк нечә олар? Будур, мәсәлән, Кенка Доброволски... О бизимлә гапыгоншудур... евдә һеч бир иш көрмүр, ону һеч чөрәк алмаға да көндәрә билмирләр.

Дина чидди нәзәрлә Зојаја бахды.

— Сәни сәдрлијә һаһаг јерә ирәли чәкмәмишик. Чох јарарлы тәклифдир. Даһа ким данышмаг истәјир?

Шура үзвләри арасында балачабој, чәкинкән Нјусја Касаткина да варды. Истәјирди ки, дәстә рәһбәри ону да тәрифләсин. О, әлини галдырды.

Һәјәчандан дили тутула-тутула, чыр сәслә дилләнди:

— О... о... олармы, мән анама нечә көмәк етдијим барәдә чыхыш еләјим? Мән картоф сојурам, чөрәк алмаға кедирәм, дөшәмәни сүпүрүрәм...

— Чох көзәл! Кәлин бу чыхышы да Нјусјанын адына јазаг. Даһа кимин тәклифи вар?

Шура үзвләри арасында Венја да варды.

О мызылдана-мызылдана деди:—Мән биләни, бу јаман дарыхдырычы олар.

— Нечә? Нә дедин?

— Дарыхдырычы олачаг. Ахы биз, бәјәм октјабрјатыг? «Анамы нә үчүн севирәм?.. Ата-анамә нечә көмәк едирәм?..»

— Бујур көрәк! Бир мараглы шеј тәклиф елә. Нә олду?

Венја деди:—Фикирләшмәк лазымдыр.

— Нә олар! Сән фикирләш, биз дә ишләјәк, дүз дејилми, ушаглар? Тәнгид етмәк вә фикирләшмәк һәмишә иш көрмәкдән асандыр. Вера, бәс сән нә дејирсән?

— Һә?—Вера Полозова сорушду. О, дәфтәрдә «Бир дајан!» мултфилминдәки гурдун шәклини чәкмәјә чалышырды вә һеч бир шеј ешитмәмишди.

Вера илә Венја дәстә шурасынын үзвләри сајылырдыларса да, о вахтдан бәри Дина онлары даһа пионер активистләри адландырмырды.

Чыхыш үчүн икинчи адам чәлб етмәк о гәдәр дә асан олмады. Зоја кимә дедисә, һамы рәдд еләди. Бири дејирди ки, һеч ишдән баш ача билмир, бири чыхышын мөвзусуну сарсаг һесаб едирди, анчаг нә үчүн белә һесаб етдијини изаһ едә билмирди. Ахырда нөвбә кәлиб чох чалышган, әлачы Сонја Барбарисоваја чатды; о, әла гијмәтләри чох бөјүк чәтинликлә алырды. Бурда Зоја гәрара алды ки, әл чәкмәсин. Тәнәффүсдә о, гашларыны чатыб Сонјаја јахынлашды:

— Барбарисова, сәнә мәним белә бир суалым вар: өз ата-ананы сеvirсәнми?

— Нечә мәжәр?—Барбарисова сакитчә сорушду:—Сеvirрәм.

— Будур, ајын он икисиндә жыгынчагда чыхыш едиб данышмалысан ки, өз ата-ананы нә үчүн сеvirсән.

Сонја сәсини узада-узада деди:—Зо-о-о-ја! Зо-о-о-ја, ахы, мән һеч вахт чыхыш етмәмишә-ә-әм!

— Етмәмисән, инди едәрсән. Ахы, әввәл-ахыр буна өјрәш-мәк лазымдыр.

Сонра бир гәдәр фикирләшди, сонра башыны јырғалады.

— Јох, Зоја, мән буну бачармарам... Мән һеч билмирәм бу чыхышы нечә башламаг лазымдыр.

— Сән әввәлчә һәр шеји јахшы-јахшы фикирләш, сонра чыхыш елә.

Сонја јенә фикрә кетди:

— Зоја, билирсәнми, мән һәтта фикирләшиб бир шеј тапсам да, мән... чыхыша башлајан кими, о саат өзүмү итирәчә-јәм, һамысы да јадымдан чыхачаг.

— Сән әввәлчә кағыза јаз. Бир дәфтәр көтүр, јаз. Мә'рузә кими бир шеј чыхар.

Һәмий күн Сонја Барбарисова бирчә дәгигә дә олсун кәз-мәјә чыхмады. Мәктәбдән кәлән кими, о саат отуруб, әввәлчә дәрсләрини һазырлады, сонра да бүтүн ахшамы чыхышы јаз-маға чалышараг, әзаб-әзијјәт чәкди. О өз ата-анасындан көмәк истәмәјә чүр'әт етмирди. Она гәрибә кәлирди ки, ата-анасындан сорушсун ки, онлары нә үчүн сеvir. Ертәси күн, бирчә сутка ичиндә солухмуш, арыгламыш олан Сонја Зојаја деди ки, һеч бир шеј чыхмыр; Зоја да она белә чаваб верди:

— Ахшам бизә кәләрсән, мән сәнә көмәк еләрәм.

Ахшам Сонја онлара кетди вә иш јолуна дүшдү.

Зоја сорушду:—Сәнин атан нәчи ишләјир?

— Бригадирдир... тикинтидә...

— О нә тикир?

— Ев... јашајыш еви...

— Онун о, нечә дејирләр? Көстәричиләри јахшыдырмы?

— Нә... нә билим.

— Көтүр телефону, соруш.

Сонја телефона јахынлашды. Атасы марагланды ки, онун истәһсалат көстәричиләри барәдә мә'лумат гызынын нәјинә лазымдыр. Сонја чаваб вермәкдән бојун гачыртды.

— Јахшы да... ај ата...—о ағламсына-ағламсына сәсини узатды.—Әшии, мәнә лазымдыр да!.. Јахшы, сонра дејәрәм...

Амма атасы әл чәкмәди, ахырда Сонја бојнуна алды ки,

«мә'рузә» јазыр. Бундан сонра о, Зојанын јанына кәлиб мә'лумат верди:

— Атамын бригадасы кечән јарым илин планыны јүз он бир фаиз јеринә јетириб, бу ајын планыны исә јүз он беш фаиз өдәмәк фикриндәдир.

Зоја о саат Сонјаны стол архасына отуртду, өзү бир дини стулун үстүнә дирәјиб, она диктә етмәјә башлады:

— Јаз: «Мән өз ата-анамы она көрә сеvirрәм ки, онлар чох јахшы, әмәксеvәр адамлардыр. Атам... О... истәһсалат ә'лачысы»... Јох! «Ә'ла истәһсалатчыдыр. О јашајыш евләри тикир. Онун сехи»... Нечә? Сех јох? Бригадасы? «Кечән јарым илдә планы... «Нечә фаиз» ...Јүз он бир фаиз долдуруб, бу ајда исә, сөз верибләр ки, јүз он беш фаиз өдәсинләр. Атам өз нәчиб зәһмәтини чох сеvir, она үрәкдән јаныр, буна көрә дә бригада планы белә јахшы јеринә јетирир».—Зоја бир гәдәр сусуб динчини алды.—Јахшы! Һә, индисә... сәнин анан нәчидир?

— Евдар...

Зоја Сонјанын анасынын да еvdә өз әри үчүн, Сонја үчүн, онун бөјүк гардашы вә гоча нәнәси үчүн нечә көзәл мәишәт шәраити јаратдығындан данышыб, ону да тезликлә баша вурду.

Онларын фағыр, динмәз-сөјләмәз гызларынын дәстә жыгынчағында чыхыш етмәјә һазырлашдығы хәбәри Сонјанын анасыны, атасыны вә нәнәсини хошһалландырды. Һәтта гардашлары да бунунла бир гәдәр марагландылар. Сонјанын чыхышыны «мә'рузә» адландырыб, гоншуларына да охудулар...

Анасына көмәк етмәјән Кенка Доброволскини тәнгид етмәк чыхышыны һазырламаг Зоја үчүн көзләнилмәдән, асан вә садә баша кәлди. Зојанын јадына дүшдү ки, Жора Банкин Кенја илә бир артырмада јашајыр. О да елә Сонја кими сакит вә динч бир оғланды, һәтта үздән дә она бәнзәјирди: онун кими арыг вә узудраз иди. Хулиганхасијјәт олан Кенка илә о достлуг етмирди, амма Зоја билирди ки, онларын аналары бир-биринин евләринә кедиб-кәлирләр. Зоја ону да билирди ки, о, Жоранын хошуна кәлир: һәр дәфә Жораја баханда, о өз арыг чијинләрини дүзәлдир вә үздән лагејд көрүнүрдү. Инди, будур, о бир дәфә Жораја јахынлашыб һәлим, демәк олар ки, меһрибан бир сәслә деди:

— Жора, сәни бирчә дәгигәлијә олармы? Сәнә бир сөзүм вар.

— Баш үстә,—Жора пычылдады вә онлар мәктәб пилләкә-

нинин түнлүк олмажан артырмасына чыхдылар. Жоранын үзү солгун иди, саллаг гулаглары исэ од тутуб жанырды.

— Сэн билирсэн ки, Кенка Доброволски евдэ неч бир иш көрмүр, анасына эсла көмөк еләмир?

Жора чох диггэтлэ, һэтта бир аз да горхмуш кими Зојаја бахды. Бүтүн бу мүддэтдэ биринчи дэфэ иди ки, синфин биринчи көзэли мәнз она мүрачиэт едирди. О удгунуб, тэләсик чаваб верди:

— Билирәм. Анасы мәним... анама дежиб...

Зоја башыны јана әжиб, чидди, гара көзләри илә Жораја бахды.

— Жора, сәндән бир хашишим вар. Ајын он икисиндэ биз јығынчаг кечиририк... Зәһмәт олмаса, сән дә чыхыш елә вә анасына көмөк еләмәдијинә көрә Кенаны тәнгид ет.

Жора бир ајағыны көтүрүб, о бирини гојараг, јериндә јырғаланды.

— Ахы мән... Баша дүшүрсәнми... Мән... һәр һалда, нечә олса, аилә ишләринә... һәр һалда, нәсә јахшы дүшмүр.

Зоја үзүнә сәрт бир ифадә верди вә сојуг бир эда илә деди:

— Бизим синифдә бир мүфтәхор әмәлә кәлдији һалда, бу аилә иши нијә олур? Мәнчә бу ичтимаи бир ишдир.—Зоја чијинләрини чәкиб, өзүнү елә көстәрди ки, куја кетмәк истәјир.—Амма, үмумијјәтлэ, мән сәнин үрәјиндән кечәнләри баша дүшүрәм: еләчә горхурсан ки, Кенка сәни шапалаглар.

Бу сөзләрдән сонра Жоранын јалһыз гулаглары јох, лап бүтүн үзү гызарды.

— Мән ки... Бәјәм мән рәдд едирәм? Еләчә она көрә дедим ки, нәсә јахшы чыхмыр... Галды ки, үмумијјәтлэ... баш үстә... мән... мән рәдд етмирәм.

Јығынчагдан он бир нәфәр гачмышды, амма ијирми беш нәфәр һәр һалда иштирак едирди. Сонја Барбарисова кағыздан охујурдуса да, амма јенә тез-тез дили долашырды. Нјусја Касаткина нечә картоф сојдуғуну, габ јудуғуну, чөрәк вә сүд алмаға кетдијини хејли рәван данышды. Сонра Жора чох әдәб-әрканла мүфтәхор Кенканы тәнгид еләди.

— Кена... мәнә белә кәлир ки, сән... сән өзүнү бир о гәдәр дә... бир о гәдәр дә... јахшы апармырсан,—дежиб сөзүнү гуртарды.

— Даһа ким чыхыш етмәк истәјир?—дејә Зоја сорушдуса да чавабында һамы сусду.

Дина дилләнди:—Һә, ушаглар!.. Сиз һамыһыз нечә дә

паассивсиниз! Јә’ни неч кәсин өз ата-анасы барәдә данышмалы бир сөзү јохдур?

Дәстә рәһбәри ушаглары фәаллығы чағырдығы мүддәтдә Мухина бачылар отурдуглары столун архасында гурдалана-гурдалана, бири-бирини дирсәкләри илә дүртмәләјә-дүртмәләјә, нә барәдә исә пычылдашырдылар. Онлары тәәччүбләнди-рән бу иди ки, утанчаг Нјусја, Жора вә Сонја бирдән-бирә чүрәтләниб јығынчагда чыхыш етмишдиләр. Бачылар өз араларында пычылты илә хејли мүбаһисә етдикдән сонра ахырда Настја әлини галдырды вә ону мүәллим столунун габағына чағырдылар. Инди чә гајнар судан чыхмыш кими, гыпгырмызы нөртмүш Настја дәстәјә данышды ки, Катја илә о нәинки јалһыз картоф сојур, габ јујур, мағазалара кедирләр, һэтта тозсоран машыны ишләтмәји дә өјрәнибләр, мәнзили сәлигә-саһмана салмагда да аналарына көмөк едирләр. Бундан сонра Зоја һәлә үч дәгигә дә кимин чыхыш етмәк истәдијини сорушду. Дина да ушаглары пассивликдә төһмәтләндириди.

Белә чыхды ки, дәстәнин бүтүн јығынчағы вур-тут ијирми дәгигә чәкди; амма јығынчаг гуртардыгда дәстә рәһбәри Зојаја деди:

— Зәрәр јохдур! Неч олмаса бу күн бүтүн актив ашкара чыхды. Чыхыш едән ушагларының фамилијалары нәдир?

Зоја адлары вә фамилијалары деди:

— Бах белә! Бундан сонракы ишләриндә онлара архалан. Дүздүр, онлар бир гәдәр утанырдылар, амма ичтимаи ишләрә хошлары вар.

Јығынчаг иштиракчылары мәктәбдән чыханда, Кена Жораја деди:

— Ај әдәб-әрканлы оғлан! Бир бәри кәл көрүм!

Жора она јахынлашды.

— Ај әдәб-әрканлы гочаг, мәним шәхси ишләримә нијә бурнуну сохурсан, һә?

Жора чаваб вермәјә мачал тапмады, чүнки Кена онун сифәтинә бир јумруг вурду. Амма бу вахт мә’лум олду ки, солгун, арыг Жора өзү дә чох көзәл вурушур. Неч кәс һәлә көрмәјә белә мачал тапмамыш, о, комбул Кенканы јыхыб, далына минди. (Кена үзүгојлу јыхылмышды). Һамы анчаг ону көрдү ки, Жора Кенканын сачындан јапышыб, бурнуну асфалта дөјәчләјир. Јухары синиф шакирдләри онлары ајырдылар. Кенканын бурну әзилмишди, амма о, ата-анасына шикајәт етмәди: мәнлији буна јол вермирди. Ертәси күн Зоја Динаја тәклиф етди ки, тә’чили јығынчаг чағырыб, Жора илә Кенканын мәсәләсини мүзакирә еләсинләр, амма дәстә рәһ-

бәри бир гәрара кәлә билмәди. Бир тәрәфдән Кенка җахшы еләмәмишди ки, һаглы тәнгидә јумругла чаваб вермишди, дикәр тәрәфдән дә, Жора да Кенканын бурнуну асфалта дө-јүб әзмәмәли иди. Дина һеч чүр ајырды едә билмирди ки, дө-јүшән бу ики нәфәрдән һансынын тасгыры даһа бөјүкдүр вә ахырда бу гәрара кәлди ки, бу мәсәләни һеч мүзакирәјә гојмасынлар.

Һәр нә исә, синифдә әсла көзә чарпмајан ушаглар бирдән-бирә «фәал» олмушдулар, һалбуки, Нјусја вә Шурикдән баш-га дәстә шурасынын үзвләри ичласлардан бојун гачырмаға башламышдылар.

ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ

Арадан ики һәфтә гәдәр кечдикдән сонра Дина гәти гә-рара кәлмишди ки, онун әсл сәнәти педагожи фәалијјәт де-јил, «Интурист»дә бәләдчи олмагдыр. О инкилис дилини өјрәнмәјә баш гошуб, пионер дәстә рәһбәри вәзифәсиндән тамамилә сојумушду. Дүздүр, о дәстә шурасынын јығынчаг вә ичласларына кәлирди, амма, һәмишә, арадан ијирми дәги-гә кечдикдә, дејирди ки, һараса вачиб кетмәлидир вә бүтүн ишләри Зојанын өһдәсинә гојурду, о да бундан чох разы га-лырды.

Демәк олар ки, Зојанын вә «фәалларынын» гызғын фәа-лијјәтләри бүтүн дәрәс или боју давам етди.

«Әла дәрәс уғрунда» адлы дивар гәзети чох мүнтәзәм чы-хырды. Дүздүр, Шурик верилән јазылары редактә етмәји ба-чармырды, о ки галды јазмағы һеч бачармырды, амма баш-лыглар чох көзәл алынырды. Јазылары исә, јенә дә һәмин о Сонја, Жора, Нјусја вә Мухина бачылар Зојанын нәзарәти алтында јазырдылар. Бу јазылар чох да нөвбәнөв олмурду. Тутаг ки, ајын бириндә, бир јазыда Јура Дјоргачов ријазий-јатдан кери галмаға башладығы үчүн тәнгид едилирдисә, о бириндә Петја Коротков јалныз дөрд вә беш гијмәтләрлә охудуғу үчүн тәрифләнирди. Ајын он бешиндә Костја Пере-верзеви дәрсләрдә сөһбәт етдијинә көрә тәнгид едир, Маша Салтыкованы исә јалныз беш гијмәтлә охудуғуна көрә тәриф-ләјирдиләр. Һәр нөмрәдә бир үчүнчү јазы да варды. О, «Би-зим вәзифәләримиз» ја да буна бәнзәр адланырды. Белә јазы-ларда ондан данышылырды ки, синиф кәрәк дәрәс мүвәффә-гијјәтләри уғрунда мүбаризәни вә ја низам-интизамы позан-ларла мүбаризәни күчләндирсин.

Гәзетдә карикатуралар да олурду. Шурик онлары пис чәк-мирди, амма онлар да бир о гәдәр чүрбәчүр олмурду. Онлар-да ја башыны дәрәс китабынын үстүнә гојуб јатмыш шакирд, ја көзүнү тавана зилләјиб, бурнуну гурдалајан, ја да балача бир ушағы вә ја гызы көтәкләјән јекәпәр бир шакирд тәсвир олунурду. Гәзет һәр нечә олса да, амма чох мүнтәзәм чыхыр-ды, буна көрә дә Дина редактору да, Зојаны да тәрифлә-јирди.

Зоја өз чошғун фәалијјәтиндә Дина илә бәрабәр тәртиб етдикләри иш планы илә кифәјәтләнмирди. О даһа ирәли ке-дирди: ән инадкар икиаланларын сијаһысыны јазыб, өз «фәал»ларындан бирини онларын һәр биринә тәһким едирди ки, дәрсләриндә онлара көмәк еләсинләр.

Жора хејли әзијјәт чәкдисә дә, амма һәр һалда Дјоргачо-ваја икисини дүзәлтмәјә көмәк етди, амма галанлары җахшы мүәллим ола билмәдиләр. Онлар һеч нәји ағыллы-башлы изаһ едә билмирдиләр вә һәр мәшғәлә белә баша чатырды ки, онлар өзләри ики аланларын јеринә мәсәләләри һәлл едир вә јазы ишләрини диктә едирдиләр. Тәнбәл-икиаланлар чох ра-зы галырдылар, амма бу онларын дәрәс илинин ахырына кими ики алмаларынын габағыны алмады.

Тәкрар едирәм ки, «фәаллар» хошбәхт идиләр. Бу вахта гәдәр онлар һеч кимин көзүнә көрүнмүрдүләр, елә онларын бир чоху дәрәсдән башга өзләрини бир шејлә мәшғул едә бил-мирдиләр, инди исә, онларын һәјәти һәр чүр тә'чили ишләрлә долу иди, онлар, демәк олар ки, һәр күн мүшавирә тәшкил едир, дәстә рәһбәри онлары тә'рифләјир, адлары тез-тез ди-вар гәзетинә дүшүр вә аилә үзвләри онларын нечә бөјүк ич-тимаи вәзифәләри олдуғлары барәдә ифтихарла данышырды-лар.

Амма өз вәзијјәтиндән һамыдан чох ләззәт алан Зоја иди. О, мәктәбдән евә кәлчәк, нәнәсинә јорғунлугдан шикајәтлә-ниб, јемәкдән сонра дивана узаныр, гәзетдән-мәчмуәдән бир шеј охујур, јарым саата гәдәр узандыгдан сонра атасынын кабинетинә кечирди. Атасы дәзкахгуран заводун мүдири иди. Ахшамлар о, завода телефон едиб ахшам нөвбәсинин нечә ишләдијини сорушар, чүрбәчүр сәрәнчамлар верәрди. Инди Зоја да атасынын јазы столунун архасында отуруб, телефон дәстәјини әлине алды.

— Барбарисова? Данышан Ладошинадыр. Пауков барә-синдәки гејдләр нә һалдадыр? Көзлә һа, ајын он бешинә аз галыр...

— Жораны, хаһиш едирәм! Банкин? Салам! Сабаһ сән

дәрсдән сонра азча ләнкимәли олачагсан: Мухина бачылар Валерка Ивановун ата-анасы илә онун дәрсләри барәдә данышмаға кедәчәкләр. Валерка да онлары һәдәләжиб ки, күчәдә тутуб һөрүкләјәмәк. Она көрә дә сән онларла кетмәлисән ки, о, гызлары сачламасын...

Беләликлә Зоја бүтүн көмәкчиләринә телефон едиб, һәр биринә јени бир тапшырыг вә ја әмәли көстәриш верирди.

Будур, инди дә Зојанын кефи көкдүр: архајындыр ки, гаршыдакы сечкиләрдә «фәаллары» онун архасында дағ кими дурачаглар, галан ушаглар барәдә исә нараһат олмаја биләр. Дина Ковал вахтилә онлары наһаг јерә «пассив күтлә» адландырمامышды ки... Онлардан һәр бири өз хүсуси иши илә мәшғулду вә кимин сәдр олачағы онлары һеч марагландырмырды да.

Мәктәбә јахынлашдыгда, Зоја һәлә узагдан Родјанын гывырчыг сачларыны көрдү. Онун сачлары ајры чүр сачлар иди: бинанын ичиндә онлара сары демәк олмазды, сарыја чалар бир рәнк иди, амма күнүн алтында бу сачлар од кими јанырды. Будур, инди дә, јумшаг јаз күләји алтында Маршевин башында елә бил, нәсә хырдача тонгал кими бир шеј јанырды. Родја илә јанашы Венја да кәлирди. Достлар күчәнин гаршы тәрәфиндән кәлиб, мәктәбин дарвазасына јахынлашырдылар.

Зоја Родјаны көрдүкдә, аддымларыны јејинләшдирди.

— Маршев! Бир дәгигә дајан!—дејиб, Зоја сонра өз јолдашларына дөнәрәк әлавә етди:—Сиз кедин! Мәним сөзүм вар.

Онлар бир гәдәр инчимиш һалда, Зојаја вә дарвазанын ағзында дурмуш ики оғлана баха-баха, мәктәбин һәјәтинә кирдиләр.

— Һә... динләјирәм,—Родја чәкинә-чәкинә чаваб верди вә үзүндәки хејли ајдын көрүнән чилләр солғунлашды, чүнки, о өзү гызарды.

Маршев чохдан Зојанын хошуна кәлирди, амма илин әввәлиндә һисс едирди ки, Родјанын синфин биринчи көзәлине о гәдәр дә диггәт јетирмәк мејли јохдур. Амма мартын ахырларына доғру Зоја баша дүшдү ки, вәзијјәт дәјишмишдир. Бир дәфә о, тәсадүфән дөнүб бахдыгда, белә бир мәнзәрә көрдү: Маршев ону биринчи дәфә көрүрмүш кими, ағзычыла, она баха-баха донуб галмышды. Бу һал бир нечә дәфә дә тәкрар олунмушду. Будур, инди дә: Зоја онунла данышмаға башлајан кими, о гызарды вә бу һал Зојанын чох хошуна кәлди. О, назлана-назлана портфелини ојнатды.

— Маршев! Бах, сәнин барәндә дејирләр ки, чох ағыллысан, башына чүрбәчүр идејалар кәлир...—Зоја сусду. О, башыны јана әјиб, Родјаја бахырды, о да чијинләрини азачыг галдырыб көзүнү гыза зилләмишди.

— Һә, мәтләб үстүнә кәл көрәк,—дејиб Венја ону тәләсдирди.

Зоја она һеч нәзәр јетирмәји дә лајиг көрмәди. Гыз һәлә дә Родјаја бахырды.

— Маршев, бу күн саат үчдә кағыз төр-төкүнтүләри јыгымы башланыр. Елә бир шеј фикирләш ки, бизим дәстә мәктәбдә биринчилик газансын. Һә, фикирләш, бир идеја тап көрәк! Һә, Маршев, нә дејирсән?

Родја јавашча деди:—Кәрәк фикирләшәм.

— «Фикирләшәм» демәк асандыр!—Венја јенә сөзә гарышды.—Һеч билирсән инди кағыз төр-төкүнтүсү вәзијјәти нечә чәтиндир?

Зоја онун сөзүнү кәсәрәк деди:

— Асан олсајды, хаһиш етмәздим ки?!

Шәһәрдә, москпадакы кими, ијирми килограм кағыз тәһвил верәнләр хүсуси талонлар алырдылар вә бу талонлара мағазаларда елә китаблар сатырдылар ки, онлары еләчә пул илә алмаг чәтин иди. Инди гәбул мәнтәгәләринә көһнә кағызлары бир чох јашлы адамлар өзләри апарырдылар. Кәнч кағыз јығанларын мәнзилләрә зәнк вурмалары илә онлара галаг-галаг көһнә журналлар верәчәкләринә үмид бағламаг инди мүмкүн дејилди.

— Һә, нә дејирсән, Маршев? Фикирләшәрсәнми?

— Фикирләшәрәм... Амма инанмырам ки... Һә дә... бундан бир шеј чыха.

— Бир сөzlә, Маршев, көзләјирәм,—дејиб Зоја һәјәтә сары кетмәк истәјирди ки, бу вахт Венја ону сәсләди:

— Зојка, бир дајан!

— Һә, көзләјирәм. Нә вар ки?—Зоја Венја илә гуру, һәтта бир гәдәр дә ловға-ловға данышырды.

— Ахы сән, кәрәк ки, Пионерләр сарајында мәшғул олурсан?

Зоја Сараја бахды. Сарај күчәнин о бири башында, мәктәбдән јүз метр гәдәр кәнарда иди.

— Һә, мәшғул олурам. Бәдии гираәт дәрнәјиндә.

Бу вахт артыг Родјанын бүтүн утанчаглыгы кечиб кетмишди. О, Зојаја сары аддымлады:

— Билирсәнми, Ладошина... Бизим белә бир ишимиз вар: чох билмәк истәјирик ки, бах, о пәнчәрәләрин ардындакы отаг

нәдир? Бах, о икинчи мәртәбәдә—күнчдән дөрдүнчү, бешинчи вә алтынчы пәнчәрәләр. Амма дэгиг де.

Зоја јенә дә сараја бахды.

— Һә. Демәли ки, коридорун о башындан биринчи отаг електроника лабораториясыдыр. Онунла јанашы... Билдим! О сизин нәјинизә лазымдыр ки?

Оғланлар бир-биринә бахдылар. Онлар дүнәнки мүшәһидәләрини Зојаја билдирмәк истәмирдиләр. Бәлкә о пәнчәрәләрин ардында нәсә, чәнчәл бир иш вар! Бәлкә орада елә бир сирр вар ки, онлар онун үстүнү ача биләрләр! Онлар һәр бири бу барәдә нәинки јалныз фикирләшир, даһа артыг буну дурду вә һәр икиси өзүнү итирәрәк сусурду.

Зојанын кефи көк иди, о јенә дә портфелини ојнатды.

— Уф, Маршев, Маршев! Һәмишә нәсә бир шеј ујдурусан! Дејин көрүм, бу сизин нәјинизә лазымдыр, онда мән дә дејәрәм ки, орадакы отаг нәдир.

Родја дили долаша-долаша чаваб верди:—Һә—белә... билирсәнми, биз буну һәлә сәнә дејә билмәрик.

— Дејә биләрсиниз, амма истәмирсиниз, әкәр демәк истәмирсинизсә, онда—өзүнүз билин!—дејиб Зоја дөндү вә гәти аддымларла мәктәбин гапысына сары јөнәлди.

Венја чығырды:—Зојка! Сән адамсан, ја нәсэн?..

— Бах, бу күн көһнә кағыз төкүнтүләри барәдә бир шеј фикирләшиб тапын, онда дејәрәм.—Зоја чөнүб бахмадан, шән һалда чаваб верди.

Венја динмәдән онун архасынча јумругла һәдәләди, Родја исә Венјаја деди:

— Еһ, нијә нараһат олурсан ки? Сабәһ «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә јазылмаға кедәндә, һамысыны өзүмүз өјрәниб биләрик.

ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ

Бу вахта гәдәр Зојанын «фәаллары» һәр шеји јалныз онун көстәриши илә едирдиләр. Амма букүн онлар бу јазылмамыш гајдадан кәнара чыхдылар. Зоја Родја вә Венја илә данышдығы мүддәтдә, онлар һәјәчанланмыш һалда мәктәбин гапысы арзында дуруб мәсләһәтләширдиләр.

Редактор мырылдана-мырылдана дејирди:—Јох, биз ону дилә тутарыг, баша саларыг, јола кәтирәрик. Јохса бүтүн ишләр батар, бүтүн ишләр пуча чыхар.

Бирдән Сонја Барбарисова сәсини узада-узада дилләнди:—

Јо-ол-да-ашла-ар! Бирдән о бири ушаглар Зојаны јенидән сечмәдиләр! Бир дә көрәрсән ки, она сәс вермәдиләр. Неч билирсиз бизим гызлардан бәзиләринин ондан нечә зәһләси кедир?!
— Һә,-һә,—Катја Мухина сөһбәтә гошулду.—Онларын, демәк олар ки, һамысы она пахыллыг едирләр.

Бачысы да әлавә етди:

— Онларын елә ишләри-күчләри будур ки, Зојаны «һогга-баз» адландырыр вә чүрбәчүр башга ијрәнч сөzlәр дејирләр.

Бирдән Нјусја Касаткина чыр сәслә деди:—Ијрәнч а? Гызлар Зоја барәдә ијрәнч сөzlәр десинләр? Јох, онда биз суса билмәрик, биз дә һәрәкәтә кечмәлијик!

Редактор баша дүшмәјиб сорушду:—Нечә јәни һәрәкәтә кечмәлијик?

— Һә, кәлин кедәк, мән сизә дејим нечә етмәлијик!

Артыг арадан бир нечә дэгигә кечәндән сонра онлар алтысы да «һәрәкәтә» башладылар.

Венја илә Родја мәктәбин коридоруна јеничә кирмишдиләр ки, дәбдәбәли бир һалда димдик дурмуш Сонја Барбарисова онларын габағыны кәсди:

— Рудаков вә Маршев! Мәним сизинлә чох чидди бир сөһбәтим вар.

Родја деди:—Бујур.

— Бу јахынларда бизим пионер тәшкилатында јенидән сечкиләр башланачаг: сиз кимә сәс вермәк фикриндәсиниз?

— Нә билим!—Венја чаваб верди.

Родја деди:—Һәлә фикирләшмәмишәм.

— Будур, ушагларын чоху Зоја Ладошинаја сәс вермәјә һазырлашыр, мән дә елә билирәм ки, о ән лајигли намизәддир. Ај Рудаков вә Маршев, кәлин һамы бирликдә Ладошинаја сәс верәк! Һә?

Родја деди:—Е'тиразым јохдур.

— Дејирсән Ладошинаја, јахшы, гој олсун Ладошинаја,— дејә Венја әлавә етди.

Достлар биолокија кабинетинә јахынлашдыгда, архаларындан јоғун бир сәс ешитдиләр:

— Маршев вә Рудаков! Маршев вә Рудаков! Бир дэгигә дајанын, бир дэгигә дајанын, бир дэгигә дајанын!

Маршев вә Рудаков редакторун сәсини таныдылар. Онлар дајаныб кери дөндүләр, о исә уғулдаја-уғулдаја дејирди:

— Кәлин сечкиләрдә һамы бирликдә Ладошинаја сәс верәк! Бирликдә Ладошинаја сәс верәк! Сәс верәк, сәс верәк, сәс верәк!

— Ди жахшы, бәсдир дә, верәрик!—Венја дарыхмыш чаваб вериб элавә етди:—Нә жапышыблар бу Ладошинадан?!

Достлар кабинетә кирдикдә көрдүләр ки, Сонја Барбарисова голузорлу Лјошка Павловун столу өнүндә дуруб, сәсини узада-узада дејир:

— Па-а-авлов! Сәнә чох чидди бир сөзүм вар.

Биринчи дәрсдән сонра һәр ики досту јаман тәшвишә салан бир әһвалат баш верди. Онлар кабинетдән тәнәффүсә јеничә чыхмышдылар ки, Родја бирдән јерә мыхланмыш кими дуруб, коридор узуну һараса баха-баха галды. Венја да о тәрәфә бахдыгда, онлара јахынлашмагда олан намә'лум бир гочадан башга һеч бир гәрибәлик көрмәди. Бирчә санијә сонра Родја Венјаны дирсәји илә дүртмәләјиб, пычылты илә деди:

— Бир бах! Бу ки, Купрум Есдир!

Киши бирдән елә дәјишмишди ки, һәтта инди дә Венја кимја мүәллимини о саат таныја билмәди. Куприан Семјонович, јетмиш јашы олдуғуна бахмајараг, адәтән, өзүнү һәрби адамлар кими димдик тутарды, һәмишә гар кими ағаппаг јахалыг вә гара галстук тахарды, демәк олар ки, елә јахалығы кими дүмаг зәриф бығы да сәлигә илә вурулмуш оларды. Инди исә, онлара сары кәлән адам бели бүкүлмүш, хејли төр-төкүнтү кејимли бир гоча иди. Јахалығы елә эзик-үзүк иди ки, санки сојунмајыб јатмышды, галстуку ики сантиметрә гәдәр ашағы сүрүшмүш, ордлары батмыш, јанагларыны ағ түк басмышды. Амма һамыдан писи көзләри иди: онлар солухмуш, санки өнләриндә һеч бир шеј көрмүрдүләр.

Купрум Ес кечдикдән сонра Венја јавашча сорушду:— Көрәсән она нә олуб? Хәстәләнибми?

Родја да астадан деди:—Бәлкә һеч хәстәләнмәјиб? Бәлкә онун... белә дә... әһвалы јохдур!

— Ахы нә мә'нада әһвалы јохдур?

— Мәсәлән, о мә'нада ки, нә үчүнсә, эзаб чәкир. Бах, кәл бир фактлары тутушдураг: кечәләр кимја лабораторијасында ишыг јаныр, инди исә, Купрум Ес... өзүн көрүрсән ки, нә һалдадыр. Бәлкә билир ки, лабораторијасында нәсә, бир ән-кәл вар! Бәлкә орада кечәләр нә баш вердијини билир вә бу она эзаб верир!

Венја башыны булады:

— Јох, Родка! Сән даһа лап доғрудан хәјалбазлыға башлајырсан!.. Биринчиси, биз оранын һәтта кимја лабораторијасы олуб-олмадығыны јәгин билмирик. Икинчиси... јахшы,

сән өзүн һәр һалда бир ачыг де көрәк, ахы она эзаб верән нә ола биләр? Һә, нә?

Родја динмәјиб фикирләшди.

— Кәл белә күман едәк: тутаг ки, Купрум Есин лабораторијасындан чүрбәчүр чиһазлар јох олур, о да бунун дәрдини чәкир. Һәмин чиһазлары исә кечәләр пәнчәрәләрә пәрдә чәкән һәмин адам оғурлајыр.

Инди дә Венја динмәјиб фикрә кетди. Бирдән о, чәлд бир һәрәкәтлә Родјаја сары дөндү.

— Сөзүн гысасы, билирсән нә вар? Кәл Купрум Есин јанына кедиб, пәнчәрәләр барәдә она дејәк. Әкәр о, кечәләр орада ишыг јандығыны билмирсә, онда, доғрудан да, ора оғрулар кәлир вә белә чыхыр ки, биз онларын ишләринин үстүнүн ачылмасына көмәк етмиш оларыг, јох, әкәр ишыг јандығыны билирсә, онда белә чыхыр ки, һәр шеј өз гајдасындадыр.

— Нә олар... Јахшы фикирдир...—Родја јенә нәсә демәк истәјирди ки, бу вахт Нјусја Касаткина онлара јанашды:

— Ушаглар, ушаглар!—о чыр сәслә чыгырды.—Билирсиниз ки, дәстә шурасына јенидән сечкиләр вахты јахынлашыр? Венја һирсли-һирсли чаваб верди:—Дејәчәксән ки, Ладошинаја сәс вермәк лазымдыр.

— Ај ушаглар, анчаг Ладошинаја, анчаг Ладошинаја, башга һеч кәсә сәс вермәјәсиниз! Ушаглар, баша дүшүн ки, о бизим синифдә ән...

— Јахшы! Сүрүш бурдан!—Венја Родјанын голундан тутуб, ону Касаткинадан кәнара чәкди. Амма Родја Нјусјанын хәтринә дәјмәк истәмәјиб, чијни үстүндән дөнүб ону баша салды:

— Биз артыг демишик ки, Ладошинаја сәс верәчәјик.

Бөјүк тәнәффүс вахты онлар кимја мүәллимини јенә дә коридорда көрдүләр. Достлар бир мүддәт онун ардынча кедиб, данышмаға чүр'әт етмәдиләр, сонра һәр һалда үрәкләниб, ирәли кечдиләр вә Купрум Есин гаршысында дурдулар.

— Куприан Семјонович, хаһиш едирик, бағышлајын,— Родја чох нәзакәтлә сөзә башлады.—Сизинлә данышмаг олармы?

Куприан Семјонович бирдән-бирә дуруб, електрик чәрәјаны вурмуш кими, гәрибә бир сурәтдә силкинди.

— Нә? Һә-һә!—санки көрмәјән көзләри илә ушаглардан кәнара баха-баха, чәлд дилләнди. Сонра Родјаја даһа диггәтлә баха-баха, тәклар етди:—Һә-һә!.. Бујурун!

Родја сөһбәтә нәдән башламағы әсла билмирди, буна көрә узадырды:

— Куприан Семјонович, сиз бизи танымырсыныз, анча ичазэ верин һәр һалда, сиздән бир шеј сорушаг.

Купрум Ес гысача тәкрат етди:—Бујурун!

— Сиз кәрәк ки, сарајда кимја дәрнәјинә рәһбәрлик едирсиниз?

— Кимја дәрнәјинә јох. Мән биокимја бөлмәсинә рәһбәрлик едирәм. Бәли. Бах, белә!

Инди мүүллим она чох диггәтлә, Родјаја елә кәлди ки, һәддән артыг диггәтлә бахырды. Родја да бирдән-бирә гәраралды ки, узатмајыб елә дүзү-дүзүнә десин.

— Билирсинизми, Куприан Семјонович... Биз еләчә сиз хәбәрдар етмәк истәјирик. Ахы сизин лабораторија... о, һәмин о... електроника лабораторијасы илә.. јанашы дејилми?

— Һә. Електроника вә автоматика. Амма, бағышлајын, нә барәдә... Сиз мәни јә'ни нә барәдә хәбәрдар етмәк истәјирдиниз?

Ахыр Венја да сөһбәтә гошулды:

— Билирсинизми, Куприан Семјонович... биз мүшәһидә етмишик ки, кечәләр сизин отагда ишыг јаныр. Кимсә јандырыр. Амма биз билирик ки, кечәләр Пионер сарајы бағы олур.

Купрум Ес јаваш титрәк сәслә дилләнди:—Бу бо... Бош сөздүр! Орада һеч бир ишыг ола билмәз, сиз дә ону кәрә билмәзиниз. Бах, белә! Бәли! Бу да... белә бош вә һәјкүјчү шајиәләр јәјмаг да чох-чох бөјүк әдәбсизликдир. Бәли. Бағышлајын, мән тәләсирәм. Мәни көзләјирләр... Мәни мүүллимләр отағында көзләјирләр...

Белә дејиб, Купрум Ес бели бүкүлмүш һалда вә сүмүкләр чыхмыш саллаг јумругларыны сыха-сыха, ити аддымларла ушаглардан узаглашды. Достлар динмәз-сөјләмәз онун ардынча бахырдылар ки, бирдән Мухина бачылар онларын габағыны кәсдиләр.

Настја сорушду:—Ушаглар, гулаг асын, сечкиләрдә сиз кимә сәс верәчәксиниз?

Венја јумругларыны галдырыб, бачыларга гулајланды, Родја исә чәлд деди:

— Ладошинаја, Ладошинаја, архај...—О сөзүнү дејиб гуртара билмәди, чүнки Купрум Есин гајыдыб онларга сары кәлдијини көрдү.

Кимја мүүллим онлардан беш аддым гәдәр аралы дурду.

— Ушаглар! Хаһиш едирәм, јаныма кәлин, сизә ики кәлмә сөзүм вар!

Мухина бачылар јох олдулар, ушаглар да мүүллимә јахынлашдылар.

— Сиз... мәни бағышлајын... Мән һаглы дејилдим. Бәли, һаглы дејилдим,—Купрум Ес, јан-јөрәсинә баха-баха, сәсини алчалдыб давам етди.—Әкәр сиз сәһв етмирсинизсә, бу... бу, доғрудан да, чох гәрибә вә... чох да шүбһәлидир. Бах, белә! Инди исә... инди, хаһиш едирәм, дејин көрүм, ишыгы һарада вә нечә көрүбсүнүз? Бир дә нә вахт? Бах, бу вачибдир: нә вахт?

Ушаглар астрономик бору барәдә данышмадылар, садәчә оларга, мүүллимә ишыгы һансы пәнчәрәләрдә көрдүкләрини дејиб, әләвә етдиләр ки, бу ишыг гара пәрдәләрин үстүндәки аралардан сүзүлүр. Бу һадисәни мүшәһидә етдикләри вахты да тәхмини дедиләр.

Купрум Ес ики әлинин арыг бармагларыны бир-биринә пәрчимләјиб көксүнә сыхмыш һалда онларга динләјирди. Онун ачыг мави көзләри кәһ јенидән санки һеч нә көрмүр, кәһ да бирдән-бирә Родја илә Венјаја зилләнирди. Ушаглар әһвалаты данышыб гуртардыгдан сонра о, хејли мүддәт динмәди вә бирдән нәсә јадына дүшүбмүш кими деди:

— Бәли! Бүтүн бунлар чох гәрибәдир вә... чох шүбһәлидир. Бәли! Бах, белә! Сәнин адын нәдир?

— Родја Маршев. Чох јахшы! Бәс... сәнин адын?

— Рудаков Венја.

— Бәли... Демәли Венја Рудаков. Родја Маршев вә Венја Рудаков. Чох јахшы! Бәли!—О сусду вә јан-јөрәсинә көз кәздириб, сонра јенидән деди:—Демәли, сәнин адын—Родја, сәнинки дә... сәнинки—Венја! Демәли, белә, Родја вә Венја, биз, беләликлә, белә едәрик: диниб-данышмарыг. Бах, мәнз белә: сусмалыјыг. Һәм дә јохларыг. Биз бу иши јохларыг. Мән... Мән елә бу күн бу ишлә мәшғул оларам, лап елә күнү бу күн. Бәли! Амма, әкәр биз бу барәдә бир адама данышсаг онда ора кирәнләри һүр... һүркүтмүш оларыг. Сиз сусмаг лазым кәлдији барәдә мәнимлә разысынызмы? Һеч кәсә, һеч нә демәмәк... лазымдыр, еләми? Разысынызмы?

Ушаглар башларыны әјиб, мызылдандылар ки, разыдырлар.

— Өзүнүз дә сөз верирсиниз ки, һеч кимә демәјәчәксиниз? Һеч кәсә данышмајачагыныз! Һеч олмаса үч күн мүддәтиндә. Бах, белә. Үч күн, јахшымы?

Демәк олар ки, Родја илә Венја икиси дә бирдән дедиләр:

— Сөз веририк.

— Тәшәккүр!.. Тәшәккүр едирәм!—Купрум Ес нөвбә илә

онларын элләрини сыхды.—Биз бу ишлә мәшгул оларыг. Мән елә бу күн... Күнү бу күн мәшгул оларам... Бах, белә... Бәли! Биз онлары, о бәд... бәдәфкарлары тапарыг. Тапарыг онлары! Бәли! Сағлыгла галын!

Купрум Ес сүр'әтлә узаглашды.

Венја деди:—Род!.. Сәнә елә кәлмирми ки, о өзү, нечә дедим... Һә дә, шүһәли адама охшајыр, елә дејилми?

— Мәнә дә елә кәлир,—Родја чаваб верди.

Ушагларын ардындан Лјошка Павловун сәрт сәси ешидилди:

— Әшши, бу Ладошина мәсәләсиндән әл чәкин дә! Дедим ки, сәс верәрәм!

Онлар дөнүб бахдыгда, Мухина бачыларын о зорба Лјошканын јанындан нечә гачдыгларыны көрдүләр.

БЕШИНЧИ ФӘСИЛ

Бешинчи дәрәдән сонра Дина Ковал синфә кирди. О, кағыз төр-төкүнтүләри јығымынын өлкәмиз үчүн әһәмијјәти барәдә кичик бир нитг сөјләди. Сонра ушаглара тәклиф етди ки, евләринә дағылышыб, јемәкләрини јесинләр, саат үчдә исә мәктәб һәјәтинә топлашсынлар.

Кағыз төр-төкүнтүсүндән сөз дүшән кими, Родја мәктәб һәјәтинин дарвазасы ағзында Зоја илә олан сөһбәти хатырлады. Јадына дүшдү ки, Зоја ону «башына чүрбәчүр идејалар кәлән» ағыллы адам адландырмышды вә бу, әлбәттә, хошуна кәлмишди; ондан дәстәнин биринчилик газанмасына көмәк едәчәк бир шеј фикирләшиб тапмасыны да Зојанын хаһиш етдијини јадына салды. Родја Зојанын она зилләнмиш узун кирпикли, ири гара көзләрини дә хатырлады. Бунлары јадына салыб, фикирләшмәјә башлады.

Маршев илә Рудаков, һәмишәки кими евә бирликдә кедирдиләр. Венја јенә дә һәмин о пәрдәләнмиш пәнчәрәләрән вә Купрум Есин гәрибә рәфтарындан данышырды. Родја она механики сурәтдә, «һә-һә»—дејир; өзү исә баш чатладыб фикирләширди ки, јашајыш мәнзилләриндән башга даһа һаралардан көһнә кағыз тапмаг олар. Сонра Венја сабаһ Пионер сарајына кедиб «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә јазылачагларындан данышды. Родја әввәлки кими, она «һә-һә» дејир, амма өзү елә һәмин көһнә кағыз, елә һәмин «кагаб» барәдә фикирләширди.

Дајан! Бу гәрибә «кагаб» сөзү онун ағлына һардан кәлди?

Ахы, бу сөзүн мә'насы нәдир, нә демәкдир? «Кагаб... Кагаб...» Ахы бу, «кағыз габ» (јә'ни кағыз габлама материалы) сөзүнүн гысалдылмышына бәнзәјир! Бу сөз онун—Родјанын јадына һарда, нә вахт, нечә дүшүб галмышдыр?

Достлар кирәчәјә дахил олдулар. Венја лифт илә бешинчи мәртәбәјә галхды, Родја да доггузунчуја, өз мәнзилләринә кетди. Атасы евдә јох иди. О, Рудаковкилә Венјанын атасы илә шаһмат ојнамаға кетмишди. Анасы Родјанын јемәјини вермәјә башлады.

Ана арабир элләрини балдырларына чырпа-чырпа, тәхминән белә дејирди:

«Һә! Јенә дә донуб галдын! Јенә дә көзүнү зилләјибсән дивара! Јенә дә бир шеј ичад едирсән, ај мәним башымын беласы!»

Родја исә, доғрудан да, арабир, ағзында чејнәнмиш котлет, көзүнү кафел дивара зилләјәрәк, донуб галырды. Әкәр о өзүнә кәнардан баха билсәјди, өзү дә тәсдиг едәрди ки, белә дәгигәләрдә онун көзләри дә нәдәнсә, Купрум Есин көзләрини хатырладырды—онлар кими бәрәлмиш вә көрмәјән көзләрдә.

Демәли «кағыз габ». Родја көзләнилмәдән билди ки, онун бејниндә бирчә «кагаб» исми сәсләнмир, һарданса она бир сифәт дә әлавә олунур: «мәл'ун габ». Бу ифадәни о һарада ешитмишди? Дајан, дајан!.. Инди һараданса о бири сөзләрдә јадына дүшдү: «Бу мәл'ун кагаб бизи лап тәнкә кәтириб!»

Елә бу анда анасы дилләнди:—Билирсән нә вар, јолдаш Маршев! Ахыр јејәчәксән, јохса бошгабы көтүрүм?

Анасы елә «јолдаш Маршев» дејән кими, Родја дүнән ешитдији бүтүн чүмләни хатырлады: «Јолдаш Јершов, бу мәл'ун кагаб бизи лап тәнкә кәтириб!»

— Вәссалам, ана!—дејә Родја баш бармағыны анасына көстәрди, котлет вә гызармыш картоф парчаларыны инанылмаз бир сүр'әтлә ағзына дүртмәјә башлады.

Анасы сорушду:—Һә, бир шеј ичад етдин?

Родја јалныз башыны булајыб, јенә дә баш бармағыны дик тутду. Инди о һәр шеји тамамилә јадына салмышды. Дүнән мәктәбдән чыхандан сонра өз борусу үчүн јапышган алмаға «Тәсәррүфат маллары» мағазасына кетмишди вә пиштахтанын габағында дурдугда, мағазанын хидмәт бинасындан гәзәбли бир гадын сәси ешитмишди. Орада ким исә телефонла данышырды:

«Јолдаш Јершов! Ахы бу мәл'ун кагаб бизи лап тәнкә кәтириб! Бурада ики јүз килограма гәдәр јығышыб галыб, онун

элиндән тәрпәшмәжә јеримиз галмајыб, сиз дә һеј дејирсиниз ки,—машын тә'мир олунур, машин тә'мирдәдир! Нечә јә'ни чәршәнбә ахшамына гәдәр?! Ахы биз чәршәнбә ахшамына гәдәр көзләјә билмәрик! Јолдаш Јершов! Алло! Јолдаш Јершов!»

Элбәттә, бу сөһбәтин нечә гуртардығыны Родја көзләмәди: ахы онда бу мәсәлә ону әсла марагландырмырды. Инди исә о, аз гала боғула-боғула, икинчи бошгабдакы хәрәји дә удуб, бир стәкан кисели дә ичәрәк, даһа анасынын суалларына чаваб да вермәдән, гапыја чумду. Саат икијә ијирми беш дәгигә галмышды. Мәктәбин јахынлығында олан мағаза он дәгигәдән сонра наһар фасиләсинә бағланачагды.

Демәк олар ки, Родја бүтүн јолу гача-гача кетди, амма мағазая беш-он метр галмыш, аддымламаға башлады. Баша дүшүрдү ки, иш барәдә һаровоз кими пуфулдаја-пуфулдаја сөһбәт апармаг олмаз.

Мағаза бөјүк дејилди. Орада јалныз ики сатычы, бир дә кассачы—гадынлар ишләјирди. Родја сатычылардан бириндән сорушду:

— Дејин, мүдири көрмәк олармы?

— О сәнин нәјинә кәрәкдир?

— Бир мәсәлә вар. Мәни мәктәбдән көндәрибләр. Ијирми сәккизинчи мәктәбдән,—дејә Родја јаландан ујдурду.

Сатычы она пиштахтанын архасындакы гапыны көстәрди о балача бир коридора кечди. О саат диварлардан биринин дибинә галанмыш картон гутулар көрдү. Мә'лум иди ки, кағыз габлар елә бунлардыр ки вар: јары сөкүлмүш гутулар бир нечә чәркә бир-биринин үстүнә галанмыш, чәркәләрин арасындан вә гутуларын күнч-бучағындан ағ, гәһвәји, көј галын кағыз парчалары салланырды...

Родја мағаза мүдиринин балача кабинетини асанлығыла тапыб, орада, стол архасында отурмуш чәһрајыјанаг вә ачыг сары сачлары јухары дараныб тәпәсиндә јығылыб санчагланмыш көк бир гадын көрдү.

Һәмин гадын сајғачын хырдача дәјирми дашларыны шығылдада-шыгылдада, хејли чидди бир әда илә сорушду:

— Оғлан нә үчүн бујуруб?

Родја әввәлчәдән мәшг едиб һазырладығы чүмләни һәјәчанла кәкәләди ки, бу күн онларын мәктәби кағыз төр-төкүнтүләри топлајыр, инди көрәсән мағаза кағыз гутулары ушаглара верә биләрми?

Мүдир сајғачы о саат јаддан чыхартды. О, стулун арха-

сына сөјкәниб, бәрәлмиш көзләри илә ики санијә гәдәр Родја бахды.

— Ај мәним әзизим, гочағым!—О меһрибан-меһрибан дилләниб јериндән сычрады вә Родјанын элиндән тутуб мағазанын ичинә апарды вә учадан сәсләди:

— Ај Тонја! Ај Валја! Бир көрүн бура нечә бир чангуртаран кәлиб! Гутулары мәктәблиләр апарачаглар!

Сонра мүдир Родјаны апарыб, бүтүн кағыз габлар јығылмыш јерләри көстәрди. Јығын-јығын кағыз вә картон гутулар зирзәмидә, анбарда үст-үстә галанмыш, елә орадача рәфләрә һәлә мал долу, ағзы ачылмамыш гутулар да дүзүлмүшдү. Родја һәјәттә, мағазанын дал гапысы ағзында да бир галаг кағыз габлар көрдү... Мүдир бүтүн бу вар-дөвләти Родјаја көстәрә-көстәрә, дејирди ки, јанғын муһафизәчиләри ону чәримә илә һәдәләјирләр, евләр идарәси илә бу төр-төкүнтүнү һәјәтә галамаг үстүндә нечә муһафизәләр олур.

Худаһафизләшәндә мүдир Родјадан сорушду:—Сөз верирсән ки, бу күн һамысыны апарачагсыныз?

— Верирәм!—дејиб, Родја гача-гача евә гајытды.

О, гачыб евә кирән кими Венјаја телефон едиб деди ки, тез онун јанына кәлсин. Венја кәлиб, Родјанын етдији бу көшфин әһәмијјәтини о саат јүксәк гијмәтләндирди.

О деди:—Анчаг бурда ағыллы һәрәкәт етмәк лазымдыр. Јохса, о бири синифләр хәбәр тутуб, мағазая төкүлүшәрләр.

— Бәс мән нә дејирәм? Бу әмәлијјаты илдырым сүр'әтилә апармаг лазымдыр. Биринчиси, о бири ушаглара да сәфәрбәрлијә алмаг, икинчиси дә, нәглијјат барәдә фикирләшмәк лазымдыр. Көһнә үсулларла бурада һеч нә етмәк олмаз.

Көһнә үсуллар дедикдә, Родја тор габлары нәзәрдә тутурду ки, ушаглар адәт үзрә јығдыглары кағыз-куғазы бунларын ичиндә апарырдылар, бир дә ки, көһнә гәзет вә журналлары вишлә сарыјырдылар.

Венја деди:—Николајевләр көһнә модалы ушаг арабасыны тулламаг истәјирдиләр. Бәлкә һәлә тулламајыблар?

О, араба далынча кетди, Родја исә Лјошка Павлова зәнк вурду. О да сөз верди ки, о бири ушаглара зәнк вурсун вә нәглијјат мәсәләсини биртәһәр һәлл еләсин.

Иш белә кәтирмишди ки, ијирми сәккизинчи мәктәбин елә биринчи дәрс или мүддәтиндә көһнә кағыз вә метал гырынтылар јығымы бурада мараглы бир мәшғәлә олмушду, һалбуки, башга мәктәбләр үчүн бу хејли дарыхдырычы бир мәчбуријәт кими иди. Јәгин ки, бу мәктәб мүдиринин тәрбијә ишләринә бахан муавини Надежда Серкејевнанын хидмәти иди; о,

Һәм дә хәстә олан баш пионер рәһбәрини чох вахт эвәз етмәли олурду. О, лап эввәлдән белә ишләрә жарыш руһу вермиш вә буну һәр васитә илә ширникләндирмишди.

Будур, бу күн дә мәктәбин һәјәтиндә сентјабрын бириндә олдуғу кими, бир нечә јүз ушаг топлашыбдыр. Дәстә рәһбәрләри артыг онлары көзләјирдиләр ки, һәрә өз дәстәсини дүзүб, нә гәдәр адам кәлдијини сајсын вә бу барәдә Надежда Серкејевнаја рапорт версин. Һамы билирди ки, о, дүз саат үч тамамда мәктәбин даш артырмасына чыхачагдыр, инди исә, артырманын габағында хүсуси һесаблајанлар топлашымышдылар. Тәсәррүфат мүдири онлардан һәр биринә кәтирилән кағыз төр-төкүнтүсүнү чәкмәк үчүн әл тәрәзиси вермишди вә һәр бири дөшүнә наилијјәтини һесаблаамалы олдуғу синфи көстәрән бир дәфтәр сәһифәси бәнд етмишди.

Демәк олар ки, һамы јығышдыгда, бешинчи «Б» синфиндән бир јығын ушаг, арха-архаја дүзүлмүш һалда, һәјәтә кирди. Биринчи олараг, Венја уча, дәмиртәкәрли көһнә бир ушаг арабасыны сүрә-сүрә кәлирди; арабанын отурачағы гаралмыш сөјүд будагларындан һөрүлмүшдү. Венјанын ардынча, чијниндә атасынын көһнә арха чантасы, Родја аддымлајырды. Чанта о гәдәр бөјүк иди ки, учу Родјанын дизиндән дә ашағы салланмышды. Родјанын ардынча Валерка Иванов кәлирди. Онун да арха чантасы варды, анчаг балача иди, амма чијниндән, Ковбојларын кәмәнди кими һалгавары зивә ипи асылмышды. Ахырынчыдан бир нәфәр ирәлидәки голузорлу Лјоша Павлов иди, о өнүнчә тахта әл арабасы сүрүрдү. Дәстәдә ахырынчы Лјонја Марков иди. О, еләчә бош-бошуна аддымлајырды.

Бу јүрүш топлашан ушаглары чох әјләндирди.

Күлүшән ушагларын арасындан сәсләр учалды:—Будур һа, кәлдиләр! Будур һа, һоггабазлар!..

Дина Ковал исә гашгабағыны төкдү. Һамы билирди ки, инди кағыз јырмаг нечә чәтиндир, буна көрә һамы да күман едирди ки, бешинчи «Б»нин ушаглары еләчә иши зарафата салыблар. Бирчә Зоја баша дүшүрдү ки, бу, бош-бошуна дејил.

О, јавашча Родјадан сорушду:—Бир шеј фикирләшибсәнми?

—Дејәсән һә,—о да јавашча чаваб верди.—Анчаг иш позулмаса јахшы олар.

Отуз беш јашларында кирдәсифәт, бәстәбој бир гадын олан Надежда Серкејевна кәлиб чыхды. Ушаглар ушаг арабасыны, әл арабасыны вә арха чанталарыны она көстәрдиләр.

Бәстәбој Надежда Серкејевнанын сәси олдуғча саф вә чинкилтили иди; о сәрбәстчә бүтүн һәјәтә ешитдириб деди:

—Нә олар ки, зарафат јахшы шејдир. Инди көрәк бу зарафатчылары ишләмәкләри нечәдир.

О сијаһыны охуду вә бу вахт мә'лум олду ки, бешинчи «Б» «Тәсәррүфат маллары» мағазасынын јерләшдији Нинел Калачева күчәсинә дејил, Логоваја күчәсинә кетмәлидир.

Венја деди:—Јох, елә шеј јохдур!

—Көрәк башгаларынын мәһәлләсиндә иш көрәк,—дејә Павлов дејинди.

—Галиб кәләнләри мүһакимә етмәзләр,—дејә Родја тамамлады.

Бизим бешлик алдадычы һијләјә әл атды. Эввәлчә о бири ушагларла бирликдә, Логоваја күчәсинә јөнәлдиләр, сонра, кағыз јығанлар мәнзилләрә сәпәләндикдә, чәлд кери дөндүләр.

Арадан јарым саат кечәндән сонра онлар илк дәфә кәлдикләри һәмин о гајдада чәркәјә дүзүлүб мәктәб һәјәтинә кирдиләр. Анчаг Венјанын арабасы кағыз вә картон парчалары илә долу иди, үстдән дә һәмин шејлә долу ики гуту гојулмушду. Родјанын арха чантасына о гәдәр кағыз тыханмышды ки, һәтта Родјанын өзүнү көрмәк белә чәтин иди: елә бил ки, арха чантасы өзү өз ағырлығындан јырғалана-јырғалана өз чинс шалварлы ајаглары үстүндә јеријир. Валерка Иванов арха чантасындан башга, гучағында бир гуту да кәтирди, әл арабасыны исә, Лјоша Павлов илә Лјонја Марков икиликдә сүрүрдүләр. Әл арабасы да ушаг арабасы кими кағызла долу иди, үстдән дә, кәндирлә арабаја сарылыб бағланмыш ики јох, беш гуту гојулмушду.

Бүтүн бунларын орадакылара нечә тә'сир етдијини сөјләмәјә еһтијач јохдур. Һәтта өз пионерләри илә чохдан марагланмајан Дина Ковал да, күлүмсүнә-күлүмсүнә, Надежда Серкејевнаны чағырмаг үчүн мәктәбә сары јүјүрдү. Бизим бешлији хејли адам дөврәјә алмышды: бурада дәстә рәһбәрләри, ишдән азад һесаблајычылар вә артыг көһнә кағыз јығыб кәтирмиш ушаглар варды. Һамы бешинчи «Б»нин һесаблајычысы—сәккизинчи синиф шакирди Митја Боринин ушагларын кәтирдији сәрвәти тәрәзидә нечә чәкдијинә тамаша едирди: о исә лап әлдән дүшмүшдү; тәрәзиси анчаг он килограма гәдәр чәкә билирди, амма һәр гуту вә һәр арха чантасы бундан ағыр иди. «Кағыз габлары» хырда һиссәләрә ајырыб, иплә бағлајыб, һәр һиссәни ајрылыгда чәкмәк лазым кәлди.

— Элли ики килограм!—дејэ Борин эл арабасынын ичиндэ оланлары чэкиб гуртардыгдан сонра е'лан етди. О, голу илэ алнынын тэрини силиб, чибиндэн бешинчи «Б»нин сија-нысыны чыхартды вэ јоргун-јоргун Павловла Маркова баха-баха деди:—Буну сиз кэтирибсиниз? Фамилијанызы дејин! Һэрэнизэ ијирми алты килограм дүшүр.

Амма бу вахт Лјошка илэ Лјонја нэчибликлэ е'тираз етдилэр: дедилэр ки, эсас идеја Маршевиндир, буна көрэ дэ газанчын чоху онун адына јазылмалыдыр. Родја да нэчибликлэ е'тираз етди вэ ахырда белэ гэрара кэлдилэр ки, бүтүн кэтирдиклэри көһнэ кағыз төр-төкүнтүсү беш бэрабэр һиссэјэ бөлүнсүн.

Һесаблајычы кағызлары тэрэзидэ чэкмэји гуртарыб е'лан етди:

— Намысы, демэли, јүз он бир килограмдыр.

Бу вахт һамы Надежда Серкејевнанын сэсини ешитди:

— Ај мэним эзизлэрим! Бу һардан ағлыныза кэлди?

О, башыны јана эјиб, бир-биринэ битишмиш эллэрини долгун јанағына дирэјиб, дурмуш вэ көзлэрини кағыз вэ картон галағына зилләмишди.

Венја күлэ-күлэ деди:

— Бу һэрби сирдир, Надежда Серкејевна.

— Ај гузуларым! Ахы, мэн бу күн јата билмэрэм! Ахы ма-рағымдан хэстэлэнэрэм.

«Гузулар» дэзэ билмэјиб, бүтүн һэгигэти данышдылар вэ алтынчы «А» синфинин дэстэ рэһбэри гэзэблэ е'тираз етди:

— Надежда Серкејевна! Ахы, бу... бу ки, ганун позмаг кими бир шејдир! Калачева күчэсиндэ кағызы бизим дэстэ јығыр, амма онлар... Јох, бу доғрудан да, ганун позмагдыр!

Надежда Серкејевна башыны галдырды. Онун боју, дэстэ рэһбэринин бојундан гыса иди.

— Бэс сэнин дэстэн, а бала, һеч «Тэсэррүфат маллары» мағазасына баш чэкмэји эглинэ кэтирибми?

Буна чаваб кэлмэди.

Ушаглар артыг кэтирдиклэринин тэхминэн јарысы гэдэр дэ кағыз-картон галмыш мағазая ахышдылар. Ушаглар кэтирдиклэри нөвбэти һиссэни бошалданда, артыг о бири кағыз јығанларын да чоху гајыдыб кэлмишди. Һэрэси тэхминэн дөрд, эн чоху беш килограм кэтирмишди. Зоја да Мухина ба-чылар илэ кэлиб чыхды.

— Һэ, Ладошина, нечэдир, Родканын ағлына јахшы идеја-лар кэлир, ја јох?—дејэ Венја шэн-шэн сорушду. О, Зојаны

Һесаблајычынын јанына кэтириб, онун вэрэгэ јаздығы рэгэм-лэри көстәрди.

Ладошина јаман бэрк хошланды, амма буну эсла бүрузэ вермэди.

— Мэн елэ онсуз да билирдим ки, Маршев фикирлэшиб бир шеј тапар,—дејиб, о мэмнунијјэтлэ көрдү ки, Родјанын үзүндэки чиллэрин рэнки солду, чүнки о өзү гызармышды.

АЛТЫНЧЫ ФӘСИЛ

Ахшамчағы көјүн үзүнү булуд басды, ајы мүшаһидэ етмэк олмазды. Родја јатмамышдан габаг Пионерлэр Сарајынын о шүбһэли үч пәнчэрэсинэ көз јетирди. Бүтүн пәнчэрэлэр га-ранлыг иди. Амма, дејэсэн, јох! Нэсэ, чох инчэ вэ чох солгун ишыг золағына бэнзэр бир шеј пәнчэрэләрдән биринин үст тэрэфиндән сезилирди. Родја, көзлэри санчана гэдэр, хејли мүддэт о пәнчэрэјэ бахды, амма баша дүшэ билмэди ки, она елэ кэлир ја јох.

Сэһэр (ахы бу күн базар күнү иди), гэлјаналты едэн ки-ми, Венја да кэлиб чыхды вэ достлар астрономија борусуна лајигли бир көркөм вермэји гэрара алдылар. Ону Родјанын атасынын шејлэри арасындан тапдығы, дәри рэнклэмэк үчүн олан гара рэнклэ рэнкләдилэр. Рэнк асетонлу, ишылдајан рэнк иди. Тез гуруду вэ картон боруну метал вэ ја пластмасс-дан ајырмаг инди чэтин иди. Достлар јекэ үчајағы евдэ гој-дулар.

Саат он ики радэлэриндэ достлар сараја кирдилэр. Базар күнү олдуғуна бахмајараг, вестибүл сакитлик иди. Анчаг һараданса, јухарыдан аккордеон вэ маһны сэси ешидилирди. Кириш гапысы илэ үзбәүз,—үстүндэ телефон олан балача столун архасында, гара халатлы бир гадын отурмушду. О со-рушду:

— Еј, чаванлар, һансы дэрнэјэ кэлибсиниз?

Родја бир аз өзүнү итирди, амма Венја чэлд чаваб верди:

— Биз һэлэ һеч бир дэрнәкдэ јохуг. Һэлэ јазылмаға кэл-мишик.

— Онда кедин нөвбэтчи мүэллимин јанына. Одур, бах, о гапыја.

Ушаглар вестибүлүн ахырындакы гапыја сары кетмэк ис-тэјирдилэр ки, бирдән Венја сагдакы дивара сары дөндү вэ деди:

— Кәл бир бахаг, көрәк нә вар?

Хүсуси бир лөвһәдә хәттләр чәкилмиш ики бөјүк кағыз вәрәги асылмышды. Биринин јухарысында јазылмышды: «Дәрнәк вә коллективләрин мәшғәлә чәдвәли». Бурада һәм театр вә рәгс, һәм симли аләтләр, һәм «Бачарыглы әлләр» коллективләри, һәм дә һејкәлтәрәшлыг вә рәсм, бичмә-тикмә дәрнәкләри... варды. Ушаглар чәдвәли ахыра гәдәр охумадылар. Бу, онлары марагландырмырды. Амма онунла јанашы бир вәрәгә дә асылмышды. Онун үзәриндә белә бир башлыг көрүнүрдү: «Кәшфијатчы» чәмијјәти сексијаларынын мәшғәлә чәдвәли».

— Һә, будур, бах!—Венја чәдвәли учадан охумаға башлады:—«Кибернетика сексијасы!», «Електроника вә автоматика!», «Бионика!» Бионика нә демәкдир?

Родја чаваб вермәздән әввәл башыны гашыды:

— Һә дә, бу, белә бир шејдир... Будур, мәсәлән, јараса... Јараса зил гаранлыгда учур, амма һеч бир шејә тохунмур.

— Һә! Билдим! Онларын орда нәсә радиолокатор кими бир шеји вар. Амма радио дејил, нәдир о... белә о... ултрасәс.

— Һә дә. Гушлар бир јердән башга узаг бир јерә учдугда, нечә исә јолу тапмырлар. Инсанлар да онларын буну нечә етдикләрини өјрәнмәк истәјирләр ки, бундан техникада истифадә етсинләр.

— Бәли! Далысына бахаг. «Ријазиијат сексијасы». Нечә ки, онлар орада отуруб мәсәлә һәлл едирләр? Мәктәбдә онун әзијјәтини аз чәкирәм?! «Ентомологија», «Кеологија»... Будур һа! «Биокимја сексијасы». Рәһбәри К. С. Дрокин. «Ка Ес»—Бу ки, Куприан Семјонович, сөзүн гысасы—Купрум Есдир. Бир бах! Онун јанында ики груп мәшғул олур: бири базар вә чүмә ахшамы күнләри, о бириси шәнбә ахшамы вә шәнбә күнләри. Алты отуздан. Мәшғәләләрин нә вахт гуртардығы көстәрилмир.

— Демәли, о, бу күн ахшам да мәшғул олачаг. Родја бүтүн чәдвәли ахыра гәдәр көздән кечириб, әлавә етди:—Бура бах! Ахы, бурада астрономија сексијасы јохдур. Бәс биз һара јазылачајыр?

Венја бир мүддәт сусду, чәдвәлә баха-баха галды.

— Бир ишә бах да!—о, нәһәјәт дилләнди.—Аја учурлар, Марса, Зөһрәјә чүрбәчүр автоматик стансијалар көндәрирләр... Бурада исә, һеч астрономија дәрнәји дә јохдур.—О сусуб Родјаја сары дөндү вә деди:—Бәс инди нејләјәк?

— Кәлсәнә; елә Купрум Есин јанына, биокимјаја јазы-

лаг? Һәм дә ки, орда, о пәнчәрәләрин ардында нәләр олдуғуну да биләрик.

— Сән һеч билирсәнми ки, о биокимја нә олан шејдир?

— Һә... дә... бу, јәгин ки, јары кимја, јары биолокијадыр.

— Бәс лап дәгиг десәк?

Родја илә Венја һәлә кимја дәрси кечмәмишдиләр, амма һәлә кечән ил, көһнә мәктәбдә охудуглары вахт кимја тәчрүбәләри илә мәшғул олмушдулар. Родја һәлә атасынын охудуғу бир кимја дәрслији тапмышды. Венја атасындан әлли грам гәдәр аккумулятор туршусу чырпышдырмышды вә онлар ону дәрсликдә көстәрилдији кими, бүтүн ганун-гајда илә һәлл етмиш: сују туршуја јох, әксинә, туршуну суја төкмүшдүләр. Сонра көһнә батарејалардан синк гопарыб, хырда-хырда доғрамыш вә ичиндә суда һәлл едилмиш туршу олан шүшәјә төкмүшдүләр. Шүшәнин ағзына универмағын ојунчаглар шөбәсиндән алдылары бир һава шары кечирмишдиләр. Синк туршунун ичиндә чох јахшы реаксија верир, һәтта шүшәнин ичиндә гидрокен говугчугларынын фышылтысы ешидилирди, амма шар чох ағыр-ағыр шиширди. Тәчрүбә апаранлар көзләмәкдән дарыхыб, гидрокенин нечә јандығына бахмағы гәра алдылар. Родја овчунун ичи илә шүшәнин ағзыны тутдуғу мүддәтдә, Венја мәтбәхә гачыб кибрит кәтирди. Хошбәхтликдән шүшә партламады, амма гидрокен елә бир курулту гопарды ки, Венјанын анасы гачараг кәлиб, бүтүн «лабораторияны» зибелин ичинә туллады.

Венја вердији суалы тәкрарлады:—Бәс лап дәгиг десәк?

— Һә, баша дүшүрсәнми, бу биолокија илә кимјанын гарышығыдыр.

— «Јары кимја, јары биолокија» нәдир, «биолокија илә кимјанын гарышығы» нәдир?—Елә икиси дә бир шејдир дә! Үмумијјәтлә, сән дә елә бу мәсәләни мәнән јахшы билмирсән.

— Еләдир,—Родја разылашды.

— Јахшы, бәс инди биз нөвбәтчи мүәллимин јанына кетсәк, сорушачаг ки: «Сизи һәммин бу биокимјада марагландыран әслиндә нәдир?» Онда нә дејәрик?

— Әлбәттә, јахшы чыхмыр,—дејиб Родја фикирләшди.—Бура бах! Кәлсәнә елә кедиб ачыг-ашкар дејәк ки: «Биз јалныз «Бачарыглы әлләр» дәрнәјиндә олдуғу кими бир шеј гурашдырмаг истәмирик, бир гәдәр чидди бир ишлә мәшғул олмаг,—бир шеји тәдгиг етмәк, ичад етмәк истәјирик... Инди сиз бизә нә илә мәшғул олмағы мәсләһәт көрүрсүнүз?»

— Јахшы! Кэл белә еләжәк. Ахы, бәс бу боруну нијә кә-тирмишик?

— Һә, гој көрсүн ки, биз ојунчаг јох, белә шејләр гајыр-мағы да бачарырыг.

Достлар онлара кәстәрилән гапыја јахынлашыб таггыл-датдылар.

Ичәридән јоғун бир сәс ешидилди:—Бәли!

Ушаглар кичик бир кабинетә кириб, стол архасында арыг, ордлары батыг, гара сачларына ағ дән дүшмүш јашлы бир гадынын отурдуғуну көрдүләр.

Гадын јоғун сәслә сорушду:—Ушаглар, мәнә көрә нә гул-луғунуз вар?

Достлар пәртләшиб динмәдиләр. Сонра Венја дирсәји илә Родјаны дүртмәләди вә о, боруну ики әли илә көксүнүн өнүнә тутуб дилләнди:

— Салам! Биз «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә јазылмаг истә-јирик.

— Баш тутмаз, әзизләрим. «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә биз једдинчи синифдән башлајыб јазырыг, сизин исә, көркә-миниздән мә'лум олур ки, һәлә бу јаша чатмајыбсыныз,—де-јиб гадын сусду вә боруја бахыб сорушду:—Бәс әлиндәки нәдир?

— Борудур, астрономија борусу.

— Әлдәгајырмадыр,—дејә Венја әлавә етди.—Биз елә би-лирдик ки, сиздә астрономија сексијасы вар вә ора јазылмаг истәјирдик. Инди исә...—Венја дурухду.

Гадын сорушду:

— Инди исә?

— Инди исә куман едирик ки, нә илә мәшғул олмағы сиз бизә мәсләһәт көрәрсиниз.

— Ахы нә илә?

— Белә дә, бир шеји тәдгиг етмәк... ја бир шеј гурашдыр-маг... Белә фајдалы бир иш дә...

Гадын гәти бир ифадә илә деди:—Әфсус, достлар. «Кәш-фијјатчы» чәмијјәтинә даһа әсаслы мә'луматы оланлар гәбул олунур. Бу, биринчиси. Икинчиси дә будур ки, сиз һәлә өзүнүз дә нәји тәдгиг етмәк, нә гурашдырмаг истәдијинизи билмир-синиз. Амма бура артыг мүәјјән саһә илә марагланан кәнчләр кәлирләр. Одур ки, зәһмәт чәкин ики ил сонра кәлин.

Ушаглар гапыја сары јөнәлмәк истәјирдиләр ки, Родја бирдән дурду.

О, бирдән-бирә чүр'әтләниб деди:—Гәрибәдир! Сарај Пио-

нер сарајыдыр, амма бурада даһа чох комсомолчулар мәш-ғул олур.

— Сәһв едирсән, әзизим: Пионер сарајы дејил, Пионер вә мәктәблиләр сарајыдыр. Мәктәблиләр арасында исә, онунчу синифдә охујанлар да вар. Бундан башга, сиз јашда ушаглар үчүн дә биздә ијирми ики дәрнәк вә коллектив вар. Бәјәнди-јини сечә биләрсән!

Ушаглар мызылдана-мызылдана «Худаһафиз» дејиб кет-диләр. Һәр икисинин дә овгаты тәлх иди.

Родја деди:—Бу лап ахмаг иш олду. Әввәлчәдән кәрәк нә илә мәшғул олмаг истәдијимизи фикирләшиб, мүәјјәнләшди-рәјдик, ондан сонра кәлиб данышајдыг.

— Һә дә. Јохса елә сарсаг кими кәлмишик.—Венја да ра-зылашды. Бирдән о башыны дөндәриб, јан-јөрәсинә бојлана-бојлана, Родјанын голундан јапышыб пычылдады:—Ди кәл... Кедәк!

Родја достунун фикрини о саат баша дүшдү.

Гапыдан сағда јухары бир пилләкән варды; вестибүлдә отурмуш техники хидмәтчи гадын ушаглардан әкси тәрәфә ба-хырды. Орада, јухарыда исә биокимја лабораторијасы варды ки, бу да ушаглары чох марагландырырды. Бәлкә елә гапысы ачыгды? Бәлкә һәмин лабораторијанын ичәрисинә көз јетир-мәк олду? Нә Родја, нә дә Венја һеч фикирләшмирдиләр ки, әлиндә о лабораторијанын ичәрисинә бахмаг онларын нәјинә лазымдыр вә бу бахмағын нәтичәсиндә онлар нә өјрәнә би-ләрдиләр. Һәр икиси чәлд пилләкәнә сары јөнәлиб, пәнчәләри үстүндә јухары чыхыб, саға дөнән кен вә узун бир коридора чатдылар. Бура да вестибүл кими сакит вә хәлвәт иди, анчаг, әввәлки кими јухарыдан чалғы вә маһны сәси кәлирди. Дүз пилләкәнлә габаг-габаға, үстүндә «Электроника вә автоматика лабораторијасы» јазылмыш лөвһә асылы бир гапы варды.

Венја јавашча дилләнди:

— Көрдүнмү? Бу ән кәнар отагдыр. Бурада, тутаг ки, үч пәнчәрә вар. Инди исә бура кедәк!

— О, Родјаны саға апарыб, о бири гапынын өнүндә дурду; бурада белә бир лөвһә асылмышды: «Биокимја лабораторија-сы». Еләдир ки, вар! Орада биринчи, икинчи, үчүнчү, бурада да дөрдүнчү, бешинчи вә алтынчы пәнчәрәләрдир!

Родја гапыны ачмаг истәди, амма гапы бағлы иди. Даһа бурада көрмәли бир иш јох иди вә ушаглар кери, пилләкәнә сары кетмәк истәјирдиләр ки, мејданчаја дөнмәмишдән әввәл Родја дурду. Коридорун бүтөв тахта диварына бөјүк лөвһәләр сөјкәдилмишди. Онлардан ән бөјүјүнүн ени ики, һүндүрлүјү

исә ики метр жарым оларды. Оун јухарысында Родја белә бир јазы охуду: «Менделејевин периодик чәдвәли».

Ушаглар пилләкән мејданчасына чыхдылар. Бурада Родја јенә дә дуруб, лөвһәләрә јандан бахмаға башлады. Венја да дурду. Лөвһәләр дивара чох мајили сөјкәдилмишди. Родја бир азча фикирләшиб, бирдән дөрд әл-ајағы үстә чөкүб, дивар илә лөвһәләр арасында олан гаранлыг бошлуға имәкләди. Венја да әлләрини дизләринә дирәјиб, тәәччүблә өз достунун ардынча бахырды. Он беш санијә гәдәр кечәндән сонра Родја гајыдыб кәлди.

— Көрдүнмү?—О әлләрини вә шалварыны тәмизләјә-тәмизләјә дилләнди.—Орада лап отурмаг да олар, амма адамын башы бир гәдәр дивара дирәнир.

— Һә-ә-ә, а-ај-дындыр! Венја сәсини узада-узада дилләнди.

— Де көрүм, ахы нә ајдындыр?

— Һә дә, демәли, о лабораторијаја кирәнләр әввәл бурада кизләнә биләрләр, һамы кедәндән сонра да...

— Јох, мән буну фикирләшмирдим. Фикирләширдим ки, слә биз өзүмүз бурада пусгу гура биләрик.

— Һм!.. Пусгу? Ахы онда кәрәк бүтүн кечәни бурада га-лаг! Бәс ата-аналарымыз нә дејәр?

— Онлара бир бәһанә тапмаг лазымдыр ки, никаран гал-масынлар. Бәлкә дә һеч бир пусгу-зад лазым дејил. Бир дөфә дә пәнчәрәләри күдәк, көрәк сабаһ Купрум Ес нә дејәчәк... Бәлкә дә о, милисә хәбәр вериб, елә милис өзү пусгу гурачаг.

— Бир гој мән дә бахым көрүм,—Венја да чөмәлиб лөвһә-ләрин ардына имәкләди.

О, гајыдыб кәлдикдә, Родја сорушду:—Һә, нечәдир?

— Өз гајдасында! Анчаг биз бурда кизләнәндә, каш һеч ким кәлиб бура бахмајајды. Кетдик!

Достлар дөнүб пилләкән мејданчасына сары аддымлады-лар, анчаг о саат донуб галдылар. Онларын гаршысында, бир нечә пиллә ашағыда Зоја Ладошина пилләкәндә дуруб, гара көзләрини зәнн илә онлара зилләмишди.

Бир хејли мүддәт динмәдиләр. Һејрәтдән вә ачыгдан Венјанын чәнәси лап кејикмишди. Ахырда о, чәтинликлә бир-тәһәр дилләнди:

— Сән... бурда нејләјирсән?

— Мән пилләкәнлә чыхырдым, бир дә көрдүм ки, Маршев һәммин бу шејләрин ардындан имәкләјә-имәкләјә чыхыр... Онда мән дә јавашладым. Һамысыны да ешитдим.

— Бәс сән... сараја нијә кәлибсән?—Венја јенә сорушду, амма бу мәсәлә ону һеч дә марагландырмырды.

— Мән бурда, дәрнәкдә мәшгул олурам. Бәдии гираәт дәр-нәјиндә. Бу күн бизим нөвбәдәнкәнар мәшгимиз вар. Мај бајрамына һазырлашырыг,—дејә Зоја сусуб, дик Родја вә Венјанын үзүнә бахды.—Ушаглар, бах, инди дејин көрүм ла-бораторијаја кирән кимдир вә бунун Купрум Есә нә дәхли вар?

— Буну демәјә бизим ихтијарымыз јохдур,—дејә Родја мүмкүн гәдәр чидди чаваб верди, Венја да әлавә етди:

— Биз сөз вермишик ки, һеч кимә демәјәк.

Ашағыдан пилләкәндә бирдән-бирә үч гыз көрүндү. Он-лар Зоја илә саламлашыб, үчүнчү мәртәбәјә галхдылар. Он-лар көздән итән кими, ашағыдан ики гыз да кәлди. Бәдии гираәт дәрнәјинин үзвләри топлашмаға башламышдылар.

— Ди, кәлин кедәк!—Зоја ушагларын голларындан тутуб, онлары икинчи мәртәбәнин коридоруна апарды, бурада әв-вәлки кими, һеч кәс јох иди.—Ушаглар, гулаг асын!—Зоја гашларыны чатыб, гәти ифадә илә деди:—Куприан Семјоно-вич бизим танышдыр. Һәтта мәним нәнәмин нәсә узаг бир гоһумудур. Әкәр сиз мәнә һеч нә демәсәниз, онда мән өзүм сизи бурада нечә көрдүјүмү, нечә ора имәкләдијинизи, нәләр данышдығынызы, киминсә онун лабораторијасына кирдијини она данышарам. Инди ајдын олдуму?

Родја деди:

— Амма... Ахы биз сөз вермишик!

— Инди, бах, буну да ешидин! Әкәр сиз мәнә демәсәниз, мән өзүм сизә бир әһвалат данышарам. Оун јахын адамлары дујурлар ки, нәсә, она бир шеј олуб. Елә мән дә көрүрәм ки, нәсә о гәрибә олуб. Нечәдир?

Ушаглар даһа дөзә билмәдиләр. Онлар пәнчәрәләрдән ишыг дүшмәсини вә Купрум Еслә олан сөһбәти Зојаја даныш-дылар.

Венја Зојадан сорушду:—Һә, инди көрәк сән нә дејирсән? Зоја башыны ашағы салыб, алт додағыны дишләјә-дишлә-јә, бир гәдәр фикирләшди. Сонра Родјаја деди:

— Демәли, о әввәлчә деди ки, бүтүн бунлар ахмаг шеј-ләрдир вә белә деди-году јажмаг јахшы иш дејил. Еләми?

— Һә,—Родја тәсдиг етди.

— Сонра да гајыдыб хаһиш етмәјә башлады ки, сиз һеч кимә һеч нә демәјәсиниз?

— Һә дә. Онлары һүркүтмәмәк үчүн... О, лабораторијаја кирәнләри...

Зоја јенә дә башыны ашағы әјиб, додағыны дишләди. Ахырда башыны галдырды:

— Инди дә мәнә сөз верин ки, сизә данышачагым сөзләри һеч кимә демәјәчәксиниз.

— Сәдагәтлә сөз верирәм ки, һеч кимә данышмарам,— Родја сөз верди, Венја да һәммин сөзү тәкрар етди.

Зоја ағыр-ағыр данышмаға башлады:— Чох ола биләр ки... Чох ола биләр ки, ора кирән елә о өзүдүр.

Бурада Родја Венјаја, Венја да Родјаја бахышдылар вә һәр бири ихтијарсыз дүјдү ки, достунун көркәми чох сарсагдыр.

— Ишә бах һа-а-а-а!— дејә Венја сәсини узатды.

Родја сорушду:— Ахы нијә... Нијә сән белә фикирләширсән?

— Бу јахында онун арвады— нәнәммин досту— бизә кәлмишди вә о данышды ки, Купрум Ес нәдәнсә өзүнү биртәһәр гәрибә апарыр.

— Нә мә'нада гәрибә?

— Кечәләр јох олмаға башлајыб. Каһ дејир ки, киноја, ахырынчы сеанса кедибмиш, амма, әввәлләр ону киноја һеч зорла да апара билмирләрмиш... Каһ дејир ки, рајонда мүшавирәси вар, кечә саат бирдә гајыдачаг... Каһ да еләчә кәзмәјә чыхыр вә јенә кечә саат бирә чәкир... Өзү дә лап әлдән дүшүб... Чох вахт да сәһәрәчән јата билмир.

— Һә, Родја! Көрүнүр бурда нәсә бир иш вар!— дејиб Венја сонра Зојаја дөндү:— Көрәсән елә әввәлләр дә о белә... бир гәдәр һавалы имиш?

— Нәнәм дејир ки, әввәлләр о әсл алим имиш. Һарадаса, чох мүһүм бир институтда ишләјирмиш вә онун о... елми әсәрләри вармыш. Һәтта бир вахт нәнәмә бир дәнә өз китабыны да бағышлајыб. Ады да «Инсан бејнинин кимјасы». Үс түнү јазыбмыш да.

Родја сорушду:— Бәс нијә ади мүәллим олуб?

— Һә, дејәсән институтда нәсә наразылығы олуб. Орадан чыхыб, ади мүәллим олуб. Вај, јолдашлар, мәним вахтым чатыб, мәшгә кечикирәм,— дејиб Зоја башга бир ифадә илә даныша-даныша, пилләкәнә сары јөнәлди. О дөнүб әлавә етди:— Бу барәдә сизинлә јенә данышарыг, амма һеч кимә демәјин.

Достлар да гапыја сары јөнәлдиләр. Онлар чох ағыр-ағыр кедир, һәр ики-үч аддымдабир дурурдулар. Коридордан кечә-кечә, пилләкәндән дүшә-дүшә, онлар белә мәсәләләрдән данышырдылар.

Әкәр лабораторијаја кирән, доғрудан да, Купрум Ес өзү дүрсә, ола биләр ки, о јенә елми ишә гајыдыб, нәсә, тәчрү-

бәләр апарыр. Ахы буну бәс нијә кизлин едир? Бу суалын ики чавабы ола биләр: Биринчиси будур ки, Купрум Есин тәчрүбәләринин мүдафиә әһәмијјәти вар. Икинчиси будур ки: Купрум Есин ағлы чашыб, өзү дә јәгин ки, нәсә, пис бир ишлә мәшгулдур, мәсәлән, ја партлајычы маддә, ја да зәһәр һазырлајыр.

Бир башга фикир дә варды ки, буну Родја дејирди: Бәлкә дә Зоја сәһв едир, лабораторијада кәнар адамлар иш көрүрләр.

Бүтүн бу тәхмин вә күманлардан достлар о гәдәр тәнкә кәлдиләр ки, мәмнунијјәтлә сәрин һаваја чыхдылар.

ЈЕДДИНЧИ ФӘСИЛ

Онлар гачараг сарајдан чыхан кими, елә орадача өз синиф јолдашлары Лјалја Даниловаја раст кәлдиләр. О гызын дәрс гијмәтләри арасында дөрдләр вардыса да, ону зарафатча ә'лачы адландырмышдылар. Лјалјанын сифәти дәјирми, фыңдыгбурун иди, дәјирми көзлүк тахыб, сачларыны да тамам бурдурмушду. Амма бәдәни инчә вә мүтәнәсиб иди. О, голтуғунда бир гырмызы картон говлугла сараја кедирди.

Ушаглар онунла саламлашдылар.

— Сән мәкәр бурада мәшгул олурсан?

— Јох, јазылмаға кедирәм.

— Һансы дәрнәјә?

— Дәрнәјә јох, елми чәмијјәтә.

Ушаглар икиси дә бирдән сорушду:

— Һара? Һара?

— «Кәшфијјатчы» елми чәмијјәтинә.

Ушаглар гәһгәһә чәкиб күлүшдүләр.

— Бир бах, Родка, ахмағ тәкчә биз дејилмишик!— Венја дилләниб, онлара нечә «ики илдән сонра» кәлмәји тәклиф етдикләрини Лјалјаја данышды.

Лјалја сакитчә чаваб верди:— Мән билирәм ки, ора једдинчи синифдән јазырлар, амма мәни бәлкә дә гәбул етдиләр. Гајдадан кәнар олараг.

Лјалја сарајын пилләләрини чыхыб, гапыдан кирәрәк, јох олду, ушаглар исә онун ардынча баха-баха галдылар.

Венја дилләнди:— Көрдүнмү? «Гајдадан кәнар!»

Родја исә белә тәклиф етди:

— Кәл бурда кәзишәк, көрәк онун ишиндән нә чыхачаг.

Достлар сарајын өнүндәки балача паркда бейш ја једди

дәгигә кәзишдиләр вә јенидән Лјалјаны гырмызы говлуғу илә көрдүләр. Оун додаглары бәрк гысылмышды.

Венја иши баша дүшүб деди:—Һә, гәбул етмәдиләр?

— Јох,—Ә'лачы гыз гысача чаваб вериб, ушагларын јанындан өтдү. Амма ушаглар онун ардынча кетдиләр.

Родја деди:—Бура бах, оәс сән нијә елә билирдин ки, сән гајдадан кәнар гәбул едәрләр?

— Бөјүк гардашым мәнә демишди ки, бәлкә еләдиләр. О дејир ки, мәним көрдүјүм иш чох чиддидир. О өзү чәмијјәтин үзвүдүр, амма башга сексијада.

Венја сорушду:—Бәс сәнин көрдүјүн иш нәдир?

— Кечән јәј мән гырғыны өјрәнмишәм.

— Кими?

— Гырғыны. Тәрлан гушу кими хырда бир гушдур.

— Бир дајан! Ону нечә өјрәнибсән? Бир әтрафлы даныш көрәк,—Родја хаһиш етди.

— Јајы мән дајымын јанында овчулуг тәсәррүфатында ја шамышам; о да мәнә данышыб ки, бир чохлары гырғыны зәррәли јыртычы гуш һесаб едирләр, она көрә ки, куја о бир чох фајдалы гушлары тәләф едир. Буна көрә дә овчулар ону вурурлар. Амма дајым илләр узуну мешәдә јашајыр, һеч бир чә дәфә дә көрмәјиб ки, гырғы гуш овласын. Будур, о, мәнә мәсләһәт көрдү ки, гырғыны мүшаһидә едим.

Бүтүн бунлар ушаглары марагландырды вә Ә'лачы гыз ө мүшаһидәләрини нечә апардығыны онлара данышды.

Дајысы она үстүндә гырғы јувалары олан бир нечә шам ағачы көстәрибмиш. Бу вахт ана гушлар јумурта үстүндә отуруб, ата гушлар овла мәшғул олурмуш. Дајысы Лјалја ән садә маскаланма—кизләнемә гајдасыны өјрәдибмиш: үстүндә јува олан шам ағачына јахын кедиб, бири-биринә јахын битмиш ики пөһрә ағачын учларыны бир-биринә бәнд едиб, беләликлә кома кими бир шеј әмәлә кәлибмиш. Лјалја бурада кизләниб, дурбин илә гушлара бахырмыш.

Венја сорушду:—Чохму отурурдун?

— Ики саатдан артыг дөзә билмирдим. Ағчаганадлар дишләјирди. Дајымда онлардан горунмаг үчүн сүртмә мәлһәм јох иди, белә ки, сир-сифәтим башдан-баша шишмиш олурду.

Родја деди:—Амма зор ишдир! Јахшы, бәс сән нә нәтичә чыхартдын?

— Мүәјјән етдим ки, әксинә, гырғы һәтта фајдалы гушдур: о сичанлары вә ири һәшәраты, чүрбәчүр бөчәкләри тәләф едир... Дүздүр, һәрдән көртәнкәлә дә чајнағына кечир, амма сичанлары үч гат артыг тәләф едир.

— Демәли, сән дурбинлә бахыб, ата гушун нә овлајыб кәтирдидини мүшаһидә едирдин, еләми?

— Јалһыз дурбинлә јох. Мән ифразлары да арашдырырдым.

— Ифразлары? О нә олан шејдир?

— Һә, о шејләри ки, гырғынын мә'дәси һәзм едә билмир: сичанларын дәриләри, сүр-сүмүкләри, һәшәратын чүрбәчүр бәрк галыглары... Гырғы бунлары гусур вә онлар јерә төкүлүр.

— Вәә-ә-ә!—еләјиб, Венја ијрәнмиш һалда мәләди.—Сән дә бунлары гурдалајырдын? Бәс һеч ијрәнмирдинми?

— Әввәлләр ијрәнмирдим... Амма тәбабәти өјрәнмәк үчүн адамлар ахы мејитләри дә гурдалајырлар. Һә, беләликлә, мән бирчә дәфә көрмәдим ки, гырғы бир гуш овлајыб кәтирсин, гусунтуларында да гуш галынтылары тапмадым.

Родја деди:—Вен! Ола биләр ки, сәнинлә мән гәбул едилмәјә лајиг дејилик: бирчә бору дүзәлтмишик, сонра нә едәчәјимизи өзүмүз дә билмирик. Амма Ә'лачы әсл тәдгигат иши апарыб, өзү дә һәлә дөрдүнчү синифдә оlanda...

— Ону да дејим ки, мәним гырғы һаггында гејдләрим и област радиосу илә дә верибләр,—дејә Лјалја әлавә етди.—Ушаглар үчүн верилишдә. Ону мән һәлә пајызда јазмышдым.

— Венка, ешитдинми?.. Лјалја, бәс о хала сәнә нә деди? Һә, һәмин о нөвбәтчи мүәллим дә?

— Деди ки, тәһсилим кифајәт гәдәр дејил, мәним үчүн һәлә тездир.

Родја деди:—Мәнчә бу рүсвајчылыгдыр. Сән «Кәшфијатчы» чәмијјәтиндә нә илә мәшғул олмаг истәјирдин?

— Гушлары өјрәнмәји давам етдирмәк. «Кәшфијатчы» чәмијјәтиндә орнитолокија сексијасы вар.

— Бәс инди нә едәчәксән?

— Билмирәм. Бу јәј биз дајымкилә кетмәјәчәјик, гардашым да рәһбәрлик едә билмәз: о орнитолокија илә марагланмыр.

— Будур да! Сәнин габилијјәтин ола-ола, бир илдән дә артыг вахт итирмәлисән!

— Һәм дә тәк мән дејиләм,—Ә'лачы гыз данышды ки, онун електроника вә автоматика техникасы илә мәшғул олан гардашынын јанына техника илә марагланан балача оғланлар, һәтта гызлар да мәсләһәтә кәлирләр. Лјалја бу ушагларын адларыны чәкди вә онларын арасында достлар бу күн онларла биркә кағыз төкүнтүләри топлајан Валерка Ивановун да адыны ешитдиләр.

Венја тээччүблэнди:—Бах, Родка! Бир илдир ки бир јердә охујруг, амма билмирик ки, о да белә ишләрлә мөшғул олурмуш. Јахшы, бәс о Валерка нә гајырыр?

— О елә бир чиһаз гуруб ки, онунла өз телефон данышыгларыны магнитофона јазыр.

Маршевкилин дә, Рудаковкилин дә магнитофонлары варды; буна көрә дә достлар, демәк олар ки, икиси дә бирдән сорушду:

— Буну нечә гајырыб?

— Мән сизи баша сала билмәрәм. Истәјирсиниз, кедәк бизә, Валерка да өз дүзәлтдији чиһазы сизә көстәрәр. О бизмлә бир евдә јашајыр.

Ушаглар разылашдылар вә бир аз сонра артыг Лјалјакилин мәнзилинин гапысы ағзында идиләр. Там Ә’лачы гыз гапыны өз ачары илә ачды.

О сорушду:—Кена, һардасан?

— Мәтбәхдә,—чаваб кәлди.

Бу вахт јавашча бир чыггылты ешидилди вә кириш отағындакы лампа сөндү. О саат Лјалјанын гардашы мәтбәхдән гачараг чыхыб, ушаглара фикир вермәдән, отаға чумду. Орадан онун гәзәбли сәси ешидилди:

— Бу нәдир еләјибсән? Горујучу тыхачлары нијә јандырдын? Пинсети нијә розеткаја сохубсан?

— Кедәк!—Лјалја сакитчә тәклиф етди вә ушаглар үчү дә отаға кирдиләр.

Орада ортабој, енликүрәк, әјниндә бәзәкли һөрмә көјнәк, ајағында көһнә гара шалвар олан бир оғлан ајагларыны аралы гојуб дурмушду. Родја илә Венја ону мәктәбдә көрмүшдүләр. Јанаглары габарыг, сачлары пыртдашыг, амма Лјалјанын кими буруг олмајан оғлан бачысына аз бәнзәјирди. Онунла габаг-габаға сәккиз јашларында бир оғлан ушағы шәһадәт бармағыны ағзына сохуб дурмушду.

— Мән сәнә һәмишә нә дејирәм,—Кена давам етди.—Быхырсан бах, амма һеч бир шејә әл вурма! Пинсети розеткаја нијә сохубсан? Һә, чаваб вер көрүм?

Оғлан бармағыны ағзындан чыхармадан чаваб верди:

— Елә-белә.

— Бах, она көрә дә чых кет евинизә! Ди, кет, кет! Сүрүш бурдан! Елә јемәјинин дә вахтыдыр.

Кена ушағын чијинләриндән јапышыб, мәнзилдән чыхартды, сонра отаға гајытды.

О, гашгабаглы һалда ушаглара:—Салам! Әјләшин,—дејиб, бачысындан сорушду:—Һә, нечә олду?

— Һеч нечә. Галды једдинчи синфә.

— Ај сүрүндүрмәчиләр! О гадын сәнә нә деди?

Нөвбәтчи мүәллимлә сөһбәтини Лјалја гардашына данышды.

— Һеч олмаса јаздыгларына бахдымы?

— Еләчә... вәрәгләди...

— Лап јахшы! Дејәсән нөвбәтчи мүәллимин јанына јох, елә бирбаша сексија рәһбәринин јанына кетмәк лазым иди.

— Мән буну ондан сорушдум, деди ки,—баш тутан иш дејил. Онларын ганун-гајдасы чох сәртдир.

Достлар бу сөһбәти динләјә-динләјә, бири-биринин үзүнә бахырдылар.

Белә көрүнүрдү ки, бачы-гардаш бу отагда бир јердә јашајырдылар. Бурада, бир-биринә көндәлән гојулмуш ики диван-чарпајы, бир шкаф, ики стол вә онларын үстүндә дивара вурулмуш китаб рәфлери варды. Столлардан бири кичик, тәзә вә пардахланмыш, о бири бир гәдәр бөјүк—ора-бурасы гопмуш, үстүнә пластмасс бир вәрәгә гојулмушду. Онун үстүндә аләтләр, рәнкбәрәнк мәфтил парчалары варды вә јан тәрәфинә кичик бир мәнкәнә бағланмышды.

Лјалја Венја илә Родјаны тәгдим едиб, онлары бура нә үчүн кәтирдидини данышды.

— Онда Валеркаја телефон елә, онун јанына кедин. О өз магнитофонуну нијә ора-бура апарыб-кәтирсин ки?

Лјалја телефон етмәк үчүн о бири отаға кечди. Кена Родјаја бахыб сорушду:

— Дүнәнки о кағыз төр-төкүнтүлери топламаг јолуну сән фикирләшиб тапмышдын?

Венја гүрурла чаваб верди:—Һә! О тапмышды!

— Башын јахшы ишләјир,—дејиб, Кена астрономија борусуну Венјадан алды.—О нәдир әлиндә?—Чаваб алдыгда боруну пәнчәрәјә тушлады:—Ајдынлығы јахшы дејил.

Венја деди:—Окулјары о јан-бу јана бурмаг лазымдыр.

Кена бурду.

— Инди јахшылашды. Амма көрүш саһәси кичикдир,—дејә о, окулјарын кичик борусуну нәзәрдән кечирмәјә башлады.—Јиви чох ағыллы дүзәлдилиб.

Родја окулјарын хирдача борусуна чылпаг мәфтил сармыш, бөјүк борунун кәнарына исә ичәридән назик дәмидән дишчикләр бәркитмишди. Балача бору буруланда, бу дишчикләр мәфтилин һәлгәләри илә сүрүшүр вә окулјар борунун ичәрисинә кириб-чыхырды.

Лјалја гајыдыб хәбәр верди ки:

— Валерка өзү кәлир. О өз тәкмилләшдирдији чиһазыны сәнә көстәрмәк истәјир.

Валерканы көзләдикләри мүддәтдә сөһбәт јенә дә «Кәш-фијјатчы» чәмијјәтиндән давам етди, Лјалја Кенаја деди ки, Родја илә Венјаны да ора гәбул етмәјибләр.

Родја тәвазөкарлыгла деди.—Һә, бизи гәбул етмәмәләри бәлкә дә дүзкүндүр. Биз һәлә билмирик ки, нәји тәдгиг етмәк истәјирик.

Кена әлләрини шалварынын чибләринә сохуб, отағын ичиндә сәссиз, хырда аддымларла кәзиширди. Бирдән о, дурду.

— Билирсинизми сиз нә тәдгигаты апарын? Сосиоложи!

— Сосиоложи?

— Һә! Дөрдүнчү, бешинчи, алтынчы синифләрдә сорғу апарыб, кимин нә илә марагландығыны ајдынлашдырын... Көрүн аранызда конструктор вә ихтирачы нә гәдәрди, нә гәдәр адам чүрбәчүр тәдгигатла мәшғул олур, мәсәлән, Лјал-ка кими...

Бу вахт зәнк чалынды, Лјалја кириш отағына гачыб, Валерка илә биркә гајытды. Валерканын бир тәрәфи казах иди, амма көркәминдән ону елә халис казах сајмаг оларды. Инди онун гарашын үзү күлүмсүнүр, чәп көзләри исә, о гәдәр даралмышды ки, демәк олар һеч көрүнмүрдү. Онун сол әлиндә балача кассетли магнитофон варды, сағ әлинин бармағына бир үксүк тахмышды, бу үксүјүн үстүндә исә, диаметри иккә жарым сантиметр олан гыса бир цилиндр варды. Цилиндрдә пластмас габығы олан бир мәфтил, мәфтилин учунда исә, нәсә парылдајан бир учлуг асылмышды.

— Салам!—Валерка һамы илә саламлашыб, шәһадәт бармағындакы цилиндри јелләјә-јелләјә Кенаја дөндү:—Һә, нечәдир, јолдаш Данилов?

Кена јахынлашыб үксүјү вә цилиндри көздән кечиртди.

— Һә!.. Бах, буна варам! Бүтүн даһијанә идејалар сада олур,—дејә о ушаглара ишарә илә әлавә етди:—Бу чиһазы нәјә јарадығыны ушаглара даныш.

Белә мә'лум олду ки, Валерканын атасы журналистдир. О, телефонла тез-тез чүрбәчүр мә'лумат алмалы олур, бүтүн бунлары әл илә јазмаг исә асан олмур вә узун чәкир, буна көрә дә чалышырмыш ки, бу иш үчүн магнитофондан истифада етмәјә бир шеј дүзәлтсин.

Валерка күлүмсүнә-күлүмсүнә данышырды.—Атам микрофону телефон дәстәјинә каһ белә, каһ елә тутур, амма һеч бир шеј чыхмырды: каһ магнитофон чох зәиф јазыр, каһ да атам өзү һеч нә ешидә билмирди. Бах, белә бир күн атам

е'замийјәтә кетди,—мән дә Кенанын јанына кәлдим. О да мәнә мәсләһәт верди.

Родја сорушду:—Нә мәсләһәт?

— Электромагнит индуксијадан истифада етмәји,—Кена чаваб верди.—Һарадаса охумушдум ки, бу принциплә белә чиһазлар гајрылыр, амма дәгиг олараг, нечә гајрылдығыны билмирдим, одур ки, Валерка өзү тәчрүбәләр етмәли олду.

Родја илә Венја «электромагнит индуксија» ифадаһини ешитмишдиләр, амма бунун нә олдуғуну билмирдиләр, сорушмаг да истәмирдиләр. Һамы о бири отаға кечди вә Валерка өз чиһазыны нүмајиш етдирмәјә башлады. О, үстүндә телефон олан дәјирми столун јанында отуруб, өз магнитофонуну онун үстүнә гојду вә сол әли илә мәфтилин учундакы учлугу тутду.

— Беләликлә, әзиз вәтәндашлар, сынамаға башлајырыг. Мәним сол әлимдәки учлуг штекердир, ону микрофон үчүн олан јуваја сохурам.

Кена дүзәлиш верди:

— Сохурам јох, кечирирәм.

— Һә. Кечирирәм. Инди дәстәји көтүрүб, бу шеји она дирәјирәм, бах, белә,—Валерка сағ әли илә дәстәји көтүрүб, шәһадәт бармағындакы хырдача цилиндри дәстәјин арха тәрәфиндән јухары һиссәсинә дирәјиб сыхды.—Инди дә, демәли ки, нөмрәни јығыб, данышырыг.

Дәстәк јавашчадан уғулдады, сонра анлашылмаз хырылты ешидилди.

— Нәнә? Алло, нәнә!—Валерка данышмаға башлады.—Билирсән сәнә нә демәк истәјирдим? Сәнә ону демәк истәјирдим ки...

Көрүнүр, Валерка нәнәси илә нә данышачағыны фикирләшмәјибмиш, амма нәнәси данышмаг үчүн о саат мөвзу тапды. Дәстәк ити вә хејли шиддәтлә уғулдады вә конструкторун сифәти чиддиләшмәјә башлады.

О сорушду:—Ахы нә олуб ки?

Бу дәфә дәстәк он беш санијә гәдәр сәсләнди, сонра Валерка мызылданды:

— Билмирәм... Дүнән Соколовкилдә мүрәббәли чај ичмишдик... Ола биләр...

Нәнә јенә нәсә деди, өзү дә хејли данышды, Валерканын үзү исә кетдикчә даһа артыг узанырды.

— Јахшы, ај нәнә... Нәзәрә аларам,—нәһајәт о, дәстәји асды.

Кена сорушду:—Дејәсән нәјә көрә исә данландын, һә?

— Һә. Дежинир дә!

— Ди җахшы, гоҗ гулаг асаг.

Валерка дивана отуруб магнитофону дизинин үстүнә гоҗду, кери сарыма дүмәсини, сонра да сәсләндирмә дүмәсини басды вә һамы сөһбәти ешитди:

— «Нәнәдир? Алло, нәнә. Билирсән сәнә нә демәк истә-
жирдим. Сәнә ону демәк истәжирдим ки...»

— «Һәлә бир даҗан, билдин! Әввәл көр мән сәнә нә дежи-
рәм: тәзә костјумуну һарда белә булаҗыбсан? Аҗ пинтинин
бири, пинти!»

— «Билмирәм... Дүнән Соколовкилдә мүрәббәли чаҗ ич-
мишдик... Ола биләр...»

— «Пәнчәјин, шалварын башдан-баша о зәһирмар мүрәб-
бәҗә булашыб! Инди ки, сүфрәдә мэдәни јејиб-ичмәји бачар-
мырсан, сәни һеч гонаг апармаг да лазым дејил. Ахы костју-
мун алындығы һәлә бирчә аҗдыр, амма башдан-баша булаҗыб
кор гоҗубсан! Нәнә дә кәрәк көтүрүб тәмизләтмәҗә апара
Елә бил нәнәнин даһа башга иши-күчү жохдур! Жох, әзизим
гоҗ анан өзү тәмизләтмәҗә апарсын вә нөвбәләрдә дурсун
Инди ки, оғлуна тәрбиҗә верә билмир, гоҗ өзү апарсын вә
әзијјәтини чәксин! Ахы ниҗә нәнә онуң әвәзинә әзиј...

Сөһбәт, әлбәттә, чох да хошакәлән сөһбәт дејилди, амма
лентә елә аҗдын вә уча сәслә җазылмышды ки, Валерка һә
саниҗә шәнләнирди вә ахыра чатанда, јенә әввәлки кими кү-
лүмсүнүрдү вә онун гыҗыг көзләри ики гара чизки кими кө-
рүнүрдү.

Кена деди:— Һә, вәссалам! Тәләб олуан шеј исбат едил-
ди! Үскүҗү лап даһиҗанә кәшф едибсән!

Родја илә Венја, әлбәттә, чиһазын нечә ишләдијини әтраф-
лы билмәк истәжирдиләр. Кена да буну онлара изаһ етмәҗ
чалышды. Мә'лум олду ки, Валерикин шәһадәт бармағында
кы хырдача цилиндр көһнә реледән чыхарылмыш бир электро-
магнитмиш. Телефон дәстәјиндә мембрананы һәрәкәтә кәти-
рән магнитин сарғысы зәиф электромагнит далғалар јаҗыр
онлар да Валерканын бармағындакы мәфтил сарғыларда сә-
тезлијинә чәрәҗан верир. Кена Иванова чүрбәчүр релсләрдә
чүрбәчүр мигдарда—ики жүздән бир нечә минә гәдәр... мәф-
тил сарғылары олан бир нечә электромагнит верибмиш. Вале-
рик дә бунларын һансыны тахдыгда лент җазысынын даһа уч-
вә даһа тәмиз чыхдығыны сынаҗараг, хејли чалышыбмыш.
Сонра да магнитләрлә әлләшмәкдән даһа мүрәккәб олан би-
мәсәлә чыхмышды: бу чиһазы телефон дәстәјинә нечә бән-
етмәли?..

Валерка әввәлчә өз чиһазыны асмаг үчүн телефон дәстәји-
нә бир гармаг бәнд етмәк истәмишди, анчаг евдәкиләр теле-
фон дәстәјини корламаға ичазә вермәмишдиләр. О чүрбәчүр
сыхачлар вә хүсуси шәкилдә дәстәкләр дүзәлтмишди, амма
бүтүн бунлар чох јекә вә нараһат чыхырды. Бирдән Валерик
анасынын тикиш тикәндә, бармағына үскүк тахдығыны көр-
мүш вә мәсәлә һәлл олунмушду.

Јенә зәнк вурулду вә отаға учабој бир оғлан кәлди. Бу,
мәктәбин баскетбол командасынын капитаны Јура Новожи-
ловду.

— Салам!—О, Родја илә Венјаҗа нәзәр јетириб сорушду:—
Тәзә һимаҗә етдикләриндирми?

— Һәләлик ки, алаһа шүкүр, жох.—Кена чаваб вериб,
ушағлара дөндү:— Һә, инди даһа бурадан сүрүшүн: биз ишлә
мәшғул олачаҗыг.

Ушағлар гапыҗа сары јөнәлирдиләр ки, бу вахт Родја аҗаг
сахлаҗыб сорушду:

— Кен!.. Баҗаг сән сосиолоҗи тәдгигатдан данышдын... О
нәҗә лазымдыр ки?

Јура сорушду:

— Нә тәдгигат?

— Сосиолоҗи. Әјләш! Бу саат баша саларам.

Јура отурду, Кена исә ушағлара мүрачиәтлә сорушду:

— Һә, ким билир: җарадычы зәһмәт илә ади зәһмәтин ара-
сында нә фәрг вар?

Венја деди:— җарадычы зәһмәт одур ки, тәзә бир шеј җа-
радырлар.

— Һә, дүздүр. Ја да јени бир шеј тәдгиг едирләр,—дејә
Кена Јураҗа дөндү:—Инди кәлин бахаг көрәк, белә адамлар
өз җарадычылыг енержиләрини һарада тәтбиг етмәлидирләр?
Көтүрәк Пионерләр сараҗыны... Рәсм вә һејкәлчилик дәрнәји—
җарадычылыгдырмы?

— җарадычылыгдыр,—дејә Јура чаваб верди.—Театр дәр-
нәји дә җарадычылыгдыр, рәгс дәрнәји дә—җарадычылыгдыр.

— Һә, бәс мән нә дејирдим?—Кена онун сөзүнү кәсди.—
Инчәсәнәт саһәсиндә бурада ишләр өз гајдасындадыр, амма
елм вә техника саһәсиндә, онлар үчүн сараҗда нә вар? «Бача-
рыглы әлләр» дәрнәји? Орада харратлығы вә назик мишарла
кәсмәк өјрәдирләр. Кәнч авиамоделчиләр дәрнәјими? Орада
һазыр чертҗоҗлар үзрә ән садә схемалар җығырлар... Вәсса-
лам! Елми-техники ингилаб әсри үчүн бунлар нәсә, дејәсән
азлыг едир.

— Ахы елэ онлар өзлэри дэ дејэсэн елэ... азлыг едирлэр,— дејиб Јура күлдү.

— Аздырмы? Амма бир бах көр нэ чыхыр. Оптиканы эң јухары синифлэрдэ кечирлэр, амма, будур, бунлар икиси артыг дурбин-бору дүзэлдиблэр. Валерка електрик кечмэјиб, амма өз чиһазыны дүзэлтмэји бачарыб. Ахы бунлардан башга мәним јаныма беш адам кәлир... Алтынчы «А» синфиндән Јурка Николајев електрон баға гајырыр, Ира Малышева—транзисторлу гәбуледичи... Һәлә нэ гәдәр бизим танымадыларымыз вар! Һәрә өз евиндә гурдаланыр-ешәләнир... Һәрдән аталары, гардашлары көмәк едир... амма тәшкилат чәһәтиндән... Дејирлэр: «Једдинчи синфә гәдәр көзлә»—гуртарды кетди! Јох, бу барәдә, нәсә чатышмыр!

Родја деди:—Бурда, нәдир о... һә дә... ајрысечкилик кими бир шеј чыхыр.

Јухары синиф шакирдлэри икиси дэ бәркдән күлдүлэр.

Кена деди:—Нә вар ки! Дүздүр дэ, ајрысечкиликдир дә! Бах, сиз, кәлин белә еләјин: һәр синиф үчүн бир дәфтәрчә дүзәлдин вә ушаглардан кимин нә илә марагландығыны ајдылашдырын. Ким техники јарадычылыгла, ким елми-тәдгигат ишлэри илә марагланыр... Ајдындырмы?

Јура сорушду:

— Бәс сонра?

— Сонра да, әлдә ајдын рәгәмләрлә данышыға башламаг олар.

— Онлары «Кәшфијјатчы»ја гәбул етмәк барәсиндәми?

— Һә дә... Онлар үчүн «Кәшфијјатчы» чәмијјәти јанында шө'бә тәшкил етмәк барәдә.

— Елә билирсән бир шеј чыхар?

— Мәрч кәлирәм ки, әкәр рәгәмләр инандырычы олса, чыхар!

— Буна нечә наил олачагсан?

— Буну сонра көрәрик.

Баскетбол командасы капитаны Кенаја бахыб күлүмсүндү:

— Бура бах! Сән нијә пионер баш дәстә рәһбәри олмурсан?

Сән ки, елә анаданкәлмә рәһбәрсән! Будур, бах, беләләри кәлиб сәни тапырлар, сән дә ки, онларла севә-севә мәшғул олурсан...

— Дүнән елә комитетдә мәнә һәмин бу тәклифи едиблэр. Өзү дә елә бунларын јанына,—Кена башы илә ушаглара ишарә еләди.—Дина Ковалын јеринә. Надежда Серкејевна тәклиф етди.

— Бәс сән нә дедин?

— Дедим ки, фикирләшәрәм. Ахы бу, кәлән ил үчүндүр, амма онунчу синифдә дәрслэрин нә гәдәр ағыр олдуғуну билирсән дә!—Кена ушаглара дөндү:—Демәли, мәсәлә ајдындыр да? Инди исә—хош кәлдиниз!

СӘККИЗИНЧИ ФӘСИЛ

Ертәси күн Зојанын «фәаллары» мәктәбә кефлэри көк кедирдилэр: ахы онларын дәстәси кағыз төкүнтүлэри топламагда биринчи јери тутмушду! Ушаглар севинә-севинә Зојаја хәбәр вердилэр ки, онлар сраға күн гаршыдакы сечкиләр барәдә синиф јолдашлары илә данышыблар вә чоху ону јенидән сәдр сечмәјә разыдырлар. Зоја бир гәдәр назланмаг истәјирди.

О деди:—Көрәрсиниз дә, һамысы бирдир, мәни сечмәјәчәклэр. Онлар анчаг сөздә белә дејирлэр... Һеч хәбәриниз јохдур ки, бир чохларынын нечә мәни көзлэри көтүрмүр?

Бунун нәтичәси белә олду ки, Зојанын достлары ондан кизли бир дәфә дә мәсләһәтләшиб, гәрара алдылар ки, тәблиғат ишини гүввәтләндирсинлэр. Анчаг бирчә Жора Банкин фикирләширди ки, онлар, дејәсэн шәнбә күнү ушагларын зәһләләрини апарыблар, амма бу барәдә учадан бир сөз демәди.

Бизим «сосиологлар»: Лјалја, Родја, Венја вә Валерка да мәсләһәтләшдилэр. Бу гәрара кәлдилэр ки, оғланлар елә күнү бу күн бешинчи «Б» синфиндән рәј топламагла мәшғул олсунлар. Там Ә'лачы исә, мүвази вә алтынчы синифлэрдә таныш конструкторларла көрүшүб, онлары да «сосиоложи тәдгигата» чәлб етсин.

Лјоша Павлов дәрседән сонра коридора тәзәчә чыхмышды ки, Шурик Лопухов онун габағыны кәсди:

— Павлов, ај Павлов! Јахшы, демәли ки, сән Ладошинаја сәс верәчәксән дә? Демәли һамымыз бирликдә Ладошинаја сәс верәчәјик дә?

— Рәдд ол, јохса бу саат елә илишдирәрәм ки!..

Комбул редактор көзүнү гырпыб кериләди. Баша дүшмәди ки, пәһләванын бирдән-бирә нијә ачығы тутду.

Сонра Павлова Родја јанашды. Онун әлиндә тәмиз дәфтәр вә гәләм варды.

— Һә, Лјошка, кәл елә сәндән башлајаг. Евдә сәнин нәјә һәвәсин олур?

— Сәнә нә вар?

— Сосиоложи тәдгигат апарырыг.

— Нә?

— Нә дә, эһалинин рә'јини сорушмаг. Эһалинин јох еј, бешинчи синиф шакирдләринин.

— Буну сизә ким тапшырыб?

— Неч ким. Еләчә, бир нәфәр белә мәсләһәт көрүб.

— Ахы нијә?

— Ди, әввәл сән мәним суалыма чаваб вер, сонра һамысыны сәнә данышарам, евдә сән нә илә мәшғул олурсан?

— Белә дә, јајда-һәјәтдә футбол, гышда—хоккеј... Китаб да охујурам...

— Бәс неч бир вахт бир шеји тәдгиг етмәк вә ја ихтира етмәк истәмәјибсән?

Павлов фикрә кетди.

— Нә, дејәсән, јох... јох, дејәсән. Јахшы, инди де көрүм: бу сәнин нәјинә кәрәкдир?

— Бу саат.

Родја дәфтәри пәнчәрәнин гырағына гојду. Сәһифәнин башында јазылмышды: «5-чи «Б» синфи» алтында да: «Алексеј Павлов. Јајда—футбол, гышда—хоккеј. Мүталиә».

Павлов илә сәһбәт бүтүн тәнәффүс мүддәтиндә давам етди. Родја тәдгигатчы вә ихтирачилары нә үчүн ахтардыларыны данышмалы олду, деди ки, һәтта онларын синфиндә дә беләләри вар, анчаг онларын барәсиндә неч ким билмир, мисал олараг да Лјалјаны вә Валерканы көстәрди. Гырғы барәдә ешитдикдә, пәһләван о саат сорғу-суала башлады ки, Лјалја бу гушу нечә тәдгиг едиб. Родја Валера Ивановун чиһазындан данышан кими, Лјоша онун нечә гурулдуғу барәдә әтрафлы билмәк истәди.

Лјошанын бәхти кәтирди ки, ријазиијат мүәллими ону чағырмады: Икинчи дәрәдә онун фикри дағыныг иди. О Родјанын дәфтәриндәки гејди јадына салды: «Јајда—футбол, гышда—хоккеј. Мүталиә». Она пис кәлди ки, гејд белә азачыгдыр.

Родја исә тезликлә баша дүшдү ки, сосиоложи сорғу—чох зәһмәт тәләб едән бир ишдир. Рә'ји сорушулан һәр адам Павлов кими билмәк истәјир ки, бу нә үчүн едилир вә ушаглардан ким нә илә мәшғул олур. Бир суала чаваб алмаг үчүн он суала чаваб вермәк лазым кәлир, белә ки, бир күнүн мүддәтиндә Родја Павловдан башга анчаг дөрдчә нәфәрин рә'јини соруша билди.

Онун Лјошадан сонра мүрачиәт етдији ики гыз нә елм илә, нә дә техника илә марағланмырдылар. Бири Пионер сарајынын рәгс коллективиндә, о бири исә, халасынын рәһбәрлији илә бәдии нахыштикмә илә мәшғул олурду. Амма,

бунлардан сонра Родјаја бирдән-бирә ики биолог раст кәлди. Биринчиси көк, гырмызыјанаг вә чох јоғун гумрал һөрүјү олан Маша Салтыкова иди. О деди:

— Мән бизим пишик Фома илә тәчрүбә апарырам. Истәјирәм мүәјјәнләшдирәм ки, пишикләрин дахили сааты вармы? Родја баша дүшмәјиб сорушду:—Нә?

— Дахили саат! Пишик вахты һисс едә билирми?

— Бир әтрафлы даныш көрәк.

— Әтрафлы данышмаг лазым кәлсә, бүтүн бунлар хорудан башланмышдыр. Мән кәнддә, нәнәмин јанында јашајырдым, онларын бир хоруду варды... Одур ки, мән истәдим биләм ки, хорудларын мүәјјән вахтларда, мәсәлән, обашдан банладыглары дүздүрмү? Мән хырдача бир отагда тәк јатырдым, орада бир зәнкли саат да варды. Демәли, гәрара алдым ки, јатмајым, хоруд банлајана гәдәр көзләјим... Әлбәттә, чәтин иди: ишығы јандыра билмәздим—нәнәм дејинәрди... Саатын әгрәбләрини биртәһәр сечмәк олурду, амма китаб охумаг олмурду. Биринчи кечәни дөзә билдим. Хоруд бирә беш дәгигә ишләмиш банлады. Нәнәм сәһәр тездән кәлиб көрүб ки, мән башымы столун үстүнә гојуб, отурдуғум јердә јатмышам.

— Бәс сонра нә олду?

— Сонра бу олду ки, нәнәм мәни сорғу-суала чәкди, мән дә ахмаглыг едиб, ишин нә јердә олдуғуну данышдым, о да сааты көтүрүб апарды.

— Бәс пишик мәсәләси нечәдир?

— Пишик мәсәләси дә, демәли ки, беләдир: мән билмәк истәјирдим ки, о саатын нечә олдуғуну һисс едирми? Анама дедим ки, пишијин јемәјини өзүм верәчәјәм, јемәк габыны да јерә јох, столун үстүнә гојачағам ки, јердән көрүнмәсин. Демәли ки, пишик Фома јемәк үчүн әввәл кәрәк стула, сонра да столун үстүнә һоппансын. Јемәји мән сәһәр дүз саат сәккиздә, күндүз үчдә, ахшам исә сәккиздә гојурдум. Пишик бир нечә дәфә стола һоппаныб, габын бош олдуғуну көрдүкдән сонра даһа һоппанмады.

— Вахтындамы һоппанырды?

— Јох еј, еләчә мәнә көз гојурду, күдүрдү. Мән сәһәр дуран кими, һара кетсәм, далымча дүшүр, јемәји нә вахт верәчәјими көзләјирди... Мәктәбдән кәлән кими, јенә мәни күдүрдү. Бу ишин, нәдир о... методикасыны мән һәлә ағыллы-башлы тапмамышам.

Дима Тарусов Маршевә деди ки:—Мән бир тәдгигатла мәшғул олмаг истәрдим. Амма билмирәм ки, ишә нечә башлајым.

— О нә тәдгигатдыр елә?

— Јајда мән белә бир шеј мүшаһидә етмишәм: отаға кирән чүчүләр тавана дирәнирләр.

— Бу нечә олур?

— Бах белә, тутаг ки, отағыма бир ешшәкарысы кирир (биз паркын јахынлығында олуруг), әлбәттә, о, отагдан чырмаг истәјир вә о јан-бу јана учмаға башлајыр. Диварлара чырпынмыр, јахынлашан кими, дөнүр. Пәнчәрә шүшәләринә чырпыныр; амма бу ајдындыр: ахы шүшәләр шәффафдыр. Амма бәс нә үчүн таваны көрә билмирләр, буну һеч баша дүшә билмирәм. Тавана чырпынан кими, вызылдамаға башлајыб, архасы, ја башы үстә сүртүнмәјә башлајыр... Нечә олур ки, ора-буралары гопмур!..

Родја деди:—Мән нәдәнсә белә шеј көрмәмишәм.

— Амма мән ешшәкарысыны, чырчыраманы, бир дә, бах, белә јекә бир милчәји мүшаһидә етмишәм. Бу да мараглыдыр ки, ади отаг милчәкләри таваны көрүрләр: ора гонуб башы ашағы кәзиширләр. Ачыг һавада јашајан чүчүләр исә һеч чүр баша дүшмүрләр ки, јухарыдакы тәмиз сәма дејил, даш тавандыр. Бәс онларын көзләри? Ахы, охумушам ки, онларын көзләри аз гала һәр тәрәфи көрүр.

Валерка бу күн мүддәтиндә ики конструктор ашқара чыхартды, Венјанын исә Жора Банкин илә мараглы бир сөһбәти олду. Валерка илә олдуғу кими, бурада да магнитофон мәсәләси варды. Жора Венјаја јахынлашыб, ајаглары үстүндә јырғалана-јырғалана, јавашча деди:

— Рудаков, мәни бағышла, бәлкә артыг сәндән сорушублар... Бурда, бах, белә бир иш вар: сән Ладошинаја сәс вәрәчәксән дә?

— Вәрәчәјәм,—дејиб, Венја да ондан сорушду ки, Жора дәрседән башга даһа нә илә мәшғул олур?

— Үмумијјәтлә. Мән, үмумијјәтлә, фолклор топлајырам.

Венја әввәл баша дүшмәди, амма сонра ишин нә јердә олдуғуну билди. Маша Салтыкова кими, Жора да истираһәтә кәндә гонумларыкилә кедир. Орада һәрәсинин дохсана јахын јашы олан бир гоча киши вә бир гары вар, онлар чохла гәдим нағыл, маһны вә частушка билирләр. Банкин гыш тәтилиндә кәндә кәдәндә, атасы она батареја илә ишләјән учуз бир магнитофон верибмиш, Жора да гоча илә гарынын бүтүн данышыгларыны вә ја охудугларыны лентә јазыб, евә гајытдыгдан сонра исә, бир нечә һәфтә мүддәтиндә бүтүн бунлары кәлмәкәлмә јазыб кағызга көчүрүб.

Бизим «сосиологлар», демәк олар ки, бүтүн дәрс күнүнү

чалышдылар, һәммин күнүн сонунда исә белә бир һадисә баш верди.

...Ахырынчы дәрс Лјошка Павловун севимли фәнни олан тарих дәрси иди. Лјошка мүәллимин гәдим Рома көләләринин гурдуглары кәһризләр вә бизим заманымызда да истифадә етмәк мүмкүн олан јоллар барәдә данышдыгларыны марагла динләјирди. Бирдән Лјошанын бојнунун ардыны нәсә јавашча чырмаглајан кими олду. О, јахалығынын далыны јохлајыб, орадан бир нечә дәфә гатланыб-бүкүлмүш бир кағыз парчасы чыхартды.

Архасындан:—Һи-һи!—инчә сәс ешидилди.

Пәһләван дөнүб кери бахды. Онун арха тәрәфиндә Нјусја Касаткина отурмушду. О, әли илә ағзыны вә бурнуну тутуб көзләрини гыјыб күлүмсүнүрдү. Лјошка кағызы ачыб бу сөзләри охуду:

«Павлов! Зоја Ладошинаја сәс вәр!!!»

Павлов Касаткинаја јумруг көстәриб, јенә мүәллимә гулаг асмаға башлады. Бир нечә дәгигә сонра јенә гулағынын дибинә нәсә тохунду вә икинчи кағыз столунун үстүнә дүшдү. Орада да биринчидәки сөзләр јазылмышды, амма нида ишарәләри үч јох, беш дәнә иди. Павлов јенә кери ганрылыб, пычылдады:

— Мане олма, гој гулаг асаг! Өлдүрәрәм һа!

Амма Нјусја билирди ки, пәһләван һеч вахт нәинки гызлара, һәтта өзүндән күчсүз оғланлара да әл галдырмазды. Кағызлар каһ стола, каһ онун јанында јерә јағмагда иди; һәм дә Нјусја бунлары елә атырды ки, һәр бири пәһләванын башына дәјирди.

Бәли, дәрс гуртарды. Мүәллим кабинетдән чыхды. Ушаглар китабларыны јығышдырмаға, портфелләринин ағзыны бағламаға башладылар. Бу вахт Павлов јериндән сычрајыб, Нјусјанын әлиндән «Гәдим дүнја тарихи» китабыны гапараг, ону Касаткинанын пејсәринә, тәпәсинә, бојнуна, чијинләринә шаппылдатмаға башлады.

Зоја чығырды:—Павлов! Утаймырсанмы?!

Оғланларын да сәсләри ешидилди:—Лјошка, әл чәк! Лјошка, азыбсан нәдир?

Амма Лјошка ешитмирди. О, Нјусјанын лентлә бағланмыш сачындан јапышыб, ону столун архасындан чәкиб чыхартды, дөрд әл ајағы үстә чәмәлдиб чығырырды:

— Јығышдыр, ахмағын бири сарсаг! Јығышдыр өз зибилләрини! Јығышдыр көрүм, һә!

Родја, Венја вә башга ушаглар Лјошканын үстүнә чумду-

лар. Онлар Павловдан жапышыб, ону Нјусјадан ајырмаға ча
лышдылар:

— Лјошка, әл чәк!

— Лјошка, бурах ону!

Павлов кәскин бир һәрәкәт етди, ушаглар һәрә бир тәрәф
сәпәләнди.

— Јығышдыр, сарсағын бири! Јығышдыр, дејирәм!

Нјусја ағлаја-ағлаја кағызлары јердән јығышдырды, Пав
лов да һәмин сач топасындан жапышыб, ону ајаға галдырды.

Родја сорушду:—Сәнә нә олуб белә?

— Көр кимә әл галдырыбсан, Павлов! Кимә әл галдырыб
сан! Кимә баш гошубсан!—гызлардан бири һеј тәкрарла
ырды.

— Һөвсәләдән чыхартдылар, баш гошдум да!—Павлов
ағыр-ағыр төвшијә-төвшијә дилләнди. О, чәлд мүәллим сто
лунун јанына кечди. Онун үзү гызармыш, хырда мави көзләри
парылдајырды.—Онлар лап баш-гулағымы апарыблар ки,
нә вар-нә вар, Ладошинаја сәс вер. Әввәл Барбарисова вы
зылдајырды, сонра бу, сонра одур, о, сонра бу икиси, амма
бу... бах... бу, бүтүн тарих дәрсини мәнә һарам еләди, бүтүн
дәрс мүддәтиндә јазылы кағыз јағдырырды... тәблиғатнамә.

Павлов бир мүддәт сусду, нәфәсини дәрди, бу вахт там
Ә'лачы гыз әлавә етди:

— Јери кәлмишкән дејим ки, мәни дә тәнкә кәтирибләр
Елә һеј бу Ладошинаны тә'рифләјирләр.

— Мәни дә бездирибләр! Мәни јахалајыблар!—сәсләр
ешидилди.

Лјоша деди:—Дајанын, мән һәлә гуртармамышам! Бахын
мәним фикрим беләдир: ахы бу Ладошинанын нәјини хошла
јыблар? Јығынчагларымызда дарыхмагдан адамын бағры
чатлајыр... Үмумијјәтлә биздә һансы пионер ишләри апары
лыр? Баш пионер дәстә рәһбәринин үзүнү көрмүрүк, бүтүн
ишләри Зојканын бојнуна атыб, Зојка да ки... һә, нечә дејәр
ләр, о? Һә дә, нечә дејәрләр?—Павлов лазыми сөзү ахтара
ахтара фындыгча чалды.

— Тәдбирләр һәјата кечирир,—Маша Салтыкова она кө
мәк етди.

— Һә,—дејә Там Ә'лачы гыз әлавә етди.

— Һә!—Павлов бу сөздән жапышды.—Һә, халахәтдин гал
масын! Јалныз заһирдән елә көстәрирләр ки, куја гызғын иш
кедир.

Бир нечә адам буну тәсдигләјиб сәсләнди, чылыз Оска
Грибов исә бирдән чығырды:

— Рәдд о-о-олсу-у-ун!—о, ағылдан касыб, амма һәј-күј
салмагда гочаг иди.

Павлов чағырды:

— Ди сакит олун! Һә, гојун данышыб гуртараг. Бир кө
рүн иш нә јердәдир. Кағыз төр-төкүнтүләри јығмагда биз ки
мин сәјәсиндә биринчилик газандыг?! Родка Маршевин сәјә
синдә! Амма бунун шөһрәти кимә чатды! Зојкаја—сәдрә! Јах
шы, бәс биз нијә елә Родканын өзүнү сәдр сечмәјәк?

Јенә дә разылыг сәсләри ешидилди.

Инди Оска:—Урра-а-а! Ја-а-а-ша-а-а!—дејә чығырды.

Бу вахт Зоја Ладошина дилләнди. Рәнки гачмыш, башы
ны о јан-бу јана дөндәрә-дөндәрә данышды. Даһа доғрусу,
данышмады, демәк олар ки, чығырды:

— Гулаг асын! Һә, динләјин дә! Гојун бир данышым да!
(Синиф бир гәдәр сакитләшди). Сорушун Мухиналардан, со
рушун Барбарисовадан, будур, бу Касаткинадан сорушун...
Мән һәлә дүнән демишдим ки, даһа сәдр олмаг истәмирәм.
Мән өзүм дә... мән дә тамамилә разыјам ки, Маршеви сечмәк
лазымдыр. Мән өзүм дә она сәс верәрәм. Лап икиәлли! Бә
ли!.. Мәнимсә... бу сәдрлик лап, бах, белә, зәһләми апарыб!
Бах, белә! Бах, белә!—дејә Зоја әлини боғазына чәкиб, га
пыја гачды.

Родја чәлд дилләнди:—Мән сәдр ола билмәрәм. Мәним
башга вәзифәм вар.

Бу сөzlәри о даһа чох Зоја үчүн дејирди, онун гаршысын
да өзүнү биртәһәр һисс едирди, амма Зоја артыг гапыны
чырпыб кетмишди.

— Дүздүр,—Дима Тарусов онунла разылашды.—О, сосио
ложи сорғу апарыр.

— Һә сорғу? О нечә сорғудур?—Сәсләр ешидилди, амма
бу вахт мүәллим гајыдыб кәлди вә хаһиш етди ки, кабинет
бошалтсынлар.

ДОГГУЗУНЧУ ФӘСИЛ

Бүтүн күнү Родја өзүндә дејилди. О, Зојканын нечә тәһгир
олундуғуну баша дүшүр вә өзүнү онун гаршысында мүгәссир
һисс едирди, елә бил ки, Ладошинаны сәдрликдән чыхармағы
тәклиф едән Павлов дејил, о өзү иди. Амма ахшамчағы кефи
дүзәлди. Венјакилә башга шәһәрдән гоһумларындан бүтүн
бир аилә гонаг кәлмишди. Онлар кечәни дә галдылар, мәнзил
дә јер чатышмадығындан Венјаны кечәләмәк үчүн Маршев-

килэ «өтүрдүлөр». О, Роджанын отагында ачылыб-жыгылма чарпајыда јатмалы иди.

Кечэ саат он бирэ он беш дэгигэ галмыш Роджанын анасы оғлунун отагынын гапысыны јавашча аралады. Ишыг сөндүрүлмүшдү. Ушаглар јорғанынын алтында узаныб, сакит-сакит нэфэс алырдылар. Татјана Игнатјевна гапыны өртүб фикирлэшди: нэ јахшы ки, оғлу вахтында јатмаға белэ өјрәшиб, нэ јахшы ки, Роджанын досту да бу чөһөтдөн она бәнзәјир. О билмирди ки, јарым саат бундан эввэл Родја Венјаны хәбәрдар едиб демишди:

— Анам һәмишә мән јеримә узанандан он беш дэгигэ сонра отагыма баш чәкир. Бахыр, һәр шејин өз гајдасында олдугуну көрдүкдән сонра, даһа бир дэ кәлмир.

Татјана Игнатјевна гапыны өртдүкдә, достлар јорғанын алтындан чыхыб кејиндиләр. Родја сәссизчә пәнчәрәни ачды. Дурбин-бору эввэлчәдән үчајағын үстүнә тахылмышды, ај дартыг јекә евин ардындан чыхмышды.

Достлар мүшәһидә етмәјә башладылар. Онлар нөвбә илә боруја бахыр, хәритә илә јохлајыр вә «дәнизләрин», «океанларын» адларыны дејирдиләр... Он дэгигэ кечәндән сонра исә Родја јавашча, амма јаныглы-јаныглы деди:

— Јахшы, бәс сонра? Ахы, биз бу дәстә илә нэ јени шеј кәшф едә биләрик? Һәтта бу хәритәдәки нәһәнк кратерләр дэ көрүнмүр.

Венја да инамсыз һалда мызылданды:—Элбәттә, эсл телескоп олсајды, бәлкә дэ бир шеј кәшф едәрдик.

— Сән аллаһ, бәсдир! Биз, һәтта нәјин кәшф едилиб-едилмәдијини билмәдијимиз һалда, нэ кәшф едә биләчәјик?! Сонра да ки, автоматик стансијалар: ахы онлар ајы һәр бир астрономдан јахшы тәдгиг едибләр. Һәтта о бири үзүнүн дашәклини чәкибләр.

Мүшәһидәләр бунунла гуртарды. Родја пәнчәрәни башлады, ушаглар јенә јерләринә узандылар. Бир гәдәр сүкутдан сонра Родја астадан деди:

— Һәр һалда, билирсәнми нэ фикирләширәм? Мәнә ел кәлир ки, бизим алим олмаға бүнөврәмиз јохдур. Һә, јахшы Там Әлачыны дајысы баша салыб ки, гырғы илә мәшғул олсун, Валеркаја чиһаз ишини—Кена... Ахы һејванларын дахили саатыны ки, Салтыкова өзү фикирләшиб! Чүчүләрин таваны нэ үчүн көрмәдикләри илә Тарусов өзү марагланыбдыр. Бах мәним фикримчә, онларын тәдгигатчы олмаг үчүн лазым кәлән ән башлыча кејфијјәтләри вар. Биздә исә... шүбһәләнирәм!

— Еһ, нијә нараһат олурсан, еј! Нечә јашын вар ки? Он ики! Һә, Салтыкова илә Тарусов да, тутаг ки, нэ илә мәшғул олмағы бир азча тез тапыблар. Елә билирсән ки, бүтүн эсл алимләр елә бәләкдән тәдгигатла мәшғул олублар?

Сусдулар. Ики дэгигэ сонра Родја бәркдән пычылдады:

— Јатмајыбсан ки?

— Јох.

— Һәр һалда мараглыдыр ки, Купрум Ес алим ола-ола, нэ үчүн ади мүәллим олуб?

— Көрүнүр елмдә нәји исә чатышмајыб да.

— Нечә јәни чатышмајыб, бир һалда ки, о һәтта китаб да јазыбмыш? Јадындадырмы? «Инсан бејнинин кимјасы»!

Венја чаваб вермәди. О бирдән јорғаны үстүндән атыб, өз чарпајысында отурду.

Родја сорушду:—Нејләјирсән?

— Биз сарајын пәнчәрәсини ахы унутмушуг. Һәр һалда ора бир көз јетирмәк пис олмаз.

Венја боруја јахынлашыб, ону пәнчәрә шүшәсинин ардындан Пионер сарајына тушлајыб, бахмаға башлады.

— Бу пәнчәрә гаранлыгдыр,—дејә пычылдады.—Бурада да бир шеј јохдур... Бурада... Родка!.. Вај!!!—о, демәк олар ки, вар сәси илә чығырыб, борунун јанындан елә сычрады ки, елә бил бу бору дејил, зәһәрли бир иланмыш вә јенидән көзүнү окулјара дирәјиб, ики санијә сонра, јенә дэ кери сычрады.—Родка! Чәлд ол! Адам! Орда адам вар! Адам!

Бир ан сонра Родја да борунун јанында иди. О, һәлә ади көзлә сарајын гаранлыг бинасында бир пәнчәрәдән парлаг ишыг кәлдијини көрдү, көзүнү окулјара јахынлашдырдыгды исә, һәммин пәнчәрәдә, јәгин ки, пәнчәрәнин гырағында ајагүстә дурмуш тутгун бир инсан фигурунун эсәби һалда јырғалана-јырғалана, мүвазинәт сахлајыб, әлиндә гара бир пәрдәнин бир гырағындан тутуб чәкдијини көрдү. Бир нечә санијә кечди... Һәммин адам пәрдәнин кәнарыны пәнчәрәнин јухары күнчүнә дартды вә пәнчәрә гаранлыглашды. Јалныз сағ тәрәфдән ишыглы бир ара галмышды. Бир нечә санијәдән сонра о ара да јох олду.

Достлар бир мүддәт, динмәз-сөјләмәз, ај ишығында бир-биринә баха-баха галдылар.

Венја пычылдады:

— Бах, буна вара-а-ам!

— Көрдүнмү, нечә вурнухурду? Көрдүнмү, нечә тәләсирди?

Родја сорушду:—Инди билдинми, орда гурдаланан кимдир?

— Ајдындыр. Мәним ағлым сәнинкиндән аз дејил ки!

— Һә, кимдир?

— Әлбәттә, Купрум Ес. Зојка һағлы имиш. Нә гәдәр ки...
Биз Купрум Еслә данышмамышдыг, демәк олар ки, онун бүтүн пәнчәрәләриндән бајыра ишыг чыхырды. Биз данышанда сонра, һамысыны тыхамаға башлајыб.

Достлар јалныз саат үчдә јухуја кетдиләр. Сәһәр Родјанын анасы онлары чәтинликлә ојатды, амма пәнчәрәдәкә адам јадларына дүшәндә, о саат јухулары гачды.

О кечә Зоја да хејли мүддәт јата билмәди.

О гача-гача мәктәбдән чыхыб, һәмишәки кими саға јо сола дөнүб, евә кәнар јол илә кетди ки, «фәаллар» она чаты өз мәрһәмәтләрини ифадә етмәсинләр. Зоја өзүнү нә гәдә сакит көстәрмәјә чалышдыса да, нәнәси гапыны ачан кими о саат нәсә бир хошакәлмәзлик олдуғуну дуду.

— Нә вар, бир овгаттәлхлик олуб?

— Һеч бир овгаттәлхлик олмајыб,—Зоја сәрт чаваб верди.—Еләчә јорулмушам.

Зоја јемәјини ијрәнә-ијрәнә, биртәһәр баша вурду, әлиһәр бир китаб алыб, дивана узанды. Нәнәси отаға кирәндә, Зоја өзүнү елә көстәрди ки, куја китаб охујур.

Телефон зәнк чалды.

— Нәнә, мән евдә јохам!—дејә Зоја чығырды,—де ки, мән һара кетдијими билмирсән.

Нәнә телефонла данышыб, Зојаја баха-баха деди:

— Зәнк едән Сонја Барбарисова иди.

— Гој рәдд олсун!

Анасы ишдән гајыдыб кәлди. Көрүнүр нәнә она Зојаны нәдәнсә һирсли олдуғуну демишди, о да гызынын јанына кәлиб, онунла јанашы диванын бир гырағында отурду.

— Сәнә нә олуб, һә, а мәним чаным-чијәрим? Һә, үрәјинди кини ананла бөлүшсәнә.

— Уф, әши мәнә һеч нә олмајыб еј! Еләчә јорғунам!

Атасы заводдан кәлдикдә, Зоја артыг отуруб, дәрсләрини һазырлајырды. О билирди ки, анасы илә нәнәси Зојанын кәфинин позулдуғуну мүтләг атасына дејәчәкләр, көзләјирди ки, о да кәләчәк. О артыг, һәмишә евдә кејдији мәшг палтартәјниндә, кәлиб чыхды. Атасы вахтилә идманла чох мәшг оларды, сонра атмышды. Тохунма костјум онун енли чијиндәрини, һәлә дә горунуб сахланан эзеләләрини вә артыг хејл шишкин гарныны тарым көстәрирди.

— Дејирләр ки, кефимиз позулуб,—о, јоғун сәслә зарафат-јана дилләнди.—Ахы нә олуб, сорушмаға ичазә вармы?

Зоја көзүнү дәрелијә зилләјиб чаваб вермәди.

— Бәли... демәли... сәһбәтә мејлимиз јохдур. Амма Митрофан Петрович детектив романлары ахы наһаг јерә хошламыр. Бу саат ајырды еләрик. Зәһмәт олмаса, күндәлијинизи лүтфәдин көстәрин!

— Бујурун көтүрүн,—дејә Зоја сәрт сәслә чаваб вериб, јенә дә көзүнү китаба зилләди.

Онун портфели столун күнчүндә иди. Атасы орадан күндәлији чыхарыб бахды. Бүтүн гијмәтләр јахшы иди.

— Б-бә-әли! Бу дәфә детектив сәһв еләди. Демәли, нәсә бир конфликт олуб. Нә олар ки, өјрәшмәлисән! Ишдә мәним һәр күн конфликтим олур.

Белә дејиб о отагдан чыхды.

Ев тапшырығлары чох иди, амма о күн Зоја онлардан бирини дә еләмәди. О китаблары, дәфтәрләри механики сурәтдә вәрәгләјир, бурадан көтүрүб ора гојурду, амма башында тәсдигләјичи ушаг сәсләри уғултусу вә Лјошка Павловун чығыртысы сәсләнирди: «Ахы бу Ладошинанын нәјини хошлајыблар!.. Үмумијјәтлә биздә һансы пионер ишләри апарылыр? Тәдбирләр кечирилир! Халахәтири! Кағыз төр-төкүнтүләри јығмагда биз кимин сајәсиндә биринчилик газандыг? Маршевин сајәсиндә! Амма шөһрәти кимә чатды? Зојкаја—сәдрә!»

Зоја дәфәләрлә гајыдыб бу фикрин үстүнә кәлди ки, бүтүн бу дәрәс или мүддәтиндә, әслиндә, дәстәјә јох, демәк олар ки, бир нечә горхаг вә даркөз ушаға рәһбәрлик едиб; бунларын да ән ағыллысы гарадинмәз Жора Банкиндир. Онун јадына һәмин јығынчағлар дүшдү ки, пионерләрин бир һиссәси орадан гачырды, галанлар да отуруб әснәјирдиләр. Пәрәстишкарларынын апардығлары ахмагча «тәблиғат» да Зојканын јадына дүшдү. О: «Сәрсәмләр, бәдбәхт нагис мәхлуғлар!»—дејә пычылдады.

Сонра, артыг јатағында узандыгда, Зоја фикирләшмәјә башлады: нечә еләсин, елә бир иш көрсүн ки, ушағлар бу күн нечә гијмәтли бир адамы рәдд вә тәһгир етдикләрини баша дүшсүнләр. Амма Зојка һеч бир јарарлы шеј фикирләшиб тапа билмәди, хәјалат аләминә кетди. Хәјалында бир чох һәјәчанлы сәһнәләр чанландырды, амма һамыдан чох хошуна кәләнәни бу олду:

Родја илә Венка, нәсә, бензин илә ишләјән бир мотор гурурлар; ону мәктәбә кәтирибләр ки, дәрәсдән әввәл синифдә нүмајиш етдирсинләр. Амма, нәдәнсә (бунун мәһз нә үчүн

белә олдуғуну Зоја фикирләшмәмишди), бензин лап гапыны ағзында јерә дағылыб алышыр. Алов һамынын кабинетде чыхыш јолуну кәсир. Бүтүн синиф узаг бир күнчә гысылып горхудан һамы чығырыр, ағлајыр, бирчә Зоја Ладошина өзүнү итирмир. О горхмадан, өзүнү ода вуруб, коридора чыхып орадан одсөндүрән асылдығы пилләкән мејданчасына чумурур. Бир дәгигә сонра алов көпүклү шырнагла сөндүрүлүр. Зоја нын палтары, әлләри јаныр (әлбәттә, үзү вә сачлары саламагалыр: о јенә әввәлки кими көзәлдир). О, әзәмәтли бир сојуганлылыгла, бу јахында сәдрлијә тәклиф етдикләри Родја Маршевә јахынлашыб, һәгарәтлә она дејир: «Һә, нә вар, белә јарпаг кими әсирсән? Ахы артыг һәр шеј гуртарыб кетди!»

...Родја илә Венја сәһәр мәктәбин коридору илә кедәнде Купрум Есә раст кәлдиләр. О, ушаглары көрдүкдә горхмуһалда дајанды, сонра исә чәлд онларын јанындан өтүб-кечди. Јан-јаны, аз гала күрәји дивара сүртүнә-сүртүнә кечди. Бүтүн заман о сол овчуну ушаглара тәрәф узадыб, сағ әлинин ишбармағыны додағына сыхды: јә'ни ки, мәнә јахын кәлмәјин вә һеч кимә һеч бир сөз демәјин!

Зоја исә, сәһәр јенә кәнар јол илә кетди ки, һәмишә тиндиләрин бириндә онунла көрүшмәјә адәт етмиш олан «фәаллар» раст кәлмәсин. Амма мәктәбдә бирдән-бирә Сонја Барбарисова, Мухина бачылар вә Шурик Лопухов она јанашдылар. Нјусја Касаткина јахынлашмаға чүр'әт етмәди. О, кәнардуруб тәгсирли вә јазыг-јазыг Зојаја бахырды.

— Зо-о-ја!—Барбарисова дилләнди.—Биз дүнән бүтүн ашам сәнә зәнк еләмишик.

— Әшши, әл чәкин дә!—Зоја өзүнү елә көстәрди ки, һамы баша дүшсүн ки, куја дүнәнки әһвалат онун һеч вечинә дејир вә узагдан Родја илә Венјаны көрүб чығырды:—Маршевә Родја! Бир дәгигә дајан, сәндән о иш барәдә бир шеј сорушчағам.

Писикмиш «фәаллар» тәәччүблә көрдүләр ки, Ладошина өз рәгибинә вә онун достуна јахынлашыб, нә барәдә исә сакинчә даныша-даныша, коридорун узаг бучағына сары кедип узаглашды.

Родја үрәјиндә чох севинди ки, биринчи олараг, Зоја оң чачағырды, һәтта ады илә сәсләди вә көрүнүр ки, Зоја ондан әла инчимәјиб. О да Зојанын адыны чәкмәји гәрара алды:

— Зоја! Билирсән дүнән ашам нә көрмүшүк?!

Достлар ишыглы пәнчәрәдә әл-гол атан адам барәдә оң данышдылар. Ики дәгигә әввәл Купрум Есә раст кәлдикләр.

рини дә дедиләр. Бүтүн бунлар дүнәнки әһвалаты бир мүддәт Зојаја унуттурду.

Родја деди:—Биз, демәк олар инанырыг ки, сән һаглысанмыш! Орада гурдаланан елә о өзүдүр.

Венја исә сорушду:

— Бир де көрәк, ола билмәзми ки, о ағлыны итириб, лабораторијада бир партлајычы маддә һазырласын? Чинајәткар бир мәгсәдлә, һә?

Зоја бир гәдәр тутулуб чаваб верди:—Б-билмир-рәм. Бәс сиз өзүнүз нә етмәк истәјирсиниз?

Родја деди:—Бурада, демәли ки, ики јол вар. Әввәл истәјирдик Пионер сарајынын мүдиринә дејәк ја да еләчә бирбаша милис идарәсинә хәбәр верәк, сонра гәрара кәлдик ки, бу иши өзүмүзүн мүстәгил јохламамыз мараглы олар.

— Нә сајар?

— Һә, пусгу гуарарыг да.

— Икинчи мәртәбәдә? О шејләрин далындамы?

— Һә дә.

Зоја бир мүддәт динмәди, ири, көзәл көзләри илә Родјаја баха-баха сусду. Венја изаһ етди.

— Билирсәнми, орада, ашағыда техники хидмәтчинин јанында телефон вар. «Демәли ки, биз бахарыг көрәк лабораторијада гурдаланан кимдир вә онлар, үмумијјәтлә, орада нә едирләр, әкәр бир әһвалат олса, телефонун јанына ениб, милис идарәсинә хәбәр верәрик ки, кәлиб онлары јахаласынлар!»

Родја исә әлавә етди:

— Бир дә, ола биләр ки, орадакы һеч Купрум Ес дејил, бәлкә орада иш көрәнләр там бир дәстә гулдурдур.

Зоја о барәдә фикирләшмәди ки, оғланлар өзләри көзә көрүнмәдән, лабораторијада иш көрәнләрин кимләр олдуғуну, онун (вә ја онларын) орада нә етдикләрини нечә көрә биләр. Онун башына белә бир фикир кәлди. Пионер сарајынын гағанлыг пилләкәнләри илә икинчи мәртәбәдән вестибүлә дүшән Родка вә Венка дејил, о өзүдүр. Телефонла милисә зәнк вуран да, милисләри сарајын гапысында гаршылајан да Маршев вә Рудаков дејил. О, Зоја Ладошина өзүдүр.

Зоја јавашча сорушду:—Бәс... буну нә вахт етмәк истәјирсиниз?

Бу суала Венја чаваб верди:

— Биз, демәли ки, белә едәчәјик: бу күн мәктәбдән сонра кедиб ашамлар мәшғул олан бир дәрнәјә јазыларыг. Бир мәшғәләдә оларыг, вәзијјәти өјрәнәрик...

Бу вахт зәнк вурулду вә үчү дә ријазижат кабинетинә сары
јөнәлдиләр.

Родја кедә-кедә деди:—Бурада һәлә белә бир мәсәләни дә
һәлл етмәк лазымдыр, ата-аналарымыза нә демәлијик ки, ни-
каран галмасынлар.

Венја деди:—Һә, ахы биз сәһәрә гәдәр јох олсаг, онлары
инфаркт вурар.

ОНУНЧУ ФӘСИЛ

Амма иш белә кәтирди ки, достлар бир мүддәт о әсрарән-
киз пәнчәрәләри унутмалы олдулар. Дүнән кечирилән «сосо-
ложи сорғу» барәдә шајиә дөрдүнчү, бешинчи, һәтта алтынчы
синифләрдә дә кениш јајылмышды. Бу хәбәр Кенанын дедији
кими, көзә көрүндүјүндән хејли чох олан тәдгигатчы, сәмәрә-
ләшдиричи вә ихтирачылары чошдурмушду. Биринчи тәнәф-
фүсдә таныш олмајан бир оғлан Венјанын голундан тутду. О,
бәстәбој, арыг, амма гывраг иди. Гарачы баласына бәнзәјир-
ди. Долаша димдијинә бәнзәр узун бурну, ири гара көзләри
вә гара, чод, пыртлашыг сачлары варды.

— Һеј!—о сәрт сәслә дилләнди.—Чәмијјәтә јазан сәнсән?

— Нә чәмијјәт?

— Пионер чәмијјәти. Елми...

Венја ону баша салды ки, һәлә һеч бир пионер чәмијјәти
јохдур, еләчә ушаглардан сорушурлар ки, ким нә илә мәшғул
олур.

— Кәл мәни дә јаз!—Оғлан әмр етди.—Алка Портнов, јә-
ни, Александр. Бешинчи «А».

— Сән нә тәдгиг едирсән ки?

— Һеч нә тәдгиг етмирәм. Мүһәррик ихтира еләмишәм. Ә
учуз јаначагла ишләјән мүһәррик. Јаз көрүм!

Венја бир азча чәкинә-чәкинә сорушду:

— Ахы о нә јаначагдыр?

— Су! Ән ади су! Билирсәнми, сују електрик чәрәјаны илә
парчалајанда нә әмәлә кәлир?

— Билирәм. Партлајычы газ әмәлә кәлир,—Венја чаваб
верди.

— Бах, белә! Инди фикир вер; стартери басырыг, кенера-
тору ишләдирик. Кенератор чәрәјан әмәлә кәтирир, чәрәјан
да һәмин бу, нәдир о... партлајычы газы... Бу да мүһәррик
ән ади автомобил мүһәррики... Партлајычы газ цилиндрә да
хил олур, бурада гығылчым алыныр, баша дүшдүн... мото
ишә дүшүр! Мүһәррик кенератору һәрләдир, кенератор чәрә

јан әмәлә кәтирир, чәрәјан сују парчалајыр, партлајычы газ
төрәјир...

— Дајан! Бир дајан!—Венја, әлини башына чәкди.—Ахы,
газ партлајанда, јенә дөнүб су олур!

— Һә, дүздүр дә, су олур!

— Онда бу даһа нә ихтира олду? Бу ки, перпетуум-моби-
ледир!

Оғланын көзләри шимшәк чахды, о башыны Венјанын
көксүнә дирәди.

— Нә перпетуум-мобиле һеј! Бу мүһәррикдир! Ән сәрфәли
мүһәррик!

— Бир дајан көрүм. Ахы сән өзүн дедин ки, партлајычы
газ јенидән дөнүб су олур... Бу сују јенидән парчаламаг олар...
Демәли ки, нә чыхыр? Әбәди мүһәррик!

Оғлан Венјанын көксүнә дирәнмәкдән әл чәкиб, күлдү.
Онун ири, көј рәнкә чалан дишләри варды.

— Бах, буну дүз дедин! Мәһз елә әбәди мүһәррик! Һеч мән
өзүм дә һәлә буну баша дүшмәмишдим, инди билдим ки, әбә-
дидир! Бирчә литр су долдур, сонра лап дүнја сәјаһәтинә чых:
вввжжи!.. Ди јаз да!

Венја сорушду:—Сән билирсәнми ки, әбәди мүһәррик мүм-
күн олан шеј дејил?

Алка јенә хырдача, амма көрүнүр мөһкәм олан јумругла-
рыны сыхды.

— Нијә мүмкүн олмур ки? Сүбут елә!

— Һ-һә... Елми чәһәтдән мүмкүн дејил, һардаса охуму-
шам...

Ихтирачы кетдикчә даһа да бәрк гызышырды:—«Һардаса
охумушам!» «Һардаса охумушам!» Сүбут елә көрүм, нијә
мүмкүн олмур? Сүбут елә көрүм!

Венја ихтирачынын бу саат далашачағындан чәкиниб, ке-
риләди, амма бу вахт Там Ә'лачы илә сәһбәт едән Маршеви
көрдү.

— Род! Ај Род!—дејә ону сәсләди.

Родја јахын кәлди, өз достунун дедикләрини динләјиб чи-
јинләрини чәкди.

— Јахшы, јаз: «Перпетуум-мобиле ихтира едиб». Бизим
үчүн башлычасы јазмагдыр, онун һаглы олуб-олмадығыны
сонра һәлл едәрләр.

Үмумијјәтлә хејли әбәди мүһәррик ихтира едән варды: дүз
ијирми беш нәфәр. Бу, Валерка Иванов, Там Ә'лачы, Родја вә
Венја бир јерә топлашыб, өз гејдләрини охујуб јохладыгда,

ашкара чыхды. Белә ихтирачылардан алтысы бешинчи синиф-ләрден, он доггузу да—дөрдүнчүлөрдөн иди.

Бир аз сонра јохлајычылар һәр бириндән апардығы тәдгигат вә ја етдикләри ихтира барәдә әтрафлы сорғу-суалдан артыг әл чәкдиләр: буна вахт јох иди. Бүтүн тәнәффүсләрдә конструктор вә тәдгигатчылар өзләри «сосиологлары» ахтарыб тапыр вә һәр биринин дөврәсиндә кичик бир нөвбә әмәлә кәлирди. Бурада гармағын јанында балыглары алдадыб ишыға чәлб етмәк үчүн хырдача лампасы олан тәкмилләшмиш тилов ихтира едәнләр, хырдача алышган (амма бунун үчүн јанында чиб фәнәри батарејасы кәздирмәк лазым кәлирди) ичад едәнләр дә варды: Еләләри дә варды ки, еләчә шөһрәт үчүн, јалныз диггәт чәлб етмәк үчүн тәдгигатчылар сијаһысына дүшмәк истәјирдиләр. Онда белә сөһбәтләр баш верирди:

— Мәни јаз!

— Сән нә илә мәшғул олурсан?

— Мәнми? Белә дә... Нечә дејәрләр... Нәдир о... Һә... археолокија илә.

— Нә еләјирсән ки?

— Белә дә... Јер газырам.

— Нә газырсан?

— Әлбәттә... белә... чала да.

— Һарада?

— Һә дә, ө... өз һәјәтимиздә.

— Нијә газырсан ки?

— Һә дә, бир шеј тапмаг үчүн.

— «Бир шеј» јә'ни нә?

— Фајдалы газынты да.

— Рәдд ол, сарсаг!—Валерка Иванов гәләми сағ әлиндән сол әлинә вериб, сағ овчуна түпүрдү. «Археолог» ө саат јох олду.

Бөјүк тәнәффүсүн ахырында бешинчи «А» синфиндән Петја Клјуквин (Там Ә'лачы дүнән ахшам онунла данышмышды) сорғу нәтичәләрини јаздығы дәфтәри Лјалјаја кәтирди. Онун ардынча да алтынчы «А» синфиндән һәммин о электрон баға дүзәлтмиш олан Јура Николајев кәлди. Ахырынчыдан әввәлки тәнәффүсдә исә, гачараг кабинетдән чыхан бешинчи синиф шакирдләринә јекәпәр, енлисифәт, чәтири көзүнүн үстүнә дүшмүш, гарагабаг бир оғлан јанашды. О, јоғун сәслә деди:

— Һеј!.. Данилованы чағырын!

Лјалјаны чағырмаға башладылар, амма о артыг һараса гачыб кетмишди.

Һәммин оғлан сорушду:—Бәс бурда сорғу илә даһа ким мәшғул олур?

— Мән мәшғул олурам,—Родја чаваб верди.

— Ал! Верәрсән Даниловаја! Дејәрсән ки, алтынчы «Б» синфиндән Столбов верди,—дејиб оғлан Маршевин әлинә бир дәфтәр дүртдү, кетмәк истәјирди ки, бирдән ајаг сахлајыб, Родјаны башдан-ајаға нәзәрдән кечиртди:—Ди кәл кедәк.

Родја онунла коридорда тахта дивардакы пәнчәрәјә гәдәр кетди. Бурада Столбов дуруб, пәнчәрәнин гырағына дирсәк-ләнди.

— Кенанын бачысы сизә нә дејиб? Бизи тә'тилә гәдәр «Кәшфијјатчы» чәмијәтинә бурахарлармы? Һеч олмасә алтынчыда охујанлары?

— О, Һеч белә бир шеј демәјиб,—Родја чаваб верди вә әлава етди ки, онун фикринчә бу мәсәлә белә тезликлә һәлл едилә билмәз.

— Онда иш пис олду,—Столбов дејинди.

— Сәнә нә вар еј! Пајызда артыг јединчидә олачагсан, амма биз...

— Мәнә пајызда лазым дејил. Инди лазымдыр, инди...

Столбов портфелини ачды.

— Сән битки зәрәрверичиләри илә биоложи мүбаризә барәдә ешидибсәнми?

— Белә бир ифадә ешитмишәм, амма бунун нә олдуғуну билмирәм.

Столбов портфелиндә гурдалана-гурдалана деди:—Бир кимјәви мүбаризә вар ки, онлары зәһәрлә мәнв едирләр. Амма бу зәрәрли бир ишдир: адамлар, ев һејванлары да зәһәрләнә биләр... Бир дә, демәли ки, биоложи үсул вар. Онда зәрәрверичиләрин үстүнә чүрбәчүр паразитләр бурахырлар вә бу паразитләр зәрәрли тыртыллары тәләф едир... Бир дә елә үсул вар ки, һәммин тыртыллара онларын өзләринин чүрбәчүр хәстәликләрини јолухдурурлар,—дејиб Столбов портфелиндән ағзы бағлы, үчдә ики һиссәси бир чүр сары гонур рәнкли тозла долу балача банка чыхартды.—Көрүрсәнми?

— Нәдир о?

— Тыртыллар. Дејүлмүш.

— ?

— Бизим шәһәр кәнарында диррик саһәмиз вар, кечән јәј кәләмә зијанверичиләр—кәләм совкалары дарашмышды. Биз тыртыллары әл илә јығмаға башладыг. Анчаг кечикмишдик: кәләмин үчдә бири зај олду. Сонра мән чохлу хәстә вә ја тамам өлү тыртыл көрдүм.

— Өлү?

— Өлү. Һәм дә хәстә. Көзләдим ки, хәстәләр дә елә хәстәликдән өлсүнләр, сонра һамысыны күндә гурудуб дөјдүм.

— Һә, нә олсун ки?

Столбов бир көзүнү јумуб, банканын ичиндәкини нәзәрдән кечиртди.

— О олсун ки!.. Бәлкә бурада тыртылларын өлүмүнә баис олан бактерија вә ја микроблар вар. Демәли ки, гурудулмуш һалда. Әкәр јајда јенә тыртыллар мејдана чыхса, мән һәмин бу шеји суја гатыб кәләмин үстүнә сәпәрәм, бәлкә дә бүтүн тыртыллары хәстәләндирәрәм,—дејиб Столбов банканы јенә портфелә гојду вә даһа да гашгабаглы олду.—Амма мән ахы һәр нечә кәлди ишләјирәм... Һеч олмаса, бир микроскоп олсајды... Һеч олмаса бир бахыб көрә идим ки, бу микроблар диридир ја јох! Онларын үстүнә су дамыздырыб микроскопа гојардым.

— Биолокија мүәллиминдән истәјәјдин дә.

— Истәдим. Ачыгланыб мәни говду. Һәдәләди ки, мүдирә дејәчәк ки, мәктәбә јолухучу хәстәлик јајырам.

Родја Столбов илә биолокија мүәллим арасында баш вермиш сәһнәничәлд көзүнүн габағына кәтирди. Бу мүәллим хејли чаван бир гадын иди, амма нә ушаглары, нә дә өз фәннини севирди.

Столбов деди:—Һәләлик! Кенаја салам сөјлә.

Артыг ән ахырынчы тәнәффүсдә Маршев илә Рудаковун јанына Лјалја балача гумралсач бир оғлан кәтирди. Достлар елә билдиләр ки, бу икинчи синиф шакирдидир, амма мәлум олду ки, белә дејилмиш.

Там Әлачы гыз деди:—Будур, таныш олун! Өзү өз тәшәббүсү илә дөрдүнчү «Б» синфиндә сорғу апарыб. Ады Толја Козырковдур.

Венја оғланын дәфтәрчәсини алды. Оғлан дәфтәри вериб, башыны ашағы салды вә гызарды.

Биринчи сәһифәдә ушаглар бу сөзләри охудулар:

«Козырков Толја. Дөрдүнчү «Б» синфи.

Пластмассы кәсмәк үчүн хеткеш.

О күн јаман јоручу олмушду, Венја да ачыглы иди.

О сорушду:

— Козырков Толја. Демәли, бу сәнсэн дә?

Толја јерә баха-баха чаваб верди:

— Мәнәм.

— Белә нијә, рус дилиндән гијмәтләрни икидир?

— Үчдүр,—Толја чаваб вериб, даһа бәрк гызарды.

— Ахы «хәткеш» «хәт» сөзүндәндир, амма сән јазыбсан «хәткеш»!

— Бәсдир өчәшдин дә!—дејиб Родја оғландан сорушду:— О хәткеш нечә хәткешдир ки?

Толја башыны бир аз да ашағы салыб, чәтин бир дәрсдән чаваб верирмиш кими, аста сәслә, гырыг-гырыг данышды:

— Мәним атам чүрбәчүр шејләр гајырмағы хошлајыр вә пластмас доғрајыр... Пластмас кәсир... хәткеши пластмасын үстүнә гојуб, хәткешин кәстәрдији хәтлә кәсир... диш-диш бир мышарла... Хәткешин гырағы илә һәмин мишарла хәт чәкир вә пластмасда чызыг әмәлә кәлир. Сонра бир дә чәкир вә чызыг... бир аз да дәринләшир. Сонра да... сонра да тамам кәсир. Амма пластмас сүрүшкәндир, хәткеш дә сүрүшүр... Сүрүшәндә чызыг да әјри кедир... Әјри кедәндә дә... атам јаман чох пластмас корлајыр...—Толја сусду вә ики гијмәт алачағыны көзләјирмиш кими, башыны галдырмадан, дајаныб дурду.

Родја сорушду:—Бәс сән нә фикирләшибсэн?

— Фикирләшдим ки, хәткешә сумбата кағызы јапышдырмаг лазымдыр. Золаг-золаг кәсиб јапышдырмаг... «БФ» јапышганы илә... Онда хәткеш сүрүшмәз...

Венја деди:—Һм! Бу јахшы ишдир!

Родја сорушду:—Бәс нијә анчаг «БФ» јапышганы илә?

Бу вахт Толја илк дәфә чүр'әтләниб башыны галдырды.

— Она көрә ки, атамн хәткеши поладдандыр, Башга јапышганла јапышдырмаг олмаз...

Һәр тәнәффүсдә Портнов достларыны ахтарыб тапырды; Инди Венја ону анчаг Перпетуум-мобиле адландырырды. Һәр дәфә дә о, пионер елми-конструктор чәмијјәтинә јени-јени намизәдләр барәдә мәлумат верирди. Алка өзүнә тәзә тәмиз дәфтәр еһтијат етмәмишди, буна көрә дә гејдләрини басма кағызларына вә ја көһнә дәфтәрләрдән чырылмыш вәрәгләрә едирди.

О, чошғун-чошғун дејирди:—Одур һа! Димка Грибов! Онун аквариуму вар вә о, гызылбалыг илә гумлагчы балығыны ча-лашдырмаг истәјир.

— Ахы бу нә үчүндүр?—дејә сорушдулар.

— Нечә јә'ни, нә үчүн?—дејә Перпетуум-мобиле чошду.— Елм үчүн!

Нә Родјанын, нә Венјанын, нә дә Там Әлачы гызын хәбәрләри јохду ки, «сосиоложи сорғу» барәдәки сөз-сөһбәтләри

Надежда Серкејевна диггәтлә изләјирди. О өзү Лјалјаја јанашыб бу сөзләри дејәнә гәдәр, һисс етмәмишдиләр:

— Бура бах, әзизим, зәһмәт чәк, бир мәни баша сал көрүм ки, бу «сосиоложи сорғуну» ким фикирләшиб вә о нә мәгсәдлә апарылыр?

— Буну гардашым фикирләшиб,—дејә Лјалја чаваб верди вә мүдир мүавининин бүтүн билмәк истәдикләрини она данышды.

— Бәс белә де! Ди, сағ ол,—Надежда Серкејевна чыхыб кетди.

Дәрс күнүнүн ахырында бизим тәдгигатчыларда беш дәфтәрчә вә Алка Портновун кәтирдији хејли ајры-ајры вәрәгләр топланмышды.

Лјалја бүтүн бунлары јығыб Кенаны ахтармаға жетди. Гајыдыб кәләндә деди ки:

— О деди саат дөрддә бизә кәләрсиниз.

Һәмишә олдуғу кими, достлар евә кедәндә, Пионер сарајынын јанындан кечирдиләр вә ишығлы пәнчәрә, орада вурнухан гара фигур анчаг инди онларын јадына дүшдү. Һәр икиси сарајын дарвазасы ағзында дурду.

Родја тәклиф едиб деди:

— Кедәк јазылаг.

— Һансы дәрнәјә?

Родја фикирләшди вә бу вахт ағлына бир шеј кәлди:

— Бура бах! Кәл чүмә күнү ахшам мәшғул олан бир дәрнәјә јазылаг.

Венја достунун фикрини баша дүшдү. Сиз артыг билирсиниз ки, Рудаковкилә гоһумлары—Миша дајы арвады илә гонаг кәлибләр, Миша дајынын әлли јашы тамам олуб, о бу һадисәни чүмә күнү ресторанда гејд етмәк истәјир. Әр-арвад Маршевкил дә ора дәвәт олунублар.

Венја деди:—Лап јахшы! Онлар саат бирин јарысындан тез евә гајытмајачаглар. Бәлкә дә биз бу әмәлијјаты һәјата кечирә биләрик.

Достлар сараја кәлиб, чүмә күнү ахшам мәшғул олан фото дәрнәјинә јазылдылар. Бу дәфә башга бир киши мүәллим нөвбәтчи иди.

Венја илә Родја саат дөрддә Кенанын јанына кәлдиләр. Онлар ону вә Лјалјаны һәјәтдә көрдүләр. Демәк лазымдыр ки, бу һәјәт даһа чох парка бәнзәјирди. Бурада јекә-говаг вә чөкә ағачлары, әлван рәнкләрлә рәнкләнмиш скамјалар,

балачалар үчүн гумлуг вә көшкләр варды. Бурада теннис кортларынын дөврәсинә чәкилән мәфтил торла чеврәләнмиш кичик бир футбол мејданчасы да варды. Һәмин бу мејданчада тәхминән Родја јашында сәккиз ојунчу о јан-бу јана гачышыр, һәшјә ағачлардан гајрылмыш гапыларда исә ики гапычы атылыб-дүшүрдү. Бундан башга, ағзында фит олан сачлары пыртлашыг, балачабој бир оғлан да о јан-бу јана гачырды; ушаглар бунун Кена олдуғуну көрдүләр. О арада бир фит чалыб көстәриш верирди.

— «Ары гушу»нун гапысына күнчдән зәрбә! Дајан! Әл илә ојнадын. «Алачаганад»ын гапысындан чәримә зәрбәси!..

Кәнардан исә, он нәфәрә гәдәр оғлан да чахчахдан јапышыб, бурунларыны она дирәјиб дурмушдулар. Онларын көркәми елә иди ки, куја дустагхана камераеында олан дустаглардырлар, футбол мејданчасы да онлар үчүн азадлыг вә сәадәтин һөкмфәрма олдуғу бир аләмдир.

Футбол мејданындан бир гәдәр аралы, ортасында чичәк ләки олан бир мејданча да варды. Бурада достлар Там Әлачы гызы вә Валерканы көрдүләр, бурада хејли јухары синиф шакирдләри дә варды. Бир китара дынғылдадырды, ики нәфәр дә воланлары чичәк ләки үзәриндән ашыра-ашыра бадминтон ојнајырды, галанлар да еләчә скамјаларда отурмушдулар; Родја илә Венја көрдүләр ки, бәзиләринин әлиндә онларын һәлә баша чатдырылмамыш сорғуларынын нәтичәләри јазылмыш дәфтәрләр вар.

Лјалја Рудаковла Маршеви көрән кими гардашыны сәсләди:—Кена, кәл!

Бир гыз зарафатјана чығырды:

— Ке-е-на-аа! Соси-о-о-о-ологлар кәлиблә-ә-әр!—

Бир оғлан да дәфтәри вәрәгләјә-вәрәгләјә дејирди:—Бу хәткеши ајрыча гејд еләмәк лазымдыр.

Ондан сорушдулар:—Һансы хәткеши?

—Пластмасы кәсмәк үчүн олан хәткеши.

Сорғу мүнасибәтилә ушагларын ешитдикләри мүлаһизәләрдән бу, јеканә чидди мүлаһизә иди.

Јухары синиф шакирдләри ачыг-ашкар бу тәдбирлә ма-рагланырдылар, амма буна әјләнчәли бир шеј кими бахырдылар.

Кена кәлиб, бир азча кобуд бир шәкилдә јухары синиф шакирдләринә деди:

— Һајды, бурадан сүрүшүн!—Сонра дәфтәрчәләри вә Алканын вәрәгләрини алыб «сосиологлар» башы илә ишарә едиб деди:

— Кедәк! Бурада сөһбәт етмәјә гојмазлар: диш ағардарлар.— Ушагларла бир кәнара чәкилиб, о тәклиф етди:

— Демәли ки, мән материалы тәһлил етмишәм. Сизин бир алтынчы, бир дә ики дөрдүнчү синифлә һәлә сорғу апарылмајыб, амма үмумијјәтлә отуз фаизә гәдәр чыхыр.

— Тәдгигатчы вә конструкторлар,— дејә Лјалја изаһ етди.

— Бәли. Дүздүр, әбәди мүнәррикләр дејәсән бир гәдәр чохдур... Амма, бу өзү нәји көстәрир? Адамларын ихтирачылыға һәвәси вар, амма истигамәтләндирмәјә кәләндә,— һәкәс истигамәтләндирмир.

Кена данышдығы мүддәтдә футболчулар ојуну сахламышды.

Онлар чығырдылар:— Кена! Һә, Кен!.. һә, кәл дә, көстәрдә!

Кена чығырды:— Ојнајын! Гој һәләлик Димка һакимли еләсин:

Валера сорушду:— Кен! Јахшы, биз сорғуну гуртардыт бәс далысы?

— Далысы... Әввәлчә белә едәк: дивар гәзетинә бир мәгалә јазын. Дәстә гәзетинә јох һа, бөјүјүнә, үмуммәктәб гәзетинә.

Лјалја сорушду:— Нә јазар?

— Һә, јадындадыр, бизим евдә мән нә демишдим? Елә барәдә дә јазын. Рәгәмләр дә көстәрин. Амма әввәлчә сорғуну баша чатдырын...

Футболчулар јенә чығырдылар:— Кен! Еһ, Димка һакимли еләјә билмир еј! Анчаг әл-ајағымыза долашыр!

— Ди, әл чәкин дә! Дедим ки, бу саат кәлирәм!— дејә Кена ачыгланды вә ушаглара дөнүб деди:— Елми-техника ингилабы гејд етмәји јаддан чыхармајын һа!

«Сосиологлар» бәркә дүшмүш һалда, бир-биринин үзүнә баха-баха, сусуб дурдулар. Сонра Родја мызылданды:

— Кен!.. Ај Кена! Бәлкә мәгаләни сән јазсајдын јахшы оларды... Һәр һалда, ахы үмуммәктәб гәзетидир.. Ахы орадакылар јухары синиф шакирдләридирләр... Биз исә... Ола биләр ки, бир шеји дүз јазмарыг...

Бирдән Кенанын көзләри гыјылды вә о гәзәбли көрүндү.

— Бах, јахшы олар ки, белә сөһбәтләри бир кәнара гојасан,— о, дишләрини гычајыб, Лјалјадан сорушду:— Онларә дејибсәнми?

— Јох, һәлә мачал тапмамышам.

— Онда өзүм дејим. Бу күн мән сизә пионер дәстә рәһбәри олмаға разылыг вердим.

— Бах... бу ә'ла-а-а!— Ванја севинди.

— Бир дајан, бағырма! Бизим дәрс програмымыз кәркиндир, бундан башга мән «кәшфијјатчыдан» чыхмаг фикриндә дејиләм, арабир мәним ишим чәтин олачаг. Демәли сизин дә назынызы чәкмәли олсам вә сизин әвәзинизә һәр иши өзүм көрсәм, онда мән батдым. Баша дүшдүнүзмү? Мән анчаг үмуми рәһбәрлик едә биләрәм, ишләмәји исә өзүнүз ишләмәлисиз. Белә ки, бах, бу иш,— Кена дырнаглары илә дәфтәрләри тыггылдаты,— бизим үчүн сынаг олачаг. Нечә дејәрләр, мәһәк дашы олачаг. Һамы баша дүшдүмү?

Оғланлар тез-тәләсик чаваб вердиләр:— һамыја! Ајдындыр! Һамыја!

Кена сорғу материалларыны Маршевин әлине верди.

— Özүнүзү тәшәббүсчү груп һесаб един вә ишиниздә олун, мән кетдим, јохса онларын боғазлары јыртылар,— дејә о, футболчуларын јанына кетди.

«Тәшәббүсчү груп» гәрара алды ки, дәрсләрини һазырлајыб, саат алтыда Маршевкилдә јығышсын вә отуруб мәгаләни јазсынлар.

ОН БИРИНЧИ ФӘСИЛ

Зоја исә һәммин күнү белә кечиртди:

Биринчи дәрсдә о, Сонја Барбарисова илә јан-јана отуруб, чәнәсини јумруғуна дирәјиб, өзүнү елә көстәрирди ки, куја мүәллимин вердији изаһаты диггәтлә динләјир, амма үрәји бәри дөјүнүр, башында чүрбәчүр фикирләр гајнашырды.

Маршев илә Рудаков барәдә о, белә фикирләширди: «Гәһ-рәманлара бах бир!» Бомбош вә гапгаранлыг Пионер сарајына кирмәјә горхмурлар, намә'лум бәдәфкарларын әлләринә дүшмәк еһтималы да онларын вечинә дејил, амма, будур, сәһәр ата-аналарынын нә дејәчәји онлары нараһат едир. Ата-аналарыны нараһат етмәмәк үчүн бир дә көрәрсән ки, һәтта өз нијјәтләриндән дә әл чәкдиләр! Јох, о,— Зоја башга чүр адамдыр, онун хамыры башга чүр јоғрулуб, белә бош бир шеј она мане ола билмәз. Еләчә ата-анасына белә бир кағыз јазыб гојар:

«Нараһат олмајын, анчаг сәһәр гајыдачағам».

Һәммин күн мүәллимләр дәстә шурасынын сәдри Ладошинаја бир нечә хәбәрдарлыг етдиләр ки, о дәрсләрдә һеч бир шеји диггәтлә динләмир. Тәнәффүсләрдә Зоја нә Маршевә вә Рудакова, нә дә өз достларына раст кәлмәк истәмирди. О

тэк галыб фикирлешмек үчүн башга мәртәбәләрдә бир јер кедирди. Инди кезүнүн габагына кечә хәјалында чанландыдыгы о јангын әһвалатындан даһа дәһшәтли мәнзәрәләр килди:

Будур, о гаранлыг пилләләрлә гаранлыг вестибүлә кирип будур, милисин телефон нөмрәсини јыгыр, лазыми мә'лумат вериб, көзләјир. Ики, бәлкә дә үч дәгигә кечир... Сараја милис машины јахынлашыр, он нәфәрдән артыг милис ишчис вестибүлә төкүлүшүр. (Сарајын гапыларынын бағлымы, јохс тајбатај ачыгмы олдуғу барәдә Зоја һеч фикирлешмәмишди. Сәһәр исә Зојанын һәм ата-анасы, һәм дә бүтүн мәктәб ону шүчаәтиндән хәбәр тутачаг, бир нечә күндән сонра исә бүтү өлкәјә мә'лум олачаг ки, пионер Зоја Ладошина тәһлүкәли чинајәткар дәстәсини ифша етдији үчүн медал илә тәлти олунмушдур.

Амма Зоја өз һәрәкәт планларыны кенишләндирдикчә, даһа да гызышырды. О, демәк олар, тамамилә архајын иди килә кизләнәчәји Менделејев чәдвәлинин ардына һеч ким бахмә јачагдыр. Һәтта сәрсәм Купрум Есин вә ја намә'лум бәдәф карларын кәлмәләри фикри дә ону горхутмурду. Амма јек бомбош гаранлыг сарајда тәк-тәнһа галмагы фикирләшдикдә горхудан Зојанын чанына үшүтмә дүшүрдү. Ән гәддар гу дурла гаршы-гаршыја кәлмәк Зојаја бу гаранлыгдә тәк-тәнһа галмаг гәдәр горхунч көрүнмүрдү. Амма елә дә ола биләрдә ки, лабораторијаја һеч ким кәлмәјә иди, онда лап сәһәрә гә дәр бу дәһшәтә дөзмәли олачагды! Јох, буна дөзә билмәјәчәк беләликлә о өзү Купрум Есдән дә пис дәли олар.

Зоја бу гәрара кәлди ки, шәриксиз өтүшә билмәјәчәк вә мүмкүн намизәдләри фикриндә көтүр-гој етмәјә башлады. Сонјанын, Мухина бачыларынын вә ја Шурик Лопуховун дәлинин вә ја гулдурлары күдмәјә разы олачагларыны күман етмә ахмаглыг оларды. Ким билир, бир дә көрдүн ки, Зојанын тәһлүкәли тәдбирдән хилас етмәк үчүн, онун планларыны ачыб бөјүкләрә данышдылар. Зојаја вурулмуш олан Жор Банкин бәлкә дә гулдурлардан горхмаз, амма о да Марше кими ата-анасыны никаран гојмагдан горхар. Анчаг, бах Нјусја Касаткинанын ата-анасы мәсәләси асандыр: онун ата сы е'замијјәтдәдир, анасы да тәјјарә мејданында кассачы ишләјир, чох вахт да орада нөвбәтчи галыр. Һәм дә Нјусја баш дүшүр ки, дүнәнки рүсвајчылыгын тәгсиркары одур вә јәсин ки, өз күнаһыны тәмизләмәјә шадлыгла разы олар.

Сонунчу зәнк вурулдугда, Ладошина Нјусјаја јахынлаш

ды. (О, бүтүн күн мүддәтиндә Зоја илә данышмаға чүр'әт етмәмишди).

— Анан һавахт кечә нөвбәтчи олачаг?—дејә сорушду. Һәм дә ки, куја истәмәјә-истәмәјә, гашларыны чатараг сорушду.

Нјусја чох севинди ки, нәһајәт онунла данышмагы лајиг билибләр.

— Бу күн,—о севийчәк чаваб верди.—Нечә ки?

— Бир ишдә сәнин мәнә көмәјин лазымдыр. Бу ахшам. Еләјә биләрсәнми?

— Биләрәм! Бујур, әлбәттә, еләјә биләрәм! Нечә?

Бурада Зоја фикрә кетди: һәр шеји ачыб Нјусјаја демәк нә лазым? Ахы ола биләр ки, горхуб бојун гачырсын...

— Бу күн Пионер сарајына кедиб, орада саат... саат она, он бирин јарысына кими галачајыг.

— Зоја, бәс мәни ора бурахарлармы? Ахы мән орада һеч јерә јазылмамышам.

— Бурахарлар. Мәнимлә.

— Зоја, бәс биз орада нә еләјәчәјик?

— Мән сәнин далынча сизә кәләрәм. Сәккизә он беш дәгигә гаямыш. Јаланчы чыхмазсан ки?

— Јох. Анчаг, Зоја, бәс биз орада...

— Сонра биләрсән. Инди вахтым јохдур.

Зоја дөнүб, Нјусјадан ајрылараг, пилләкәнә сары гачды. Бу күн јәгин ки, Зојанын һәјатында ән јоручу бир күн иди.

О, һеч бир шеј охуја билмирди. Бир јердә гәрар тута билмирди вә нәнәси онун нә гәдәр һәјәчанлы олдуғуну баша дүшмәсин дејә, нәсә, шән бир маһны зүмзүмә едә-едә мәнзилдә кәзиширди. Амма Зојанын нәнәси Вера Фјодоровнаны аздырмаг чәтин ишди. Зоја нечәнчи дәфә исә, бир дә мәтбәхә кирдикдә, нәнәси һәмишәки кими, гывраг, димдик, ағзында сигарет, табјујанын габагында дуруб, габ-гачаг јујурду. О, һеч дәнмәдән, һәтта сигаретини дә ағзындан чыхармадан сорушду:

— Бәли, ичазәнизлә билмәк олармы, нијә белә гајғылыјыг?

— Һеч.—дејә Зоја көксүнү өтүрүб чаваб верди вә нәнәсини көзүнә көрүнмәмәк үчүн һәјәтә кетди. Орада кимлә исә, топ-топ ојнады, кимлә исә, чәрәнләди, амма кимлә ојнајыб, кимлә сөһбәт етдији һеч јадында да галмады. Зојанын јадында галан бирчә бу иди ки, демәк олар, һәр јол өтәндән саатын нечә олдуғуну сорушурду.

Ахыр о ишдән гајыдыб кәлән анасыны көрдү вә онунла биркә евә кетди. Инди Зоја өзүнү елә кәстәрмәли иди ки, куја дәрсләрини һазырлајыр. Бу күн о дәрсликләрдә нә јазылдыгыны баша дүшмәјә һәтта һеч чалышмырды, һәтта күн-

дәлижинә дә һеч бахмамышды. О, стол архасында отуруб фикирләширди ки, будур, инди артыг икинчи күндүр ки, ет тапшырыгларыны јеринә јетирмир, јәгин ки, өмрүндә илк дә-фә бир хејли ики гијмәти олачаг. Амма бу вахт бирдән ону севинч далғасы бүрүдү. Бир аздан сонра бүтүн шәһәр онун көстәрдији шүчаәтдән хәбәр тутанда, ики гијмәтинә-зада ким фикир верәчәк вә һансы мүүллим она ики гијмәт гојмаға чүр'әт едә биләчәк! Бир дәгигә сонра исә башына башга бир фикир дә кәлди: бүтүн мәктәб, бәлкә дә бүтүн шәһәр Пионер сарајынын коридорунда бәдәфкарларын өлдүрдүјү кәнч гәһ-рәман гызын табуту архасынча кедәндә, ики гијмәтләри кимн хырда-хуруш кимин јадына дүшәчәк! (Нјуска Касаткинанын башына нә кәләчәји барәдә Зоја һеч фикирләшмирди).

Нәһажәт, саат сәккиздә Зојаны ахшам јемәјинә чағырдылар. Мәтбәхә кетмәмиш, о дәфтәрдән бир вәрәг чырыб јазды:

ӘЗИЗЛӘРИМ АНА, НӘНӘ ВӘ АТА!

Хаһиш едирәм ки, никаран галмајын, амма мән бу кечә ев-дә галмајачағам. Нараһат олмајын вә мәни ахтармајын, са-баһ һамысыны биләрсиниз.

СИЗИН ЗОЈА.

Саат сәккиздә ахшам јемәјини Зоја тәкликдә јејирди, ан-ләдәки бүтүн јашлылар исә бир гәдәр кеч, саат доггузда шам едирдиләр. Јемәји гуртарыб, Зоја, мүнәсиб бир фүрсәт тапыб, сојудучуну ачды вә јаздығы кағызы ичәрисиндә котлет олаң газанчаја гојду. Нәнәси котлетләри гыздырмаға газанчаны көтүрәндә, о саат кағызы көрәчәкди. Бундан сонра Зоја, ев-дәкиләрә деди ки, јатмамышдан габаг бир аз кәзишмәк истә-јир вә евдән чыхды.

Арадан он беш дәгигә кечмиш, Нјусја илә Зоја Пионер сарајына сары аддымлајырдылар. Бәстәбој Нјусја Зоја илә јанашы, јејин-јејин аддымлаја-аддымлаја, Зојанын көзләринә бахмаг үчүн һеј ирәли гачыр вә сорушурду ки, онун Зојаја көмәји нә үчүн لازمдыр вә бу көмәк нәдән ибарәт олма-лыдыр. Бүтүн күнү һәјәчан ичиндә кечирән Зоја исә Нјусјаја бүтүн бунлары нечә баша салачағыны фикирләшмәмишди вә инди она ағлына кәләни дејирди:

— Билирсәнми, мән бир нәфәри ифша етмәлијәм.

— Бир нәфәри? Бөјүкдүрмү?

— Һә, јох, о, бә... ө... јәгин ки, бөјүк дејил дә... јәгин... ба-лача оғландыр.

— Зоја! Бәс о нә еләјиб, Зоја?

— Бе-белә дә... Бир гәдәр јахшы иш тутмајыб,—Зоја бу «јахшы олмајан ишин» нәдән ибарәт олдуғуну кәркин бир һалда ујдурмаға чалышараг, дишләрини бир-биринә сыха-сыха чаваб верди.

— Зоја, ахы нә мә'нада јахшы олмајан иш көрүб? Зоја, бир дә ки... Мән нә еләмәли олачағам?

Зојанын хошбәхтлијиндән, бу вахт онлар Пионер сарајы-нын дарвазасындан ичәри кириб, гыса хијабанла гапыја са-ры јөнәлдиләр. Бу вахт Зоја сөһбәти дәјишмәк үчүн бәһанә тапды. О деди:

— Демәли белә: сәндән сорушсалар ки, һара, нә үчүн ке-дирсән, динмә, һеч нә данышма. Сәнин јеринә мән данышача-ғам. Баша дүшдүнмү?

Нјусја динмәз-сөјләмәз башын әјиб сусду. Гызлар үчүнчү мәртәбәјә чыхана гәдәр о һеч бир сөз демәди.

Онлар чох да данышмалы олмадылар. Телефонун јанында өтурмуш гара халатлы гадын, көһнә бир таныш кими Зојадан сорушду:

— Зојка, белә кеч бир вахтда һара кәлибсән?

— Александр Павлович мәнә тапшырмышды ки, саат сәк-киздә кәлим. Бизим хүсуси мәшгимиз вар. Бу гыз да,—Зоја Нјусјаја ишарә етди,—бизә јени јазылыб. Александр Петро-вич она да тапшырыб ки, кәлсин.

— Кедин сојунун,—гадын деди. Зоја баша дүшдү ки, һәр шеји ахыра гәдәр фикирләшмәјибиш.

Онун да, Нјусјанын да әјинләриндә плаш варды. Ахы он-лары бүтүн кечә палтарасылан јердә гојмаг олмазды! Сарај бағланана кими плашлары алмаға кәлмәсәләр, јәгин ки, он-лары ахтармаға башлајачагдылар.

Нјусја сакитчә палтарасылан јерә јөнәлди. Зоја архадан ону һаглајыб, дирсәкдән јухары голундан јапышды. Јавашча деди:

— Дајан! Көзлә!

Нјусја дуруб, тәәччүблә, пејсәриндәки кәкилини јелләјә-јелләјә башыны булады. Бу вахт пилләкәндән һај-күј вә ајаг таппылтылары ешидилди вә бир нечә санијә сонра, әјинлә-риндә мәшг палтарлары олан ијирмијә гәдәр оғлан вестибүлә долушду. Зоја көрдү ки, палтарсахлајан оғланларла мәшгул-дур, стол архасындакы гадын исә, она сары бахмыр, о Нјус-јанын голундан бир аз да бәрк јапышыб, ону чох јејин-јејин пилләкәнә сары чәкди.

Онлар артыг үчүнчү пилләдә олдугда, Зоја пычылдады:— Чыхарт плашыны! (Нјусја ағзыны јајыб, Зојаја сәрсәм-сәр-

сэм баха-баха, о дејени елэди). Зоја да плашыны чыхартды вэ бүкүб, рулон кими јумурлады.—Сэн дә белэ јумурла! Ешитдинми? Бу сајаг јумурла! Чэлд ол!

Нјусја јазыг-јазыг Зојаја бахды. Бир чөһөнки ашағы салланыб, о бири јухары галхды, додаглары ријазижатда сонсузлуғу көстөрөн ишарэ шәклини алды. Динмэз-сөјлэмэз плашыны биртөһөр јумурлады.

— Кедәк! Чэлд ол!—Зоја команда верди вэ онлар гача гача пилләкәнләри јухары чыхдылар.

Икинчи мәртәбәнин мејданчасында онлар дајандылар. Зојанын архасында кизләнмәк истәдији лөвһәләр әввәлки јериндә иди. Коридорда сағ тәрәфдән һарданса јухары синиф шакирдләринин сәсләри ешидилирди.

— Ат плашыны! Бах, мәним кими, ат!—Зоја јавашча дилләниб, јумурладығы плашы лөвһәләрлә дивар арасындакы үч бучаг бошлуға атды.

Нјусја да өз плашыны атды, амма о гәдәр јахына атды ки, пилләкәнлә чыхан һәр адам ону көрә биләрди.

— Уф, ахмағын бири!—Зоја пычылдады. О, дизи үстә чөкүб, Нјусјанын плашыны ичәри итәләди.—Кедәк!

Гызлар үчүнчү мәртәбәјә галхдылар. Бурада адам чох иди вэ сәс-күј варды. Симли оркестр мәшғәләни јеничә гуртармышды, амма чалғычылар һәлә дағылышыб кетмәмиш, коридорда дуруб, өз балалајка вэ домраларыны дынгылдада дынгылдада, нә барәдә исә сөһбәт едирдиләр. О бири дәрнәк-ләрдә мәшғәләләрини гуртармыш ушаглар да бурада һәрләнирдиләр, һәлә мәшғәлә кедән отаглардан исә чәкич, ројал сәсләри вэ киминсә, һәјәчанла охудуғу декламасија ешидилирди.

Нјусја јан-јөрәсинә бојланыб, јенә дә Зојадан сорғу-суал етмәјә башлады ки, онлар бурада нә едәчәкләр вэ онун, јә'ни Нјусјанын көмәји нәдән ибарәт олачагдыр? Зоја һәлә дә она нә јалан сөјләјәчәјини фикирләшиб тапмамышды, буна көрә дә өз «көмәкчисинә» ачыгланмаға башлады:

— Вај аман, ај Нјуска, бу суалларла јахамдан әл чәк! Мүдир өзү бу иши мәнә тапшырыб.

— Нечә... һансы мүдир?

— Будур, бах, буранын, Пионер сарајынын мүдири. Бәјәм баша дүшмүрсән, сәнә нә олуб?

— Зоја! Зоја, мән, һәр һалда... ахы о сәнә нә тапшырыб?

— Бах, һәмин бу иши јохламағы.

— Зоја, сән, һәр һалда мәни бағышла, хаһиш едирәм... амма, ахы бу нә ишдир?

Зоја сәбри түкәнмиш һалда башыны силкәди:

— Оф!.. сән нечә адамсан?! Баша дүшүрсәнми... бурада... бир оғлан... белә, оғурлуг еләјир. Мән дә ки, демәли ки... хаһиш едиб ки, ону ифша еләјим.

— Зоја, бәс мән? Ахы, мән сәнин нәјинә лазымам?

— Оф, сән нечә адамсан? Белә дә, шаһид кими лазымсан.

— Зоја, ахы, һәр һалда... Бәс сән нијә мәнз мәни сечибсән?

— Уф, сәни!.. һә, она көрә ки, сән ән гочаг гызсан. Бир дә она көрә ки, мән һамыдан чох сәнә инанырам. Бир дә ки, үмумијјәтлә, сус, сән аллах! Мүшаһидә апармагда мәнә мане олма.

Зоја сусуб, өзүнү елә көстәрди ки, бурадан кәлиб кечән-ләрин һамысыны диггәтлә вэ шүбһәләнә-шүбһәләнә нәзәрдән кечирир, Нјусјанын ағзы исә, јенә дә сонсузлуг ишарәсинин шәклини алды. О, јеничә кәшф етдији ики мәсәләјә һејран галыб сусду: бири бу иди ки, сән демә о «гочаг» имиш, икинчиси дә бу иди ки, Зоја Ладошина, һә, Зоја Ладошина өзү ону, јә'ни Нјусја Касаткинаны инанмаға ән лајиг бир адам сајыр. Өзүнүн «гочаглығынын» нәдән ибарәт олдуғуну баша дүшмәјә о гәдәр чидд-чөһд еләди ки, нә гәдәр чох вахт кечдијини һәтта һеч һисс еләмәди.

ОН ИКИНЧИ ФӘСИЛ

Коридор кет-кедә бошалырды.

«Бачарыглы әлләр» дәрнәји, сонра рәгс дәрнәји ишләрини гуртарды, бәдии гираәт дәрнәјинин мәшғәләси баша чатды. Рәһбәр Александр Павлович өз гираәтчи вэ декламаторлары илә коридора чыхды, Зоја исә онунла растлашмамаг үчүн теләсик Нјусјаны кәнара чәкди.

Бир аздан сонра дәрнәкчиләр дә чыхыб кетдиләр, коридорда Нјусја илә Зојадан башга үч ја дөрд адам галды.

Зоја:—Кедәк!—деди вэ онлар икинчи мәртәбәнин коридоруна ендиләр: бурада һәлә хејли түнлүк иди: «Кәшфијатчы» елми чәмијјәтинин үзвләринә иши саат онун јарысында гуртармаға ичазә верилирди. Зоја биокимја лабораторијасынын гапысына јахынлашыб, ону тәрпәтди. Гапы бағлы иди: лабораторијада иш ја артыг гуртармышды ја да бу күн бурада, үмумијјәтлә, мәшғәлә олмамышды.

Зоја Нјусјаны лөвһәләрин јанына кәтирди.

— Инди, демәли, белә,—о јавашча дилләнди.—Мән сәнин

габағында дуруб далдалајым, сән дә чәлд плашлары атдығымыз јерә кир.

Бу тәдбир кет-кедә Нјусјанын һеч хошуна кәлмирди. Үмумијјәтлә, нәсә ону ағыр дүјгулар чулғајырды.

О, лап јавашча јазыг-јазыг дилләнди:—Зоја, ахы бу нәја лазымдыр еј?

— Дејирәм, кир, нә гәдәр көрән јохдур!—Зоја гәзәблә пычылдады вә Нјусја тез-тез бурнуну чәкә-чәкә лөвһәләрини архасына кирди.

Зоја бир нечә санијә дуруб, һеч кәсин она сары бахмадығыны вә пилләкәнлә һеч кәсин чыхмадығындан архајын олу, чәлд Нјусјанын јанына кирди. Инди онлар јан-јана отуруб, күрәк вә пејсәрләрини дивара сөјкәмиш, дизләрини бүкүб лап синәләринә сыхмышдылар. Бир нечә санијә тамам сүкут ичиндә кечди.

Бирдән Нјусја пычылдады:—Зоја, бәс мүдир һаны?

Зоја баша дүшмәјиб сорушду:—Һансы мүдир?

— Пионер сарајынын мүдири.

— Ашағыда отуруб. Мүәллимләрин јанында. Биз һәммин оғланы көрдүкдә, көзләрик кечиб кетсин, сонра өзүмүз мүдирин јанына дүшүб, она хәбәр верәрик. Инди даһа, сән аллаһ, диниб данышма! Ахы, ешитсәләр—бүтүн иш батар!

Јәгин ки, он беш дәгигә гәдәр Нјусја бир кәлмә дә данышмады. Дизләрини синәсинә дирәјиб отурмаг чох нараһат иди, ајаглары ағрымаға башлајырды.

Зоја пычылдады:

— Чеврил! Арханы мәнә чевир!—Икиси дә архасыны бир-биринә чевирди, бөјрү дивара отуруб, ајагларыны узатдылар. Инди Зоја башыны дөндөрмәдән, пилләкән мејданчасынын бир һиссәсини көрә билирди, Нјусја исә һеч нә көрә билмирди: о, гаршысында јалһыз коридорун гаранлыг јан диварыны көрүрдү.

Зојанын көзләри габағындан тез-тез мејданчаја чыхан јухары синиф шакирдләринин ајаглары көрүнүр, сонра, онлар пиллә илә ашағы гачдыгда, Зоја онларын күрәкләрини вә нәһајәт пејсәрләрини көрүрдү. Коридорда аддым сәсләри кет-кедә азалырды... Инди, будур, елә бир дәгигә кәлиб чатды ки, сәсләр тамам кәсилди. Зоја архадан јазыг-јазыг бир пычылты ешитди:

— Зоја! Мәнә елә кәлир ки, сән... дејәсән, ахы, мәнән нәсә кизләдирсән.

— Ахы, мән сәнән нә кизләдәчәјәм? Ахы, нә? Һә дә...—Зоја сөзү јарымчыг кәсди вә икиси дә бирдән донуб галды.

Ашағыдан аддым вә данышыг сәсләри ешидилди. Бир аз сонра Зоја пилләкәнлә ики гадын вә бир кишинин јухары чыхдыларыны көрдү. Гадынлар нәсә, палтарјујан машындан данышырдылар, киши исә диймирди. Онлар һәр үчү мејданчадан өтүб, үчүнчү мәртәбәјә галхдылар.

Нјусја пычылдады:

— Зоја, бунлар кимдир?

— Бири техники хидмәтчидир, киши нөвбәтчи мүәллимдир, үчүнчүнүн ким олдуғуну билмирәм. Јәгин ки, онлардан, белә... мүдиријјәтдәндир.

— Зоја, бәс нијә онлара демәдин ки, биз бурада отурмушуг?

— Бу нәја лазыммыш ки?—Зоја гәзәбдән тәнкә кәлмиш һалда сорушду.

— Ахы, гој билсинләр ки, биз бурада... нөвбә чәкирик дә.

Зоја лап тәнкә кәлмишди. Ахы, һансы шејтан она бујурду ки, бу зәһләтөкән Нјусјадан јапышсын! Јахшы, она инди даһа нә јалан ујдурсун?

— Она көрә... она көрә ки, мүдир тапшырыб онлара демәјим,—Зоја ачыглы, хырылтылы сәслә чаваб верди.—Чүнки о... һәммин о палтарјујан машындан данышан арвад... һәммин о оғланын анасыдыр! Инди баша дүшдүн?

— Баша дүшдүм. Анчаг, Зоја, мәнә белә кәлир ки, сән мәнни алдадырсән ахы...

— Јахшы, елә кәлир, гој кәлсин! Бир аздан өзүн көрәрсән ки, мән сәни алдадырам. ја јох. Амма отур, сәсини чыхарма!

Нјусја јенә сакитләшди. Јухарыдан тутгун данышыг сәсләри ешидилди, орада арабир гапылар јавашча ачылыб-өртүлүрдү. Бир нечә дәгигә дә белә кечди. Сонра үч јашлы адам икинчи мәртәбәјә енди вә кечиб коридорун о бири учуна кетди. Зоја ешитдији сәсләрдән баша дүшдү ки, бу јашлы адамлар һәр отағын гапысыны ачарла ачыб, ораны нәзәрдән кечирир, сонра да јенидән ачарла бағлајырлар. Сәсләр, ачарларын тычыртысы, гапыларын таггылтысы кет-кедә јахынлашырды вә Зоја нараһат олмаға башлады: бәлкә бирдән о јашлы адамларын ағлына кәлди ки, лөвһәләрин ардына да бахсынлар?

Лап јахындан бир киши сәси ешидилди:—Биокимја отағыны ачмамаг да олар. Бу күн онлар мәшғул олмајыблар.

Сонра лап јахындан гапынын ачары гычырдады, гапы чырылдады вә електрик дүјмәси шыггылдады.

Бир гадын деди:—Електроникләрин отағы да өз гајдасындадыр.

Бир нечэ дэгийгэ кечэндэн сонра да электрониклэр лабораториясынын гапысы бағланды, икинчи мәртәбенин коридорундакы ишыг сөндү вә үч нәфәр јашлы адам, ашағыдан зәңфишыг дүшән пилләләрлә ашағы енди.

Нјусја јавашча чијилдәди:—Зоја!

Бу вахт Зојанын үрәји, нәсә пис-пис чырпынды, ону гүссә вә шүбһә чулғады. Инди, будур, бир аздан үч нәфәр јашлы адам да чыхыб кедәчәк, Нјусја илә о бурада јалгыз галачаглар. Бәли, әлбәттә, Нјуска јанында ола-ола, бомбош вә гаранлыг бинада отурмаг горхулу дејил. Амма Зојанын белә башысојуглугла «ифша етмәк» истәдији һәмин о «филанкәс» бирдән кәлиб чыхса, онда нечә олачаг? Инди Зоја үрәкдән севинәрди ки, һәмин адам, һәтта лап дәли дә олса, тәки Купрум Ес олајды: һәр һалда гоча мүәллимин әлиндән һәмишә сүрүшүб чыхмаг, һәмишә биртәһәр гачыб-гуртармаг оларды. Амма инди Зоја, демәк олар инанырды ки, о, Купрум Ес дејил. Һәр кечә бура кизлинчә кәлиб кирән адам кәрәк күчлү, чүр'әтли, чевик вә әлбәттә, һәр шеј етмәјә һазыр амансыз бир адам ола! Инди Зојаја ајдын иди ки: о, һәмин о горхунч «филанкәси» көрдүкдә, вестибүлә енмәји, һәлә бир үстәлик телефонла данышмағы һеч ағлына да кәтирә билмәјәчәк. Горхудан һеч гымылдана да билмәјәчәк, дәриндән нәфәс алмаға да чүр'әт етмәјәчәк! Амма бу мајмаг Нјуска горхудан улаја биләр вә онда һәмин о «филанкәс» онларын икисини дә сојугганлыгыла вуруб өлдүрәчәк!

Зоја фикирләшди ки, инди өз јатағында раһат узаныб, гоншу отагдан ата-анасынын астадан сөһбәтләрини динләјә биләрди. Онун јазыб сојудучуја гојдуғу кағыз јадына дүшдү, ачыг-ајдын көзүнүн габағына кәтирди ки, евдәкиләр инди нечә никарандырлар, фикирләшди ки, онун хаһишинә бахмајараг, инди артыг ону ахтарырлар. Ону Пионер сарајында ахтармаг һеч кәсин ағлына кәлмәјәчәјини фикирләшәндә, үрәји сыхылды. Зоја чох истәрди ки, инди евдә олуб ата-анасыны да сакитләшдирәјди, өзү дә сакит олајды. Бу вахт исә, үстәлик бу Нјуска да даһа тез-тез, даһа да јазыг-јазыг пычылдајыб-чијилдәјирди:

— Зоја!.. Ај Зоја!.. Зоја!..

Бирдән Зоја пычылдады:

— Сакит отур! Бу саат кәлирәм...—О, сүрүнә-сүрүнә мејданчаја чыхыб, мәһәччәрдән тута-тута јавашча бир нечә пиллә ениб, ашағыны динләмәјә башлады.

Вестибүл әввәлки кими ишыг иди, амма орадан сәс-сәмир ешидилмирди. Зоја билирди ки, фоје, тамаша салону, сәһнә вә

она битишик грим отағы ашағыдадыр. Көрүнүр, јашлы адамлар инди бу биналарда һәр шејин өз гајдасында олуб-олмадығыны јохлајырдылар. Бәлкә дә һәлә бајыра ачылан чыхыш гапысы ачарла бағланмајыб? Бағланмыш да олса, бәлкә һәлә ачар үстүндәдир? Бәлкә Нјусјаја десин ки, о сығындығы јердән чыхсын, чәлд ашағы енсин, сонра да ки... Оф, инди күчәдә, азадлыгда олмаг нә јахшы оларды?!

Амма бу вахт Зојанын көзүнүн габағына кәлди ки, о нечә евә кедиб чыхыр, гәзәбләнмиш ата-анасы онун бу вахта гәдәр һарада итиб-батдығыны вә о ахмаг мәктубун нә демәк олдуғуну сорушуб ону инстинтага чәкирләр. Һәлә сабаһ мәктәбдә нәләр олачаг? Ахы, Нјуска онларын бүтүн кечәни лөвһәләрин дадында отуруб, сонра исә һеч бир иш көрмәјиб, нечә гачдыгларыны һамыја чәрәнләјәчәк. Һәм дә, әлбәттә, Маршев илә Рудаков баша дүшәчәкләр ки, Ладошина бәдәфкарлары тутмаг ишиндә онлары габагламаг истәјиб, амма сон дэгийгә дә горхуб, Маршев бәлкә дә үзә вурмаз, амма Рудаков јәгин ки, Зојаны јаман лаға гојачаг...

Нјусјаны чағырмаг истәјән Зоја, мәһәччәрдән јапышыб тәрәнмәди.

Вестибүлдән аддым вә данышыг сәсләри ешидилди. Зоја бир гадынын дедији бу сөzlәри ешитди:

— Ишығы сөндүрүн, Витали Филиппович!

Вестибүлү гаранлыг бүрүдү.

Бир киши сәси ешидилди:—Кедәк, јолдашлар.

Кириш гапысынын габағындакы шүшәбәнд мејданчанын ич гапысы таггылдады, гапынын ачары гычырдады.

Јухарыдан аста бир сәс ешидилди:—Зо-о-оја! Ај Зо-о-оја!..

Зоја чаваб вермәди. Пәнчәләри үстдә пилләкәни ашағы мејданчасына гәдәр ениб, она сары дөндү вә пилләнин сонуна гәдәр дүшдү. Ај ишығы вә бағдакы фәнәрләрин ишығы витрин кими јекә пәнчәрәләрин јары шәффаф пәрдәләриндән сүзүлүрдү. Зоја, демәк олар ки, бомбош вестибүлү башдан-баша көздән кечирә билди. Инди, кери гајытмаг јолу кәсилдикдән сонра, үрәји һәтта бир гәдәр јүнкүлләшди: даһа тәрәддүд едиб, әзијјәт чәкмәк лазым кәлмирди. Зоја икинчи мәртәбәјә гајытды, мејданчада дуруб, учадан да олмаса, анчаг даһа пычылдамадан деди:

— Нјуска! Чых бајыра! Әл-ајағыны бир гәдәр ач.

Хышылты сәси кәлди, Нјусја бурнуну чәкә-чәкә, лөвһәләрин ардындакы гара үчбучагдан чыхды.

О ајаға галхан кими, јенә дә сорушду:—Зоја, бәс мүдир һаны?

— Бурада һеч бир мүдир-зад јохдур,—Зоја гәмкин-гәмкин чаваб верди.—Инди биз, үмумијјәтлә, тәк галмышыг. Бүтүн бинада тәк бизик! Бүтүн сарајда тәк-тәнһа!

— Не-е-ечә-ә јә'ни тәк?—Нјусја ағламсына-ағламсына чии-жилдәди.

— Отур! Мән һәр шејин дүзүнү сәнә данышым.

Зоја үст пилләјә отурду, Нјусја ихтијарсыз онунла јана-јана чөкүб, чашгын-чашгын башыны булады.

— Нә-әји-ин дүзү-ү-үнү?—дејиб Нјусја артыг ачыг-ашкар ағламаға башлады.

Инди Зоја тамам һәр шеји она данышды. Оғланларын пәнчәрә араларында көрдүкләри ишыг золагларындан, ишыглы пәнчәрәдәки гара фигурдан, Купрум Есин гәрибә рәфта-рындан вә һәмин намә'лум «филаңкәс»дән данышыб деди ки, о бәлкә дә һеч Купрум Ес дејил, чох тәһлүкәли бир чинајәткар вә ја һәтта бир нечә чинајәткардыр. Бу сөһбәт хејли узун чәк-ди, чүнки Зојанын сөјләдији һәр чүмләдән сонра Нјусја јени-дән бир хејли уфулдајыб көз јашлары төкүрдү.

— Вај, а Зоја, бу нә ишдир мәним башыма кәтирирсән?! Вај, ахы... ахы, сән һеч утанмырсанмы? Вај... бир көр башыма нәләр кәтирдин!

— Ди сакит ол!—Зоја тез-тез тәк-тәк едирди.—Һөнкүр-һөнкүр ағласан, биз һеч онларын кәлиб бура кирмәләриндән хәбәр тутмарыг.

Зоја бир нечә дәфә ајаға галхыб, ај ишығы дүшмүш пил-ләләрлә ашағы ениб, вестибүлдә әтрафы динләјир вә гајы-дыб кәлирди. Сонра Зоја артыг арадан нә гәдәр вахт кечди-јини һәтта һеч тәхмин дә едә билмәди, јалныз јадында галан бу олду ки, ахыр Нјусја сакитләшди: инди о даһа ағламыр, јалныз ичини чәкә-чәкә һычгырырды. Амма Зоја кет-кедә да-һа артыг һәјәчанланырды ки, ән горхунч ан кәлиб чатдыгда, «о» кәлдикдә, Нјуска онлары әлә верә биләр. О һәм јолда-шына, һәм дә өз-өзүнә үрәк-дирәк вермәјә башлады:

— Нјуска! Сән бир баша дүш ки,—дејә о чошғун һалда јарыпычылты илә ону дилә тутду,—бир баша дүш ки, әкәр бүтүн бу иш баш тутса, биз нечә шан-шөһрәт газанарыг!

— Зоја! Ахы, ај Зоја! Ахы, мәнә һеч бир шан-шөһрәт ла-зым дејил. Ахы, бир сән өзүн баша дүш ки, мәним әсәб систе-мим белә ишләрә һазыр дејил! Ахы, мән еләчә, буна давам кәтирә билмирәм, ахы...

Елә бу вахт онлар ашағыда ич гапынын јавашча, ачыг-ашкар таггылдадығыны ешитдиләр. Зоја јолдашына бахдыг-да, ај ишығында көрдү ки, көзләрини вәһшичәсинә бәрәлдиб,

гыч олмуш пәнчәсини ачыла галмыш ағзына дүртүб отуруб-дур. Бир ан сонра Нјусја јох олду. Әсла хышылты етмәдән, о, кәртәнкәлә кими сәссиз-сәмирсиз сүрүшүб лөвһәләрин арха-сына кирди. Икичә санијә сонра Зоја да онун јанында иди.

Онлар өз сығынагларынын ән дәрин кушәсинә чәкилмиш-диләр. Нјусја диз үстә дуруб, бүтүн бәдәнини, јанағыны вә әлләрини коридорун сәрин диварына дирәмишди, Зоја исә ба-шыны Нјусјанын әсән күрәјинә дирәјиб дөрд әл-ајағы үстә дурмушду. Белә вәзијјәтдә Зоја өз архасында нәләр баш вердијини гәтијјән көрә билмәзди, бу да хүсусилә чох горхунч иди. Амма нәинки чеврилә, һәтта һеч бармағыны да тәрпәдә билмирди.

Пилләкәндән исә, артыг аддым сәсләри ешидилирди. Бун-лар ағыр, хышылтылы аддымлар иди. Дејәсән, кәлән тәк бир адам иди, өзү дә чәкинмәдән, кизләнмәдән кәлир, амма чох тез-тез дурурду. Дајандығы бу мүддәтләрдә о, гәрибә бир һалда дурдуғу јердә ајагларыны көтүрүб-гојур вә арабир нәсә мызылданырды. Онун нә мызылдадығыны горхундан өзү-нү итирмиш олан Зоја баша дүшмәјә һеч чалышмырды да. Амма, будур, хышылтылы аддым сәсләри кет-кедә һеј јахын-лашырды... Зоја наһаг јерә горхурмуш ки, Нјуска ону да, өзүнү дә әлә верәр. О нәинки нәфәсини чәкмир, һәтта һеч тит-рәмирди дә. Зојанын да нәфәси тутулмушду. Инди онларын тәлеји һәлл олуначаг: кәлән адам ја лөвһәләрин архасына бахыб онлары көрәчәк, ја да өтүб кедәчәкди.

О исә артыг онларын сығынагларынын лап габағында мејданчада аддымлајырды. Ајагларыны көтүрүб-гојур вә мы-зылданырды, ахыр ки, Зоја онун мызылтысыны ешитди:

— Һә!.. Јахшы, нәји унудубсан? Ај гоча мајмаг, нәји уну-дубсан? Һә! Бах, еләдир ки, вар: гоча мајмаг!

«Бу ки, Купрум Есдир,—Зоја ону сәсиндән таныды вә о саат һисс етди ки, нәфәси ачылды.—Купрум Есдир вә инди ки, о өз-өзүнә «гоча мајмаг» дејир, көрүнүр һеч дәли-зад да дејил».

Купрум Ес коридорла ирәлиләди вә гызлар онун ачары салыб гапыны ачдығыны ешитдиләр. Шүбһәсиз ки, бу, био-кимја лабораторијасынын гапысы иди. Зоја бу сәсләри дин-ләјир вә сонра нә етмәли олдуғуну фикирләширди. Јахшы, тутаг ки, Купрум Ес дәли дејил, ахы ола биләр ки, елә нор-мал адам да бир пис иш көрмәк фикринә дүшсүн. Демәли ки, еһтијатлы олмаг лазымдыр.

Инди Купрум Есин аддым сәсләри лап јавашча ешидилир-

ди. Көрүнүр ки, о артыг лабораторијада иди, амма кирэндөн сонра гапыны өртмәмишди.

— Бу Купрум Есдир; горхма, амма сакит отур,—жавашча дежиб Зоја лөвһәләрин ардындан чыхды. О, бир гәдәр фикирләшиб, дөшәмәјә отурараг, ајаггабыларыны чыхартды вә јалныз бундан сонра коридора кечди.

Ора тамам гаранлыг иди вә јалныз лабораторијанын гапысынын ачыг тајына азачыг ишыг дүшүрдү. Зоја чүр'әтини топлајыб, коридорун гаршы диварына гысыла-гысыла гапыја јахынлашды. Әввәлчә гапы илә үзбәүз ишыг дүшмүш пәнчәрәдән башга һеч бир шеј сечә билмәди. Амма бирдән һәммин бу пәнчәрәнин фонунда, һараданса, сол тәрәфдән Купрум Есин гара көлкәси заһир олду. Мүәллим пәнчәрәнин өнүнә бир стул чәкиб, онун үстүнә, орадан да пәнчәрәјә чыхды, әлләрини галдырды вә Зоја бу вахт онун әлиндә бир гара пәрдәнин јелләндијини көрдү. Купрум Ес пәрдәни пәнчәрәнин чәрчивәсинин габағына чәкди вә лабораторија тамамилә гаранлыглашды. Зоја баша дүшдү ки, бу, мүәллимин габағына пәрдә чәкмәли олдуғу ахырынчы пәнчәрәдир. Зоја пәнчәләри үстә кери, мејданчаја сивишиб, тиндән коридора бахмаға башлады.

Бирдән електрик дүмәси јавашча шыггылдады вә ачыг гапыдан бајыра ишыг сачылды. Инди Зоја даһа лабораторијаја јахынлашмаға чүр'әт етмир, јалныз динләјирди. Дејәсән Купрум Ес һеч кимдән чәкинмәдән, орада өз ишиндә иди. О, бәркдән өскүрүр, ачарлары чинкилдәдир, нәји исә ачыб-баглајыр, нәјин исә јерини дәјиширди... Бирдән Зојанын башына елә бир фикир кәлди ки, өзү-өзүнә ахмаг демәк истәди. О лөвһәләрин далына кирәчәјә јахынлашыб пычылдады:

— Нјуска, чых бајыра!

Гаранлыгдан зәиф бир сәс ешидилди:

— Зоја, мән горхурам!

— Ди, бирчә дәгигәлијә чых, сәнә бир нечә сөзүм вар.

Нјуска кери-кери сүрүнә-сүрүнә чыхды, Зоја исә давам етди:

— Ахы, нәдән горхурсан еј? Бу ки, Купрум Есдир, лап үч јашында ушаг да онун әлиндән чыхыб гача биләр!

— Зоја, ахы мән, һәр һалда горхурам.

— Горхурсанса, дүш ашағы, орада отур. Орада һарада истәсән кизләнә биләрсән.

— Зоја, бәс сән?

— Мән ону күдәчәјәм. Билирсәнми, инди нә фикирләширәм? О Маршев илә Рудаков мәним башымы товлајыб, чүрбә-

чүр партлајычы маддә вә зәһәр барәдә чәрән-пәрәнләр данышыблар... Купрум Ес исә, әксинә, ола биләр ки, нәсә ағыллы бир шеј үзәриндә ишләјир. Партлајышлар дүзәлтмәк вә ја адамлары зәһәрләмәк онун нәјинә кәрәкдир?!

— Зоја, бәлкә дә дүз дејирсән, амма онун зәһәрми һазырладығыны вә ја фајдалы бир иш көрдүјүнү нечә ајырд едәчәксән?

— Ајырд етмәјәндә нә олар ки! Амма бунун әвәзиндә, сабаһ сәнин о Маршевинә дејә биләрәм ки, Купрум Еси өзүм күдмүшәм, бә'зи-бә'зи адамлар кими горхаглыг етмәмишәм. Бах, белә!

Нјусја билирди ки, Зоја илә сөз күләшдирә билмәјәчәк. Јалныз буну деди ки, бурадан һеч бир јерә кедән дејил, гаранлыг вестибүлдә отурмаг онун үчүн бурада, Зојанын јахынлыгында, лөвһәләрин ардында отурмагдан даһа чох горхулудур.

— Ди јахшы! Онда јерини раһатла, отур. Амма сакит отур.

Нјусја лөвһәләрин далына кириб, орадан пычылдады:

— Зоја, амма сән чох галмајачагсан ки?

— Нечә лазым кәлсә,—Зоја чаваб вериб, ајағындакы чорабла коридора јөнәлди.

ОН ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ

Лабораторијанын гапысы әввәлки кими ачыг иди. Гапынын ардында она перпендикулјар диварда Зоја бөјүк бир габјујулан јер көрдү. Ондан о тәрәфә, пәнчәрәјә гәдәр үстү пластикли узун бир стол гојулмуш, онун үстүндә дивардан шүшәли шкафлар асылмышды; столун үстүндә исә, чүрбәчүр ири чиһазлар вә метал штативләр варды. Пәнчәрәләр бојунча бу чүр, амма даһа узун бир стол да гојулмушду.

Зоја Куприан Семјоновичин һарадаса, отағын ортасында өскүрүб мызылдадығыны ешидиб, чүр'әтләнди вә чәлд ачыг гапынын габағындан сивишиб о тәрәфә кечди ки, лабораторијанын о бири тәрәфини дә көрсүн. Бу вахт өзү үчүн чох јахшы бир шеј көрдү: дивар илә гапынын ачыг лајы арасында ики сантиметр ениндә бир дәлик варды. Гапы лајынын далында кизләниб, көзүнү һәммин дәлијә дирәсәјдин, көзә көрүнмәдән, отағын лап үчдә ики һиссәсини көрмәк оларды. Зоја белә дә еләди.

Отағын ортасында бир стол да варды, узунлуғу ики метрә гәдәр оларды вә онун тәхминән үч һиссәсини гәрибә бир апа-

рат тутмушду. Бу апарат шүшә шарлар, ичиндә метал бурма борулар олан шүшә цилиндрлар, шүшә вә метал борулар вә бир-биринә долашмыш рәнкбәрәнк жоғун вә назик мэфтилләр-дән ибарәт иди. Апаратын лап дибиндә үзәриндә чүрбәчүр манивела вә өлчү чиһазлары олан гара бир тахта көрүнүрдү.

Куприан Семјонович столун о тәрәфиндә, апаратын гаршысында дурмушду, белә ки, Зоја онун үзүнү јахшыча көрүрдү. Бу үздә о, һеч бир дәлилик әләмәти көрмәди. Мүәллим диггәтини топламышды вә һәтта сон заманлар мәктәбдә олдуғундан даһа күмраһ вә чевик көрүнүрдү.

О, мензурка илә ири шүшә габлардан чүрбәчүр рәнкбәрәнк мајеләр көтүрүб, бу мајеләри шарларын ичинә төкүрдү. Зоја јалныз инди көрдү ки, һәр шарын үстүндә јивли гапагла бағланан, нәсә, метал бир боғазлыг вар. Бә'зи шарлары Купрум Ес ағзына гәдәр, бә'зиләрини јарыја гәдәр долдурмуш, бә'зиләринә исә, мајени мензурка илә јох, дамчытөкәнлә дамыздырырды. О, нөвбәти шарын ағзыны бағлајыб, дәфтәринә нәсә гејд едиб мызылдады:

— Ен-Се-Ел—сәксән кубик. Зет—ики јарым кубик.

Һәрдән о, мәшғәләсинә ара вериб, лабораторијада кәзәкәзә, әли илә алныны овушдура-овушдура дејирди:

— Көрәсән мән нәји унутмушам? Ахы, о унутдуғум нәдир? Нә јаман сәфәһликдир! Бәли!

Амма иш кетдикчә, Купрум Ес даһа диггәтли, даһа нараһат олурду. Ахырынчы шарын гапағыны бағладыгдан сонра о даһа нәји унутдуғуну јадына салмаға чалышмырды. О ики дәфә дә столун дөврәсинә һәрләнә-һәрләнә, әлләрини әсәби һалда бир-биринә сыха-сыха, Зојаја елә кәлди ки, өз апаратына дејәсән горха-горха, ијрәнә-ијрәнә бир нәзәр јетирди. Амма, будур, Купрум Ес апаратын мэфтилинин штепселә тахылан һачасыны көтүрдү.

О, тифтилин учундакы һачаны өз бурнунун габағында һәрләјә-һәрләјә, лап јавашча деди:—Ди јахшы!.. Башлајаг! Сонунчу дәфә башлајаг. Бах, белә, сонунчу дәфә!

О, дивара јахынлашыб, һачаны штепселә тахды вә апаратын јанына гајыдыб, үстүндә чиһазлар олан тахтанын габағында отурду. Инди Зоја онун јалныз күрәјини, сағ гулағыны, бир дә сағ әлини көрә билирди.

Зоја чаныны дишинә тутараг, Нјусканы да, һәр чүр горху-һүркүнү дә јаддан чыхарыб, Купрум Есин нечә ишләдијинә бахырды. Нәдәнсә, Купрум Есин Зојанын нәнәсинә бағышладығы китабын ады бирдән онун јадына дүшдү: «Инсан бејнинин кимјасы».

Купрум Ес електрик дүјмәләрини шыггылатды вә габағындакы лөвһәдә хырдача лампалар јаныб-сөнмәјә, чиһазларын әгрәбләри ојнашмаға башлады. Сонра бир гыжылты ешидилди, кетдикчә даһа да күчләнди вә бирдән Зоја көрдү ки, шүшә шарларын ичиндәки рәнкбәрәнк мајеләр гајнашыр вә мүәллимин јалныз дамчытөкәнлә маје дамыздырдығы үч шарын ичиндә инди гығылчымлар ојнашыр вә ачыг мави, шух моруг рәнкли вә түнд бәнөвшәји парылдашан рәнкбәрәнк бухар галхыр.

Купрум Ес һансы бир чиһаза исә баха-баха, сајырды:—Јүз ијирми... Јүз отуз беш... Јүз отуз сәккиз... Ики јүз бир... Ики јүз гырх... Ики јүз гырх ики... Дур!—о, електрик дүјмәсини шыггылатды, гыжылты кәсилди, шарларын ичиндәки мајеләр сакитләшди вә рәнкли бухарлар јох олду.

Мүәллим ајаға галхыб, кимја стәканыны апаратын ахырындакы шүшә муслуғун алтына гојуб ону ачды. Муслугдан тамамилә гапгара, дејәсән јағлы олан бир маје назик шырнаг һалында ахмаға башлады. Стәкан, демәк олар ки, долдугда, шырнаг өз-өзүнә кәсилди вә Купрум Ес хырдача муслуғу бағлады.

О, бир нечә санијә бир әлини о бирилә сыха-сыха, горха-горха, инди артыг апарата јох, стәкана бахырды. Үзүнүн өзәләләри титрәширди.

— Өзүмүзү әлә алаг! Бәли! Өзүмүзү әлә алаг!—дејиб о, нәһәјәт јенә ишә башлады.

Столун бир күнчүндә ичи долу шишкин бир портфел варды. Купрум Ес онун ичиндән һәлә ағзы ачылмамыш нәсә бир мүрәббә банкасы вә консервачан аләт чыхарыб, о саат банканын метал гапағыны ачды. Бундан сонра портфелдән бир хәрәк гашығы чыхарыб, банкадан бир гашыгдолусу мүрәббә көтүрдү вә стәканы сол әлине алыб, јенә дәһшәтлә бошлуға баха-баха донуб галды.

— Һә!—о, боғуг бир сәслә дилләниб, јејин-јејин нәфәс алмаға башлады.—Һә!—учадан тәкрар едиб, ачыг-ашкар өзүнә үрәк-дирәк вермәјә чалышараг, артыг һәрәкәт етмир, јалныз төјшүјүрдү.—Һә!!!—О, үмидсиз һалда чығырыб, стәкандан бир удум ичди, чәлд ону столун үстүнә гојуб, мүрәббә илә долу гашығы ағзына сохду вә о саат габјујулан јерә чумду.

Инди Зоја ону көрә билмирди, амма ешитдији сәсләрдән билинирди ки, мүәллим гусур. Сонра Зоја Купрум Есин јавашдан зарыдығыны вә ағзыны јахаладығыны ешитди. Купрум Ес ајагларыны зорла сүрүјә-сүрүјә стула чатыб отурду вә башыны әлине сөјкәјиб, тамамилә һәрәкәтсиз һалда

донуб галды. Бу һал о гэдэр узун сүрдү ки вә мүэллимин бә-
дәни елә чөкмүшдү ки, Зоја никаран галды,—бәлкә о һушуну
итириб, бәлкә дә лап елә өлүб!.. Зоја нә етдијини билмәдән,
гапынын далындан чыхыб, лабораторијаја кирди. Бу заман
о механики олараг, гапынын дәстәјиндән јапышды, гапы ја-
вашча чырылдады вә Купрум Ес ағыр-ағыр башыны гал-
дырды.

Инди Зоја донуб галды. Купрум Ес бир нечә санијә она
тамамилә лагејд-лагејд бахды, сонра јенә елә лагејд-лагејд
сорушду:

— Сән... Сән Зојасан? Ладощина Зоја?

Зоја јавашча чаваб верди:

— Бәли.

— Ахы, сән нијә... сән бурада нә гајырырсан? Өзү дә кечә-
нин бу вахтында?—Купрум Ес тәрпәшиб, дикәлди.—Һә, бах,
кечәнин бу вахты?

— Мән... јолдашымла... башымыз сөһбәтә гарышыб, ева-
жетмәк истәјәндә исә, артыг бүтүн гапылар бағланмышды...

— Һм,—бәли дә... Башыңыз сөһбәтә гарышыб...—дејә Куп-
рум Ес елә әввәлки кими лагејд-лагејд Зојанын үзүнә бахма-
дан, тәкрар етди:—Ишыгларын сөндүрүлмәсиндән дә хәбәр
тутмајыбсыныз. Өзү дә бүтүн бинада. Бәс белә...

Зоја динмәди. Өзү дә баша дүшүрдү ки, лап ахмагча ја-
дан данышыб.

Купрум Ес ағыр-ағыр деди:—Адам алдатмаг јахшы иш
дејил. Кизләниб адамы күдмәк дә. Кизлин күдмәк әдәбсиз-
ликдир. Бах белә! Бәли!..

— Мән... мән күдмүрдүм ки...

Мүэллим онун дедијини динләмирди. О, көзләрини һара-
са, күнчә зилләјиб давам етди:

— Сәни оғланлар өјрәдибләр. О... Родја вә Венја. Онлар
сәнә ишыг барәсиндә данышыблар. Дејибләр ки, шүбһәләнир-
ләр. Мәндән шүбһәләнирләр. Бәли,—дејиб Купрум Ес бир гә-
дәр сусду.—Ди, јахшы! Әјләш, отур. Бах, белә!

Мүэллим диварын јанындакы столун габағындакы стул-
лардан биринә ишарә етди, Зоја да итаәтлә отурду. Инди о
тамам инанмышды ки, Куприан Семјонович әсла дәли-зад де-
јил, һеч әсла чинајәткар да дејил вә Зоја өзү пәрт олмушду.

Купрум Ес артыг кәнара јох, Зојаја бахырды.

О ағыр-ағыр дилләнди:—Сән инди бир хәјалын пуча чых-
масынын шаһиди олдун. Бәли! Бөјүк инсани бир хәјалын!

Зоја јавашча сорушду:

— Нә хәјал, Куприан Семјонович?

Купрум Ес ајаға галхды. Әлләрини далына тутуб, бели
бүкүлмүш һалда лабораторијада ики дәфә кәзинди вә кәлиб
өз апаратынын өнүндә дурду.

— Бах, һәммин бу шејин ичиндә елә бир маје һазырланмыш-
дыр ки, о бәшәријјәтә бөјүк фајда верә биләрди. Әкәр ону
ичмәк мүмкүн олсајды.

— Ичмәкми?

— Еләдир ки, вар. Мән бир шеји һесаба алмамышам: Ин-
сан организми о мајени гәбул етмир,—дејә мүэллим стәкана
чәпәки бир нәзәр салыб, чијинләрини чәкди.—Фантастик дә-
рәчәдә ијрәнч бир шејдир! Бәли!

Зоја сорушду:

— Әкәр ону ичмәк мүмкүн олсајды, нә оларды ки?

— Һә-ә-ә... кобуд десәк... онда мән бујурмаг габилијјәти
газанардым. Бир дәрәчәјә гэдәр. Бах, белә!

Зоја ики әли илә стулун кәнарларындан јапышыб, ири
көзләрини бәрәлтди.

— Бујурмагмы? Куприан Семјонович... бәс... бәс... нә мә-
нада бујурмаг?

— Мән инсанларын һәрәкәтләрини идарә едә биләрдим.
Мүәјјән бир дәрәчәдә...—дејиб Купрум Ес јенә дә вар-кәл ет-
мәјә башлады.—Горхурам ки, сән мән дејәни баша дүшмәјә-
сән, амма баша салмаға чалышарам,—о, стула отуруб, дир-
сәкләрини дизләринә дирәди, үзүнү Зојаја чевирди.—
Билирсәнми... Бу маје бизим баш бејнимизин гурулушуна тә'-
сир едиб, онун шүаланма габилијјәтини кәскин сурәтдә ар-
тырыр. Бу шүаланма исә, башга адамын бејнинә тә'сир едә
биләр. Мән дејәни баша дүшүрсәнми?

— О-о гэдәр дә јох,—дејә Зоја бојнуна алды.

— Һм! Бәли!—Купрум Ес бир гэдәр сусуб додагларыны
кәмирди.—Һә, тутаг ки, бах, белә: мән башга адамын бејнинә
тә'сир едиб, ону мәним кәстәришими јеринә јетирмәјә мәчбур
едә биләрдим. Бу вә ја башга, һәр арзуму. Бәли!

— Демәли ки, бу һипноз кими бир шејдир.

— Тамам елә дејил, амма буна јахындыр.

— Онда сиз... сиз едә биләрдиниз, фикриниздән кечирәси-
низ ки: «Филан шеји елә!»—адам да еләрди, еләми?

— Белә јох! Һә, белә јох! Тәлгин анчаг сөз васитәсилә еди-
лир. Бу заман мән бүтүн диггәтими чәмләшдирмәлијәм. Әкәр
о адам өз гулагларыны тыхаса, һеч бир шеј чыхмаз вә бурада
мән ачиз галарам. Бах, белә!

Зоја каһ ичиндә о гәрибә маје олан стәкана, каһ да үздән
белә ади көрүнән гоча мүәллимә бахыр, јенидән үрәјинә шүб-

Һә дамырды: Көрәсэн Купрум Есин ағлы-һушу јериндәдирми?
Зоја еһтијатла сорушду:

— Демәли... демәли, сиз ғышгырсаныз ки: «Еј инсанлар,
Һамыныз мәнә гул олун!»—онда инсанлар гул олардылармы?

Купрум Ес јенә дә әлләрини дагына тутуб вә нәдәнсә ба-
шыны јана әјиб, кәзинмәјә башлады. Онун чәнәси титрәди:

— Сән мәни тәһгир едирсән, Зоја! Еләдир ки вар! Белә
ијрәнч мејлләрә дүшдүјүмү күман етмәклә тәһгир едирсән!

Бәли, тәһгир едирсән!

— Нијә тәһгир едирәм, Куприан Семјонович! Мәни бағыш-
лајын, әлбәттә, анчаг...

— Чүнки бу—фашизмдир, бәли! Бу истибдаддыр! Бу әх-
лагсызлыг вә гәддарлыгдыр, бах, белә! Сән дә мәнән шүбһә-
ләнирсән...

Зоја ајаға галхды. О, гоча мүәллимин нијә белә гәзәблә-
дијини һеч чүр баша дүшә билмирди.

— Куприан Семјонович, мән сиздән һеч бир барәдә шүбһә-
ләнмирәм, еләчә бир сөздү дедим дә... амма...

Купрум Ес кәлиб онун габағында дурду. О әлләрини да-
гында тутмуш, амма артыг дикәлмишди.

— Мәним иксиримин вәзифәси чох садәдир. Чох да инса-
нидир. Бах, мәһз беләдир! Мән һәр бир инсана фәрди сурәтдә

мүрачиәт етмәли идим, бәли! Һәм дә онун тамамилә конкрет,
физики чәһәтдән јеринә јетирә биләчәји кәстәришләр вермәли

идим. Әкәр мән онун башга бир кәстәришими јеринә јетирмә-
сини истәмәсәјдим, она икинчи дәфә, јенә дә бүтүн диггәтими

мәркәзләшдириб, ејни әмредичи ифадә илә мүрачиәт етмәли
олачагдым. Бах, белә, мәним әзизим, бәли!

Купрум Ес ајағыны ајағынын үстүнә ашырыб, голлары
илә дизләрини гучаглајыб отурду. Зоја да әјләшди. Бир мүд-
дәт сүкут давам етди.

— Куприан Семјонович, нијә белә архајынсыныз ки, мајә
баш тутуб? Ахы сиз ки, ону сынамајыбсыныз?

Купрум Ес јенә дә һараса, Зојадан кәнара бахды, амма
бу дәфә әринә-әринә јох, мөһкәм, һәтта бир гәдәр дә тәнтәнәли

бир ифадә илә данышды:

— Һеч ким атому көрмәјиб, амма һесаблама вә долајы мү-
шаһидәләр васитәсилә инсанлар атом нүвәсини парчалајыб,
атом електрик стансијалары гуруб, бомбалар јарадыблар...

— Демәли, сиз дә һесабламалар јолу илә тапыбсыныз?

— Бах, еләдир ки вар! Бәли!—Купрум Ес бирдән әјилди вә
сәси јумшалды.—Ај ғызым, мән «ән бош бир шејдән» башга

һәр шеји нәзәрә алмышдым: инсан мәдәси бу ијрәнч шеји
гәбул етмир.

Араја сүкут чөкдү. Купрум Ес дә, Зоја да сусду. Анчаг
муслугдан габјујана даман дамчыларын сәси ешидилирди.

Бирдән Зојанын ағлына бир фикир кәлди:

— Куприан Семјонович! Белкә ону мәдәјә јох, гана јери-
дәсиниз? Ијнә илә вурасыныз!

Куприан Семјонович она чох диггәтлә бахды, онун көз
бәбәкләри даралды вә Зоја онун илк дәфә инчә, солгун до-
дағларынын күлүмсүндүјүнү көрдү.

— Сәнин башын пис ишләмир, бәли! Мән өзүм дә бу ба-
рәдә фикирләшмишәм, амма бу мүмкүн дејил. Јалныз һәзм

чиһазы васитәсилә мүмкүндүр. Мәһз белә! Гана вурулса, бир-
чә анда тромб әмәлә кәләр, бу да өлүмдүр. Бах белә! Бәли!

Јенә дә сусдулар.

— Куприан Семјонович... Бәс бачарыб, белә... јә'ни уда
билсәјдиниз, онда нә едә биләрдиниз?

Зоја јенә көрдү ки, гоча мүәллим күлүмсүндү.

— Чох-чох јахшы ишләр едәрдим, бала чан, бәли!—Инди
Купрум Ес хәјалакетмиш бир һалда Зојанын башы үстүндән

бахырды.—Чох-чох јахшы ишләр көрәрдим! Будур, мәсәлән,
бизим мәртәбәдә бир рәссам јашајыр... ә'ла, мисилсиз истә'да-

ды вар! Амма ичир. Өзүнү тәләф едир. Арвады ајрылыб кет-
мәк истәјир, һәкимләрин һеч бир көмәји олмур. Амма мән

көмәк едәрдим, бәли! Бах, мәһз белә! Һәр сәһәр онун јанына
кедиб дејәрдим: Аркади Иванович, бу күн бирчә грам да ич-

мә!» Ја да ки, доггузунчу «Б» синфиндәки Игор Смирнову
көтүрәк: чох ағыллы оғландыр, јахшы башы вар, амма јаман-

ча тәнбәлдир! Евдә һеч нә етмир. Јалныз шпаргалкалар ихти-
ра едир... Чох гәрибә шпаргалкалар, бәли! Мән ону дүзәлдәр-

дим, бах, белә! Һәр күн она јахынлашыб дејәрдим: «Бүтүн
дәрсләрини һазырла!»

— Куприан Семјонович! Бәс нә үчүн һәр күн рәссама де-
мәк лазымдыр ки, ичмәсин, тәнбәл дәрсләрини һазырласын?
Мәкәр олмазмы кәлиб рәссама дејәсэн ки: «Даһа бир дә ич-

мә! Һеч вахт!»

Купрум Ес чаваб вермәдән әввәл бир гәдәр сусду.

— Билирсәнми, бала чан... Мәним һесабладығыма көрә,
белә тәлгин узун мүддәт тә'сир едә билмәз. Ән чоһу бир кечә-
күндүз. Сонра јенә тәкрар етмәк лазымдыр. Бәли. Тәкрар

етмәк лазымдыр.

Купрум Ес голлары илә дизләрини гучаглајыб, стулун ар-
хасына сөјкәнди, јенә дә күлүмсүнүб хәјаллашмаға башла-

ды:—Сонра бизим һамиләрә тә'сир етмәк оларды ки, тәһнизә ишләримизә көмәк етсинләр... Мәсәлән, Сарајда—јонма, фрәзер дэзжаһлары чох лазымдыр. Һә, сонра да методиканы гәт сурәтдә мәнимсәдикдә, даһа бөјүк ишләрә кечмәк оларды. Һәр һансы бир диктаторлуг өлкәсинә кедиб, диктатора дејәрдим: «Рәдд ол!» Һә, нечәдир? Пис олмазды, елә дејилми Бах, белә!—Купрум Ес инчә ушаг күлүшүнә бәнзәр бир сәслә күлдү.

Зоја чијинләрини чәкди.

— Онда сиз кәрәк һәмишәлик орада отуруб галајдыныз вә һәр күн тәкрар едәјдиниз: «Рәдд ол бурдан!»

— Һеч дә елә дејил! Бәли!—мүәллим чәлд чаваб верди. Кечә-күндүз мүддәтиндә прогрессив гүввәләр иш башына кәләрдиләр вә ону кери гајытмаға гојмаздылар. Бах, белә!—Купрум Ес бирдән ајағыны дизиндән ашырыб, бир әли илә вә чәнәсиндән јапышды вә јенидән гәмкинләшди.—Инди, будур бүтүн бунлар хәјал олуб галды. Бош бир шеји һесаба алмамы шам, бәли! Једди кечә далбадал буну ичмәјә чалышмышам. Будур, бу күн мүрәббә илә ичмәји сынадым... Нәтичәси бирдир.—Куприан Семјонович стәкана чәпәки бир нәзәр салды, онун ичиндә һәлә хејли маје галмышды.—Бррр!—еләјиб башыны ашағы салыб сусду.

Зоја каһ стәкана, каһ да Купрум Есә бахырды. Үрәк бәрк чырпынырды. Купрум Ес дәлијә бәнзәмир, амма елә шејләр данышыр ки... Јахшы, бәлкә бирдән бунлар доғру олду вә бүтүн бу һесабламалар дүз олду? Бәлкә бирдән... Бәлкә вә иксирини елә бирчә о ичә билмир? Ахы адамлар чүрбәчүр олур: мәсәлән, бә'зиләри илыг јумурта хошлајыр, бә'зиләринин ондан зәһләси кедир.

Зоја јавашча сорушду:—Куприан Семјонович... олармы мән бир сынајым?

— Фајдасы јохдур, әзизим. Сәнә демәлијәм ки, мәним иксиримин јалныз бирчә мәһлулу бизим ән бөјүк психиатрлардан бири олан профессор Стрелчукун гатышығындандыр. Бә гатышыгса спиртдән, кәнәкәрчәк јағындан, балыг јағындан вә аз мигдарда мис купоросундан ибарәтдир. Мәним ора әлә вә етдијим шеј исә он гат артыг ијрәнчдир. Бәли!

Зоја фикриндә көтүр-гој еләди: ушаглыгда дөрд јашы оlanda о, чох да ијрәнмәдән балыг јағы ичәрди... Јадына дүшдү ки, бир дөфә кәнәкәрчәк јағы ичәндә, атасы ону тә'рифләмишди. Онда анасына демишди: «Бизим гызчыгаз јаман гәчәгдир һа!»

Зоја тәкрар едиб деди:

— Куприан Семјонович, бәлкә ичәзәнизлә, мән бир сынајым?

ОН ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ

Купрум Ес чәкмәләринин бурнуна баха-баха, јалныз чијинләрини чәкди.

— Әкәр өзүнә рәһмин кәлмирсә, сына да. Амма габјујанын јанына кет, гусдурачаг.

Зоја ајаға галхыб, сәс чыхартмагдан горхурмуш кими, стола јахынлашды вә стәканы көтүрдү. Купрум Ес әјри-әјри она бахыб, һәммин саат үзүнү кәнара чевирди.

— Илаһи, нә ијрәнч шејдир!—дејә о бәркдән пычылдады. Зоја стәканы додагларына јахынлашдырыб гохлады. Дејәсән һеч бир пис гоху кәлмирди. Зоја мајени ағзына төкдү, чәлд удду вә о саат габјујанын јанына гачды. Бирдән ағзы ијрәнч бир үфунәтлә долду нәсә, јағлы бир шеј ағзына долду вә Зојаја елә кәлди ки, јары-јарыја балыг јағы илә гарышыг, бир дә нәсә, даһа ијрәнч бир шеј гатылмыш азы јарым литр кәнәкәрчәк јағы ичмишдир.

Зоја јумругларыны дүјүнләјиб, дишләрини бир-биринә сыхыб гычырдада-гычырдада, көзләрини бәрәлдиб габјујанын габағында дурду, јәгин етмишди ки, индичә гусачаг. О һәммин вәзијәттә дурдугча, Купрум Ес дә өз стулунда дикәлир, она даһа артыг диггәтлә бахырды.

Амма, будур, гусмаг дүјгусу сүр'әтлә кечиб кетмәјә башлады... Ијрәнч гоху да һараса јох олду, ағзындакы јар тамы да итиб кетди... Зојанын башы бирдән-бирә дөзүлмәз дәрәчәдә истиләшди, елә истиләшди ки, көзләри јашарды. Амма бу истилик далғасы да тезликлә кечиб-кетди, јалиыз алнында сөјүг тәр, бир дә гулагларында хејли хоша кәлән бир зинкилти галды.

Купрум Ес, демәк олар ки, пычылты илә сорушду:

— Сән... Сән, дејәсән ахы ичдин, уддун?

Купрум Ес ајаға галхды. О, бармагларыны бир-биринә сыха-сыха, каһ Зојаја, каһ да ондан кәнара һараса бахырды. Динмирди. Нәсә фикирләширди.

— Бәли,—дејә о дилләнди.—Демәли ки, бу, сон дәрәчә фәрди бир хүсусијәтмиш. Мән буну һесаба алмамышдым. Бах, беләдир ки вар: һесаба алмамышдым...

Зоја чәкинә-чәкинә сорушду:—Куприан Семјонович... бәс о нә вахт тә'сир етмәјә башлајачаг?

Куприан Семјонович әлләрини архасына гојуб, вар-кәл етмәјә, һәјәчанлы һалда, тәләсә-тәләсә кәзишмәјә башлады.

— Мәним һесабыма көрә елә инди... Бәли, инди! О тез тә'сир едир... Еләдир ки, вар!—дејә о бирдән Зојанын габағында дуруб, диггәтлә она баха-баха, сәсини алчалдыб әлавә етди:— Бәлкә дә... Бәлкә дә, кәлсәнә бир мәшғул олаг? Һә? Бах белә!

Зоја, Купрум Есин нә илә мәшғул олмағы тәклиф етди. Јини онсуз да баша дүшүрдү, амма нәдәнсә горха-горха сорушду:

— Нә илә мәшғул олаг?

— Тәчрүбә илә. Бәли! Тәчрүбә кечирәк. Сән мәнә бир әмр вер... физики чәһәтдән јеринә јетирилә билән бир әмр, амма амма мәнә хош кәлмәјәчәји әввәлчәдән мә'лум олан бир әмр. Амма сәндән хаһиш едирәм ки, бүтүн диггәтини топла вә әмредичи бир ифадә илә әмр вер. Мәһз елә әмредичи бир ифадә елә, бах, белә!

Зоја өзүнү итирмиш һалда сорушду:—Бу саат?

— Һә! Еләдир ки, вар... бу саат! Көзләјирәм.

Зојанын үрәји јејин-јејин дөјүнүрдү, башы исә, бомбониди. Ахы о, гоча мүәллимә нә әмр едә биләрди, һәм дә гәдән онун хошуна кәлмәјәчәк бир әмр? Бир-ики дәгигә сүкунә ичиндә кечди.

— Зоја... мән көзләјирәм. Бәли!—дејә Купрум Ес ону јадына салды.

Үстүндә иксир һазырламаг үчүн апарат олан стол Зојанын көзүнә саташды. Билдијиниз кими, һәммин стол ики метр узунлуғунда иди вә алтдан тахта дирәкләрлә бәркидилмиш алты ајағы варды. Зоја Купрум Есин ону көзләдијини вә алтына башга һеч бир јахшы шеј кәтирә билмәдијини дүжүбә чижәрләринә һава алыб, мүәллимә баха-баха, учадан вә әмредичи бир ифадә илә деди:

— Куприан Семјонович, бу саат бу столун алтында имәкләјин! Ешидирсинизми? Әмр едирәм!

Купрум Есин бүтүн сифәти күскүн бир һалда әсди.

— Нечә... Нечә гыјырсан ки, мәним үчүн белә тәнтәнәлә бир анда белә сар... сарсаг, белә чәфәнк сөzlәр дејирсән!— Гоча мүәллим титрәк вә инчик сәслә дејинә-дејинә мат гаһмыш Зојанын көзләри өнүндә дөрд әлајағы үстә чөкдү. — Јә'ни мәним инсанлыг ләјагәтими белә алчатмаг сәнә ләззә верир!—дејә гоча мүәллим алтдан јухары Зојаја баха-бах

давам етди:—Ахы, мән сәнин улу бабан олмаса да, өз бабан јериндәјәм! Бах, белә! Бәли!

Ахырынчы чүмләни Зоја артыг столун алтындан ешитди, сонра көрдү ки, Купрум Ес столун о бири башында ајага галхды. О, ајага галхыб, ики бармағыны алт додағына дирәјәрәк, јан-јөрәсинә көз кәздирди.

— Һм! Бәли!.. Демәли, мән столун алтында имәкләдим. Еләдир ки, вар, имәкләдим!—О, стула отуруб сусду, әјилиб столун алтына, индичә имәкләдији јерә бахды.

Зоја дилләнди:—Куприан Семјонович... демәли ки, тә'сир едир.

Купрум Ес чәлд дикәлди:

— Нечә? Тә'сир едир? Јох, мән буна инанмырам. Бу... бу бәлкә дә әсл саф тәчрүбә дејил.

— Нечә тәчрүбә?

— Әсл саф тәчрүбә дејил, бәли! Мән бәлкә дә өз-өзүмә тәлгин тә'сири алтына дүшмүшәм. Ахы узун-узун илләр бу барәдә фикирләшмишәм! Јох, биз башга бир адам үзәриндә буну јохламалыјыг. Еләдир ки, вар: башга бир адам үзәриндә! Биз инди кедәк евә, сабаһ јохларыг. Бах белә:

— Куприан Семјонович, сабаһ нијә? Бәлкә елә бу күн бир адам үзәриндә јохлајаг?

— Ола биләр... ола биләр... Анчаг инчиклик төрәдән бир шеј олмасын. Әкәр мәним башыма кәлән өз-өзүнә тәлгин нәтичәси дејилсә, Зоја, онда сәнин јаман гүдрәтин вар! Сән дә... биз дә кәрәк сон дәрәчә еһтијатлы олаг. Бах, белә!

Купрум Ес јыр-јығышла мәшғул олмаға башлады. Диварлардан биринин өнүндә шүшәсиз бүтөв шкаф варды, онун гапылары тајбатај ачыг иди. Мүәллим апараты електрик шәбәкәсиндән ајырыб, һәммин бу шкафа гојду. Сонра шүшәләри јығышдырмаға башлады. О ишләјә-ишләјә, тез-тез һәјәчанлы бир марагла Зојаја бахырды.

Зоја сорушду:—Инди нә етмәк лазымдыр?

— Неч нә лазым дејил. Һәләлик отур, динчәл, бәли!

Зоја отурду, бир дәгигәјә гәдәр сакит отурдугдан сонра нәһајәт чүр'әтләниб белә бир суал верди:

— Куприан Семјонович, бәс сиз бура, сараја нечә кирирсиниз?

Купрум Ес бир аз әввәл алтында имәкләдији столу јаш бир әски илә силирди.

— Бу барәдә данышмајаг, бала чан, бәли! Ачығыны дејим: ганунсуз кирирәм. Ганунсуз. Бах белә! Өзүн билирсән ки, мәним мәнзилимдә иш шәраити јохдур.

О бирдән јыр-јығышдан әл чәкиб, әли илә алныны овуш-
дурду.

— Билирсәнми... һәр ахшам мәнә елә кәлир ки, нәсә, чох
мүһүм бир шеји унутмушам. Бәли! Бунун нә олдуғуну исә
јадыма сала билмирәм. Бу... бу артыг гочалыгдандыр, бәли!
Нәсә, склеротик бир-шејдир... Бах, белә!

Купрум Ес әскини муслуғун алтында јахалајыб сыхды вә
габјујанын үстүндәки гармагдан асды. Бундан сонра әллә-
рини јујуб, ичиндә өз апараты олай шкафы бағлады

Бу вахт Нјусја Зојанын јадына дүшдү:

— Куприан Семјонович, орада коридорда бир гыз да
вар... Бәлкә, һәр һалда она әмр едим ки, чәрәнләмәсин?

Купрум Ес бир нечә санијә фикирләшди.

— Бу һеч јахшы дејил ки, орада бир гыз вар. Бәли, әмр
етмәк лазым кәләчәк. Башга чарә јохдур, әмр етмәк лазым
кәләчәк.

О, Зојаны баша сәлды ки, сирри мөһкәм сахламаг ла-
зымдыр. Ахы адамлар Зојанын газандығы гүдрәтдән хәбәр
тутсалар, горхуја дүшә биләр, гулагларыны тыхајыб, икси-
рин тә'сири гуртарана гәдәр Зојаја јахын дүшмәз, ону тәк-
ләрләр.

Зоја мә'јус һалда сорушду:—Мәкәр онун тә'сири һәмшә-
шәлик дејилми?

— Һәмшәлик дејил. Ишләтмәкдән асылыдыр, бәли.

— Нечә јә'ни ишләтмәкдән асылыдыр?

— Ону нә гәдәр чох ишләтмәјиндән. Бах, белә.

— Бәс ондан узун мүддәт истифадә етмәсәм, онда?

— Онда да, һамысы бирдир, јоха чыхачаг. О, ачыг габ-
дакы бензин кими бир шејдир: јандырсан, алышыб чох миг-
дарда енержи ајырачаг, еләчә гојсан, јаваш-јаваш бухарла-
начаг, гуртарачаг. Бах белә, бәли.

— Демәли, сонра јенә дә ијрәнч шеји ичмәлијәм?

— Һә. Еләдир ки, вар.

Купрум Ес Зојаја деди ки, дәһлизә чыхсын, ишығы сөн-
дүрәчәк, пәнчәрәләрдән пәрделәри чыхарачаг. Зоја чыхыб,
о саат Нјусјаны көрдү, о, гапынын јахынлығында гаршы ди-
варын дибиндә дурмушду.

Зоја ачыглы-ачыглы сорушду:—Орадан нијә чыхыбсан?

— Зоја, сизин архајынча данышдығынызы ешидиб чых-
дым.

Бу вахт ишыг сөндү. Зоја Нјусјаны лөвһәләрини јанына,
орадан да ај ишығы дүшмүш мејданчаја апарды.

— Сән бир шеј көрдүңмү?

— Көрдүм,—Нјусја лап јавашча пычылдады.—Онун сто-
лун алтында... имәкләдијини...

Зоја истәди елә бурадача Нјусјаја әмр етсин ки, бу барә-
дә һеч кимә һеч нә демәсин, амма сарајда һаким олан сүкуту
учадан әмр етмәклә поэмаға чүр'әт етмәди. Бундан башга
Куприан Семјоновичә вердији сөз јадына дүшдү: ондан ича-
зәсиз һеч бир шеј етмәјәчәк.

Гаранлыг коридордан Купрум Есин тутгун сәси еши-
дилди:

— Зоја, бурадасан?

— Бурадајам, Куприан Семјонович.

Мүәллим мејданчада көрүндү вә Зојанын тәк олмады-
ғыны көрдүкдә, динмәз-сөјләмәз дајанды.

— Куприан Семјонович... Будур, бу... Нјусја Касаткина-
дыр. Бујурун, таныш олун!

— Чох хошдур, бәли!—Купрум Ес гуруча дилләнди, Нјус-
јаја әл вермәди.—Кедәк, гызлар!

Зоја илә Нјусја лөвһәләрини далындан өз плашларыны
чыхартдылар вә һамысы пилләкәнлә ашағы енди.

— Ахы мән нәји унутмушам? Аман, аллаһ! Нәји унутму-
шам?—дејә мүәллим кедә-кедә мызылданырды.

Онлар вестибүлү кечиб, шүшәбәнд кирәчәјә чатдылар вә
бурада Купрум Ес ајаг сахлајыб, демәк олар ки, севинчәк
һалда чығырды:

— Јадыма дүшдү! Инди јадыма дүшдү! Бајыр гапынын
ачарыны унутуб, елә үстүндә гојмушам, ичәри гапыны исә,
башга ачарла бағламышам. Бах, белә!

О, чибини арашдырыб, лазым олан ачары чыхартды вә
ич гапыны ачды... Онлар кирәчәјә кечдиләр вә анчаг бу вахт
көрдүләр ки: бир нәфәр бајыра чыхан шүшәли гапыны ара-
лајыб, орадача дурмушдур. Һеч ким онун үзүнү ајдын көрә
билмирди, амма кәлкә кими көрүнүшүндән һамы баша дүш-
дү ки, башында фуражка, әјниндә плаш вә плашын чијинлә-
риндә погонлары вар... һамы јәгин етди ки, бу милиционер-
дир.

— Һм! Бәли!.. Бах, белә!..—Купрум Ес јавашча мызыл-
дады.

Милиционер гапыны кениш ачды, әввәлчә Нјусја, сонра
да Зоја вә мүәллим бајыра чыхдылар. Инди Зоја милицио-
нерин азачыг донгарбурун мәрданә үзүнү ајдын көрдү. О,
әлиндәки ачары јухары галдырыб Купрум Есә көстәрди.

О чидди бир ифадә илә сорушду:

— Бу ачары гапыда гојуб кедән сизсинизми?

— Нә? Бәли, бәли! Мәнәм. Чох сағ олун!—Купрум Ес мызылданды. Милисионердән ачары алыб гапыны бағлады вә ачары чибинә гојду.—Лап јаман һушсуз олмушам. Бәли! Тәшәккүр едирәм! Кедәк, гызлар!

О кетмәк истәјәндә, милисионер јолуну кәсди.

—Бир дәгигә! Сиз сарај бағланандан сонра бура нијә кәлибсиниз? Гапы бағлананда, мән бурада идим. Бир дә, үмүмијјәтлә бу ачар сиздә һарадандыр?

— Ахы, билирсинизми... мән буранын әмәкдашыјам... бәли, әмәкдашыјам...—Купрум Ес даһа да өзүнү итириб, давам етди.—Бә'зи шејләри унутмушдум, она көрә дә кәлдим... Иш үчүн кәлмишәм... Бәли!

— Бәс гызларын бурада нә иши варды, кечә саат он икидә?

— Онлар да... Онлар мәнимлә кәлибләр... Көмәк едирдиләр... Бәли, көмәк едирдиләр.

— Хаһиш едирәм, сәнәдләринизни кәстәрин!

Купрум Ес әлини пенчәјинин сол дөш чибинә салды, сонра сағ чибини ахтарды.

— Сәнәдләрим о бири чибимдә галыб... Демәк истәјирдим ки, о бири пенчәјимин чибиндә... О да ки, евдәдир, бәли. Милисионер бир гәдәр динмәди.

— Елә исә мәнимлә кедәк!

Купрум Ес дилә долаша-долаша сорушду:

— Һа... һара кедәк?

— Кәлин кедәк!—дејә милисионер тәкрат етди.—А гызлар, сиз дә кедин евнизә. Ди кедин!

Купрум Ес тәрпәнмирди. О, өзүнү тамамилә итириб, јериндәчә гурчалана-гурчалана о јан-бу јана бојланырды. Бу вахт бирдән Зојанын башына парлаг бир фикир кәлди. О башыны галдырыб, көзүнү милисионерин үзүнә зилләди. Учадан вә әмредичи бир ифадә илә деди:

— Бура бахын, еј, мәни динләјин!

Инди дә милисионер көзләрини онун ири көзләринә зилләди.

— Бу саат бурадан чыхыб кедин! Бу саат кедин! Ешитдинизми? Һајды!

— Вәтәндаш, ардымча кәлин!—дејиб милисионер артырмадан ашағы енди.

Купрум Ес, әлбәттә, јериндән тәрпәнмәди. О әлини чәнәсинә апарды.

— Белә һа, Зоја чан!—о, һәјәчанлы бир һалда јавашча дилләнди.—Белә һа!

Милисионер дарвазаја чыхан хијабана кириб, дөнүб бахды:

— Вәтәндаш! Дејирәм, кәлин кедәк!—О, сәрт бир сәслә дилләниб, аддымлаја-аддымлаја хијабанын ичиндә көздән итди.—Сизә демирәмми?!

Милисионер даһа бир сөз демәди: көрүнүр, дахилиндә нәсә, хошакәлмәз бир һал баш вердијини дүјмушду. Мотосиклин мотору курулдады вә бу сәс дә тезликлә узаглашыб итди. Үч нәфәр исә артырмада бир мүддәт динмәз-сөјләмәз дајаныб дурдулар.

— Бах, демәли белә! Бах, белә! Бәли!—Купрум Ес мызылдады. Бунлар бош сөзләр иди, амма Зоја бунларын чох бөјүк мә'насы олдуғуну баша дүшүрдү. Купрум Есин иксири баш тутмушду!

Гоча мүәллимин һесабламалары дүз чыхмышды! Инди о... О, Зоја Ладошина даһа һөкм едә биләр!

Зоја, милисионерин ардынча баха-баха галмыш Нјусјаја нәзәр јетирди. Нјусјанын гашлары чатылды, ағзы јенә дә сонсузлуг ишарәсинә бәнзәјирди.

Зоја Нјусјанын гаршысында дуруб, көзләрини она бәрәлтди.

— Нјуска, бизим сарајда олдуғумузу, орада көрүб-ешитдикләрини һеч кимә демәјәсән һа! Сәнә әмр едирәм! Баша дүшдүнмү?

— Баша дүшдүм,—Нјусја јавашча вә итаәтлә чаваб верди.

Купрум Ес деди:—Белә һа, белә! Кедәк, кедәк, гызлар!

Нјусјакилин евләринә чатана кими онлар, демәк олар ки, һеч бир сөз данышмадылар, јалныз бирчә дәфә мүәллим деди ки, бу кечә дүнәнкиндән сәриндир, бунун чавабында Зоја деди ки, дүнән ахшам о евдән чыхмаммышдыр. Бүтүн јол узуну Нјусја бирчә кәлмә дә данышмаммышды, евләринин гапысына чатдыгда, зәиф бир сәслә чијилдәди:

— Кечәниз хејрә галсын!

Бурнуну чәкә-чәкә чыхыб кетди.

Инди Купрум Ес Зојаны өтүрмәјә кетди. О әввәлки кими диниб-данышмышды, һәтта бир гәдәр сүст иди. Зоја да динмирди. О, вердији әмрләрин мүәллимә, милисионерә һечә тә'сир етдијини көрмүшдү, амма һәлә дә инанмышды ки, белә гәрибә бир гүввәјә маликдир.

Купрум Ес Зојакилин евләринин гапысында дајаныб деди:

— Демәли ки, белә, Зоја чан! Сабаһ бөјүк тәнәффүсдә мәним јаныма, кимја кабинетинә кәләрсән. Сонра нә едәчәјимиз

барәдә данышарыг... Бах, белә! Һәрәкәт планымызы музакирә едәрик. Сонракы һәрәкәт планымызы... Бәли!

Зоја деди:

— Јахшы.—О мӯәллимлә видалашыб, гапыны ачды, амма Купрум Ес ону сахлады:

— Бир дә... бир дә, Зоја, сәни анд верирәм: мәнимлә көрүшәнә гәдәр һеч кимә, һеч нә әмр етмә. Бу барәдә мәнә сөз вер. Мәһз белә, бах, сөз вер! Зоја, сөз верирсәнми?

— Верирәм,—дејә Зоја элавә етди.—Кечәниз хејрә галсын, Куприан Семјонович!

Кириш отағында Зојаны нәнәси гаршылады.

— Һә, аллаһа шүкүр!—о, нәвәсини көрәндә дејинди. Сонра сигаретинә дәриндән бир гуллаб вуруб, түстүсүнү бураха-бураха, Зојанын үстүнә дүшдү:—Һарда итиб-батмышдын, а сәфегһ гыз? О ахмаг мәктүб нә демәкди? Бәјәм билмирсән ки, ананын үрәји зәифдир, ону белә һәјәчанландырмаг олмаз?!

Зоја сорушду:—Бәс атам, анам һаны?

— Һарда олачаглар, күчәләрә дүшүбләр. Сәни ахтарырлар да!

— Ахы, онлар ки, мәним јерими билмирләр, һарда ахтарырлар?

— Еләдир ки вар, билмирләр, анчаг анан деди ки, евдә сакит отура билмәз. Јахшы, де көрүм, һардајдын?

— Дејә билмәрәм, бу, сиррдир,—Зоја чаваб верди.

Бундан сонра нәнәси бир нечә санијә сусду, сонра исә јавашдан, гәсдән сакит бир әда илә деди:

— Һә, демәли белә! Бизим даһа јахын адамларымыздан кизли сирләримиз дә вармыш! Ди, јахшы! Ата-анан гајыдыб кәләр, данышарыг көрәк бундан сонра сәнинлә нечә рәфтар еләмәлијик. Инди исә, әл-үзүнү ју, узан јат!

Нәнәси һамамхананын гапысына јахынлашанда, Зоја дишләрини јујурду.

— Ону да дејим ки, сәнин күндәлијинә вә дәфтәрләринә бахмышам, көрмүшәм ки, сабаһа бирчә дәрсини дә һазырламајыбсан. Бу нечә ишдир, Зоја, сәнә нә олуб, бир баша сал көрүм?!

Бу вахт Зојанын башына белә бир пис фикир кәлди ки, Купрум Есә вердији сөзү позсун. Ахы инди о белә бир гүдрәтә маликдир, кәләчәкдә чох-чох һејранедичи јахшы ишләр көрәчәк олан онунла ән ади бир гызчығаз кими рәфтар едирләр, куја о дәрсләрини һазырламалыдыр, елә бил ки, о да Һјуска Касаткина кими бир гызмыш! Зоја ағзыны јахалајыб, кәскин бир һәрәкәтлә нәнәсинә сары дөндү, ајдын вә уча сәслә деди:

— Нәнә! Мәним күндәликдә јазылмыш бүтүн мәсәләләрини сабаһ үчүн һәлл елә. Сәһәр мән үзүнү көчүрәрәм. Бах, белә!

Нәнәси сојуг бир әда илә чаваб верди:—Чох көзәл! Үзр истәмәк вә һәрәкәтимизи изаһ етмәк әвәзинә һәлә бир ахмаг-ахмаг зарафатлара да әл атырыг!—Нәнә сәсини учалтды:—Кет, узан, јат! Ешитдинми?

Зоја нәнәси илә бир отагда јатырды. Үстүндә дәрсликләри вә дәфтәрләри олан хырдача столу да бурада иди. Зоја јорғанын алтына кириб көзләјирди ки, көрсүн онун вердији әмр нәнәсинә нә вахт тә'сир едәчәк. Нәнәси бу отаға кирмирди, амма Зоја онун нараһат һалда кәзишдијини: каһ мәтбәхә, каһ ата-анасынын отағына, каһ атасынын кабинетинә кириб-чыхдығыны ешидирди...

Телефонун зәнки вурулду, Зоја нәнәсинин бу сөзләрини ешитди:

— Кәлиб чыхыб. Һеч нә демәк истәмир.

Зоја ата-анасынын кәлиб чыхмаларыны көзләмәјиб јатды. Сәһәр исә нәнәси ону силкәләјә-силкәләјә күчлә ојатды.

— Зоја, мәктәбә кечикирсән! Зоја, ојан!

Зоја јорғанын алтындан зорла чыхды. Әснәмәкдән ағзы ачыла галмышды. Әл-үзүнү јујанда, кечә көрдүјү сарсаг јуху јадына дүшдү: столун алтында имәкләјән Купрум Ес, гаранлыгдан: «Вәтәндаш, кәлин кедәк»—дејә чығыран милисионер... Амма Зојанын башы ајылдыгча бу «јухунун» бүтүн тәфәрруаты јадына дүшүрдү. Зојанын о да јадына дүшдү ки, нәнәсинә ријазижат дәрсини онун әвәзинә һазырламағы тапшырмышды. Бу, гәлјаналты едәндә, онун јадына дүшдү.

Атасы илә анасы артыг ишә кетмишдиләр, Зоја нәнәси илә тәк галмышды. Зоја чох истәјирди ки, ријазижат барәдә нәнәсиндән сорушсун, амма нәдәнсә, һеч чүр'әт едә билмирди.

Нәнәси дишиндә сигарет, мәтбәхдә мәшгул иди. О, һәмишәки кими, тәләсмәдән, амма дәгиг һәрәкәт едирди. Амма Зоја онун көзләринин аяғында көјүмтүл-гәһвәји һәлгәләр әмәлә кәлдијини көрүрдү.

Нәнәси сигарети күлгабыја басды; күлгабы сигарет көтүкләри илә долу иди; о елә һәммин саат гутудан бир јени сигарет дә көтүрүб јандырды, чәкә-чәкә нәвәсинә бахмадан дилләнди:

— Зоја, гулаг ас, көр сәнә нә дејирәм: бу дәфәлик сәнә јазығым кәлди вә сәнин әвәзинә мәсәләләри һәлл етдим, амма, Зоја, бах, бу өз арамызда галсын һа! Ата-анан билмәсин ки, мән сәни әркөјүн бөјүдүрәм!

Зоја, илыг јумурта ағзында, чечәди вә хејли өскүрдү. Ахыр дилләниб деди:—Јахшы, нәнә чан. Сағ ол!

Зоја, әлбәттә, јатыб јухусуну алмамышды, амма мәктәбә кедәндә, өзүнү елә күмраһ, елә јүнкүл һисс едирди ки, елә бил тамам доггуз саат јатмышды. О, чох јејин кедир, амма сәссиз аддымламаға чалышырды. Һәмишә өз-өзлүјүндә фиқирләширди: онун дахили аләминдә нәләр баш верир? О инди артыг әввәлки Зоја Ладошина дејилди, нәсә башга бир адамды. Демәк олар ки, башга адам иди: амма јенә, дејәсән елә һәмин адамды, анчаг бунунла бәрабәр тамамилә о дејилди.

Сонра Зоја чох истәди ки, өз гәрибә гүввәсини бир дәфә дә јохласын. Мәсәлән, бу үзбәүз кәлән конбул халаја демәк олар ки: «Һајды, өз әрзаг долу чантанызы бәри верин!» Зоја, әлбәттә, сојғунчулуг етмәк фикриндә дејилди, елә о саат чантаны гәјтараचाгды, амма һәр һалда мараглы оларды көрсүн ки, һәмин вәтәндаш гадын онун әмрини нә шәкилдә јеринә јетирәчәк.

Амма Зоја өзүнү сахлады. Өз гүввәсини белә бош шејләре сәрф етмәк сарсаглыг оларды; һалбуки, о бир чох нәчиб, бөјүк, һәтта әзәмәтли ишләр көрә биләрди.

ОН БЕШИНЧИ ФӘСИЛ

Зоја мәктәбин һәјәтинә кирдикдә, бир күнчәдә бешинчи «Б» синфиндән бир дәстә ушағын јығышдығыны көрдү. Јығнаг көз көрә-көрә артырды, чүнки һәтта башга синифләрдән дә ушаглар ора јөнәлирдиләр.

Ортада, әлиндә бир јығын јазылы дәфтәр вәрәги олан Там Әлачы гыз, онунла јанашы Лјошка Павлов дурмушдулар, Родја да бурада иди; амма нәдәнсә, бир күндә онун рәнки солухмуш, өзү дә тагәтдән дүшмүш кими көрүнүрдү.

Дәстәјә јени јахынлашанлар сорушурдулар:—Бурада нә вар? Нә олуб ки?

Павлов деди:

—Сакит! Родканын мәгаләсини охујурлар. Дивар гәзетинә, үмуммәктәб гәзетинә јаздығы мәгаләни! Ај Әлачы, кәл јенә башдан оху, јохса, бах, онлар әввәлини ешитмәјибләр.

Лјалја да учадан охумаға башлады:

—«Ал бајраг» гәзетинә ачыг мәктүб».

Бизим әзәмәтли техники ингилаб әсримиздә мүасир пионер вә мәктәблиләр сыраларында елм вә техникаја мараг чошғун

бир сурәтдә артмагдадыр. Бизим учсуз-бучагсыз өлкәмизин бүтүн кушәләриндә милјонларла пионер вә мәктәблиләр ихтирачы вә ја елми тәдгигатчы олмаға мејл көстәрирләр. Амма бу нәчиб ишдә онлара көмәк етмәк үчүн нә едилир? Кимә мә'лум дејил ки, рајон Пионер вә мәктәблиләр сарајында «Кәшфијјатчы» адлы елми-конструктор чәмијјәти вар. Амма бу чәмијјәтин үзвү олмаға кимләрин ихтијары вар? Һејһат, ора једдинчи синифдән кичик оланлар гәбул едилмир, пионер јашы гаршысына исә орада дәмир сәдд чәкилмишдир. Бу әдәләтли ишдирми? Будур, ијирми сәккиз нөмрәли мәктәбин дөрдүнчү, бешинчи вә алтынчы синиф шакирдләри арасында апарылан сосиоложи сорғу көрүн нә көстәрмишдир...»

Бурада Лјалја ара верди, чүнки вәрәгләри долашыг салмышды вә лазым олан вәрәги о дәгигә тапа билмәди. Бу арада Лјошка Зојаны көрдү. О деди:

—Оһо, Ладошина! Бу, сәнин үчүн дивар гәзетиндә ики аланлара дөшәмәк дејил еј!

Ушаглардан бә'зиләри күлүшдү. Зоја гызарды, һирсләниб чыхыб кетмәк истәди, амма бирдән Купрум Есин иксири јадына дүшдү, һәтта Павловун она саташыб санчмағы вә ушагларын она күлүшмәси хошуна да кәлди. Ахы Зоја истәсәјди, һәмин о Павлов бу саат һәјәтдә әл-ајағы үстүндә имәкләрди, о истәсәјди, Павлов јахында дуруб, мүәллимләрдән бири илә сөһбәт едән мәктәб мүдири Клавдија Мироновнанын ајағыны дишләрди. Амма белә хырда-хуруш ишләрә баш гошмаг истәмәдијини баша дүшмәси она даһа хош кәлди.

Лјалја изаһ етди ки, сосиоложи сорғу һәлә баша чатмајыб, буна көрә дә мәгаләдә рәгәмләрин әвезинә бош јерләр гојулмушду. Сонра о мәгаләни охумаға давам етди, амма бир аз сонра сусду, чүнки зәнк вурулду. Һамы мәктәбә јөнәлди. Бир чохлары Маршеви тә'рифләјиб дејирдиләр ки, мәгалә «лап бөјүкләрин гәзетләриндә олан кимидир».

Изаһ етмәк лазымдыр ки, нијә бирдән-бирә Родја мәгаләнин јеканә мүәллифи олмушдур. «Тәшәббүсчү груп» бир јерә јығышдыгда, Валерка бојнуна алды ки, онун бурада олмасынын һеч бир фајдасы јохдур: ахы инша јазыларындан о зорла үч гијмәт ала билирди. Там Әлачы гыз деди ки, гырғы барәсиндәки гысача гејди бир һәфтәјә, о да әмисинин көмәји илә јазмышдыр. О ки галды Венја, о һеч бир сөз демәјә биләрди: чүнки бүтүн ил мүддәтиндә инша јазыларында она Родја көмәк етмишди.

Ишә башлајыб, бир мүддәт һамы сусду, сонра Родја биринчи чүмләнин башланғычыны фикирләшиб тапды. «Бизим

эзэмэтли елми-техники ингилаб эсриндә...» Намы буну чош гунлугла бәјәнди вә бир аз сонра Родја чүмләни баша чар дырды. Арадан бир ијирми дәгигә дә кечдикдән сонра Венја деди:

— Нә, Родка, өзүн көрүрсән ки, биз үчүмүз дә бурада тугушу кими отурмушуг! Сәнә анчаг мане олуруг, өзүмүз дә дарыхырыг. Кәл сән өзүн јаз, биз чыхаг кедәк.

Родја етираз етмәди. Тәкликдә фикирләшмәк онун үчү даһа асан иди. Беләликлә «тәшәббүсчү груп» чыхыб кетди вә Родја ишинә давам етди. О, ахшам јемәји фасиләсиндән баша га о вахта гәдәр ишләди ки, ахыр анасы ону јатмаға кәндәрди. О јатағына узанды, амма јата билмәди, чүнки онун фикринчә мубариз руһлу о кәзәл мәгалә башында һәлә дә јазылмагдан иди. Нәһәјәт о, мүркүләмәјә башлады, амма бу вахт јадында дүшдү ки, Пионер сарајынын пәнчәрәләринә бахмамышдыр. О, јорғанын алтындан чыхыб кәзүнү дурбин-боруја дирәдә Ики пәнчәрә тамамилә гаранлыгды, амма үчүнчү пәнчәрәни јухары күнчүндән азачыг ишыг сүзүлүрдү. Элбәттә, Родја билмирди ки, бир аз әввәл иксири ичмиш олан Зојка инди орада гара пәрдәләрин ардында һәјәчанлы һалда дуруб, Купрум Есин өз апаратыны шкафа гојмасына бахыр.

Сәһәр саат алтыда Родја ојаныб, мәгаләни јадына салды вә о саат кејиниб столун архасына отурду. Анасы ону сәһәр јемәјинә чағыранда, артыг мәгалә һазыр иди. Родја мәгаләни анасына көстәрди ки, грамматик сәһвләрини дүзәлтсин (өз орфографијадан ахсајырды), анасы да күлүмсүнүб деди:

— Јаман јазылыб!

Мәктәбин һәјәтиндә Родја «тәшәббүсчү груп»ун үзвләрини мәгалә илә таныш етди, онларын да мәгаләни нечә бәјәндикләрини Валерка бирчә кәлмә илә ифадә етди:

— Парлагдыр!

Родја деди ки, мәгаләни редактә етмәк үчүн Кенаја көстәрмәк пис олмаз, амма Венја чығырды:

— Јох бир! Дејәчәк ки, биз ону јенә өзүмүзлә мәшғул олмаға мәчбур едирик. Неч јох! Кәлин елә мүстәгил ишләјәк!

Павлов ушаглара јахынлашыб, мәгалә барәдә сәһбәтә ешитдикдә, хаһиш етди ки, она да көстәрсинләр, о да Родјанын белә әла бир журналист олдуғуна һејран галды вә о бир ушаглары да сәсләјиб чағырды.

Зојанын да кәлиб гошулдуғу дәстә белә әмәлә кәлмишди.

Зоја о бири ушагларла бирликдә пилләкәни чыханда, белә-белә сөzlәр ешидирди: «пионер јашынын дискриминасијасы» (бу сөzlәри Венја тәкрар едирди), «өз һүгугумуз уғрунда

мубаризә етмәк лазымдыр» (бу сөzlәри Перпетуум-мобиле учадан чығырырды). Зоја буну да ешитди ки, Лјошка Павлов пилләләри чыха-чыха јавашча Маршевә дејирди:

— Род!.. Мәнә бир де көрүм ки, һансы бир... елми ишлә мәшғул олум?

Родја деди:

— Бах, әкәр «Кәшфијатчы»нын шәбәсини тәшкил етсәк, орада сәнә дејәрләр.

Зоја баша дүшдү ки, дүнән о һамыдан ајрылыб, сарајда пушту гурмаг планыны фикирләшәндә, нәји исә кәздән гачырмышдыр. О баша дүшдү ки, мәктәбдә нәсә, һадисәләр баш вермәкдәдир вә бу һадисәләрин мәркәзиндә Родја Маршев дурут вә о һәр шеји динләјиб, һәр шејә нәзәр јетирмәјә башлады.

Зоја әввәлки кими өз достларындан кәнара чәкилирди вә онлар сәһбәтә киришмәк истәјәндә, бирчә кәлмә «әл чәк!» демәклә, сөzlәрини ағызларында гојурду. Нјуса Касаткинаја да Зоја белә деди. Нјусјаны әсла тәәччүбләндирмирди ки, о кечәки маңәралар барәдә неч кимә неч нә демәк истәмир: ахы онсуз да о һәр барәдә Зојанын сөзүнә бахмаға өјрәнмишди. Амма чош итәјирди Зојадан сорушсун ки, Купрум Ес сараја нә үчүн кәлибмиш. Инди Зојадан «әл чәк» сөzlәрини ешитдикдә, о јалныз узагдан-узаға шикајәтли, тәәччүблү бахышларла Зојаја бахырды.

Зоја тезликлә баша дүшдү ки, мәктәбдә нәләр олурут. Белә мәлүм олду ки, мәктәбдә ушагларын чохуну пионер елми чәмијјәти тәшкил етмәк фикри марагландырыр. Онларын арасында ихтирачылыг вә һәр чүр тәдгигатла мараглананлар вар, амма еләләри дә аз дејил ки, белә ишләрлә неч вахт мәшғул олмајыблар, анчаг онлар да, һәр һалда, елми чәмијјәтә дахил олмаг истәјирләр. Нәһәјәт, елә чүрбәчүр азаркешләр дә вар ки, еләчә бу әһвалатын нечә гуртарачағы илә марагланырдылар.

Зоја бүтүн бу данышыглары изләјир вә өз-өзлүјүндә онлара күлүрдү. Јох, елә бөјүкләр онларын илк тәләби илә пионер елми чәмијјәти тәшкил едәчәкләр! Родканын мәгаләсини охујан кими, о саат тәшкил едәчәкләр! Ај олду һа! Бирдән-бирә (бу артыг үчүнчү дәрсдән сонра олду) Зојанын ағлына белә бир фикир кәлди: көрәсән бу ишә елә өзү киришсә нечә олар? Бәлкә дә бу елә онун биринчи хејирхан иши олду!

Јох, әлбәттә, о ачыг-ашкар она-буна әмрләр вермәјә башламајачаг. Она неч лазым да дејил ки, адамлар онун белә кәзәл бир габилијјәтә малик олдуғуну билсинләр: бир дә көр-

дун ки, өз гулагларыны тыхамага башладылар. Јох, о, иши ағылла вә тәдбирлә көрәчәкдир, елә һәрәкәт едәчәк ки, һамы тә'рифләдикләри Родечканын нәјә јарадығыны вә инди бир чохларынын лага гојдуглары онун—Зојанын ким олдуғуну көрәчәкләр.

Бөјүк тәнәффүс зәнки вурулду вә Зоја Купрум Ес илә көрүш тә'јин етдикләри кимја кабинетинә јөнәлди. Јолда Зоја өз фикрини гоча мүәллимә сөјләјиб-сөјләмәмәк барәдә фикрләшди, амма һеч бир гәрара кәлмәди.

Купрум Ес тәк иди. О, үстүндә метал штативләр вә газ алышганлары олан столлар арасында кәзиширди. Һәмишә һәјәчанлы дәгигәләрдә олдуғу кими, о әлләрини бир-биринә пәрчимләмишди.

— Салам, Зоја!—деди, о кәзинә-кәзинә сорушду:—Сән јатыбсанмы?

— Салам, Куприан Семјонович! Јатмышам.

— Амма мән јатмамышам... Бирчә дәгигә дә јатмамышам. Һамысындан тәәччүблүсү дә будур ки: иксеримин һечә тә'сир едәчәјини әввәлчәдән билирдим, амма милисионерин башына сәнин нә кәтирдијини көрәндә, лап сарсылдым. Мәһз белә: сарсылдым!—Купрум Ес бир мүддәт сусду.—Зоја, үмид едирәм ки, сән вердијин сөзүн үстүндә дурубсан, һеч кимә һеч нә әмр етмәјибсән, еләми?

— Һә, һеч кимә,—Зоја кәкәләјә-кәкәләјә чаваб верди.

— Бах, бу јахшы, чох јахшы! Јохса, билирсәнми, мәни бүтүн кечә фикир көтүрүб вә баша дүшмүшәм ки, мәним бу иксерим әслиндә чох горхунч бир шејмиш! Онун васитәсилә чох-чох хејирли ишләр көрмәк олар, амма даһа чох шәр ишләр вә фәлакәтләр төрәтмәк олар. Бәли! Бах, белә!

Зоја бир гәдәр инчик һалда фикирләшди: әкәр иксер Зојанын дејил, онун өз гарнында олсајды, Купрум Ес јәгин ки, бүтүн бу сөзләри демәзди. Мүәллим исә, бир гәдәр дуруб, Зојанын үзүнә зәнн илә баха-баха сорушду:

— Зоја, сән, әлбәттә, һәмин бу... газандығын габилитәт дән пис истифадә етмәзсән, дејилми? Јәгин ки, пис истифадә етмәзсән?

Зоја даһа бәрк инчиди. Елә инчиди ки, сәсиндә ағламсындығы дујулду.

— Куприан Семјонович! Јери кәлмишкән, дејим ки, әкәр мән пис истифадә етмәк истәсәјдим, онда мән, ону дејим ки, инди мәктәбдә јох, мағазаларда олардым. Бир дә, ону дејим,

ки, орада әмр едәрдим ки, үрәјим нә истәсә, мәнә версинләр... Амма мән кәрәк ки, һеч јерә кетмәмишәм, будур, ону да дејим. ки, бурада дурмушам, ону да дејим...

— Һә-һә!—дејиб Купрум Ес јенә дә кәзишмәјә башлады.— Сән мәни бағышла! Баша дүшүрәм ки, бир гәдәр... бир гәдәр тәһгиредичи сөз дедим... Бах, белә!.. Бағышла мәни!—о өз мүәллим столуна јахынлашыб бөјрү она сары отурду.—Кәл отураг, һәр шеј барәдә сакитчә данышаг. Бәли!

— Сағ олун, Куприан Семјонович. Мән артыг дәрсләрдә отурмагдан тәнкә кәлмишәм,—дејә Зоја гашгабаглы чаваб верди вә ајаг үстә дајанды.—Јахшы, демәли, биз бәс нә вахт ишлә, хејирли ишләрлә мәшғул олачајыг?

— Бир гәдәр көзләјәк, Зоја. Мән кәрәк һәр шеји лазымынча көтүр-гој еләјим.

— Јахшы, кәлин елә сизин дедијиниз кими: ән садә ишдән башлајаг... Кәлин мән сизин гоншунузу сәрхошлугдан мүәлицә едим.

— Тәәссүф ки, биз кечикмишик, Зоја чан! О артыг хәстә ханададыр: дүнән апардылар.

— Јахшы, онда... онда кәлин сизин о тәнбәли дәрсләрини һазырламага мәчбур едим...

Купрум Ес ајағыны-ајағынын үстүнә ашырыб, голлары илә дизини гучаглады.

— Игор Смирнов барәдә мәң фикирләшмишәм. Бәли, фикирләшмишәм. Анчаг билирсәнми, бурада белә бир мүрәккәб мәсәлә мејдана чыхыр. Әкәр мән—мүәллим һәр күн јанашыб, дәрсләрини һазырламага әмр етсәјдим, о, буну нәсә, тамилә тәбии бир шеј кими гәбул едәрди. Амма она сәнин кими балача бир гызчыгаз кәлиб әмрләр версә, о да һәр дәфә, өзү дә нә үчүн олдуғуну билмәдән, она табе олса, онда, ај Зоја, бу она бөјүк руһи хәсарәт јетирә биләр... Һәм дә, бундан әлавә, о, әввәл-ахыр сәнин һејрәтверичи гүввәјә малик олдуғуну баша дүшә биләр... вә... бунун бизим үчүн һечә бир нәтичә верә биләчәји тамамилә намә'лумдур.

— Нәсә, чох гәрибә чыхыр, Куприан Семјонович! Мәнчә гурддан горхан мешәјә кетмәмәлидир.

Купрум Ес јавашча голларыны ојнатды.

— Зоја, адам өзүндән бөјүклә белә эда илә данышмаз. Ичазәнлә буну сәнә чатдырым, бәли!

Анчаг бу, Зојаны даһа да гәзәбләндирди. О, голларыны синәсиндә чарпазлады.

— Бәс мән һечә данышмалыјам, Куприан Семјонович? Иксер мәндән јаваш-јаваш бухарланыб кедир, сиз исә, елә

дејирсиниз ки: «гој бир фикирләшим, гој бир фикирләшим!»
Бәлкә мән о ијрәнч шеји елә наһагча јерә ичмишәм, һә?

— Зоја, кәрәк ки, мән сәни баша салдым ахы: мән белә ишләрдә тәләм-тәләсик гәрарлар верә билмәрәм, бәли! Бир дә тәкрар едирәм ки, сән бу әдәбсиз ифадәләрдән әл чәк! Бу мәнз әдәбсизликдир!

— Куприан Семјонович, мәним ифадәләрим һеч дә әдәбсиз дејил; ән ади ифадәдир, бәли! Әкәр сиз гәрар верә билмирсинизсә, онда мән гәрар верә биләрәм. Бәли!

Купрум Ес јериндән сычрады.

О јавашча сорушду:—Нечә-нечә?

— Бах, белә, бу чох бөјүк һагсызлыгдыр: мән нијә кәрәк әзаб-әзијјәт чәкиб, чүрбәчүр ијрәнч шејләр удам, амма сиз јалныз гәрар вериб, мәнә бујурасыныз?

— Она көрә... Она көрә ки, сән һәлә балачасан, Зоја!—дејә Купрум Ес титрәк сәслә, демәк олар ки, чығырды.—Бах, белә! Балачасан!

Зоја јумругларыны бөјүрләринә дирәди.

— Аһа, демәли мән балачајамса, демәли, онда башымда һеч бејним јохмуш! Амма будур, ону да дејим ки, мән елә бир хејирли иш фикирләшмишәм ки, буну һеч сизин о сәрхошлар вә тәнбәлләрлә дә мүгајисә етмәк олмаз! Бу иш үчүн мәнә азы... азы ики јүз адам сағ ол дејәр. Бәли!

Купрум Ес балдырларына гәдәр салланмыш, сүмүклү јумругларыны сыхды.

— Мән сәнә... мән сәнә һәр чүр ишә киришмәји гадаған едирәм! Гәти сурәтдә гадаған едирәм! Гәти сурәтдә, бәли!

— Ону да дејим ки, даһа мәнә һеч нәји гадаған едә билмәзиниз!—Зоја да, демәк олар ки, чығырды.—Әксинә, мән сизә гадаған едә биләрәм! Вә мәнә гадаған етмәји мән сизә гадаған едирәм! Ешидирсинизми? Бир дә... Сизә әмр едирәм ки, мәнимлә мүбаһисә етмәјин! Бәли!

Кимја кабинетинә сакитлик чөкдү. Јалныз гапынын далындан коридордан ушагларын уғултулары ешидилирди. Үзүнүн рәнки гачмыш Зоја Куприан Семјоновичә бахыр, үзү солмуш мүәллим дә она бахырды. Онун ачыг рәнкли көзләри демәк олар ки, дәјирмиләшмишди. Будур, о, нәсә демәк истәјирмиш кими, ағзыны ачды, бирдән нечәсә, ағзыны әјиб, һеч бир сөз демәдән јенә јумду. Сонра јенә ачды, јенә дә һеч бир сәс чыхармадан јумду. Беләликлә, бир нечә дәфә тәкрар олунду. Зоја бир гәдәр горхуја дүшдү вә бирдән вар күчүнү топлајыб чығырды:

— Вә үмумијјәтлә... вә үмумијјәтлә... чыхын кедин, бу күн бир дә мәним көзүмә көрүнмәјин!

Беләликлә Купрум Ес өз үзәриндә тә'сирини икинчи дәфә һисс етди. Онун ајаглары өзбашына гапыја јөнәлди вә ејни заманда һисс етди ки, Зојанын бахышына таб кәтирә билмир. Амма коридора чыхан кими, һәммин саат јүнкүлләшди. Инди о сакитчә фикирләшиб сојугганлылыгла һәрәкәт едә билирди. Үчүнчү мәртәбәнин коридорунда һај-күј салан ушаглар гоча мүәллими чохдан бәри белә гывраг вә күмраһ көрмәмишдиләр. О, шакирдләрин јанындан башыны дик тутуб, көксүнү азачыг габардыб, мүнтәзәм аддымларла кечиб кетди. О билирди ки, бу күн даһа дәрси јохдур, буна көрә дә мәктәбдән чыхан кими, дүз Пионер сарајына јолланды.

— Күнүнүз хејир, Силвија Михајловна,—дејә о, вестибүлдә отурмуш гадынла саламлашды.—Зәһмәт олмаса, мәним ачарымы верин!

Силвија Михајловна столун гутусуну чәкиб, ачары көтүрдү.

О сорушду:

— Нә әчәб бу күн белә тез кәлибсиниз, Куприан Семјонович?

— Јыр-јығыш еләмәк лазымдыр. Бәли, бәли! Билмирсиниз Николај Николајевич өз отағындадыр, ја јох?

— Орададыр. О да јыр-јығыш еләјир.

Николај Николајевич «Бачарыглы әлләр» дәрнәјинин рәһбәри иди. Куприан Семјонович үчүнчү мәртәбәјә, онун јанына чыхды.

— Күнүнүз хејир олсун, Николај Николајевич—дејиб Купрум Ес онунла саламлашды.—Мәнә, бир чәкич бүровуз верәрсинизми? Бир аз ири олсун.

— Гајтармаг шәртилә,—дејә гырх јашларында дазбаш кәрбуз, көј халатлы киши чаваб верди.

— Әлбәттә. Тәшәккүр едирәм! Бәли!

Мүәллим, әлиндә чәкич, икинчи мәртәбәјә енди, өз лабораторијасынын гапысыны ачыб ичәри кирди. Бурада о дуруб, шәһадәт бармағыны алт додағына дирәјиб, бир гәдәр фикирләшди, сонра пәнчәјинин чибиндән башга, кичик бир ачар чыхарыб өз апаратыны гојдугу шкафы ачды. Купрум Есин пәнчәрәләрә чәкдији гара пәрдәләр дә һәммин шкафта иди. Онлары чыхарыб, бирини лабораторија столунун ортасына сәрди, һәммин пәрдәнин үстүнә бирини дә салды, шкафдан чыхартдығы апараты да онларын үстүнә гојуб, үчүнчү пәрдә илә үстүнү өртдү.

Бундан сонра Куприан Семјонович чэкичи элинэ алыб, столун үстүндө учалан гара, кэлэ-көтүр тэпэнин өнүндө бир дэгигэ гэдэр сүкут ичиндэ дајаныб дурду.

— Һм,—бэли!.. Бэли, бах, белэ!—дејиб чэкичин дэстэсиндэн икиэлли јапышыб, онун полад башыны һэмин тэпэјэ ендәрди. Тутгун шүшэ чинкилтиси ешидилди, тэпэнин бир јери чөкдү. Купрум Ес бир дэ, бир дэ, бир дэ вурду... О, чэкичи һэвэнкдэстэ кими ишлэдиб, өз көврэк апаратыны тэлэсмэдэн овум-овум оворду. Бир аз сонра гара өртүк алтында хырдача тэпэчикләрден башга һеч нэ галмады. Инди чэкичин һэр зэрбэсиндэн сонра артыг чинкилти јох, јалныз јаваш хышылты сәси ешидилди.

Купрум Ес чэкичи вурмагдан эл чэкди. Иш о гэдэр ағыр дејилдисэ дэ, амма онун алныны тэр басмышды. Апаратын ишини битирдикдэн сонра, өз шүшэлэринин ичиндэки мајеләри габјујана бошалтды вэ су шырнағы алтында онларын үзэриндэки кағыз јарлыглары да гашыјыб гопартды. Сонра јенидэн шкафа јанашды,—бурада гондарма аракэсмэ ардында, кизлиндэ һесаблама вэ формулаларын јазылдығы галын дэфтэр сахланырды. Мүэллим һэмин дэфтэри орадан чыхарыб туалетэ кетди. Орада унитазын өнүндэ дуруб, өз гејдлэрини хырда-хырда парчалајыб атараг, үстүндэн дөнө-дөнө су бурахды.

Дэфтэрин дэ ишини битирдикдэн сонра, Купрум Ес пәрделәри, ичиндэки аппарат гырынтылары илә бир дүјүнчэ һалында бағлајыб, енсиз еһтијат пиллэкән илә һэјэтэ енди вэ гара дүјүнчәни јекэ дэмир зибил гутусуна туллады. Бундан сонра о чэкичи көтүрмэк үчүн лабораторијага гајытды, јенэ чыхды, ардынча гапыны бағлајыб, үчүнчү мәртэбәјэ галхды.

— Тэшәккүр едирәм, Николај Николајевич!—дејиб о чэкичи гајтарды.

— Дәјмәз!

— Саламат галын, Силвија Михајловна!—дејэ Купрум Ес вестибүлдэ ачары гајтарды.

— Худаһафиз, Куприан Семјонович!

Куприан Семјонович чијинлэрини галдырды, башыны дик тутуб, мөһкәм аддымларла гапыја сары јөнәлди.

ОН АЛТЫНЧЫ ФӘСИЛ

Зоја исэ бир нечэ санијэ дајаныб, ардынча гапыны чыр-параг кабинетдэн чыхды. О, гоча мүэллимлә белэ рэфтар ет-

дијинэ көрә, өзүндэ дејилди, нараһатлыг дүјурду, амма бир аз сонра белэ фикирләшәрәк, өз-өзүнэ тәсәлли верди: бэли, о—Зоја мүстәгил олараг бир нечэ хејирли иш көрәр, Купрум Есә сүбут едәр ки, онун никаранлығы наһагмыш вэ беләликлә онлар барышарлар.

Бөјүк тәнәффүсүн ахырына һәлә чох галмышды вэ Зоја бир аз јемәк үчүн буфетэ кетди.

Буфетчидән кәләмли сарделка вэ бир стәкан кампот алыб, Зоја көрдү ки, «Ал јелкән» дивар гәзетинин редактору Лјова Трубкин, јанында да јухары синиф шакирдләриндән үч нәфәр, бир столун архасында отурублар. Лјова мәктәбдә чох көркәм-ли бир фигур иди. Онун ше'рләри бир нечэ дэфэ област кәнчләр гәзетиндә чап едилмишди, елә заһирдән дэ мәктәбли гызларын фикринчә эсл шаирә јарашан бир көркәми варды: алны кен иди, гашлары гәләм, јарашыглы бурну, сых, гыврым сачлары варды.

Зоја јемәјэ елә јеничә башламышды ки, Венја да буфетэ кирди вэ башыны чијни үстүндән дөндәриб учадан деди:

— Род!.. Трубкин бурададыр!

Бундан сонра Маршев илә Рудаков ичәри кириб редактора јахынлашдылар.

Родја деди:

— Салам, Трубкин! «Ал јелкән» тезми чыхачаг?

— Јә'ни нөвбәти нөмрәси,—дејэ Венја суалы дәгигләшдирди.

— Сабаһ чыхыр. Нечэ ки?

— Будур, бурда бир мәгалә варды...—Родја бир гэдәр пәрт әлавлә етди.—Демәли, сабаһкы нөмрәјэ олмаз... бир дэ јалныз бир ајдан сонра? (Үмуммәктәб гәзети ајда бир дэфэ чыхырды).

— Һә, ондан тез ола билмәз,—Трубкин чаваб верди.—Нә мәгаләдир о? Көстәр көрүм!

Родја бир дэстә дэфтэр вәрәгини Трубкинә верди.

— Оһо!—редактор истәһза илә дилләнди.—Курултулу сәсләнир: «Ал јелкән» дивар гәзетинә ачыг мәктуб».

О, күлүмсүнә-күлүмсүнә, һәрдән дэ пыггылдајыб күлә-күлә, биринчи сәһифәни көздән кечириб, јаңындакы јолдашына өтүрдү. О да вәрәгә бахар-бахмаз, күлә-күлә деди:

— Вај сәни! Јаман дөшәјир һа!

О да охујуб гуртардыгда, Родјанын мәгаләсини үчүнчү јухары синиф шакирдинә өтүрдү, дөрдүнчү шакирд дэ она јанашды. Охуја-охуја, онлар һеч бир сөз демир, јалныз гәһгәһә илә күлүшүрдүләр:

— Ha!.. ha-ha!.. ha-ha!..

Бу заман Лјова о бири сәһифәни өтүрдү, буна даһа чоң күлүшдүлөр.

Зоја Родјанын јаваш-јаваш гызардыгыны вә көзләрини тез-тез гырпдыгыны, Венканын никаран-никаран каһ она, каһ да күлүшән јухары синиф шакирдләринә бахдыгыны көрүр, амма бу јухары синиф шакирдләринин нијә белә күлүшдүкләрини баша дүшә билмирди.

Мәгалә охунуб гуртардыгда, Лјова вәрәгләри сәлигә илә бир јерә јығыб, Родјаја верәрәк деди:

— Әфсус, сер!

Родја јавашча сорушду:

— Кетмәјәчәк?

— Әфсус!!—дејә редактор тәкрар етди.—Нә бу нөмрәдә нә дә бир ајдан сонра.

Венја сорушду:—Ахы нијә кетмәјәчәк?

Редактор, ичәрисиндә кефир галыгы олан стәканы кәнара итәләјиб, столун сәјкәнәчәјинә јайханды.

— Ики сәбәбә көрә кетмәјәчәк. Биринчи будур ки, белә бир ачыг мәктуб бизим гәзетин јарысыны тутар. Икинчисин дә будур ки, елмлә мәшгул олмагдан әввәл элементар савад саһиби олмаг лазымдыр. Әлбәттә, мән мүфәттиш Мегре дејиләм, амма һәр һалда дејә биләрәм ки, бә'зи орфографик сәһвләр мүәллифин өз хәтти илә јох киминсә, јашлы адамларын хәтти илә дүзәлдилиб,—дејиб Лјова чијни үстүндән Родјаја дөндү:—Белә ки, сер, әфсус!—дејә бир дә тәкрар етди.

Родја даһа бир сөз демәјиб чыхды. Венја да, әлбәттә, онун ардынча кетди.

Ики дәгигәдән сонра, Зоја да гәлјаналтыны гуртарыб, буфетдән чыхды. Икинчи мәртәбәнин коридорунда о, һәтта һәјәттә Родјанын мәгаләсинә гулаг асан дәстәдән даһа бөјүк бир дәстә көрдү. Дәстәнин мәркәзиндә сусталмыш вә дејәсән пәрт олмуш Маршев дурмушду. Венја да онун јанында иди.

Лјошка Павлов сорушурду:—Ахы, бир ајдын даныш көрәк онлар сизә нә дедиләр?

— Әшши, һеч нә демәдиләр!—Венја гәзәблә чаваб верди.—Елә, «һи-һи-һи, бир дә! һа-һа-һа!»—бу онларын чавабы!

Родја истәр-истәмәз әлавә етди:—Һ-һә- дүздүр, орфографик сәһвләр олдуғуну көстәрдиләр.

Перпетуум-мобиле чығырды:—Ај бюрократлар, ај бюрократлар! Орфографик сәһвләр?! Ахы ким еләмир? Орфографик сәһви олмајан ким вар?! Кәрәк мәзмунуна фикир верәсән, сәһвләрә јох!

Һамы онун фикринә шәрик олуб чығырышды. Там Ә'лачы гыз исә әлавә етди:

— Әкәр грамматик сәһвләрә көрә бүтүн јазылары гәбул етмәсәјдиләр, мараглыдыр, көрәсән, онда дивар гәзети нечә чыхарды?!

Кимсә бир дә гејд етди:—Дејирләр ки, Лев Толстој өзү дә јазанда сәһв едирмиш!

Павлов деди:—Үмумијјәтлә биабырчылыгдыр! Гәзети Трубкин тәкбашына команда етмир ки, бунун үчүн редаксија һәјәти вар! Сиз кәрәк комсомол тәшкилатына, ја да Надежда Серкејевнаја шикајәт едәсиниз.

Бу заман Зојанын ағлына елә бир фикир кәлди ки, һәтта рәнки дә ағарды. О, дәстәнин ичинә сохулуб, Родјаја јахынлашды.

— Јолдашлар! Вәтәндашлар! Ичазә верин мән дә бир сөз дејим!

Павлов јоғун сәслә деди:—Һә, де көрәк!

Зоја гәсдән јумшаг, һәтта утанчаг бир ифадә илә деди:—Һә, Трубкин мәгаләни охујанда, мән дә јемәкханада идим вә бүтүн сәһбәтләрини ешитдим... Мәнчә... Маршев, әлбәттә, чоң ағыллы адамдыр... Рудаков да, амма мәнә елә кәлир ки... Маршев, мәни бағышла... амма мәнә елә кәлир ки, сән бөјүк мәктәбиләрлә, нәсә данышмағы бачармырсан. Сән дејәсән бир гәдәр утанырдын, чәкинирдин... Елә Рудаков да... Амма көрәк онларла мүбаһисәјә киришәјдиниз вә ...мәнтиги сурәт-дә сүбут едәјдиниз...

Зәнк вурулду, елә зәнкин чинкилтиси давам едә-едә, Павлов чығыра-чығыра деди:

—Сән өјрәтмәјә гочагсан! Бачарырсан кет өзүн сүбут елә! Мәнтиги сурәтдә!..

Зоја бир гәдәр көзләди ки, зәнкин сәси кәсилсин, һамы ешитсин.

— Мән, әлбәттә, һеч бир сөз вермирәм, амма... чалышарам. Бәлкә Трубкини јола кәтирә билдим. Кәлән тәнәффүсдә.

— Фасона бах еј!—дејә Валерка чығырды вә ушаглар кабинетә јөнәлдиләр.

Ајдындыр ки, Зоја Трубкинин һансы кабинетдә мәшгул олдуғуну билмирди вә нөвбәти тәнәффүсдә ону ахтармалы олду. Бешинчи дәрәдән әввәлки тәнәффүсүн лап ахырында өз синиф јолдашлары илә бир јердә дурмуш олан «Ал јелкән» гәзетинин редактору көрдү ки, гәшәнк, гаракөз бир гыз она јахынлашды вә деди:

— Трубкин, бир дәгигәлијә олармы? Сәнә бир сөзүм вар.

Редакторун синиф јолдашларындан бири декламасија едирмиш кими бир эда илэ диллэнди:

— Гардан зүһур етдин, еј көзэл пәри?

— Бујурун, динләјирәм,—Трубкин чаваб верди.

— Мән... мән тәкликдә данышмалыјам.

— Лјова, мән гысганырам һа!—дејә гызлардан бири сәслэнди. Трубкин күлүмсүнүб, Зојанын гаршысында баш әјди.

— Мадемуазел, гуллуғунузда һазырам!—дејә о, Зоја илэ бирликдә мәртәбәләр арасындакы мејданчаја галхдылар.

— Һә, мәнә елэ кәлир ки, кифајәт гәдәр хәлвәтдәјик...

Бу вахт Зоја алтдан јухары редактора баха-баха, гашларыны дартыб гәт'и бир ифадә илэ деди:

— Трубкин! Кәлән тәнәффүсдә Родја Маршевдән мәгаләсини аларсан вә гәзетин сабаһкы нөмрәсиндә бурахарсан, Ешитдинми? Бах, белә!

Трубкин күлүмсүнә-күлүмсүнә сорушду:—Елэ бу?

— Вәссалам! Родја Маршев бешинчи «Б»дә охујур.

Редактор зарафатјана Зојанын башыны тумарлады.

— Сакит ол, бала чан, өзүнә кәл!—дејә о, пилләләри јејин-јејин енәрәк, өз синиф јолдашларынын јанына кәлди.

Ондан сорушдулар:

— Нечә! Көрүш нә тез баша чатды?

— О гыз сәнә нә деди?

— Бу, редаксиянын сирридир,—Трубкин дә онлар кими зарафатјана чаваб верди.—Бир мәгаләдән, даһијанә бир мәгаләдән данышырды.

Бу сөзләри о зарафатјана деди, амма нәдәнсә, онда белә бир мөһкәм инам әмәлэ кәлирди ки, о өзүнүн ахмаг һесабы етдији бу мәгаләни гәзетдә вермәлидир.

Зоја аз гала дәрсә кечикәчәкди: о өз јолдашларынын јанына гајыданда, ушаглар артыг кабинетә кирирдиләр. Павлов стол архасына отура-отура учадан сорушду:

— Һә, нә олду, Ладошина? Редакторла данышдынмы?

Зоја тәвазә'лә кирпичләрини ендириб, учадан чаваб верди:

— Данышдым.

— Һә, нә олду?

— Деди ки, фикирләшәр.

— Јалан демирсән ки?

— Истәмирсән, инанма!—Зоја чаваб верди.

Чоғрафија дәрсиндә Зојанын фикри бир гәдәр дағыныг иди. О вердији әмрин Трубкина тә'сир етдијинә тамамилә архајын дејилди: ахы о, хејли сајмазјана демишди ки: «Сакит ол, бала чан, өзүнә кәл!»

Ејни заманда «Ал јелкән» гәзетинин редакторунун фикри ондан да артыг дағыныг иди. О, әлли дәгигәни чох чәтин баша вурмушду. Родјанын мәгаләсини елэ әввәлки кими мәнәсыз һесабы едирди, архајын иди ки, мәгаләни гәзетдә бурахса, ону лаға гојачаглар, белә ахмаг бир шеји бурахдығы үчүн бәлкә дә ону һәтта бәрк данлајачаглар. Амма бунунла бәрәбәр һисс едирди ки, әкәр мәгалә гәзетдә кетмәсә, раһат ола билмәјәчәк, бу онун үчүн әсла мүмкүн олмајачаг. Һәрдән Трубкин фикирләширди ки, бәлкә дә о гаракөз гызын тә'сири алтына дүшүб, амма о саат бу фикри өзүндән кәнар говурду. Елә шеј ола билмәзди! Јәгин ки, онун руһи-әһвалы позулуб, дүзү будур ки, дејәсән еләчә бәрк јорулуб: ахы онун иш-күчү о гәдәрди ки, аллаһ көстәрмәсин!

Һәтта јашлы адамлар да ејни бир ишлә узун мүддәт фәсиләсиз мәшғул ола билмәзләр. Арабир, һәлә о бири ушаглар бир јана, Родја илэ Венја да мәгаләни, сосиоложи јохламаны вә елми чәмијјәти јаддан чыхарырдылар. Бу күн дә белә олду. Бир күн әввәл ахшам телевизорда ат јарышлары көстәрмишдиләр. Биринчи тәнәффүсдә икинчи синиф шакирдләри чыдыр ојуну ојнамаға башладылар. Күнүн орталарына доғру артыг дөрдүнчү синифләр дә бу ојуну ојнамаға гошулдулар, күнүн ахырында исә, бешинчиләр, һәтта алтынчылар да бу ишә киришдиләр.

«Атлар» чаны бәрк, «жокејләр» исә, арыг, зәиф оғланлар олурдулар. Ајдындыр ки, «жокејләр» атларын далларына миниб чапырдылар. Мәсафә коридорун бу башындан о башына гәдәрди. Гызлар чыдырда иштирак етмирдиләр, амма јаман азаркешлик едирдиләр. Чапмаг нөвбәсиндә олмајан «атлар» вә «жокејләр» өзләри дә азаркешлик едирдиләр. Һәтта бә'зиләри карандашдан, резиндән, дијирчәкли гәләмдән мәрчләширдиләр дә...

Бу «јарышда» үч «ат» иштирак едирди: Валерка Ивановун «ат» ады «Кәһрәба», «жокеји» дә Венка Рудаков иди. Лјошка Павлов «ат» ады «Шејтан»,—«жокеји»—Маршев вә алтынчы синиф шакирди Столбов «ат» ады «Алмаз», «жокеји»—Кукушкин иди.

Икинчи синиф шакирдләри еләчә чапараг гачырдыларса да, амма јухары синиф шакирдләри ојун шәртләрини мүрәккәбләшдирмишдиләр: «атлар» далларындакы јүклә «дөрд-ајаг» јә'ни һоппана-һоппана чапмалы идиләр, јеришини аздырыб, «јортма» кедәнләр исә ојундан—јарышдан чыхарылырды.

Үчүнчү мәртәбәнин коридорунда елә бир һај-күј варды ки, икинчи мәртәбәдәки мүәллимләр отағында артыг бу бна-бырчылыгы кәсмәк лазым кәлдијиндән данышырдылар. Кәркинликдән сифәтләри моруг рәнкинә дүшмүш «атлар», көзләри бәрәлмиш һалда диварларын дибинә дүзүлмүш, чығырышыб-бағырышан тамашачыларын габағы илә һоппана-һоппана нәдир, даһа доғрусу, ахсаја-ахсаја финишә чумурдулар. Мәсафәнин тән ортасына чатһачатда «Кәһраба» көзә чарпачаг дәрәчәдә кери галмаға башлајырды, амма «Шејтан» илә «Алмаз» бурун-буруна јанашы кедирдиләр.

Азаркешләр чығырышырдылар:—Ај «Шејтан», јери һа! «Алмаз», «Алмаз», гојма һа! Лјошка, һајды!..

Елә бу вахт, финишә бешчә метр гала-галмаја, үмуммәктәб дивар гәзети редакторунун уча фигуру «Шејтанын» јолуну кәсди. Редакторун сифәти ачыглы иди.

О, кәскин бир сәслә деди:—Ди, дајан көрүм!

Азаркешләр чығырышдылар:

—Нијә мане олурсан! Үччә санијә көзләјә билмәздин?

Амма Шејтан илә онун «жокеји» ишин нә јердә олдуғуну о саат баша дүшдүләр. Лјоша дајанды, Родја һоппаныб онун далындан дүшдү.

—Сәнин о мәгалән һаны? Бәри вер ону!—дејә редактор сәрт бир сәслә әмр етди.

—Бу саат,—Родја чаваб вериб, портфелини гојдуғу пәнчәрәнин гырағына јанашды.

Редактору көрдүкдә, Венја өзү өз «атындан» һоппаныб Валерка илә бирликдә Трубкинә јахынлашдылар. Родја портфелиндә гурдаландығы мүддәтдә, Там Ә’лачы гыз вә сәккиз нәфәрә гәдәр ушаг редактора јахынлашды, белә ки, Лјова бу «хырда-хурушун» әһатәсиндә галды,—о өз аләминдә бешинчи синиф шакирдләрини белә адландырырды.

Зоја бир кәнарда дурмушду. Өзүнү елә көстәрирди ки, куја сағ ајағындакы туфлисинин бурнуну нәзәрдән кечирир, амма арабир кирпичләрини галдырыб, ону көрмәјән Трубкинә бахырды.

Родја, әлиндә өз мәгаләси, редактора јахынлашыб, она верәрәк деди:

—Будур! Бујур!

Редактор мүәллифин үзүнә бахмадан, мәгаләни алды вә портфелини ачмаға башлады. Онун бармаглары, нәдәнсә, гыфылын үстүндән сүрүшүрдү, хејли мүддәт портфели ача билмәди.

Венја еһтијатла сорушду:

—Демәли ки, һәр һалда бурахмағы гәрара алдын?

—Һә, гәрара алдым,—Трубкин гырыг-гырыг чаваб верди. Павлов сорушду:—Нечә, мәкәр бир адамла данышыбсан?

—Бунун сәнә нә дәхли вар?—редактор ачыгланды.

—Елә-белә... Ахы, мән дә марагланырам...

—Бир адамла данышмаг мәним нәјимә кәрәкди ки? Фикирләшиб бу гәрара кәлдим ки, мәгалә әслиндә јарарлыдыр, анчаг ону бир азча дүзәлтмәк лазымдыр.—Бу вахт редактор илк дәфә олараг Родјаја бахды вә бә’зиләринә елә көрүндү ки, бу бахышда нифрәт дујулурду.—Анчаг нәзәрә ал ки: мән бүтүн о «әфсус»лары, сәнин бүтүн о «әзәмәтли зәманәмиз» ифадәләрини позачағам.

—Баша дүшүрәм. Бујур, елә!—Родја јавашча чаваб верди.

Редактор кетди, Павлов исә Зојаја бахыб сорушду:

—Сән нечә, онунла данышыбсан, ја јох?

—Данышмышам,—Зоја гысача чаваб вериб, јенә туфлисини нәзәрдән кечирмәјә башлады.

—Бәс нијә дејир ки, өзү белә фикирләшиб?

Зоја чијинләрини чәкди.

—Мән нә билим!.. Бәлкә... шәстинә тохунур.

—Ахы сән она нә демишдин?

Зоја јенә чијинләрини чәкди.

—Әш-ши... бу узун сөһбәтдир,—Зоја тәнбәл-тәнбәл чаваб вериб, портфелини архасында тутараг, сакитчә узаглашды.

Ушаглар билмирдиләр ки, Зојаја инансынлар ја јох. Амма һәр һалда инди онлар Зојанын далынча әввәлки кими истәһза илә бахмырдылар вә Зоја да буну дујмушду. Бир дә ки, өзү үчүн чох мараглы олаһ бир вәзијәт дә дујмушду: нәнәси өз нәвәсинин садәчә олараг әмрини јеринә јетирдијини Зојаја, бојнуна алмаға чүр’әт етмирди. Ахы нәнәси она демишди ки, «ејби јохдур, Зојаја рәһми кәлибмиш». Трубкин дә бешинчи синиф шакирди олан бир гызчыгазын сөзүнә гулаг асдығыны бојнуна алмаға чүр’әт етмирди. Нә олар ки! Әкәр Зојанын әмр вердији адамлар һамысы бундан сонра да өзләрини белә апарсалар, бу һеч дә пис олмаз: адамлар Зојанын нәсә, гәрибә бир гүввәјә малик олдуғуну вә онунла растлашанда, өз гулагларыны тыхамаг лазым кәлдијини о гәдәр дә тезликлә баша дүшмәзләр.

Трубкин исә бүтүн дәрәс мүддәтиндә јаман гәзәбли отурмушду. О, инкилис дили мүәллимини динләмәдән, Родјанын мәгаләсини дүзәлдир, орадакы һәддән артыг курултулу ифа-

дэлэри позурду. Дэрсин ахырында мүүллим она жахынлашыб инкилисчэ сорушду:

— Трубкин, бу журун, мэним индичэ дедиклэrimi тэкрар един.

Трубкин ајага дурду, амма тэкрар едэ билмэди вэ бир ан сонра мүүллимин журнала нэсэ бир ишарэ гојдуғуну көрдү.

Дэрслэр гуртардыгда, коридорда редакторун кичик гардашы, алтынчы синиф шакирди Борја ону гаршылады вэ сорушду:

— Лјов, евэ кедирсэн?

Трубкин чох арзу едэрди ки, евдэ олсун, амма о һэлэ керэк мүдирин тэрбијэ ишлэри үзрэ муавини Надежда Серкејевна-нын јанына кедиб, мэгалэни она јалныз көстэрмэклэ кифајэтлэнмэјиб, ону инандырмалы иди ки, мэгалэдэ доғрудан да гијмэтли фикирлэр ирэли сүрүлүр.

— Мэн лэнкијечэјэм. Бурада ишлэрим вар,—гардашына гырыг-гырыг чаваб вериб бирдэн сорушду:—Бура бах! О бешинчи «Б» дэ охујан Родка Маршев кимдир? Ону таныјыр-санмы?

— Һэ, бир азча таныјырам. Адамдыр да.

Редактор кэнара баха-баха, дишлэрини гычајыб дејинди:

— Онун лэззэтлэ нэ ағыз-бурнуну овушдурар, ја да гулагларыны нэ дартардым!

— О, мэним көзүм үстэ!—дејэ, белэ ишлэри чох хошлајан Борја, назырмыш кими чаваб верди.—Сјомка Колашникову да чэлб едэрэм.

Лјованын гардашы гапыја јөнэлди. Трубкин истэјирди Борјаны сэслэјиб десин ки, Маршевдэ ишлэри олмасын, бу сөзү о елэ-белэ дејибмиш, амма редактор һэмин бу мэл'ун мэгалэ мүүллифинин, доғрудан да «ағыз-бурнунун овушду-рулдуғуну» көзүнүн габағына кэтирдикдэ, үрэјинин сэринлэ-дијини дужуб, сусду.

Мэктэбдэ бүтүн дэрслэр гуртарды, мүүллимлэр отағы мүүллимлэрлэ долу иди. Онлардан јалныз аз бир һиссэси отурмуш, галанлары ајагүстү сөһбэт едирдилэр, буна көрө дэ Лјова алчагбој Надежда Серкејевнаны бирдэнбирэ тапа билмэди.

Надежда Серкејевна она алтдан јухары баха-баха сорушду:

— Нэ вар, эзизим?

Трубкин өз-өзүнэ гэээблэнмиш һалда, сөзлэри күчлэ сөјлэјирмиш кими, диллэнди:

— Будур, Надежда Серкејевна... Биз... биз елэ билирик ки, бу мэгалэни мубаһисэ тэриги илэ дэрч етмэк олар.

Лјова «биз» дедикдэ, редаксија һеј'эти үзвлэрини нэзэрдэ тутурду, амма билдијиниз кими, онлардан һеч бири мэгалэни охумамышды.

Надежда Серкејевна вэрэглэри бир-бир нэзэрдэн кечирди вэ редактор никаранлыгла көрдү ки, о мэгалэнин позулан јерлэринэ хүсусилэ диггэт јетирир; һэмин јерлэрэ хэтт чэк-мишдисэ дэ, амма гараламамышды,—белэ ки, охумаг мүмкүн иди.

Надежда Серкејевна мэгалэни сэссизчэ охујуб, башыны галдырарар, һэмишэ олдуғу кими, өз саф, чинкилтили сэси илэ мулајим, сэрбэст бир ифадэ илэ бүтүн мүүллимлэр отағындакылара сэслэнди:

— Эзизлэрим! Бир гулаг асын, көрүн инди бешинчилэр нечэ ушаглардыр! Бир гулаг асын!—Мүүллимлэр сусдулар вэ Надежда Серкејевна охумага башлады:—«Бизим эзэмэтли елми-техники ингилаб эсриндэ...»

— Надежда Серкејевна! Ахы мэн «бизим эзэмэтли» сөзлэрини позмушам ки!—дејэ редактор күскүн бир сэслэ диллэнди.

— Билирэм, эзизим! Амма мэни елэ орикиналын үслубу валех едир,—дејэ мүдир муавини чаваб вериб, охумага давам етди.

О «сосиоложи сорғу» рэгэмлэрини е'лан етди, бу рэгэмлэрдэн көрүнүрдү ки, дөрдүнчү, бешинчи вэ алтынчы синифлэрин јүзэ гэдэр шакирди артыг ихтирачылыг вэ чүрбэчүр тэдгигатла мэшгулдур, бир о гэдэри дэ белэ ишлэрлэ мэшгул олмаг истэјир, амма нэдэн башламағы билмирлэр. Сонра Валерка вэ онун гајырдығы чиһаз, һэтта пластмас кэсмэк үчүн Толја Козырковун дүзэлтдији хэткеш мисал көстэридилди. Мэгалэ белэ сөзлэрлэ гуртарыды: «Белэ ки, белэ гејри-сағлам бир мунасибэтэ сон гојмаг вэ кениш елми үфүглэрэ пионер јашы үчүн јол ачмаг вахты кэлиб чатмајыбмы?»

Мүүллимлэр онсуз да мэгалэ охундугда, чох күлмүшдүлэр, амма ахырынчы чүмлэни ешитдикдэ, һамы бирдэн гәһ-гәһ чэкиб күлдү.

Трубкин эсэбиликлэ деди:—Надежда Серкејевна, мэн ахы һэлэ бураны дүзэлтмэмишэм!

Надежда Серкејевна күлэ-күлэ деди:—Көрүрэм, эзизим, көрүрэм.

Редактор чэтинликлэ диллэниб давам етди:—Амма... амма, Надежда Серкејевна, ахы эслинэ галса, бүтүн бунлар

дүздүр. Мәнә елә кәлир ки... Мәнә елә кәлир ки, дәрч етмәк олар,—дејә о, Надежда Серкејевнанын әлиндә тутдуғу вәрәгләри ијрәнә-ијрәнә бармаглары илә чыртмалады.

— Олар јох, дәрч етмәк лазымдыр, әзизим! Мәнчә бу чох фәрәһлидир ки, ушаглар бөјүкләрин кәстәриши илә јох, өзләри өз тәшәббүсләри илә иш көрүрләр.

Редактор чәлд сорушду:—Кетмәк олармы?

— Кет, әзизим. Чох мараглы мәгаләдир!

ОН ЈЕДДИНЧИ ФӘСИЛ

Трубкин бу ахмаг мәгаләнин нә үчүн Надежда Серкејевнанын хошуна кәлдијини баша дүшмәдән, чыхыб кетди, амма мүәллимләр арасында мүбаһисә гызышды. Буну сарысач, көзәл сималы, амма гәзәбли көрүнән биолокија мүәллими Фаина Дмитријевна башлады. О, стол архасында отуруб, шакирдләрин дәфтәрләрини өз портфелинә дүртмәклә мәшғул иди.

— Белә кәнч даһиләрдән бири артыг мәним јаныма кәлмишди. Алтынчы синифдән Столбов фамилијалы бир шакирд,—дејә о, Столбовун гурудуб нарын овдуғу тыртыллары кәтириб, һәмин тыртыллары тәләф едән микробларын дири олуб-олмадыгларыны билмәк үчүн микроскоп истәдијини данышды.

Көк, әтли-чанлы физика мүәллими Иван Лукич она јахынлашды вә сорушду:

— Сиз бүтүн бунлары нәјә көрә данышырсыныз?

— Она көрә ки, Столбовун мисалы бу чүр мәгаләләрә јахшы бир чаваб ола биләр.

— Сизчә бу чаваб нечә олмалыдыр?

— Бах, белә: әввәлчә билијә јијәлән, ондан сонра тәдгигатчылыға баш гош. Ахы, әсла мә'лум дејил: бәлкә тыртыллары тәләф едән һәмин о бактерија вә ја микроблар елә инсан үчүн дә тәһлүкәлидир.

— Мәнчә исә, Столбовун мисалы бунун тамамилә әксини сүбут едир: тәдгигат фәалијјәтини сиз она гадаған едә билмәзсиниз, демәли, бирчә јол галыр: Столбова вә онун кимиләрә рәһбәр вермәк лазымдыр. Бу мә'нада мән мәгалә мүәллифи илә тамамилә разыјам. Онун ады нә иди? Родион Маршев? Мән мөһтәрәм Родион Маршев илә тамамилә разыјам.

Мүбаһисә гызышды. Бә'зиләри Фаина Дмитријевнаны, бә'зиләри Иван Лукичи мүдафиә едирди. Маршевин мәгаләси-

ни бир аз сонра һамы унутду вә үмумијјәтлә елми-техники ингилаб шәраитиндә тә'лим ишләрини нечә апармаг лазым кәлдији барәдә данышмаға башладылар. Мәктәбин мүдири Клавдија Мироновна мүәллимләр отағына кирәндә, Иван Лукич учадан дејирди:

— Бир бахын—көрүн, бизим физика програмы нечә гурулуб! Индики ушаглар һәјатда һәр шејдән чох нә илә гаршылашырлар? Гидравлика иләми? Јох! Бојл-Мариотт гануну иләми? Чисимләрин истидән бөјүмәси иләми? Јох! Һара үз тутса, һәр јердә електриклә, кечиричиләрлә, изолјаторларла, чәрејән вә кәркинликләрлә гаршылашырлар... Јахшы, бәс нијә мән она илк нөвбәдә инди һеч кәсин миниб учмадығы Монголфје шарларындан данышмалыјам вә онларын һәр күн растлашдыглары һадисәләр һаггында јалныз једдинчи синифдә сөз дејә биләрәм?

Клавдија Мироновна сорушду:—Нәдән данышырсыныз? Бу нә мүбаһисәдир?

Надежда Серкејевна она мәгалә һаггында данышмаг истәјирди ки, бу вахт Куприан Семјонович мүәллимләр отағына кирди. Димдик, күмраһ, заһирән сакит көрүнән о, мүдирә јахынлашыб јавашча деди:

— Клавдија Мироновна, мән сизинлә чох чидди бир иш барәдә данышмалыјам.

— Бујурун! Сизи динләјирәм!

— Јох, тәкликдә данышмалыјам, өзү дә чох тә'чили бир сөһбәтдир.

Клавдија Мироновна мүәллимләрдән үзр истәјиб, Куприан Семјоновичлә бирликдә өз кабинетинә кәлди. Бурада о, јазы столунун архасына отурду, мүәллим дә онунла үз-үзә креслода әјләшди.

— Бәли. Сизи динләјирәм, Куприан Семјонович.

— Клавдија Мироновна, бизим сөһбәтимиз чох чәтин сөһбәт олачаг. Чох ола биләр ки, сиз мәни дәли һесаб едәсиниз. Бәли!

— Јох, бу барәдә архајын ола биләрсиниз,—дејә Клавдија Мироновна күлүмсүндү.

— Амма, мән јенә дә горхурам ки, мәнз елә белә дә олачаг.

— Ахы бу нә олан ишдир, Куприан Семјонович?

— Иш сон дәрәчә чиддидир. Елә ачыг-ајдын дејим: бешинчи синиф шакирди Зоја Ладошинаны тә'чили сурәтдә һамыдан ајырмаг вачибдир. Бах, мәнз белә!

Клавдија Мироновна әлләрини столун үстүнә гојуб, бар-

магларыны бир-биринә кечириб, көзләрини Куприан Семјоновичә зилләди.

— Бағышлајын... Ахы, сиз нијә белә һесаб едирсиниз?

— Она көрә ки, о ичтимаи чәһәтдән тәһлүкәлидир. Бәли! — Купрум Ес чаваб вериб сусду вә нөвбәти суалы көзләди.

— Бәс... нијә күман едирсиниз ки, о гыз ичтимаи чәһәтдән тәһлүкәлидир?

— Мән баша дүшүрәм ки, сиз мәнә бирдән-бирә инанә билмәјәчәксиниз, амма, ачығыны дејим: бу гыз башга адамларын һәрәкәтләрини идарә етмәк габилијјәти газанмышдыр.

Клавдија Мироновна башыны ашағы салды вә онун ирәдәрин чизкили сифәтини гырмызы ләкәләр басмаға башлады.

— Һә... Һм... Бу... бу доғрудан да, нәсә... нәсә, чох фөвгәләдә бир шејдир. Бәс... ахы, белә бир фикир сөјләмәк үчүн сизин нә дәлилиниз вар?

— Гысача демәк лазым кәлсә, мән өзүм елә бир иксир һазырламышам ки, инсанын өз ирадәсини башгасына тәлғи етмәк габилијјәтини гат-гат артырыр. Бәли! Амма мән бағышланмаз бир сәһләнкарлыг едиб, һәмин иксири ичмәјә о гыз ичазә вермишәм, инди дә о гыз сизә сөјләдијим һәмин габилијјәти газаныбдыр. Ону да демәлијәм ки, Ладощина өзбашына вә мәс'улијјәтсиз бир ушагдыр вә нә гәдәр ки, иксир күчүнү итирмәјиб, о гыз чох фәлакәтләр төрәдә биләр. Бәли! Еләдир ки, вар! Бах, белә!

— Ичазәнизлә! Бәс сиз нечә билдиниз ки, о гыз белә бир габилијјәтә маликдир?

— Өз үзәримдә, Клавдија Мироновна, бәли!

— Бәс... Мәсәлән, нечә?

Купрум Ес сағ әлини үзүнүн сәвијјәсинә галдырыб, шәһадәт бармағыны һараса үзүашағы тушлады.

— Бах елә бурадача, Клавдија Мироновна... мәнз елә мән сизә бу мисалы кәтирәндә, бах, онда мәни дәли һесаб едәчәксиниз.

— Јахшы, јенә олсун да, Куприан Семјонович...

— Јахшы. Данышым. Зојанын әмри илә мән столун алтында имәкләмишәм. Өз ирадәмин әксинә олага. Бах, белә!

Клавдија Мироновна бир нечә саңијә донуб галды. Сонра мүәллимин чох јахынлығында олан Уран дашындан гајрыламыш дөрдбучаг ағыр стәканы еһтијатла өзүнә сары чәкди. Өзүнү елә көстәрди ки, куја стәкандакы карандаш вә гәләмләр арасында нәсә ахтарыр, сонра чох чәтинликлә дилләнди.

— Бәс... даһа башга бир мисал...

— Баш үстә! Башга бир мисал: милиционер. О, мәнән сә

һәдләримә тәләб едирди, амма бу вахт Зоја она әмр етди ки, чыхыб кетсин, о да кетди.

Сонрадан мәктәб мүдири тәәссүфләнди ки, Зојанын бу ағлабатмаз иксири һарада ичдијини, милиционерә һа вахт, һарада раст кәлдикләрини мүәллимдән әтрафлы сорушмады, амма о анда онун сорғу-суал етмәјә һалы јох иди: гоча мүәллимин дәли олдуғуну баша дүшдүкдә, о һәддән артыг чашбаш олмушду. Бој-бухунлу, үздән кишијә бәнзәр Клавдија Мироновна чох да чәсарәтли бир гадын дејилди. О елә карандаш вә гәләмләрлә гурдаланыр, көзләрини галдырыб Купрум Есә бахмаға чүр'әт етмирди ки, онун горхудан өзүнү итирдијини баша дүшмәсин. Бүтүн гүввәтини она сәрф едирди ки, гаршысында отурмуш дәлини чуша кәтирмәсин.

— Бәли... бүтүн бунлар чох марағлыдыр... чох марағлыдыр... Чох марағлыдыр...—дејә о зәиф сәслә мызылданды.—Бәс јахшы... Бәс нә тәклиф едирсиниз, Куприан Семјонович?

— Мәним планым чох садәдир. Бәли! Билирсинизми, мән чох пис јатырам, балача бир һәниртидән ојанырам; буна көрә дә језнәм мәнә харичи е'замијјәтдән јени патентли бир дәрман кәтириб. Ады «Слип камли»дир, бунун инкилисчәдән тәрчүмәси «Раһат јатын» демәкдир. Бу мумабәнзәр бир маддә һопдурулмуш памбыг јумруларыдыр; дәрманын тәркиби фирма тәрәфиндән кизлин сахланылыр. Бу маддә ешитмә әсәбинин һәссаслығыны чох азалдыр. Демәк олар ки, «Слип камли» дәрманы гулағында олаи мүддәтдә адам тамамилә кар олур.

Купрум Ес нәфәсини дәрди, Клавдија Мироновна исә стәкандан бир гәләм чыхарыб, өзүнү елә көстәрди ки, куја ону нәзәрдән кечирир.

— Динләјирәм, Куприан Семјонович... Гулағым сиздәдир,—дејә о мызылданды.

— Белә ки, «Слип камли»дән истифадә етмәклә, гыза тәһлүкәсиз јанашыб, ону әтрафдакы адамлардан ајырмаг олар. Әлбәттә ки, буну гызын ата-анасы етмәлидир.

Клавдија Мироновна әсә-әсә удғунду.

— Һә, ола биләр... ола биләр... Јахшы оларды ки, сиз елә гызын валидејнләринә мүрачиәт едәјдиниз... Нечә дејәрләр, бирбаша...

— Мән елә белә дә едәрдим,—дејә Купрум Ес чаваб верди.—Амма бурада белә бир чәтинлик вар: Зоја мәнә әмр едиб ки, бу күн онун көзүнә көрүнмәјим, белә ки, бу күн мән Ладощинакилин евләринә кедә билмәрәм. Мәнз беләдир! Иш

исә, Клавдија Мироновна, тә'чилидир. Гыз елә бу күн мүддәтиндә дә бир иш төрәдә биләр.

— Бәли-бәли... Демәли, сиз истәјирсиниз ки... истәјирсиниз ки... мән...

— Бәли. Мәһз белә,—дејә Куприан Семјонович чибиндән ала-була етикетли бир пластмас гуту чыхартды.—Будур, «Слип камли» бунун ичиндәдир. Ладошинакили баша саларсыныз ки, бунун ишләдилмәси чох садәдир; јумру памбығы јумшалана гәдәр әзиб гулағын ичинә кип гојмаг лазымдыр. Бах, белә! Бәли!

Клавдија Мироновна гутуну ачыб, столун көзүнә гојду. Өзүнү зорла башыны галдырмаға мәчбур етди, амма јенә дә мүәллимин үзүнә бахмаға чүр'әт етмәди: бахышлары Купрум Есин архасында, һарадаса диварда кәзиширди.

— Јахшы, әзизим... Сиз... сиз һирсләнмәјин, һамысыны, һамысыны еләрәм... һәр шеј сиз дејән кими олар, һамысы, һамысы олар...

Бу вахт Купрум Ес мүдирин тәр басмыш, гырмызы ләкәләрлә долу үзүнү вә горхмуш, үркәк бахышыны көрдү. Ајаға галхды.

— Мән һәр шеји баша дүшүрәм, Клавдија Мироновна, горхдуғум шеј башыма кәлди, сиз мәни дәли билирсиниз.

Клавдија Мироновна пычылдады:

— Бу нә сөздүр, јох, әзизим.

— Мән кифајәт гәдәр мүшаһидә едә билирәм, бәли! Јахшы, нә олсун!.. Кәрәк башга јолла һәрәкәт едәм.—Купрум Ес гапыја јахынлашыб, әлини дәстәјә атды.—«Слип камли»ни гојурам сиздә галсын. Мәндә јенә вар. Ола биләр ки, сиз өзүнүз гызын тәһлүкәли олдуғуна инандыгда, бундан истифада едәсиниз. Бах белә! Сағлыгла галын!

Арадан тәхминән бир саат кечәндән сонра Купрум Ес бир јерә дә кетди: дөрдүнчү милис шө'бәсинин рәиси, мајор Вартанјанын јанына. Гырх дәгигәјә гәдәр гәбул отағында өз нөвбәсини көзләдикдән сонра о кабинетә кирди.

— Салам, јолдаш мајор! Мән сизин јаныныза тә'чили вә чох гејри-ади бир иш үчүн кәлмишәм.

Јекә бир столун архасында отурмуш еңликүрәк, гарашын мајор деди:—Белә! Хаһиш едирәм, отурун!

— Ичазә верин әввәлчә өзүмү нишан верим, бәли: Дрокин Куприан Семјонович, ијirmi сәккизинчи мәктәбин кимја мүәллими вә Пионер сарајында биокимја лабораториясынын рәһбәри.

Мајор ајаға галхыб, стол үзәриндән әлини узадыб мүәллимин әлини сыхды.

— Чох хошдур! Бујурун!—О јенә дә креслону көстәрди.

Куприан Семјонович әјләшди.

— Бизим сөһбәтимиз сизә хејли гәрибә көрүнәчәк, јолдаш мајор. Күман едирәм ки, әввәлчә сиз мәни дәли биләчәксиниз, амма, һәр һалда хаһиш едирәм ки, сөзләрим ахыра гәдәр динләјәсиниз.

— Бәли! Сизи динләјирәм...

Арадан он дәгигә кечдикдән сонра мајор Вартанјан, бүтүн сифәти гыпгырмызы, амма өзү Клавдија Мироновна кими горхмуш јох, гәзәбләнмиш һалда отурмушду. Онун үзүнүн ифадәсини изләмәкдә олан Куприан Семјонович гәмкин-гәмкин күлүмсүндү.

— Көрүрсүнүз ки, мән һағлы имишәм: сиз дә мәни руһи хәстә билирсиниз, бәли. Амма иш бурасындадыр ки, сизин әмәкдашларыныздан бири дә һәмин гызын тә'сири алтына дүшүб вә үмид едирәм ки, о өзү буну тәсдиг едәр. Бах, белә!..

Мајор гәзәблә сорушду:

— О кимдир ки?

— Бу саат сизә изаһ едәрәм. Дүнән, ахшамдан хејли кечмиш, мән гызла бирликдә Пионер сарајындан чыхдыгда, бир милисионер, сәһв етмирәмсә, сержант, мәндән сәнәдләрим сорушду. Онлар јанымда дејилди вә сержант тәләб етди ки, онунла кедим. Амма бу вахт балача гыз она әмр етди ки, бу саат чыхыб кетсин, о да чыхыб кетди. Мәһз белә: о саат! Бәли! Күман едирәм ки, о сизин шө'бәнин әмәкдашы иди вә сизин үчүн ону тапмаг чәтин олмаз.

Мајор бир нечә санијә алтдан јухары Купрум Есә бахды, сонра телефонун дәстәјини көтүрүб, нөмрәни јығды.

— Алло! Пахомовдур? Бу кечә Пионер сарајы рајонунда нөвбә чәкән ким олуб?.. Старшина Крутилин вә сержант Сивков? Бәс инди сержант Сивков һардадыр?.. Јахшы. Евдә онун телефону вармы?.. Һә, ону тапын көрүм!—дејиб мајор бир гәдәр көзләди вә тәгвимә нөмрәни јазды.

Бу вахт сержант Сивков чарпајыда јорғанын алтында узаныб, тавана бахырды. Һәмишә олдуғу кими, сәһәр нөвбәдән гајытдыгда, гәлјаналты едиб, сојунуб јатағына узанды, амма пис вә аз јата билди. Һуша кедән кими, о саат көзләрини ачыр вә көзләринин өнүндә Пионер сарајынын гапысына гәдәр узанан, тәк-түк фәнәрлә ишыгланмыш хијабан көрүнүрдү. О саат сержант бу хијабанла нечә кетдијини хатырлајырды: кедир вә дәрк едирди ки, гајыдыб о шүбһәли гочаны да өзү

илә апармалыдыр, амма бунунла бәрабәр һисс едирди ки, га-
йыда билмир, һәтта дајана да билмир, јалныз орадан уза-
лаша билир... Кедә-кедә, чіјни үстүндән ганрылыб, гочаны
сәсләјир: «Вәтәндаш, кәлин мәнимлә кедәк!» амма гулагла-
рында о гаракөз гызын сәси чинкилдәјир: «Чыхын кедин бур-
дан! Тә'хирсиз кедин! Ешидирсинизми? Һајды!»

Күчәдә старшина Крутилин мотосиклетлә Сивкову көзлә-
јирди. Старшина сорушду: «Һә, орда нә олуб ки?»

«Әши, һеч нә!»—Сивков астадан, боғуг бир сәслә чаваб
верди. О, старшинанын архасында мотосиклә отуруб, башына
кәлән әһвалаты фикирләшмәјә башлады.

Крутилин чіјни үстүндән ганрылыб сорушду: «Сән кимә
дејибсән ки «Кәлин кедәк?»

«Һә... Орада бир кефли варды...»—дејә Сивков мызыл-
дады. Ахы о дејә билмәзди ки, о, шүбһәли гочанын сәнәдлә-
рини јохламаг истәјирмиш, амма балача бир гызын әмрина
табе олуб, чыхыб кедибдир.

Крутилин мотору ишә сала-сала сорушду: «Бәс ону тутмаг
лазым дејилдими?»

— Әши, елә бәрк сәрхош дејилди еј... Өзү дә фағырын
бири иди... пенсијачы... Она дедим ки, «чыхын кедин», о да
һәмин дарвазадан чыхыб кетди.

Сонра старшина бүтүн кечәни тәәччүбләнмишди ки, нијә
сержант белә гарадинмәз олуб вә һәр шејә лагејд бахыр.

Инди, будур, Сивков узаныб, көзүнү тавана зилләјиб вә
јавашчадан мызылданыр:

— Јох, јолдаш Сивков: сән милисдән кетмәлисән! Бу чүр
ишләрә сәнин әсәбләрин таб кәтирмәз. Кечәки әһвалат демәк
олар ки, биринчи хәбәрдарлыг иди, әкәр бундан сонра да
галсан, кәләфин учуну лап итирәрсән.

Телефонун зәнки чалынды. Сивков ағыр-ағыр јорғанын ал-
тындан сүрүнә-сүрүнә чыхыб, телефона јахынлашды вә кө-
нүлсүз дилләнди:

— Һә-һә!

— Сержант Сивковдур? Мајор Вартанјан данышыр.

Сержант о саат мил дурду:

— Бујурун, јолдаш мајор!

— Бағышлајын ки, сизи хидмәтдән кәнар вахтда нараһат
едирәм.

— Зијан јохдур, јолдаш мајор... Сизи динләјирәм.

— Сиз кечә Пионер сарајынын јанында олубсунузму?

— Олмушам, јолдаш мајор,—Сивков чаваб вериб бәрк
тәшвишә дүшдү.

— Бәс гапыја нечә, јахынлашыбсынызмы?

Сержантын үрәји гопду. Көрәсән Сарајда бир һадисә баш
верибми? Көрәсән бу ишдә әлиндән бурахдығы о гочанын да
әли вармы? Сивков гәрәра кәлди ки, јалныз старшинаја да-
нышдығы кими данышсын.

— Еләдир ки, вар, јахынлашмышам, јолдаш мајор.—О
мүмкүн гәдәр үрәкли чаваб верди.

— Орада бир адама раст кәлибсинизми?
Сержант дәһшәтлә фикирләшди: «Өзүдүр ки, вар! Гоча!»
вә лагејд бир әда илә чаваб верди:

— Бәли, орада бир фағыр гоча варды... Бир балача дәм
иди.

— Тәһәр-төврү нечә иди?

— Белә, учабој... чајдаг, мән ону тутмаг истәмәдим, јол-
даш капитан, она көрә ки, о... дејирәм ки, бир балача...

— Јанында бир адам вардымы?

— Һеч кәс јохду, јолдаш мајор.

— Јахшы јадыныздадыр?

— Лап јахшы јадымдадыр, јолдаш мајор.

— Сиз онунла нә барәдә данышдыныз?

— Еләчә, она дедим ки, кетсин евә, о—да кетди.—Сивков
бир санијә сусуб, өзүнә үрәк-дирәк вериб сорушду:

— Мәкәр бир һадисә-филян олубму, јолдаш мајор?

— Һеч бир шеј олмајыб. Раһатча динчәлин.

Мајор дәстәји гојуб, димдик Куприан Семјоновичин үзү-
нә бахды.

— Сержант дејир ки, сизин јанынызда һеч кәс јохмуш,
өзүнүз дә ичибмишсиниз.

Купрум Ес һејрәт ичиндә, тәһгир едилмиш һалда ајаға
галхды.

— Бәли! Белә һа! Ди јахшы... Бағышлајын, сизи нараһат
етдим!—дејиб чыхды.

Шө'бә рәиси отуруб бир гәдәр фикирләшди. Һәр нечә ол-
са, гоча мүәллим әјјаша бәнзәмирди. Даһа чох дәлијә охшары
варды. Мајор әлифбалы китабчаны көтүрүб «М» һәрфини
ачды вә ијирми сәккизинчи орта мәктәбин телефон нөмрәсини
јығды.

Куприан Семјонович исә пилләкәнлә икинчи мәртәбәдән
биринчи мәртәбәјә енди, амма күчәјә чыхмады. О, бирдән ду-
руб әлини синәсинә сыхды. Сол тәрәфдә гысача бир коридор,
онун ахырында исә ачыг гапыдан нәсә, бир отаг көрүнүрдү.
Мүәллим ағыр-ағыр аддымлаја-аддымлаја һәмин отаға ча-
тыб, тахта аракәсмәнин ардында отурмуш шө'бә нөвбәтчиси-

ни көрдү вә ағыр-ағыр дивар дибиндәки стула отурду вә жаващча деди:

— Мәним үрәжим... Санч... Чох бәрк санчыр...—ағзычыла галды вә башы дивара тәрәф салланды.

Кәнч нөвбәтчи тез иши баша дүшдү. Суал-чаваб етмәди. Телефону өзүнә сары чәкиб 03-ү жыгды.

ОН СӘККИЗИНЧИ ФӘСИЛ

Зоја һәммин күн өз гәрибә гүввәсини бир дә ишә салмалы олду. Редактор әһвалатындан сонра Венјанын Зојаја һөрмәти бир гәдәр артмышды вә дәрсләр гуртардыгда, о Родјаја белә тәклиф етди:

— Кәл Ладошинаны өтүрәк вә Трубкини нечә дилә тутдугуну ондан әтрафлы сорушаг.

Маршев, әлбәттә, разы олду. Зоја мәктәбдә бир гәдәр ләһкимишди. Бу күнләрдә о өз «фәалларына» гаршы нә гәдәр сојумуш олса да, онлар Зојаны бу күн дә мәктәбин дарвазасы ағзында көзләјирдиләр. Бу, Родја илә Венјанын о гәдәр дә хошуна кәлмәди, амма онлар да Зојанын пәрәстишкарларына гошулуб, көзләмәјә башладылар.

Ајдын шејдир ки, Маршевин өзүнүн, һәм дә Рудаков илә бирликдә ону көзләдикләрини көрдүкдә, Зоја үрәјиндә бәрк севинди,—ахы Рудаков һәмишә Зојаја өз сајмазлыгыны көс-тәрмәјә чалышарды.

Һамы Зојакилин евинә тәрәф јолланды вә Венја сорушду:

— Зојка, ахы бир даныш көрәк: сән Трубкини нечә јумшалтдын? Ахы она нә дедин?

Зоја тәләсмәдән, башыны јана әјиб, гырмызы туфли кејмиш ајагларыны көзәл әдаларла ата-ата аддымлајырды.

— Ахы нечә белә хырда-хуруш шејләр дә адамын јадында галармы?!—дејә о тәнбәл-тәнбәл сәсини узатды.—Еләчә, она мәнтиги сурәтдә сүбут етдим ки, мәгаләни дәрч етмәк лазымдыр, о да баша дүшдү ки, мән һаглыјам.

Бурада Зоја бир гәдәр әјләнмәк истәди. «Фәаллара» деди ки, онлар габагда кетсинләр, чүнки онун Маршев илә Рудакова демәли сөзү вар, өзү исә аддымларыны јавашыдыб, ачы бир тәбәссүмлә сорушду:

— Һә, бәс сизин о пусгунуз нечә олду? Јенә дә Пионер

сарајында пусгу гурачагсынызмы, јохса фикриниздән дашыныбсыныз?

— Һеч дашыныб еләмәмишик. Чүмә күнү, ахшам пусгу гурачајыг. Венја нә үчүн мәнз чүмә күнүнү сечдикләрини изаһ етди.

Зоја бир хејли сусду. Венјанын чавабы ону никаран гојду. О истәјирди ки, елә күнү сабаһ Купрум Есдән үзр истәсин вә архајынды ки, меһрибан мүәллим ону бағышлајачаг вә онларын арасында әввәлки мүнасибәт јенидән дүзәләчәк. Зоја, әлбәттә, күман едирди ки, һәммин иксири дәфәләрлә ичәчәк, амма онун дады јадына дүшәндә, бүтүн бәдәни чимчиширди.

Сөзүн гысасы,—оғланларын мүәллим үзәриндә мүшаһидә апармалары тамамилә лүзүмсүз иди. Зоја бирдән дуруб әмр-едичи бир әда илә деди:

— Будур, ешидин! Даһа нечә бир пусгу-филян гурмајачагсыныз!—Бу вахт јадына дүшдү ки, һәр адама ајрылыгда әмр етмәлидир вә үзүнү Родјаја тутуб деди:—Маршев, ешидир-сәнми? Сарајда нечә бир пусгу-филян гурма!—Сонра Зоја Рудакова бахыб деди:—Сән дә нечә бир пусгу-зад гурма, бах, белә!

Елә о анда достлардан һәр бири һисс етди ки, сараја сохулуб, һәм дә лөвһәләрин далында кизләнмәји нечә дә истәмир.

Венја сакитчә деди:—Даһа нијә чығырырсан?—Мән өзүм елә индичә фикирләширдим ки, нечә бир пусгу-филян гурмаг лазым дејил, һәлә үстәлик чәнчәлә дә дүшәрик, нечә бир иш дә көрә билмәрик. Дүз демирәмми, Родја?

Маршев ағыр-ағыр дилләнди:—Пусгу, әлбәттә, мараглы шејдир, һәр һалда романтикадыр... Амма, әлбәттә, еләчә мүдирин јанына кедиб десәк ки, белә бир әһвалат вар, кечәләр биокимја лабораториясындан ишыг кәлир вә ким исә орада пәнчәрәләри пәрдәләјир...—онда даһа чох хејир вермиш оларыг.

Зоја тәшвишә дүшдү. Елә бирчә бу галмышды ки, Пионер сарајынын мүдири өзү лабораторияны мүшаһидә алтына алсын? Зоја Купрум Есин бу сөзләрини јадына салды ки, ичдији иксир һәр дәфә јени әмр вердикдә, «јаныр» вә Зоја истәјирди ки, бу «јаначагы» гәнаәтлә, аз-аз ишләтсин, амма ајдын иди ки, инди о јаначагдан бир гәдәр дә ишләтмәли олачагдыр. Зоја дик Родјанын үзүнә бахды:

— Маршев, сән, үмумијјәтлә, Пионер сарајынын мүдиринин јанына кетмәјәчәксән вә она нечә бир сөз демәјәчәксән. Ајдындырмы?—дејиб, Зоја сонра үзүнү Венјаја чевирди:—Сән дә, Рудаков, мүдирин јанына кетмә вә она нечә нә демә!

Зоја сусуб, достларын үзләринә баха-баха, көзләди ки, көрсүн, онлар нә чаваб верәчәкләр.

Родја өз ајағынын алтына баха-баха јавашча деди:—Әл-бәттә, бәлкә дә сән һаглысан.

—Һә дә, әслинә бахсан,—дејә Венја чаваб верди,—әкәр о адам Купрум Есдирсә вә әкәр о, орада фајдалы бир ихтира илә мәшғулдурса, ахы она нијә мане олаг?

Сөһбәтин далысы баш тутмады. Зоја һисс етди ки, оғланларын, нәсә, әһвалы јахшы дејил. Онларла худаһафизләшди вә онлар кери дөнүб кетдиләр.

Родја көксүнү өтүрүб деди:—Һәр һалда гәрибәдир!

—Нә гәрибәдир?

—Ахы дүз үччә дәгигә әввәл мән мөһкәм инанмышдым ки, ја пусгу гурмаг, ја да мүдирә хәбәр вермәк лазымдыр, амма инди нәдәнсә, инанырам ки, һеч бир шеј етмәк лазым дејил.

—Ахы бизи Зојка дилә тутду да. О, белә дә... Мәнтиги сурәтдә фикирләшмәји бачарыр.

—Нә фикирләшмәк еј? Ахы о нә илә сүбут етди ки, орада һеч бир чинајәткар-зад иш көрмүр? Амма, будур, нәдәнсә, даһа бу әһвалатла мәшғул олмаг истәмирик,—вәссалам! Амма нијә,—билмирәм.

—Һә дә! Зоја адамы дилә тутуб инандырмағы бачарыр!—дејә Венја јенә дә мызылдады.

Зоја, онун үчүн гапыны анасынын ачдығыны көрдүкдә, тәәччүбләнди. Сорушду:

—Бәс нијә ишдә дејилсән?

—Сакит!—анасы јавашча чаваб верди.—Мәни ишдән чағырыблар; нәнән бәрк хәстәләниб.

Зоја пычылты илә сорушду:

—Она нә олуб ки?

—Һипертоник бөһрандыр.

—Бу нә демәкдир?

—Ган тәзјиги бирдән артыб. Бәлкә дә бу сәнин тәгсириндир; сән кечә јох оlanda, нәнән јаман бәрк тәшвишә дүшмүшдү. Кечә вахты сән һараларда вејилләнирдин?

—Еләчә кәзирдим. Нјусја Касаткина илә,—дејә Зоја чаваб вериб, анасынын өјүд-нәсиһәтини сакитчә динләди. Анасы Зојаја тапшырды ки, сәс салмасын, дәрсләрини атасынын кабинетиндә һазырласын, нәнәсинин отағына кирмәсин.

Ертәси күн Клавдија Мироновнанын кабинетиндә өзүндән башга үч нәфәр дә варды. Јаны мүдирин столуна сөјкәнмиш креслода, хырдача сифәтиндә ири, тәшвишли көзләри олан арыг бир гары дизләринин үстүнә гојдуғу чантасыны әлиндә тутуб дик отурмушду. Бу гары Куприан Семјоновичин арвады Марија Павловна иди. Онунла үзбәүз диванда Надежда Серкејевна вә Пионер сарајынын мүдири Јаков Дмитријевич Сысојев отурмушдулар. Клавдија Мироновнанын габағында, столун үстүндә бир гуту «Слип камли» гојулмушду.

Мәктәб мүдири Марија Павловнаја вә Јаков Дмитријевичә дүнән Куприан Семјоновичин онун јанына кәлмәсини, миллис шө'бәси рәисинин она телефон етмәсини вә Купрум Есин гәрибә сөзләрини јалныз инди данышды. Надежда Серкејевнаја бунлары дүнән данышмыш, амма хаһиш етмишди ки, һеч кәсә һеч нә демәсин. Бир дәгигә бундан габаг исә тапшырмышды ки, Зојаны онун јанына чағырсынлар: бөјүкләр ондан бә'зи шејләр сорушмалы идиләр.

Бир мүддәт һамы сусду, сонра Клавдија Мироновна Марија Павловнаја мүрачиәт етди:

—Мән дүнән сизә бир нечә дәфә зәнк еләдим, амма телефону көтүрән олмады.

Марија Павловна сакитчә дилләнди:

—Бәли... Мәни хәстәханаја чағырмышдылар, амма онун јанына гојмадылар. Сонра да гызымкилә кетдим: евдә тәк гала билмирдим.—О әсәби һалда көксүнү өтүрдү.—Амма, билдирсинизми... Һәким мәнә бир елә сөз демәди... нә дә Зојадан... Деди ки, әримин һушу тамам јериндәдир, еләчә кәскин стенокардија тутмасы олубмуш... Галды ки, Зојадан һеч бир сөз демәди, һеч бир Зојадан...

Пионер сарајынын мүдири дөрдкүнч шүшәли көзлүјүнү чыхарыб, чиб јајлығы илә силмәјә башлады.

—Һеч бир шеј, онда һеч бир елә шеј һисс етмәмишәм,—дејә о, јоғун сәслә давам етди.—Һә, дүздүр, Куприан Семјонович ахыр вахтлар бир гәдәр зәифләмишди, амма, галды ки... һеч бир мәшғәлә бурахмамыш, һәмишә вахтында кәлмишди... һеч бир елә шеј һисс етмәмишәм.—Јаков Дмитријевич көзлүјүнү тахды вә онун ири чәнәли сифәти чох тә'сирли көрүндү.

Гапы ачылды, Зоја ичәри кирди. Онун рәнки бир гәдәр солғунду, ири көзләри никаран-никаран бахырды: ахы мүдирин јанына чағырылмаг, адәтәң, јахшы әламәт дејил, инди

исә онун далынча хидмәтчини көндәриб дәрсарасы чағырмышдылар.

— Салам! Клавдија Мироновна, олармы?—дејә о, јаваб сәслә сорушду.

— Кәл, Зоја!

Зоја Марија Павловнаны, сарајын мүдирини көрдүкдә рәнки бир аз да ағарды. Ағлына кәлди ки: «Јәгин ки, бу Купрум Ес әһвалатыдыр!» Көрәсән онун иксириндән хәбәр тублармы? Бәлкә иксирини онун ичдјини дә билибләр! Бәлкә елә-белә өтәри шүбһәләнибләр, бәлкә дә, нәсә, гәрибә бир көрүбләр, амма јәгин һеч нә билмирләр? Вур-тут ики-үч сәнијә мүддәтиндә Зоја өзүнү нечә апармалы олдуғуну фикирләшиб, гәрар верди вә бирдән-бирә сакитләшди.

— Мәни чағырмышдынызмы, Клавдија Мироновна?

— Һә, Зоја. Амма нараһат олма: сәндә һеч бир тәгсир рән јохдур... Зоја, бәлкә дә мәним суалым сәнә тәәччүбләр кәләчәк, амма бир јадына сал; ахырынчы дәфә Куприан Семјоновичи нә вахт көрүбсән?

— Дүнән,—Зоја чәлд вә гысача чаваб верди.

— Онунла бир шеј барәсиндә данышдынызмы?

— Бәли, мән дедим: «Салам, Куприан Семјонович!», о чаваб верди: «Салам, Зоја!»

— Башга бир шеј јох?

— Башга бир шеј јох, Клавдија Мироновна.

— Зоја, әзизим,—Надежда Серкејевна дилләнди,—һеч елә олубму ки, Куприан Семјонович сәнә јахынлашыб, бир сәһбәтә киришсин?

Зоја чијинләрини чәкди, јанларына салладығы әлләрини бармагларыны тәрпәдә-тәрпәдә, өзүнү елә көстәрди ки, куйбу суала һәтта тәәччүб едир вә чаваб верди:

— Әлбәттә, олуб.

Клавдија Мироновна сорушду:—О сәнинлә нә барәдә данышыб?

— Һә, сорушуб ки, нәнән нечәдир, бир дәфә дә сорушуб ки: «Һә, нечә олду, нәнән папирос чәкмәји тәркитдими?» Һәр дән дә еләчә дејирди: «Нәнәнә салам сәјлә». Вәссалам.

Зоја сусду вә көрдү ки, бөјүкләр бир-биринин үзүнә бағдылар вә чох мәналы-мәналы бахдылар. Бу вахт бөјүк тәһәффүс зәнки вурулду.

— Ди, сағ ол, Зоја. Кедә биләрсән.

Зоја худаһафизләшиб гапыја сары јөнәлирди ки, бирдә ајағ сахлајыб сорушду:

— Клавдија Мироновна, билмәк олармы, бүтүн бунлары мәнән нијә сорушурсунуз? Мәјәр бир шеј олуб?

— Һеч бир чидди шеј јохдур, Зоја. Кет!

— Сизә ај инандым һа, һеч бир чидди шеј јохдур!—дејә Зоја коридора чыха-чыха, өз-өзүнә пычылдады. Онун үрәји тәшвишли иди. Ахы бу бөјүкләр һәр һалда көрәсән нәји билмәк истәјирмишләр? Үмумијјәтлә, көрәсән онлар нәји билирләр вә нәји билмирләр?

Бөјүкләр исә о кедәндән сонра да јенә сусурдулар.

Нәһәјәт Клавдија Мироновна сорушду: һә, јолдашлар, инди нә дејирсиниз?

Тәбабәтлә марагланан Надежда Серкејевна өз тәхмини фикрини сәјләди:

— Әзиз јолдашлар, белә ола билмәзми: Куприан Семјоновичин баш бејнинин дамарларындан бири бәлкә тыханыб вә бунун нәтичәсиндә руһи вәзијјәти мүвәггәти позулуб? Сонра да бу тыханма өтүб кечиб вә...

Надежда Серкејевнанын һәмсәһбәтләри дедиләр ки, онларын белә ишләрдән башлары чыхмыр. Һәр нә исә, дөрдү дә бу гәрара кәлди ки, гоча мүәллимин гәрибә рәфтары барәдә һеч кәсә бир сөз демәсинләр. Гој мәктәбдә јалныз буну билсинләр ки, онун үрәји хәстәдир.

ИЈИРМИНЧИ ФӘСИЛ

Јаков Дмитријевич Клавдија Мироновна вә Марија Павловна илә худаһафизләшди, Надежда Серкејевна исә, ону өтүрмәјә кетди. Онлар коридорда мәктәбин дивар гәзети өнүндә бөјүк бир дәстә ушағын топлашдығыны көрдүләр. Бурада јухары синиф шакирдләри, даһа чох дөрдүнчү, бешинчи вә алтынчы синифләрин шакирдләри варды, һәтта икинчи синиф шакирдләри дә әл-ајаға долашырдылар. Мәгаләни Кена Данилов учадан охујурду. Мәгаләдә артыг «бизим әзәмәтли зәманә» вә «Әфсус» кими курултулу ифадәләр јох иди. Лјова Трубкин мәгаләни елә дүзәлтмишди ки, јухары синиф шакирдләри динләдикдә, күлмәсинләр.

Надежда Серкејевна јығнағын јанындан кечәндә ајағ сахлады.

— Јаков Дмитријевич! Ахы бу мәгаләнин сизә дәхли вар. Билаваситә сизин өзүнүзә!—дејә о мүдирин голундан тутуб, онунла бирликдә гәзетә сары кедә-кедә давам етди:—Ушаглар, ај ушаглар, ај әзизләрим, јол верин, һеч билирсиниз бу

кимдир? Пионер сарајынын мүдиринин өзү, Яков Дмитријевич Сысојевдир еј, ахы, бу мегалә елә онун үнванына жазылыб.

Ушаглар араландылар вә мүдир мұавини Яков Дмитријевичи дивар гәзетинә јахынлашдырыб, мегаләни она кәстәрди.

Яков Дмитријевичин мегалә охумаға мачалы јох иди, Окуприан Семјоновичин башына кәлән бәлә барәдә, бәлкә дә биокимја лабораториясына јени рәһбәр ахтармаг лазым кәләчәји барәдә фикирләширди. Амма бу вахт јығнаға елә бир сакитлик чөкдү ки, сарај мүдиринә ајдын олду: мегаләни охумалы вә өз фикрини демәлидир. О мегаләни там сүкут ичиндә охуду, сонра да ушагларын арасындан кери чәкилә-чәкилә деди:

— Нә демәк олар, ишкүзар жазылыб. Амма буну әмәли сурәтдә нечә һәјата кечирмәји тәсәввүр едә билмирәм.

Онун сон чүмләсини ушаглар нечәсә, гулагардына вурдулар вә о кедәндән сонра тәкрар етмәјә башладылар:

— Ешитдиниз нә деди дә: «Ишкүзар жазылыб!»

— Һә, һә! «Ишкүзар жазылыб!» деди.

— Ахы ешитдиниз дә, деди ки, «Ишкүзар жазылыб!»

Бөјүк тәнәффүсүн ахырында исә, «ишкүзар жазылыб» сөzlәри артыг мәктәбин кәнч конструкторлар вә тәдгигатчыларын олдуғу һәр бучағында тәкрар олунмагда иди.

Арадан бир дәрс дә кечдикдән сонра Кена Надежда Серкејевнаны тапыб, она мұрачиәтлә деди:

— Надежда Серкејевна, сизә јәгин мәлүмдур ки, дәмири исти-исти дөјмәк лазымдыр?

— Әзизим, буну нә мәнада дејирсән?

— Яков Дмитријевич Маршевин мегаләси барәдә деди ки, ишкүзар мегаләдир. Бәлкә онун јанына пионер јашлы ушаглардан ибарәт нұмајәндәләр һејәти кәндәрәк?

— «Кәшфијјатчы» барәдә данышмаг үчүнмү?

— Бәли дә, онлара «Кәшфијјатчыја» јол ачмаг вә ја һеч олмаса, онлар үчүн бир шөбәдән-филандан тәшкил етмәк барәдә...

Надежда Серкејевна фикрә кетди.

— Нә олар ки! Гој кедиб бир данышсынлар, анчаг бундан бир шеј чыхачағына күманым јохдур,—дејиб о јенә дә сусду.—Амма, белә бир иш көрмәк истәсәниз, онда һәммин һејәтә өзүн башчылыг елә, јохса сәнин о пионерләрин өзләрини итирәрләр вә һеч бир шеј чыхмаз.

Бир дәгигә сонра Кена коридорда Родјаны тутуб, она әмр етди:

— Чәлд ол! Тәшәббүсчү групу топла! Тәчили иш вар!

Бу сөzlәри Зоја да ешитди вә сөһбәтин далысына да гулаг асмаг үчүн јахынлашды.

Бир аздан сонра Маршев Лјалја, Валерка вә Вена илә бирликдә гајыдыб кәлди.

Данилов онлара елан етди:—Дәрсләрдән сонра Пионер сарајынын мүдиринин јанына кедәчәјик.

Венја сорушду:—Нијә ки?

— Пионер елми-конструктор чәмијјәтинин тәшкили барәдә данышмаг үчүн. Надежда Серкејевна өзү деди ки, дәмири исти-исти дөјмәк лазымдыр.

Сиз билирсиниз ки, Надежда Серкејевна бу сөzlәри демәмишди, амма Кена чох истәјирди ки, мәһз елә белә олсун.

— Мүдирин өзү илә...—Венја мызылданды.—Бәс биз она нә дејәчәјик? Мәсәлән, мән чашыб галарам вә һеч нә дејә билмәрәм.

— Ола биләр ки, сизә һеч данышмаг лазым кәлмәсин. Бунула мән өзүм мәшғул олачағам. Сиз јалныз нұмајәндә һејәти үзвләри кими орада еләчә олмалысыныз.

Валерка деди ки, о һеч еләчә дә ола билмәјәчәк, чүнки, анасы хәстәдир вә о дәрман үчүн аптекә кетмәлидир. Бу вахт Зоја мұлајим-мұлајим деди:

— Кена, мән, әлбәттә, һеч бир тәдгигатла мәшғул олмурам, амма һәр һалда, олармы, Валеринин әвәзинә сизинлә кәдим?

Кена разы олду. О билирди ки, Зојанын атасынын мүдири олдуғу завод Пионер сарајыны һамилијә көтүрүб, буна көрә дә, нұмајәндә һејәтиндә Зојанын иштирак етмәси фајдалы ола биләр.

Саат икијә јахын өзбашына нұмајәндәләр Пионер сарајынын вестибүлүнә кирдиләр. Нөвбәтчи техники ишчи гадын-дан өјрәндиләр ки, Яков Дмитријевич өз кабинетиндәдир. Бу вахт Кенанын чанына һәтта бир балача горху дүшдү. О, күзкүјә јахынлашыб, нәсә, бир хејли мүддәт дарағы сачларына чәкди. Оғланларын дараглары јох иди, онлар овучларына түпүрүб шаппылты илә сачларына вурдулар. Лјалјанын чод буруг сачлары тамамилә сәлигәли иди. Нәһәјәт һамысы биринчи мәртәбәдә олан кабинетә јөнәлди. Оранын гапысы кәтибә гызын хырдача отағындан иди, амма гыз јериндә дејилди. Кена бајыр тәрәфинә пластик вурулмуш гапыны тыггылатды, сонра да азча аралајыб сорушду:

— Яков Дмитриевич, кәлмәјә ичазә вармы?

— Кәлин!—мүдирин јоғун сәси ешидилди вә һамы сивишиб кабинетә кирди. Мәһз елә сивишдиләр, нәдәнсә, гапыны кен ачмаға чүр'әт етмәдиләр.

Бир гәдәр араја сүкут чөкдү. Стол архасында отурмуш мүдир өз дөрдбучаг көзлүјүнүн ардындан кәләнләрә бир гәдәр тәәччүблә бахды. Родја бармагыны тәрләмиш бурнуна чөкди, Венја исә, гығылдамаға, ја да өскүрмәјә бәнзәр бир сәс чыхартды.

Нәһәјәт мүдир сорушду:

— Јахшы, нә үчүн кәлибсиниз?

— Яков Дмитриевич! Биз сизин јаныныза ијирми сәккизинчи мәктәбдән нүмајәндә сифәтилә кәлмишик. Бизи мүдирин синифдәнхарич ишләр үзрә мұавини Надежда Серкејевна Муравјова көндәриб,—дејә Кена бирдән учадан вә јејин-јејин дилләнди, һеч өзү дә баша дүшмәди ки, јаман јалан данышыр. Сонра о, нүмајәндә һеј'әти үзвләрини тәгдим етди. Родја илә Венјаны исте'дадлы кәнч конструктор адландырырды, Лјалја барәдә деди ки, онун гырғыны тәдгиг етмәк нәтичәләрини област радиосу вериб, Зојаны исә пионер дәстәсинин фәаллар нүмајәндәси кими тәгдим етди.

Мүдир јавашча сорушду:—Јахшы, ахы, һәр һалда нә иш үчүн кәлибсиниз?

— Билирсинизми, Яков Дмитриевич...—Данилов кетдикчә даһа артыг һәвәслә давам етди,—мәсәлән, бизим мәктәбин бә'зи педагоглары белә һесаб едирләр ки, тәдгигатчы вә иктирачынын исте'дады кәрәк лап кәнч јашларындан кәшф вә инкишәф етдирилсин. Бу, билирсинизми, мәсәлән, рәгс едәнин вә ја тутаг ки, мусигичинин исте'дады кимидир... Баша дүшдүнүзмү?

— Јахшы! Бәс конкрет олараг. ахы сән мәнән нә истәјир сән?

— Яков Дмитриевич! Сиз бу күн бизим дивар гәзетиндәки мәгаләни охудунуз... Будур, мүәллиф дә елә сизин гаршыныздадыр!—Кена әли илә Родјаны көстәрди.

— Һә, охудум,—мүдир азачыг ачыглы кими чаваб верди.

— Ешитдијимә көрә мәгаләни бәјәнибсиниз.

— Һә... принципчә...—дејә мүдир бир аз да ачыглы дилләнди, Кена исә, буну дүјмајыб, үрәклә давам етди:

— Будур, демәли, биз дә, Яков Дмитриевич, сизин јаныныза она көрә кәлмишик ки, сизин бәјәндијиниз бу идејаны әмәли сурәтдә һәјата кечирәк.

Мүдир артыг тамамилә тәнкә кәлмиш бир ифадә илә сәсинин јоғун јеринә салыб сорушду:

— Нә идеја?

— Белә дә, һәммин идејаны ки, пионер јашлы ушаглары «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә јол ачмаг лазымдыр.

Бу вахт Яков Дмитриевич ајаға галхыб, столун үстүнә әјиләрәк, голларыны кениш ачыб, стола дирәнди.

О дик Кенанын үзүнә баха-баха сорушду:

— Дејирсән ки, сизи бура Надежда Серкејевна көндәриб, еләми?

— Б-бәли,—Кена тутула-тутула чаваб верди.

Кена о саат пәрт олду; о саат баша дүшдү ки, һәддән артыг јалан данышыб. Яков Дмитриевич исә гыпгырмызы гызарыб, учадан гышгырды:

— Будур, бах, кет Надежда Серкејевнанын јанына вә она сөјлә ки, о ушаг дејил, о ән садә шејләри баша дүшмәлидир, белә ки: биринчиси, бешинчи, алтынчы синиф шакирдләрини «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә гәбул етмәк үчүн әлавә отаг, әлавә тәчһизат, әлавә рәһбәрләр лазымдыр, бүтүн бунлар үчүн дә әлавә вә хејли мигдарда вәсаит лазымдыр, Яков Дмитриевич исә, нә чадукәр, нә дә сәһрбаз дејил ки, бу вәсаити чәкиб голунун ичиндән чыхарсын,—дејиб бирдән дикәлди, бир гәдәр сусуб, сонра артыг сакит-сакит деди:

— Еһ! Мәни көр нечә ачыгландырдыныз ки, чығырдым да. Инди һәр шеј ајдын олдуму? Һә, демәли ки, сөһбәтимиз гуртарды.

Кенанын гулаглары санки јанырды, амма о өзүнү ләјагәтлә сахламаға чалышырды.

О, һөрмәтлә, амма гуру бир әда илә дилләнди:—Бағышлајын, Яков Дмитриевич, сағлыгла галын!

Нүмајәндәләр гапыја јөнәлдиләр, амма мүдир онлары сахлады.

— Бир дајанын көрүм!—дејә о Зојаја бахды:—Дејәсән ахы сән јолдаш Ладошинин гызысан? Митрофан Петровичин, еләми?

Зоја башы илә тәсдиг етди вә Яков Дмитриевич јенә дә гызармаға башлады.—Һә, онда атана дејәрсән ки, Пионер сарајы үзәриндә һамилији сөздә јох, ишдә етмәк лазымдыр. Јохсул бир автотә'мир заводу бизә бабат да олса, бир дэзкаһ бағышлајыб, һәтта мәишәт хидмәти комбинаты да чилинкәрлик-механики е'малатхана үчүн бә'зи шејләр вериб... Амма сәнин атан, дэзкаһгајыран заводун мүдири ола-ола, јалныз елә гуру вә'д верир. Бах, буну јадына саларсан!

Зоја көзалты бир Родја вә Кенаја бахыб, сонра гәсдән ағыр-ағыр вә чох ајдын бир ифадә илә деди:

— Јахшы. Атамла данышарам ки, сизә бир дэзкаһ көндәрсин.

Амма һеч кәс онун данышығындакы мә'налы ифадәни дүмады, һамы бу сөzlәри гулагардына вурду:

Мүдир деди:—Бах, белә һа! Хош кәлдиниз!

Нүмајәндәләр сарајдан чыхдыгда, Кена дуруб әлләрини шалварынын чибләринә гојду.

— Елә билирсиниз ки, онун бүтүн дедикләри доғрудур? Куја о чатмырмыш, бу чатмырмыш... Бунлар һамысы бош-бош сөzlәрдир! Бош бәһанәләрdir. Бу чүр онун үчүн даһа раһат кечир, тәшәббүс етмәкдәнсә, кабинетдә отурмағ хошдур.

Бүтүн бу сөzlәри Кена өзү дә өзүнә инанмадан, өзүнү нүмајәндәләрин нәзәриндә жүксәлтмәк үчүн дејирди, амма Родја илә Венја она инанырдылар. Зоја да она инанырды. Бу сонунчу вәзијјәт дә һәмин бу һәгиги, амма инанылмаз һекајәтин гуртараचाғы сонракы һадисәләрин баш вермәсинә сәбәб олду.

Амма бундан әввәл бир чох башга һадисә баш верди ки, онлардан бири будур:

Һәмин күн ахшамүстү Родјаны јерли универсама бә'зи әрзағ шејләри алмаға көндәрмишдиләр. Зојаны да елә ора көндәрмишдиләр. Амма онлар мағазада бири-биринә раст кәлмәмишдиләр: Ладошина кәлмәмишдән бир аз габағ Родја орадан кетмишди. Родјанын кетдији хәлвәт күчәнин тининдә мәктәб дивар гәзети редакторунун гардашы Борја Трубкин вә јолдашы Сјома Калашников дуруб сөһбәт едирдиләр.

Родја бир аз таныдығы Трубкинә:—Салам!—деди.

— Салам!—Борја да механики сурәтдә чаваб вериб, сонра узаглашан Маршевин ардынча баха-баха, дишләрини бир-биринә сыхыб, ачыглы-ачыглы деди:—Вај сәни шејтан! Лап јадымдан чыхды!

Калашников сорушду:—Нә чыхыб јадындан?

— Гардашыма сөз вермишдим ки, бу һәрифин гулагларыны чәкәчәјәм.

— Буна нә вар ки? Кедәк, чәкәк дә!

Достлар Маршеви һаглајыб, бир нечә аддым һәрә бир бөјрүндә онунла јанашы кетдиләр. Сонра Трубкин деди:

— Бир дајан көрәк, ај јазычы!.. Сјома, һајды!—дејиб өзү Родјанын сол гулағындан, Калашников да сағ гулағындан

јапышдылар,—дарт, әввәл мәнә сары, инди—сәнә сары, мәнә сары, сәнә сары!

Белә дејиб, онлар Родјанын гулагларындан тутуб башыны икидәстәкли мишар кими нөвбә илә өзләринә сары чәкдиләр.

— Бурахын, нејләјирсиниз? Ахы ағрыдыр! Бурахын да!—Родја чығырырдыса да, бир көмәји олмурду. Онун сағ әлиндә ики шүшә күнәбахан јағы вә бир пакет шәкәр тозу олан пластик чанта јырғаланырды вә о јалныз сол әли илә Борканын сағ әлини тута билди, амма бундан һалы јахшылашмады.

Трубкин деди:—Инди дә кәл белә: ирәли-кери, ирәли-кери, ирәли-кери!

Родјанын башы да башга истигамәтдә јырғаланмаға башлады.

Елә бу вахт Зоја, әлиндә ики чанта, архадан кәлиб онлара чатды вә беш метр гәдәр аралы дурду. Гулағыны дартдылары оғланын фигуру нәсә, Зојаја таныш кәлди, амма сәсини танымады, чүнки Родја артыг, демәк олар ки, ағлајырды:

— Борка! Сән нејләјирсән?.. Бурах да!.. Бах, бу саат јолдан өтәнләри чағырарам һа!..

Трубкин:—Инди дә кәл гулагларыны бурағ!—Трубкин команда вериб маһны кими охумаға башлады:—Родјанын ад күнүндә, биширдик бир каравај,—һүндүрлүјү бу бојда, алчаглығы бу бојда!..

Зоја гаршысындакынын өзүнә әзиз билдији бир адам олдуғуну вә һәмин адамы белә тәһгир етдикләрини көрдүкдә, гәзәбдән гајнајыб чошду. Үч сычрајышла оғланларын јанына чатды:

— Нејләјирсиз? Мәл'ун хулиганлар! Бу саат бурахын, көрүм!

— Сакит, јаваш, ај бала!—Борја дилләнди вә һеч бири Родјанын гулагларыны бурахмады.

Јалныз бу вахт иксир Зојанын јадына дүшдү, о да јадына дүшдү ки, һәр биринә ајрылыгда әмр етмәлидир. О, әввәл Трубкинә, сонра да Калашникова дөнүб деди:

— Неј, бурах ону! Сән дә бурах!

Сјомка деди:

— Даһа нијә бағырырсан?

— Итил чәһәннәмә!—Зоја чығырды вә бу вахт Калашников сәкидән дүшүб, күчәнин ортасында инамсыз аддымларла о јан-бу јана дөнә-дөнә галды. Зоја она тәәччүблә бахырды, сонра баша дүшдү ки, хулиган һара кедәчәјини билмир, чүнки, дүнјада чәһәннәм јохдур ахы. Онда Зоја өз әмрини дүзәлдиб деди:—Кет евә! Рәд ол, кет евә, ешидирсән?!—чығырарағ,

көзлөрүни Трубкина да бөрөлтди:—Сән дә, марш евә! Чәлд ол! Бир дә сабаһа гәдәр бајыра чыхмајын!

Бу вахт ишләр гајдаја дүшдү. Сјомка сәкијә гајыдыб, инамлы аддымларла бир тәрәфә, Борис исә о бири тәрәфә јөнәлдиләр. Бир нечә аддым кетдикдән сонра Трубкин ајаг сахламадан, дөнүб чығырды:

— Сјом! Кедәк бизә! Шаһмат ојнамаға!

Сјомка да аддымлаја-аддымлаја чаваб верди:—Јох, Бор, јахшы олар ки, сән бизә кәләсэн, бизим тәзә телевизору һәлә көрмәјибсэн. Рәнклидир еј!

— Сјом! Сән кәл дә!—Трубкин артыг узагдан чығырды.— Биздә һеч кәс јохдур, отуруб ојнарыг!..

— Бор! Ахы сән адамсан, јох? Јахшы да, һеч олмаса, бешчә дәгигәлијә кәл дә!

Трубкин тини дөнәнә вә Калашниковун сәси узагда итиб батана гәдәр онлар бир-бирини гоңаг чағырдылар.

Родјанын гулаглары, һәтта башы да азча ағрыјырды, амма буна фикир вермирди. О каһ Трубкинин, каһ Калашниковун күрәјинә бахырды, онларын бири-бирилә сәсләшмәләри гуртардыгда исә, о һејрәтлә көзлөрүни Зојаја зилләди:

— Сән бәјәм онлары таныјырдың?

Зоја азачыг чијинләрүни чәкди.

— Еләчә... сән таныјан кими.

Родја онун чанталарынын бирини алды:

— Вер, сәнә көмәк еләјим. Евиниз һардадыр?

— Демәк олар ки, елә чатмышам. Будур, бизим ев!

Зојакилин евләрүнә чатана гәдәр Родја динмәди, Зоја исә көзалты Родјанын тез-тез она бахдығыны көрүрдү вә чох истәјирди ки, она, мәнз она, Родион Маршевә өзүнүн нечә бир тәәччүблү гүввәјә малик олдуғуну, инсанлар үзәрүндә нечә һөкманлыг едә билдијини данышсын. Амма Зоја баша дүшүрдү ки, буну етмәк олмаз.

Онлар дөнүб һәјәтә кирдиләр вә узун, он ики мәртәбәли евин корпусу бојунча солдан биринчи гапыја чатдылар.

Нәһәјәт Родја дилләнди:—Ахы онлар сәнүн сөзүнә нијә белә тез әмәл етдиләр? Неч нә баша дүшә билмирәм.

Зоја сирли вә гәмкин бир ифадә илә деди:—Сән чох шеји баша дүшмүрсән, Маршев, һәлә чох-чох шеји баша дүшмүрсән.—Бу вахт Зоја Родјаја даһа артыг, даһа әһәмијјәтли көрүнмәк истәди вә артыг башга чүр, ишкүзар бир әда илә деди:

— Билмирәм, көрәсэн атама дејимми ки, сараја бир јахшы дэзкаһ көндәрсин, ја јох? Бәлкә биз онда о Јаков Дмитријевичин инадыны гыра билдик?

— Елә билирсэн ки, атана дејән кими, сәнүн сөзүнә гулаг асачаг?

Зоја чијини чәкди.

— Үмумијјәтлә... о мәнүн фикримлә һесаблашыр. Ди, сағ ол! Нәләлик!

О, чантаны Родјадан алыб кетди.

Бундан сонра Родја бир нечә дәгигә чох ағыр-ағыр аддымлады. Ахы бу нә демәкди? Дүнән Ладошина демишди ки, мәгаләни дәрч етдирмәк үчүн Лјова Трубкини дилә тутмаға чалышар, бу күн артыг мәгалә гәзетдә чыхыб. Дүнән Зоја она вә Венјаја демишди ки, сарајда һеч бир пусгу-филян гурма сынлар, инди онлар икиси дә даһа пусгу гурмаг истәмир... Вә нәһәјәт, елә бу саат... Зојка азачыг таныдығы ики оғлана чығырды ки, Родјанын гулагларыны бурахсынлар, онлар да о саат бурахдылар; оғланлара әмр етди ки, евә кетсинләр, онлар да о саат кетдиләр, өзү дә ајдын көрүнүрдү ки, башга бир јерә јох, мәнз өз евләрүнә кедирләр. Јахшы, бәс бунлар нә демәкди? Бәлкә бу Зојканын адамлары һипноз етмәк габилијјәти вар?! Елә бир габилијјәт ки, һеч өзүнүн дә бундан хәбәри јохдур!

Бурада Родја дуруб, башыны булады. Јох! Белә шеј олмаз, белә шеј ола билмәз! Ахы, бәс фактчијәзләр көз габағындадыр! Родја јенә дә ирәли јөнәлди вә јенидән бу «фактчијәзләри» көздән кечирмәјә башлады: Лјова Трубкин вә мәгалә, пусгу барәдәки сөһбәт, бир дә һамысындан башлычасы— Борка илә Сјомканын өзләрүни нечә апармалары... Јенә дә һәмүн нәтичә: Зојканын тәлгин етмәк истәдады вар! Родја јенә дә дурду, јенә дә башыны булады, јох! Белә шеј ола билмәз!

Ахшам Венја кәлдикдә, Родја һеј истәјирди ки, өз күманларыны она десин, амма буна чүрәт етмәди. Родја билирди ки, дүшүнчәли вә әмәли бир оғлан олан Венка ону садәчә хәјалбаз адландылар вә бунунла да иш битәр.

Сонра исә, Родја артыг өз јатағында узандыгда, белә бир тәфсилат јадына дүшдү: Борка Трубкин она јахынлашанда, ону нәдәнсә «язычы» адландырмышды. Белә чыхыр ки, онун гулагларыны мәгаләјә көрә чәкибләрмиш! Амма Борка, она әсла дәхли олмајан мәгалә үстүндә она нијә белә әдавәт бәсләсин? Јох, бурада нәсә белә дејил! Јахшы, бәс белә күман етсәк ки, Борка өз бөјүк гардашынын тапшырығы илә һәрәкәт едиб? Онда һәр шеј дүз чыхыр! Амма онда белә чыхыр ки, Лјовка Трубкин мәгаләни өз ирадәсинин хилафына дәрч едиб вә инди буна көрә Родјаја ачығы тутуб. Бәс нә үчүн о өз

ирадәси хилафына дәрч едиб? Бунун бирчә чавабы вар: буну она Зојка әмр едибмиш!

Фикирләшиб бу нәтичәјә чатанда, Родјаны тәр басды вә о бир гәдәр сәринләмәк үчүн јорғаныны галдырыб јелләди. Бундан сонра о архасы үстүндән бөјрү үстә чеврилиб, јухуја кетмәјә чалышды вә бу вахт профессор Каписанын апардығы телевизия верилишинин ады онун јадына дүшдү: «Ашкар, амма инанылмаз». Родја бу верилишә он дәфәләрлә бахмышды, анчаг онун нијә белә адландығы барәдә фикирләшмәмишди. Амма, будур, инди фикирләшди. О белә бир нәтичәјә кәлди ки, белә бир ад Зојка илә олан бүтүн әһвалата чох ујғун кәлир: «Ашкар» олан онун өз көзләри илә көрдүјү фактлардыр, амма бу фактлар инанылмаздыр, еләдир ки, бунлара инанмаг чәтиндир.

Родја көзләрини јумду, амма бејиндә, каһ Сјомка илә Борка, каһ Зоја, каһ Венја, каһ Трубкин заһир олурду. Елә һәммин о бејиндә көзәкөрүнмәз бир рәггас кими бу сөзләр дә даим јырғаланырды: «Ашкар, амма инанылмаз, ашкар амма инанылмаз, ашкар, амма инанылмаз...»

Беләликлә Родја јухуја кетди.

ИИРМИ БИРИНЧИ ФӘСИЛ

Зојанын јатмаг вахты иди, амма анасы гыса бир мүддәтә гоншуја кетмишди, нәнәси хәстә иди. Атасы Митрофан Петрович бош вахтларында гызы илә сөһбәт етмәји хошлајырды.

Онлар мәтбәхдә отурмушдулар. Митрофан Петрович папирос чәкир, Зојадан мәктәб ишләрини сорушурду, Зоја исә тәнбәл-тәнбәл чаваб верир вә атасына, нәдәнсә һәддән артыг зәннлә бахырды.

Митрофан Петрович учабој, енликүрәк бир киши иди, үзү мәрданә, алны уча вә сачлары төкүлмәјә башладығындан, алны бир аз да ачыг көрүнүрдү. Зоја исә фикирләширди ки, заводда о гәдәр адамын табе олдуғу һәммин бу бојлу-бухунлу јекәпәр киши онун—јә'ни Зојанын әмринә мәчбурән табе олачаг. Бу фикирлә, Зоја бир нөв пәрт кими олду вә атасына бир гәдәр јазығы кәлди, буна көрә дә дэзкаһ барәдә сөһбәти һәлә ләнкидирди.

Митрофан Петрович папиросун галығыны күлгабыја басыб, бирдән ајаға галхды.

— Бура бах, гызым, кәл анана бир көзләнмәз бәхшиш дүзәлдәк: кәлиб көрсүн ки, бүтүн габ-гачаг тәртәмиз јујулуб.

Ахы өзүн баша дүшүрсән ки, нәнән нахошдур, бүтүн ишләр төкүлүб ананын үстүнә: нәнәнә дә бахмаг лазымдыр, јемәк һазырламаг да...

О, мәшг палтары үстүндән ананын күллү өнлүјүнү бағлады, Зоја да мәтбәх дәсмалыны көтүрдү. О, сөһбәти нәдән башламаг барәдә хејли фикирләшди, ахырда сорушду:

— Ата, ахы дејәсән завод Пионер сарајына һамилик едир, еләми?

— Һә, биз вахтилә һамилијә көтүрмүшдүк. Нечә мәкәр?

— Ата!.. Бәс сизин һамилијиниз нәдән ибарәтдир?

— Һә дә, ахы сәнә нечә дејим... Ахы мән өзүм бу ишлә мәшғул олмурам. Бунунла јәгин ки, јерли комитә мәшғулдур... даһа доғрусу комсомол тәшкилаты...

Зоја бир мүддәт сусду.

— Ата, бах, дејирләр ки, сизин завод ишдә јох, анчаг сөздә һамилик едир.

Бу вахт Митрофан Петрович илк дәфә ишдән әл сахлајыб,—сол әлиндә бошгаб, сағ әлиндә фырча,—Зојаја бахды.

— Буну ким дејир? Һә, бир ајдын де көрүм!

— Елә, бах, сарајын мүдири өзү—Јаков Дмитријевич. Елә, бах, о деди ки, ән јохсул бир е'малатхана Пионер сарајына бир дэзкаһ бағышлајыб, амма сәнин заводун кими бөјүк бир завод елә гуру вә'д верир.

— Һә-ә-ә... Бурада о бәлкә дә һаглыдыр. Сән буну бир мәним јадыма саларсан. Јахшымы, гызым?

Белә бир чаваб, әлбәттә, Зојанын хошуна кәлмәди; ахы о, Маршевә демишди ки, атасындан хаһиш едәчәк, елә сабаһ дэзкаһы көндәрсин.

О әввәлчә атасыны дилә тутмаға чалышды:

— Ата! Сәнин үчүн нә чәтин ишдир ки, елә күнү сабаһ көтүрүб сараја бир дэзкаһ көндәрәсән? Ахы онлар чохдан көзләјирләр?

Митрофан Петрович јенә Зојаја бахды.

— Буна бах еј, бир көр Пионер сарајынын нә гочаг вәкили вармыш! Јахшы! Сәнә сөз верирәм ки, бу барәдә фикирләшәрәм... О ки галды сабаһ көндәрмәјә... бу барәдә бағышла. Сабаһ атанын о гәдәр иши вар ки, лап башындан ашыр, бу иш үчүн исә, сөрәнчам вермәк лазымдыр ки, мүнәсиб бир дэзкаһ сечсинләр, ону јүкләмәк үчүн такелажчылар ајырсынлар, һәлә нәглијат бир јана... Јох, ај гызым, кәл һәлә кәлән һәфтәјә гәдәр көзләјәк, сонра бахыб көрәрик нә чыхыр... Ди ал, бу чәнкәли сил!

Зоја үчүн ајдын олду ки, атасы бу сөһбәти чидди һесаб

етмир, «һәлә бир фикирләшәрик, көрәк нә чыхыр», бу бәлкә дә бир һәфтә, бир ај, үч ај да чәкә биләр. Зоја буну да баша дүшдү ки, көрәк иксири ишә салсын. Бир гәдәр сусуб, чәнкәли силди, сонра сорушду:

— Ата, координат-роскошны дэзкаһы нәдир?

Митрофан Петрович күлдү:

— Координат-роскошны? Бу нә мө'чүзәдир ки? Бәлкә координат-расточны демәк истәјирсән? Ја да даһа дәгиги координат-расточной!

— Һә, координат-расточной. Бу јахында радио илә дејирдиләр ки, сәнин заводун белә дэзкаһлар бурахмаға башлајыб. Нә илә исә, идарә олунур.

— Програмла идарә едилир. Ону да дејим ки, бу елә дорудан да раскошны јә'ни чох ә'ла бир дэзкаһдыр: програм верирсән, өзү лазыми өлчүдә јонма ишләринин бүтүн әмәлијатыны апарыр.

Зоја програмла идарә етмәјин, јонма өлчүләри әмәлијатынын нә олдуғуну баша дүшмүрдү, амма бир шеји баша дүшмүшдү ки: бу дэзкаһ јахшы дэзкаһдыр вә Јаков Дмитријевич јәгин ки, белә бир дэзкаһы аланда севинәчәкдир.

Зоја сәсини галдырыб деди:—Ата, мәни динлә!

— Һә, динләјирәм, динләјирәм,—дејә Митрофан Петрович ики гашыгла бир чәнкәли Зојаја өтүрә-өтүрә, меһрибанлыгла чаваб верди.

Елә бу вахт Зоја сәрт вә ајдын сәслә әмр етди:

— Ата! Сабаһ сәһәр координат-расточной дэзкаһы Пионер сарајына һәдијјә көндәр. Бах, белә! Һәр һалда һамилији сөздә јох, ишдә етмәк лазымдыр.

— Ај мәним садәдил гызчығазым!—Митрофан Петрович күлдү.

Әкәр о гызыны баша салсајды ки, белә бир дэзкаһын гијмәти бир нечә мин манатдыр вә гијмәтли шејләри белә исаф етдијинә көрә ону мәһкәмәјә верә биләрләр вә нәһајәт, белә бир дэзкаһ Пионер сарајына һеч лазым да дејил,—Зоја јәгин ки, өз әмрини кери көтүрәрди. Амма Митрофан Петрович белә бир сөз демәди, јенә дә гызынын сөзләрини чидди һесаб етмәди. Амма икичә дәгигә сонра Зоја баша дүшдү ки, онун әмри тә'сир етмишдир: галан чәнкәл-бычаглары Зојанын атасы динмәз-сөјләмәз јујуб гуртарды вә Зојанын анасынын өнлүјүнү ачмадан, бөјрү стола тәрәф отуруб, көзүнү бир нөгтәјә зилләјәрәк, папирос чәкмәјә башлады.

Анасы евә гајыдыб, Зојаны јатмаға көндәрди. Нәнәси хәстә олдуғундан, Зоја инди ата-анасы илә бир отагда јатырды.

О тез јухуја кетдијиндән, атасынын өз кабинетиндә һеј вардәл етдијини дүјмады, анасынын кечә мүддәтиндә бир нечә дефә атасынын кабинетинә жетдијини, онун нә үчүн јатмаға кәлмәдијини сорушдуғуну вә атасынын ачыглы-ачыглы:

— Мәндән әл чәк, Рита чан, гој бир фикирләшим!..—дејә чаваб вердијини ешитмәди.

Анасы атасына сәһәр јемәји верәндә, Зоја һәлә јатырды. Атасы, демәк олар ки, һеч нә јемирди, һеј сусурду, онун үзү саралмыш, көзләринин алтында түнд гырыш-гырыш кисәчикләр әмәлә кәлмишди.

— Троша! Сәнин тәһәр-төврүн һеч хошуна кәлмир ахы. Өзүнү нечә һисс едирсән?

Митрофан Петрович јумруглары илә алныны овушдурду.

— Һә, сөзүн дүзү, о гәдәр дә јахшы дејиләм.

— Ахы, һарандыр?

— Нәсә, башым бир тәһәрди.

— Бәлкә евдә галасан? Һәким чағырыммы?

— Лазым дејил, кечиб кедәр. О ајаға галхыб пәнчәрәјә јахынлашды, һәјәтә бојланды.—Машын да кәлиб. Һәләлик, Рита чан!

Митрофан Петрович һәмин күн даһа евә гајытмады.

Дэзкаһгајырма заводунун мүдири өз ишинә кетдикдән үч саат сонра, о бири мүдир,—Пионер сарајынын мүдири өз кабинетиндә отуруб, дирсәкләрини столун үстүнә гојараг, көзләрини бир-биринә дарагладығы бармагларына зилләјиб фикирләширди.

Јарым саат бундан әввәл гәрибә бир әһвалат баш вермишди. Гапы тајбатај ачылыб, бәстәбој, комбул бир адам кәнч хатибә гыз Танјанын јанындан өтәрәк, гапыны дөјмәдән ичәри кирмишди; онун әјниндә плаш, башында фетр шлјапа варды.

— Јолдаш Сысојев сизсиниз?—дејә о, гашгабаглы һалда сорушду.—Мән «Факел» заводунун сатыш шө'бәсиндән кәлмишәм.

— Белә! Чох көзәд!

— Һамиләр сизин пионерләрә бир һәдијјә көндәрибләр,—о, пласмас говлуғу ачыб, орадан ики кағыз чыхартды.—Будур, бу сизә мүшајиәт кағызы, алдығыңыз барәдә, бах, бурада имза един.

«Мүшајиәт кағызы»нда мүдир охуду ки, һамилик көмәји јолу илә завод сараја «Программа-75» маркалы координат-расточны бир дэзкаһ көндәрир.

— Бу нә дэзкаһыдыр?

— Техниканын сон наилијјәти, даһа доғрусу, автоматиканын сон наилијјәтидир. Програмла идарә олуан дэзкаһ.

Яков Дмитријевич тәһсилинә көрә тарихчи иди, амма техника илә дә марагланырды вә тәхминән билирди ки, програмла идарә олуан дэзкаһ нә демәкдир.

— Ахы, бәлкә... јәгин ки... јәгин бу чох баһалы...

— Бәли, учуз дејил. Бир нечә мин...

— Нә гәдәр?

— Бир нечә мин!—дејә сатыш шө'бәсиндән кәлмиш адам, нәдәнсә ачы-ачы күлүмсүндү.—Һә, дејин көрәк, гәбул едирсинизми?—О, бу сонунчу суалы елә верди ки, дејәсән сарајын мүдиринин дэзкаһы гәбул едәчәјинә инанмырды; Яков Дмитријевич дә лап чашбаш олуб галды.

— Сөзүн дүзү, һеч билмирәм... Ахы... програмла идарә олуан... ахы ону мүтәхәссисләр идарә етмәлидир. О бири тәрәфдән дә, гәрибәдир: белә чох баһалы бир шеји бирдән бирә...

— Буну сиз бизим мүдирдән, јолдаш Ладошиндән сорун, —дејә һәмин адам артыг тамамилә гәзәблә давам етди.— Онун јазылы сәрәнчамы бизим шө'бәдәдир, мән исә балача адамам. Дэзкаһы һара јерләшдирмәлијик?

Бу суала сарај мүдиринин чаваб вермәјә мачалы олмады. Катибә гыз Наташа гапыдан кириб:

— Яков Дмитријевич, «Факел» заводундан сизин јаныны за кәлән вар, —дејиб ики нәфәри ичәри бурахды; бунлар биринчи адамын әксинә, чох учабој вә чајдаг идиләр, амма бири гарашын, о бири сарышын иди.

— Јахшы ки, дэзкаһы ендирмәјибсиниз, јолдаш Панков, —дејә гарашын адам сатыш шө'бәсиндән кәлмиш адама мүрачәјәт етди вә Яков Дмитријевичә дөнүб, өзүнү тәгдим етди; — салам, јолдаш Сысојев! Заводун тичарәт үзрә мүдир мұавини Туганајев Васили Батырбәјович.

— Зарубин Иван Максимович, —дејә сарышын адам да өзүнү нишан верди.—Заводун партија комитәси катиби.

Бири-бирилә әл вериб таныш олдулар, Яков Дмитријевич онлара отурмаға јер көстәрди. Бу вахт мүдир мұавини тәкрат дилләнди:

— Билирсинизми, јолдаш Сысојев, белә бир иш вар. Бир сәһв олуб. Сизә дэзкаһы сәһв көндәрибләр.

— Һә, елә мән өзүм дә бир гәдәр тәәччүб едирдим...—дејә Яков Дмитријевич данышмаға башламаг истәјирди ки, партија комитәси катиби тәләсик онун сөзүнү кәсди:

— Јолдаш Сысојев, биз елә күнү бу күн сизә даһа чох ишинизә јарајан бир дэзкаһ көндәрәрик.

Мүдир мұавини тәләсик онун сөзүнә гүввәт верди:

— Бәли, бәли! Мән өзүм шәхсән сәнәди јазыб сәрәнчам вермишәм ки, көндәрсинләр, белә ки, бәлкә дә артыг јолдадыр. Бир саата, узагбашы ики саата аларсыныз.

— Сағ олун!—Яков Дмитријевич мызылданды.—Анчаг мән бир шеји баша дүшмүрәм: гаршымда јолдаш Ладошинин шәхсән имзаладығы бир мәктуб вар.

— Һә, бу мәсәлә артыг инчә мәсәләдир, јолдаш Сысојев, —дејә мүдир мұавини партија комитәси катибинә бахды:— Иван Максимович, бәлкә сиз вәзијјәти тәсвир едәсиниз?

— Јахшы. Һм! Мәсәлә, демәли ки, беләдир: будур, сизин столун үстүндәки бу қағызы вә дэзкаһы көндәрмәк барәдәки сәрәнчамы Митрофан Петрович Ладошин елә бир вәзијјәтдә... Һә, сизә нечә дејим, белә... хәстә вәзијјәтдә имзалајыб. Бу јерсиз сәрәнчамы верән кими, елә о саат ону инфаркт вуруб. «Тә'чили јардым»да апарыблар. Бах, иш белә олуб... Бир дә ки, јолдаш Сысојев... чох јахшы оларды ки, бу сарсаг әһвалат өз арамызда галсын, дилә-ағыза дүшмәсин. Һәр һалда рәһбәр ишчинин нүфузу мәсәләси вар... Бир сөзлә, өзүнүз баша дүшүрсүнүз дә.

— Тамамилә баша дүшүрәм!—Яков Дмитријевич о саат разылашды.—Сизә сөз верирәм ки, һеч кәсә һеч нә демәрәм. Бу қағызы чыраг кетсин.

О «мұшајәт қағызыны», јолдаш Панков да әлиндә тутдуғу имзаланмамыш гәбзи чырдылар. Сонра кәләнләр худаһафизләшдиләр вә мүдир нәзакәтдән даһа чох марагландығына көрә, онлары сарајын лап дарвазасына гәдәр өтүрдү.

Орада көрдү ки, күчәдә једәкли бир автогалдырычы дуруб, једәјиндә исә, нәһәнк бир конвертер, белә ки, Пионер сарајынын һеч бир дарвазасындан кечә билмәз. Једәкдән о јанда да бир «Волга» дуруб. Машындарын јанында сүрүчү вә фәһләр папирос чәкирдиләр.

Партија комитәси катиби Яков Дмитријевичин бир дә јадина салды ки, бу әһвалаты дил-ағыза салмамағы хаһиш едир, мүдир мұавини исә, команда верди ки, һамы машындар миниб кери гајытсын вә дәстә узаглашды.

Арадан бир саата гәдәр кечдикдән сонра башга бир машын да кәлди, амма бунун јанында даһа галдырычы јох иди, чәми үч фәһлә варды. Онларын кәтирдикләри чох да ири олмајан бир дэзкаһ конвертердә дејилди, садәчә үстүнә брезент өртүлмүшдү. Ону арха һәјәтдә ендириб, линк вә тирләрин кө-

мәжилә чилинкәрлик-механик е'малатханаја сүрүдүләр. Бу эмәлијат вахты сарајын орада олан тәсәррүфат мүдири мырылданды:

— Ба-һо! Дәзкаһчыгаз ај ишләјиб һа! Јәгин ки, тә'мир дә олунуб.

Биринчи дәзкаһы кәтирән машын кедәндән сонра вә икинчи дәзкаһ алындыгда, Јаков Дмитријевичи, нәсә, анлашылмаз бир дүјгү әлдән салмышды: она һеј елә кәлирди ки, нәји исә мүтләг јадына салмалыдыр. Инди дә, будур, өз кабинетинә чәкилиб, фикирләшмәјә башлады: ахы о нәји јадына салмаг истәјир?

Сарајда чүрбәчүр дәрнәкләрин мәшғәләләри, иш күнләриндә саат үчдән габаг башланмышды, «Кәшфијатчы» чәмијәти сексијалары исә алты илә једди арасында ишләјирдиләр. Ахы мүһәндис вә кәнч алимләр бу сексијалара өз әсас ишләриндән сонра, ичтимаи әсаслар үзрә рәһбәрлик едирдиләр вә јалныз «Кәшфијатчы»нын рәһбәри Алфред Павлович Тигровски мүстәсна иди.

Инди саат икијә јеничә ишләјирди, сарајда, демәк олар ки, тамамилә сакитлик иди. Фикирләшмәјә Јаков Дмитријевичә һеч бир шеј мане олмурду.

— Бә-әли... Көрүнүр јолдаш Ладошин башына иш ачыб,— дејә о, нәдәнсә, учадан дилләнди вә бу вахт бирдән онун башында бу сөzlәр һәрләнди: «Ладошин... Ладошин...» Ахы дејәсән бир Ладошин дә вар! Бәс о кимдир? Дајан! Һә, бу киши дејил, гыздыр,—Ладошина, завод мүдиринин гызы! Дүнән өзләрини «нүмајәндә» адландыранларла кәлән һәмин о гыз, о гыз ки, атасы илә дәзкаһ барәдә данышмаға она сөз вермишди! Ахы һәмин о Зојаны о һәлә дүнән сәһәр дә мәктәб мүдиринин јанында көрмүшдү. Бәли дә! О гызы дәрәдән чағыртдырмышдылар, чүнки гоча кимја мүәллими дәли олмушду вә дејирди ки, Зоја адамлара һөкм етмәк габилијәти газанмышдыр. Бир көр нечә гәрибә тәсадүфдүр: точка мүәллимин өз иксири барәдә сәрсәмләмәси вә һәмин Зојанын атасы илә данышмағы, вәд етмәсиндән сонра чох јүксәк гијмәтли бир дәзкаһын тезликлә кәтирилмәси!

Бу вахт Јаков Дмитријевич бирдән көзлүјүнү көтүрүб, чибиндән јайлыг чыхарараг, үзүнү силди. Вај сәни! Бәлкә бу тәсадүфи дејил! Ахы онда биринчи дәзкаһ әһвалатыны изаһ етмәк чох асан олур: Зоја атасына дејиб ки, мәһз елә програмла идарә олунан дәзкаһ көндәрсин, чүнки онун барәсиндә һарадаса ешидибмиш, амма гијмәтиндән һеч хәбәри дә јохмуш, будур, бу да нәтичәси!

Амма Јаков Дмитријевич елә о саат, вахтилә Родја етдији кими, башыны булады, јайлыгы чибинә гојду, көзлүјүнү тахды вә ичәрисиндә ишләр олан говлуғу габағына чәкди, һәтта бир балача күлүмсүндү дә.

— Гәрибә тәсадүфдүр! Чох гәрибә тәсадүфдүр!—дејә мызылдана-мызылдана, бу сарсаг фикирләри рәдд етди.

Елә бу анда гапы астача, гысача тыггылдады.

Јаков Дмитријевич деди:—Кәлин!

Зоја гапыдан кирди. Ардынча гапыны өртүб, башыашағы гапы ағзында дајанды. Онун әлиндә портфел варды.

— Салам, Јаков Дмитријевич!—о јавашдан дилләнди.— Һә, нечә олду, атам дәзкаһы көндәрдими?

— Кө-өн-дәрди,—мүдир хырылтылы сәслә чаваб верди, бирдән үрәјиндә бир һәјәчан дүјдү вә чүрбәчүр тәсадүфләр барәдәки фикирләр архада галды.

Бир мүддәт һәр икиси динмәди. Зоја Јаков Дмитријевичә, о да Зојаја бахырды. Мүдир нәдәнсә, ихтијарсыз олараг мәктәб мүдиринин она дедији «Слип камли»ни хатырлады вә һәр ики гулағыны бармаглары илә тыхамаг истәди, амма өзүнү сахлады. Бу гызчыгазын габағында өзүнү белә гәрибә апарса, гыз онун барәсиндә нә дүшүнәр! Амма үрәјинә даммышды ки, бах, лап индичә нәсә олмалыдыр.

— Јаков Дмитријевич, јери кәлмишкән, дејин көрүм сабаһ «Кәшфијатчы» чәмијјәтиндә мәшғәләләр нә вахт башланыр? Мүдир дә гәсдән кобуд бир әда илә сорушду:

— Бунун сәнә нә дәхли вар?

Зоја кәлмә-кәлмә әмредичи ифадә илә деди:—Чаваб верин, Јаков Дмитријевич!

— Һә, шәнбә күнләри саат он алты әллидә. Амма, де көрүм бу нечә данышмагдыр! «Чаваб верин!» Бәс сәнә евдә өјрәтмәјибләр ки, адам бөјүкләрлә нечә данышар?—Ахырынчы чүмләни Јаков Дмитријевич артыг лап гәзәблә сөјләди, амма һәр һалда өзлүјүндә дүјдү ки, о өз ирадәсинин хилафына, истәмәјә-истәмәјә чаваб вермишди. О јенә дә өз гулагларыны тыхамаг истәди, јенә дә өзүнү сахлады. Амма бу онун башына бәлә кәтирди.

Зоја исә көзүнү гырпмадан она бахмагда иди.

— Јери кәлмишкән, Јаков Дмитријевич, мәнә дејибләр, сиз бүтүн бунлары бәһанә үчүн дејирсиниз ки: куја пионер јашлы ушаглары «Кәшфијатчыја» јаза билмәзсиниз.

Мүдир өзүнү дикәлтди.

— Нечә-нечә?—дејә о башламаг истәјирди ки, Зоја јенә дә әмредичи ајдын ифадә илә деди:

— Инди исә, Яков Дмитријевич, отурун вә мән дејәни динләјин! Бах, белә!

Мүдир отурду вә инди артыг тамамилә ачыг-ајдын баша дүшдү ки, буну өз ихтијары илә етмәди. О, дәһшәтдән донуб галды, Зоја исә давам етди:

— Демәли белә: сабаһ сиз јухары синиф шакирдләринин бүтүн мәшғәләләрини ләғв едирсиниз, онун әвәзинә сизин јаныныза пионерләр кәләчәкләр, бах, белә! «Кәшфијјатчыја» јазылмаг истәјән пионерләр, бах белә! Сиз дә бүтүн о лабораторијалары, тәһизаты вә нә варса һамысыны онлара кәс-тәрәчәксиниз, бах белә. Бу күн исә кедин Надежда Серкејевнанын јанына вә она дејин ки, арзу едән бүтүн ушаглары дә-вәт едирсиниз. Бах, белә! Сағлыгла галын!—Зоја дөнүб кабинетдән чыхды, амма бир санијә сонра јенә гајытды.—Бир дә Надежда Серкејевнаја дејәрсиниз ки, буну сизин бојнунуза, башга һеч кәс јох, анчаг мән гојмушам, бах, белә!

Инди Зоја тамам чыхыб кетди. Мүдир гымылданмадан отурмушду. Бүтүн әтрафдакы шејләри о, санки думан ичиндә көрүрдү, чүнки, көзлүјү тәрләмишди. Инди о билирди ки, МҮТЛӘГ бу күн Надежда Серкејевнанын јанына кедәчәк, Зојканын бүтүн әмрләрини она дејәчәк. О билирди ки, садәчә демәјә БИЛМӘЗ.

Яков Дмитријевич бу дәһшәтли фикри мәнимсәмәсинин нә гәдәр вахт апардығы мәлум дејил, амма мәнимсәдикдән сонра фикирләшмәјә башлады ки, нечә еләсин. Әввәлчә истәди мәктәбдә елан етсин ки, Куприан Семјонович әсла дәли дејил, Зојканы, доғрудан да, һамыдан ајрмаг лазымдыр. Амма, ахы ола биләрди ки, Куприан Семјонович кими, она да инанмасынлар! Бәс инансалар, онда нечә? Онда баша дүшәчәкләр ки, о да Зојканын тәсири алтында һәрәкәт едир вә Зојанын тапшырдығы тәдбирләри јеринә јетирмәјә гојмајачаглар. Бу исә, онун үчүн ағласығмаз вә дөзүлмәз бир шејди! Јох, сусмаг јахшыдыр!

Яков Дмитријевич саата бахды. Дүз ики тамам иди. Елә бу дәгигәләрдә «Кәшфијјатчынын» рәһбәри Алфред Павлович Тигровски кәлмәли иди. Мүдир ајаға галхыб, кабинетдә кәзишмәјә башлады. Бәс о, һәмин бу Тигровскијә нә демәлидир? Бәс сабаһ «Кәшфијјатчынын» чүрбәчүр сексијаларынын рәһбәрләринә нә дејәчәк? Ахы сабаһ шәнбәдир, демәк олар ки, бүтүн сексијалар ишләјир, һәр ики мәшһур профессор да јухары синиф шакирдләри илә мүсаһибә апармаға разылыг верибләр. Мәшғәләләрин ләғв едилдијини, алимләрлә көрүш-ләрин ләғв едилдијини вә бүтүн бу чолма-чочугун бура ахыш-

масыны нә илә изаһ едәчәк? Гапы ачылыб Тигровски ичәри кирдикдә, мүдирин ағлына хиласкар бир фикир кәлди. Тигровски тәсири ала көзләри олан бәстәбој, арыг бир адамды.

— Бағышлајын, Яков Дмитријевич, үч дәгигә кечикми-шәм.

— Зијан јохдур, әзизим. Бујурун, әјләшин!—дејиб Яков Дмитријевич өз јериндә отурду. Тигровски дә столун о тәрәфиндәки креслоја әјләшди.—Хошакәлмәз бир хәбәр вар, Алфред Павлович, «Кәшфијјатда» сабаһкы мәшғәләләри ләғв етмәли олачајыг.

— Нијә ки?

— Пионер јашлы ушаглар үчүн ачыг гапылар күнү кечир-мәји тәклиф едирләр. Һәм дә... нечә дејим сизә?.. «Кәшфијјатчыја» кирмәк истәјәнләри сијаһыја алмағы...

— Ким тәклиф едир?

— Өзү... Јолдаш Карповун өзү, рајон маариф шәбәси мүдири өзү,—Яков Дмитријевич бу ағ јаланы өзүнү зорлаја-зорлаја ујдурду.

— Ди, јахшы... пионерләр үчүн ачыг гапылар күнү кечир-мәк јахшы ишдир. Амма мәшғәләри позмаг нә үчүн, нә үчүн рәһбәрләри әввәлчәдән хәбәрдар етмәмәли? Һәм дә нәһајәт бу иш барәдә нә үчүн әмәлли-башлы фикирләшмәјәк?

Яков Дмитријевич мүмкүн гәдәр көксүнү өтүрмәјә чалышыб деди:

— Мән бу барәдә јолдаш Карповла чох мүбаһисә еләдим, амма о өз сөзү үстүндә мөһкәм дуруб, дејир ки, мәркәздән нәсә, бир көстәриш алыб, дејир, һансы бир әмәкдашынаса тапшырыбмыш ки бизи әввәлчәдән хәбәрдар етсин, амма һәмин адам хәстәләниб... Сөзүн гысасы, тәкид едир ки, мүтләг сабаһ олмалыдыр.

— Биабырчылыгдыр!—Тигровски дишләрини гычырдада-гычырдада јавашча дејинди.

— Өзүм дә баша дүшүрәм ки, биабырчылыгдыр, өзүм дә көрүрәм. Алфред Павлович, әзизим, амма... кәрәк ишин ичиндән биртәһәр чыхаг да. Инанырам ки, сиз сөзүмдән чыхмазсыныз.

— Әлбәттә, чыхмарам, амма һәр һалда биабырчылыгдыр. Яков Дмитријевичин үрәји бир аз јүнкүлләшди. Мүдир һисс едирди ки, сабаһкы тәдбирләр баша чатдыгдан сонра о, јенә дә әввәлки нормал адам олачагдыр, о бири күн исә, бүтүн сарајда һамыја елан едәчәк ки, кимсә рајон маариф

шө'бәси мүдиринин сәсини јамсылајараг, ону телефонла алда-
дыбмыш. Бәлкә дә елә... бәлкә елә Куприан Семјонович Дро-
кинин иксири барәдә бүтүн билдикләрини данышды.

ИИРМИ ИКИНЧИ ФӘСИЛ

Инди дә бахаг көрәк ушагларын ишләри нечәдир.

Зоја Трубкини Родјанын мәгаләсини гәзетдә вермәјә мәч-
бур етдикдән сонра өз синиф јолдашлары үзәриндә бурах-
дыгы тә'сири унуда билмирди. Борка илә Сјомка әһвалатын-
дан сонра Маршевин она нечә һејранлыгла бахдыгы јадында
даһа мөһкәм галмышды. Зоја һәлә чох кәнч иди, буна көрә дә
һәлә баша дүшмүрдү ки, шөһрәтпәрәстлијин иштаһы сонсуз-
дур. Зоја, өзүнү ушагларын көзүндә нә гәдәр учалдырдыса,
Родја она нә гәдәр чох һејран олурдуса, о һамыја даһа артыг
билдирмәк истәјирди ки, нечә ајрыча, нечә мүстәсна бир
адамдыр.

О, мәктәбә кәлдикдә, көзләди, елә бир фүрсәт дүшсүн ки,
бу сөzlәри дејә билсин: «Һә, нечә олду, Маршев? Сәнә дүнән
демишдим, атамдан хаһиш едәчәјәм ки, сараја дэзкаһ көн-
дәрсин, будур, бах, көндәрди!» Зоја, әлбәттә, билирди ки, дэз-
каһы јүк машинында кәтирәчәкләр вә күнүн биринчи јары-
сында, һәр фүрсәтдән истифадә едиб, кабинетләрин бириндә
күчәјә бахан пәнчәрәни ачыр, күчә узуну сағ тәрәфә бахырды
ки, көрсүн Пионер сарајынын дарвазасы ағзында јүк машины
дурмајыб ки.

Зојаны һәјәчанландыран башга бир гајгы да варды. О,
Купрум Еслә мүмкүн гәдәр тез барышмаг истәјирди. Тәнәф-
фүсләрдә кимја кабинетинә баш чәкир, мүәллимләр отагына
көз јетирирди, амма Куприан Семјонович һеч јердә көрүн-
мүрдү.

Күнәшли, илыг бир күн иди, бөјүк тәнәффүсдә ушаглары
һәјәтә-кәзишмәјә бурахмышдылар. Елә бу вахт Зоја күчәјә
чыхдыгда, көзләдији шеји көрдү: сарајын дарвазасы ағзында
галдырычы машин дурмушду вә једәјиндә контејнер уча-
лырды.

Зоја сәкидән дүшмәдән, һәјәтә бојланыб, көзләрилә Родја-
ны ахтарды.

— Маршев! Маршев! Бир бура кәл!

Родја гачараг онун јанына кәлди. Әлбәттә, Венја да онун
јанында иди.

— Маршев, јадындадырмы, сәнә сөз вермишдим, атама

дејим ки, сараја бир дэзкаһ көндәрсин? Одур, дејәсэн көн-
дәриб,—дејиб Зоја машина тәрәф бојланды.

Венја деди:—Бәлкә о һеч дэзкаһ дејил вә һеч дә сәнин
атан көндәрмәјиб?

— Онда кедин сорушун, көрүн бу дэзкаһ «Факел» заво-
дундан көндәрилиб ја јох...

Достлар машинларын јанына гачдылар вә Венја бу суалы
кабинәдән чыхан сүрүчүјә верди.

Сүрүчү деди:

— Һә, «Факелдән»дир. Бәс сән буну һардан билирсән?

Венја гачараг кери дөндү вә Родјанын онунла бәрабәр ке-
ри гачмадыгыны дүјмады. Родја исә, аддым-аддым, һәм дә
чох ағыр-ағыр кедирди, көзләри исә, елә бош иди ки, елә бил
һеч нә көрмүрдү; чох вахт Купрум Есин көзләри белә олурду.

Бәли, дэзкаһ «Факелдән» көндәрилмишди. Демәли, Зоја-
нын атасы көндәрмишди. Демәли, Зоја атасына анчаг дүнән
ахшам демишди ки, дэзкаһы көндәрсин, бу күн исә, күнүн
биринчи јарысында дэзкаһ артыг бурада иди! Бу нечә ишдир?
Јенә дә тәсадүфдүрмү? Јенә дә Родјанын үрәји чырпынды, беј-
ниндә исә, бу сөzlәр таггылдады: «Ашкар, амма инанылмаз,
ашкар, амма инанылмаз, ашкар, амма инанылмаз...»

Венја гача-гача Зојаја:—Аһа, «Факелдәндир»—дејиб, һә-
јәтә јүјүрдү ки, дэзкаһын кәлдијини дүнәнки нүмајәндә һеј'ә-
тинин о бири үзвләринә дә билдирсин.

Зоја Венјанын сөzlәрини ешитдикдә, һеч јериндән гымыл-
данмады да. О, голлары синәсиндә чарпазланмыш, мәррур
сифәтлә, һејкәл кими һәрәкәтсиз дуруб, Маршевин јахынлаш-
масыны көзләјир вә өзү-өзүнә һејрәтли дәрәчәдә әсрарәнкиз
вә көзәл көрүнүрдү.

Родја јахынлашдыгда Зоја сорушду:—Һә, нечә олду?

— Дэзкаһ... «Факел» заводундандыр,—дејә Родја көзәл
гыза кәркин, һәтта бир гәдәр горху илә баха-баха, јавашча
чаваб верди.—Ахы нечә... атаны нечә разы едә билдин?

— Ахы сәнә демишдим ки, о мәним рә'јимлә һесабла-
шыр,—Зоја чох тәнбәл-тәнбәл, сөzlәри узада-узада чаваб
верди.—О чох мәсәләләрдә мәнимлә мәсләһәтләшир.

Зоја голларыны синәсиндән галдырыб архасына гојду вә
артыг бир кәлмә дә әлавә етмәјиб, Маршевдән узаглашды.
Родја исә, һәлә отуз санијә гәдәр дә онун далынча баха-баха
галды.

Бундан сонра Венја көрдү ки, Родка һәјәтдә сәрсәм-сәрсәм
вејилләнир, бүтүн нормал адамлар кими јүјүрмүр, дәчәллик
еләмир. Амма Венја билирди ки, досту һәрдән бирдәнбирә

фикрә далмағы бачарыр, буна көрә дә ондан һеч бир шеј со-
рушмады.

Зәнк вурулду, ушаглар мәктәбә кетмәјә башладылар. Һә-
јәт жарыја гәдәр бошалдыгда, Родја бирдән тәнбәл-тәнбәл
гапыја сары аддымлајан Борка Трубкини көрдү вә бу вахт
онун ағлына јахшы бир фикир кәлди. О, дүнән она эзијјәт
еерән оғланын јанына јүјүрүб деди:

— Трубкин, бир дәгигә дајан! Сәндән бир шеј сорушмаг
олармы?

Трубкин дурду.

— Соруш да.

— Јадындадырмы, дүнән сиз мәни гулаглајанда, Зоја Ла-
дошина бизә јахынлашыб, сизин үстүнүзә чығырды ки, мәни
бурахасыныз. Инди де көрүм, нијә елә о саат мәни бурахдын?

Трубкин бир мүддәт динмәз-сөјләмәз Родјаја бахды. Ахыр
дилләниб деди:

— Бәс сән елә билирдин ки, елә ахшама кими сәнинлә әл-
бәгулаг галачајыг? Бир азча зарафатлашдыг, гуртарды
кетди!

Белә бир чаваб Родјаны, әлбәттә, разы салмады.

О, мүмкүн гәдәр јумшаг бир ифадә илә деди:— Борја, бир
дәгигә дә көзлә! Јахшы, бәс де көрүм, Ладошина сизә дејәндә
ки, кедин евә, сиз дә кетдиниз... Бәс де көрүм, мәсәлән, сән
һәмин о анда нә һисс етдин? Амма, дүзүнү де һа! Нә барәдә
фикирләшдин?

Борка јенә дә сусду, Родја да һисс етди ки, Трубкинин си-
фәти дәјишди, көзләри дә нараһат бир һалда о јан-бу јана
һәрләнмәјә башлады. Амма о тез өзүнү әлә алды.

— Нә барәдә фикирләшдим?—о, дишләрини бир-биринә
сыхыб чаваб верди.—О барәдә фикирләшдим ки, сәнин бурну-
на бир илишдирмәк лазымдыр!

Белә дејиб о, Родјанын бурнунун учуна елә бир чыртма
вурду ки, о саат онун көзләри јашарды. Маршев дә өз сөһбә-
тинин елми мәгсәдини јаддан чыхарыб, Трубкинин сифәтинә
бир јумруг илишдирди вә елә һәмин санијә додағы ганамыш
һалда јерә отурду, бир санијә сонра јенә Борканын үстүнә шы-
ғыды, амма бу вахт онлары ајырдылар. Белә ки, Родја өз
нәзәријјәсини тәсдиг үчүн дәлил әлдә едә билмәди, амма Бор-
канын көзләринин нечә һәрләндији јадында галды.

Инди Родја Зојанын барәсиндә фикирләшмәјә билмирди.
Дәрс вахты да, о бири тәнәффүсдә дә онун көзү Зојада иди,
Зоја да буну дујуб ләззәт алып, үрәји көјрәлирди. Зојанын
һеч ағлына да кәлмирди ки, Маршев һәтта онун көзәллијини

дә унудуб, онун бу инадлы бахышлары—сирли бир объекти
дәгиг едән тәдгигатчы бахышларыдыр; Зојаја елә кәлирди
ки, бу бахышлар һејранлыг, бәлкә дә кизли мәнәббәт ифадә
едән бахышлардыр. Зоја јенидән даһа бөјүк бир һәвәслә өзү-
нү Маршевин нәзәриндә, һәм дә јалныз Маршевин дејил, бү-
түн бешинчи «Б» синфинин нәзәриндә учалтмаг истәди.

Бу вахт исә, белә бир әһвалат баш верди. Бешинчи «Б»дә
дәрсләр гуртарды вә Зоја коридорла пилләкәнә тәрәф кедир-
ди ки, бирдән Кена Данилов пилләкәнјухары гача-гача чы-
ырды:

— Сәккизинчи «А» синфи евә! Кимја дәрс илмајачаг,
Купрум Ес хәстәләниб.

Кимсә сорушду:—Она нә олуб ки?

— Үрәктутмасы олуб. Апарыблар хәстәханаја.

Зоја чашбаш галды. Үрәктутмасы! Хәстәханаја апарыб-
лар. Ахы дејәсән бу узун чәкәчәк! Бәс иксир нечә олачаг? Бәс
бүтүн бу көзәл, хејирхаһ ишләр нечә олачаг? Һәтта һеч кәсә
һеч бир әмр едилмәсә дә, иксирин јаваш-јаваш пуча чыхачағы
барәдә мүәллимин дедикләрини јадына салды. Көрәсән бу
«јаваш-јаваш» нә демәкдир. Јарым илми? Бир ајмы? Бәлкә дә
вур-тут бирчә һәфтәдир? Бәлкә о тезликлә дөнүб, јалныз өз
фәаллары», бир дә ки, она вурулмуш оғланлар арасында һөр-
мәти олан ади Зојка Ладошина олачаг.

Зојаја ајдын олду: о елә күнү бу күн, јубанмадан, елә
бир иш көрмәлидир ки, ады бүтүн мәктәбә јайылсын. Сөзүн
тысасы, о елә күнү бу күн, елә бу саат Пионер сарајы мүдири-
нин јанына кедиб, она һөкм етмәлидир ки, бүтүн арзу едән-
ләри «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә јазмалыдыр.

Мүдирлә сөһбәти сиз артыг билирсиниз.

Зоја евә гајытдыгда, ону анасы гашгабаглы гаршылады.
О деди ки, атасынын иш јериндән телефонла хәбәр верибләр
ки, атасы бәрк хәстәләниб, елә заводдан бирбаша хәстәханаја
апарыблар.

— Она нә олуб ки?

— Көрүнүр һәддән артыг јорғунлугдур.

— Нечә, мәјәр һушуну итириб?

— Дејәсән елә олуб...

Зоја, әлбәттә, кәдәрләнди, амма сонра өз иксирини јадына
дүшдү вә ганы чуша кәлди.

— Ана! Шәһәрдә ән јахшы хәстәхана һансыдыр? Шәһәр-
дә ән јахшы һансы елә бир һәким вар ки, атам елә һәмин
саат сағалда билсин?

Амма анасы деди ки, атасыны апардыглары хэстэхана елэ шәһәрдә ән јахшы хэстэханадыр, һәкимләр барәдә исә һеч һә билмир.

Ахшам олду, чүмә күнүнүн ахшамы. Јашлы Рудаковлар вә Маршевлар Миша дајынын ад күнүнү тәбрик етмәјә кетмишдиләр, кичик Рудаков исә, кичик Маршевин јанына кәлмишди. Онлар шаһмат ојнамаға башладылар. Родја пис ојнајырды: башында һеј о «ашкар, амма инанылмаз» һәрләһирди. Бир һечә ојун удуздуғдан сонра о деди:

— Венка, ахы бу күн чүмә күнүдүр, ахы бу күн биз пушту гурмаг истәјирдик.

— Һә,—Венја лагејдликлә чаваб верди.

— Јох, сән бир дүзүнү де көрүм: ахы белә бир иш етмәјә һеч бир дамчы да һәвәсин јохдур, елә дејилми?

— Һеч бир дамчы да. Кәл бир ојун да ојнајаг, һә?

Бу вахт Родја даһа дөзә билмәди:

— Венка! Истәјирсән сәнә данышым ки, мән бу ики күнү һә барәдә фикирләшмишәм? Амма мән данышыб гуртармајынча, сөзүмү кәсмә! Кәсмәзсән ки?

— Кәсмәрәм. Де кәлсин!

Родја да өз тәәччүблү тәхминләрини Венјаја данышды. О Родјанын сөзүнү кәсмәди, амма Родја данышыб гуртардығда, Венја она һајыфсылана-һајыфсылана, һәтта бир гәдәр јазығы кәлә-кәлә бахды.

— Родка, ахы бу нәдир, лап балача ушаг кимисән! Ја да ки, әксинә, ингилабдан әввәлки кәндли гары кими! Ахы сән ки мөчүзәјә инанмаға башлајырсан! Һә, истәјирсән мән бу саат сәнин бүтүн «фактчијәзләрини» тәһлил едим, онда өзүн көрәрсән ки, онлар ән ади шејләрмиш?

— Һә, тәһлил елә көрүм! Һә, бујур, тәһлил елә!—дејә Родја чығырды.

— Һә, бах, Трубкин мәсәләси. Әввәлчә о мәгаләјә күлүр вә балыг кими, ағзына су алыб динмирди... Амма сонра бейнинә вуруб көрүб ки, мәгалә ишә јарајан мәгаләдир. Бу вахт Зојка да она јанашыб, дилә тутмаға башлајыб!..

— Бәс дәзкаһ һечә?

— Фи-ју! Дәзкаһ мәсәләси! Зојанын атасы сараја дәзкаһ бағышламағы чоһдан вәд етмишди, бу вахт Зојка да буну онун јадына салыб, о да фикирләшиб ки: «Еһ! Кәл елә сабаһ верим, рәдд еләјим, бојнумда асылыб галмасын».

Родја өзүнү бир гәдәр пәрт олмуш һисс етди. Венканын бу дәлилләринә етираз етмәк чәтинди.

— Јахшы, бәс о Борка илә Сјомка әһвалаты?

— Бу даһа садәдир: онларын нәјинә кәрәкди ки, шаһид јанында хулиганлыг еләсинләр! Сонра да мәктәбдә төһмәт алсынлар! Одур ки, онлар да түпүрүб чыхыб кедибләр.

Ахы Зојканын әмр етдији кими, бирбаш өз евләринә кетдиләр!

— Сән һарадан билирсән ки, бирбаш өз евләринә кедибләр?

— Ахы, бири чығырды ки: «Кедәк бизә! О бири деди:— «Кедәк бизә!»

— Бәс нә илә сүбут едәрсән ки, Трубкин бундан сонра башга јерә јох, башга бир танышыкилә јох, өз евләринә кедиб?

Родја јенә сусду, амма бир тутарлы дәлили дә галмышды.

— Јахшы! Бах, инди бир де көрүм, биз өзүмүз нијә даһа пушту гурмаг истәмәдик?

— Она көрә ки, Зојкадан орада Купрум Есин ишләдијини өјрәндик.

— Бәс нә илә сүбут едәрсән ки, орада о ја зәһәр, ја да бир партлајычы маддә-зад һазырламыр?

— Онунла сүбут едәрәм ки, о диверсанта вә ја, үмумијјәтлә, чинајәткар адама охшамыр.

Родја ачы-ачы күлүмсүндү:

— Бах, бурада иши корладын, мәним әзизим! Сәнин сөзүндән белә чыхыр ки: һәр бир диверсанын үзүндә јазылмалыдыр ки, о тәмиз адам дејил, зијанкардыр, еләми? Белә оlanda, бәс нијә онларын һамысыны чоһдан тутмајыблар?

Бу дәфә Венја фикрә кетди.

— Ди јахшы, бу мәсәләдә мән, бәлкә дә нәсә сәһв еләмишәм. Амма галанларында мән һағлыјам! Демәли, онда нә чыхыр? Үч-бир, мәним хејримә! Амма, ән башлычасы будур ки, Родка, көр сәнә нә дејирәм: һеч сән бир китабда, бир журналда, бир гәзетдә охујубмусан ки, он ики јашында бир гыз һипноз еләјә билсин?

Бу вахт Родја јериндән сычрајыб, шәһадәт бармағыны Венјаја тушлады:

— Бура бах, бәс сәнин фикринчә, Попов радио далғаларыны кәшф етмәмишдән әввәл һәр һансы бир китабчада бу далғалар барәдә бир шеј охумушдуму? Һә? Де көрүм! Һә, де дә!

Бу вахт Родјанын оппоненти илк дәфә өзүнү итириб, көзләрини дөјмәјә башлады, амма бунунла бәрабәр Родја пәрт

кими олду. О баша дүшүрдү ки, досту бирчә пусгу эһвалатыны аз-чох ајдын изаһ едә билмәди. Галан бүтүн мәсәләләри:— Трубкин, Борка илә Сјомка вә дэзкаһ мәсәләләрини елә дә, белә дә, һәтта даһа чох Венјанын хејринә изаһ етмәк олар.

...Һәмин күн, амма бундан хејли әввәл бизә таныш олан ики нәфәр дә өз араларында сөһбәт едирди. Бунлар Куприан Семјонович Дрокин вә Митрофан Петрович Ладошин иди.

Куприан Семјонович артыг бир сутка иди ки, Снекирјов адына клиник хәстәханада иди. Дүнән «Тә'чили јардым» һәкимләри она һәлә милис шө'бәсиндә нәсә, бир ијнә вурмушдулар, икинчи ијнәни хәстәханада вурдулар вә синәсиндәки ағры кәсилди, тәкчә шиддәтли јорғунлуг галмышды.

Куприан Семјонович чошғун, ишинә вурғун бир адамды, һеч дә сарсаг дејилди. Ағры кәсилдикдән сонра о дүнәнки һадисәләр барәдә фикирләшмәјә башлады вә она ајдын олду ки, һеч кимә һеч нә сүбут едә билмәјәчәк: ахы иксир һазырлајан чиһазы јох едиб, сержант Сивков Зожканын әмринә табе олдуғуну даныр, Зоја өзү исә, өзүндә олан әчајиб-гүввә барәдә бир сөз демәјәчәк. Сөзүн гысасы, Куприан Семјонович баша дүшмүшдү ки, онун бу барәдәки һәр бир сөзүнү адамлар дәли сәрсәмләмәси кими гәбул едәчәкләр. Буна көрә дә о, даһа Зојка вә иксир барәдә һәкимләрә, һәтта јанына кәлмәјә ичазә верилән өз арвады Марија Павловнаја да һеч нә демәмәји гәрара алды.

Куприан Семјонович ики нәфәрлик палатаја салынмышды, амма орада тәк олурду: үзбәүз пәнчәрәнин габағындакы чарпајы бош иди. Мүәллим әлләрини көксүндә бирләшдириб, көзләрини тавана зилләјәрәк ахшама гәдәр узаныб, инди Зојканын нечә «хејирхаһ ишләр» көрдүјүнү вә бунларын нечә нәтичәләр верә биләчәјини тәсәввүр етмәјә чалышырды.

Ертәси күн она ајаға дурмаға ичазә вермәдиләр вә о, јатагда узанмыш һалда гәлјаналты еләди. Гәлјаналтыдан сонра мүәллим мүркүләди, чүнки атдығы һәбләрә бахмајараг, кечәпис јатмышды. Мүркүдә икән, о һисс етди ки, дејәсән палатаја кимисә кәтириб, јанындакы чарпајыја салдылар вә пычылты илә даныша-даныша, она нә исә етдиләр. Амма Куприан Семјонович көзләрини ачмајыб елә мүркүләјирди. Јалныз тәхминән ики саат јарымдан сонра о көзалты гоншусуна бахыб, бирдән көрдү ки, јанындакы онун өз гоча, көһнә гадын достунун күрәкәни, һәм дә Зојка Ладошинанын атасыдыр. О да елә мүәллим кими, әлләрини көксүндә чарпазлајыб узанмыш, көзүнү тавана зилләјиб, арабир көз гырпырды.

Куприан Семјонович башыны она сары чевирди. Јавашчадан сорушду:

— Сәһв етмирәмсә, сиз Митрофан Петровичсиниз дә?

Ладошин дә башыны она тәрәф чевирди:

— Куприан Семјонович?

— Еләдир ки, вар. Сизин дә үрәјиниздир?

— Еләдир.

— Бәрк ағрыјыр?

— Һә, инди кечиб. Амма күман едирләр ки, инфарктдыр.

— Дәбдә олан хәстәликдир. Бәли.

Һәр икиси бир-бириндән үзләрини кәнара чевирдиләр вә бирдән Митрофан Петрович, һәкимләрин она нәинки данышмағы, һәтта гымылданмағы да гадаған етдикләринә бахмајараг, учадан вә күмраһ бир ифадә илә деди:

— Сиз хошбәхт адамсыныз, Куприан Семјонович!

— Нечә ки?

— Сизин анчаг үрәјиниздир, мәнимсә бејнимә дә нәсә олуб.

— Јә'ни нә?

Митрофан Петрович башыны чевирмәдән, елә әввәлки кими тавана баха-баха, јенә дилләнди:

— Дүнән ахшам отуруб, гызымла мырт вурурдум. Бирдән о деди ки: «Ата, сабаһ Пионер сарајына програмла идарә олуна бир дэзкаһ бағышла». Бунун гијмәти исә... минләрлә манатдыр. Фикирләшдим ки, еһ, гызым өзү дә нә дедијини билмир, бу барәдә зарафат да еләдим...

Бу вахт Митрофан Петрович бир хејли мүддәт сусду, Куприан Семјонович исә, сағ бөјрү үстә чеврилиб, дизләрини алтына чәкәрәк, әлини башынын алтына гојду.

— Бәли, бәли! Гулаг асырам.

— Кечә исә, баша дүшүрсүнүзмү, фикир мәни көтүрүб: дүшүнүрәм ки, о зәһримар дэзкаһы Пионер сарајына көндәрмәлијәм, вәссалам! Беләликлә, сәһәрә кими јата билмәдим. Өзүм дә баша дүшә билмирәм ки, мәнә нә олуб...

Митрофан Петрович јенә дә сусду. Көрүнүр, данышмаға чәтинлик чәкирди. Мүәллим исә, өзүнү јығышдырды:

— Бәли-бәли! Динләјирәм.

— Ишә кәлирәм, бу фикир башымдан чыхмыр ки, чыхмыр... Сатыш шө'бәсинин рәисини чағырырам, өзүм баша дүшә-дүшә ки, ачыг-ашкар мә'насыз, ачыг-ашкар чинајәткар бир сәрәнчам верирәм, амма өзүмлә бачара билмирәм ки, билмирәм.

Јенә дә сүкут чөкдү, јенә дә Куприан Семјонович, бу дәфә лап јавашча, деди:

— Бәли-бәли!

— Неч өзүм дә билмирәм нечә еләдим ки, онлар мәним жанымдача о зәһримар дэзкаһы көндәрдиләр. Көндәрилән ки-ми, елә бирчә анда дудум ки: бәли, өзүмә кәлдим.

Купрум Ес мызылданды:—Һм! Һә!

— Фикирләшдим-ки: бу нә ишди мән еләдим?! Мүавиними чағырдым... елә она демишдим ки: «Дэзкаһы кери гајтарын!» Бирдән бирә үрәжим...

Бундан сонра һәмсөһбәтләр икиси дә хејли мүддәт сусду, сонра јенә дә Ладошин, амма бу дәфә јаваш данышмаға башлады.

— Баша дүшүрсүнүзмү, Куприан Семјонович... үрәк нәдир ки? Үрәји мүаличә едәрләр, мән јенә дә ишләјә биләрәм. Амма бәс дэзкаһ? Бу о демәкдир ки, бејним зәдәләниб. Бу күн нормал бир адамам, сабаһ јенә бир һогга чыхардарам.

Куприан Семјоновичин чанына үшүтмә дүшдү вә јорғаны гулағына гәдәр чәкди.

— Һм-м. Һә!.. Митрофан Петрович, бу барәдә нараһат олмаја биләрсиниз... Мәнә... мәнә бу чүр хәстә, икләр јахшы танышдыр вә... сизи инандыра биләрәм ки, сизинлә белә бир шеј бир дә тәкрар олуна билмәз! Бах, белә! Бәли!

Куприан Семјонович јалан демирди. О, садәчә олараг билирди ки, Ладошин хәстәханадан бурахылана гәдәр Зојканын иксире бухарланыб јох олачаг.

— Аллаһ еләсин!—дејә Митрофан Петрович чаваб верди.

Куприан Семјонович јенә архасы үстә чеврилиб, ајағларыны узатды вә һәр ики һәмсөһбәт узун мүддәт сусду.

Һәр икиси әлләрини синәләриндә бирләшдириб, һәр икиси тавана бахыр, һәр бири өз ишләри барәдә фикирләширди.

ИЈИРМИ ҮЧҮНЧҮ ФӘСИЛ

Бәли, будур, шәнбә күнү—Зојанын бөјүк тәнтәнәли күнү кәлиб чатды (һәр һалда о өзү белә күман едирди). О, јухудан чох еркән дуруб, тез гәлјаналты едиб, евдән дә тез чыхды, елә тез чыхды ки, һәмишәки тиндә ону һеч кәс көзләмирди. Амма мәктәбә кедәндә, јолда Зојанын ағлына көзләнилмәз бир фикир кәлди: бәлкә артыг иксир бухарланыб, јох олуб! Бәлкә иксир елә дүнәндән јох олуб вә о сарајын мүдиринә тамамилә наһаг јерә сәрәнчам вериб, о да ону динләјә-динләјә, күман едиб ки, Митрофан Петровичин гызы дәли олубдур. Буна көрә дә Зоја фикирләшмәјә башлады ки, өзүнүн һөкм етмәк

табилијјәтинин јох олуб-олмадығыны јохламаг үчүн кимә бир зәрәрсиз әмр версин.

Мәктәбин гапылары һәлә бағлы иди, һәјәтдә исә, вур-тут отуз-гырх ушаг кәзиширди. Бешинчи «Б» синфиндән бурада јалныз Павлов вар иди. О, Зојаја јанашды.

— Салам, Ладошина! Бәс нә әчәб бу күн өз «фәалларын-дан» ајры кәлибсән? Намысы дағылышыб?

Бу вахт Зоја фикирләшди ки, гаршысында дуран оғлан онун ән гәддар дүшмәнидир. Ахы Нјуска илә олан о сарсаг әһвалатдан сонра ону Павлов һәр чәһәтдән писләмишди, Зојаны јенидән сәдр сечмәмәји тәклиф едән дә о иди; Родјанын мәгаләсини охујанда, Зојаја тәһгирли атмачалар атан да о иди; елә һәмин бу Павлов учадан һамыја демишди ки, мәгаләни дәрч етмәјә. Трубкини дилә тутан Зоја олмајыб, елә о өзү-өзүнү инандырыбдыр! Инди, будур, бүтүн бунларын әвәзинә, иксирин гүввәсинин галыб-галмадығыны һәмин бу голузорлунун үзәриндә јохлајачагдыр. Елә о вахт Купрум Еслә тәчрүбә апардыгда етдији кими, Зоја даһа чох фикирләшмәди. О јаваш, амма әмредичи бир ифадә илә деди:

— Һајды, Павлов, дөрд әл-ајаг үстә чөк!

— Дәлисән нәдир?—Павлов сорушараг јерә чөмәлди.

— Бах, инди мәним дөврәмдә имәклә. Беш дөврә вур. Сонра галха биләрсән.

— Дәлинин бири, ахмаг, Павлов Зојанын дөврәсиндә имәкләмәјә башлады.

Голузорлу оғланын белә һәрәкәти ушаглары диггәтини чәлб еләди, онлар јахына кәлдиләр көрсүнләр ки, бу нечә бир јени ојундур.

Ким исә сорушду:—Павлов! Нә еләјирсән?

— Бу саат!—Хәрчәнк кими гыпгырмызы гызармыш голузорлу оғлан хырылтылы сәслә дилләниб, көзучу бахыб көрдү ки, дарвазанын јахынлығында Рудаков илә Маршев дуруб она бахырлар: Рудаков марагла, амма сакит-сакит, Маршев исә, ағзыны ајырыб, көзләрини бәрәлдиб бахырды.

Бешинчи дөврәнин ахырында Лјоша һисс етди ки, ајаға галха биләр. О елә дә етди.

— Бир аз һоггабазлыг еләдик, бәсдир дә!—дејиб о, әлләриниң тозуну чырпа-чырпа, тәләсик орадан узаглашды.

Родја өз достундан сорушду:

— Көрдүнмү? Көрдүнмү?

О чијинләрини чәкди.

— Һә, бурада гәрибә нә вар ки? Гәрибә нә вар?

— Ди кәл кедиб өзүндән сорушаг!—Родја Венјанын го-

лундан тутуб ону голузорлу оғлана сары чәкди. О, һәлә дә гыпгырмызы иди вә сәрсәм кими көрүнүрдү. Маршев ондан сорушду:

— Павлов, ачығыны де, сәни имәкләмәјә Зојкамы мәчбур еләмишди, һә?

Павлов даһа да бәрк гызарды вә Родјанын үстүнә дүшдү:

— Буна бах бир... сән дәли олубсан нәдир, һә? Дејирсән јә'ни зарафат да еләмәк олмаз, һә?! Мәзәлилик баша дүшмүрсән, һә? Ахмаға бахын бир!—дејиб голузорлу оғлан чәлд адымлајыб кетди.

Зоја исә, зәһләси кедән Павловдан әвәз чыхдығындан разы галды вә башлычасы, инди о архајынды ки, дүнәнки сәрәнчамы өз тә'сирини көстәриб, сарај мүдири дүнән јәгин ки, мәктәбә кедиб вә бу күн бүтүн арзу едәнләри «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинә јазачаглар. Зоја истәјирди буну Надежда Серкејевнанын өзүнүн вә ја мүәллимләрдән биринин ушаглары е'лан етмәсини көзләсин, амма сәбр едә билмәди...

Рус дили мүәллими ушаглары кабинетә бурахыб деди ки, гыса бир мүддәт кетмәлидир вә хаһиш етди ки, сакит отурсунлар. О чыхыб кетдикдә, Зоја өз столу архасында ајаға галхыб Родјаја деди:

— Маршев! Кәл, бекарчылыгдан бизим нүмајәндәлијимизи ушаглары даныш. Срағакүн кетдијимиздән. Биз бу барәдә һеј сусуруг, амма јәгин ки, бу һамы үчүн мараглыдыр.

— Нә нүмајәндәлик? Һара кетмишиниз ки?—дејә сәсләр ешидилди.

Родја да ајаға галхды. О, бир азча өзүнү итирди. Нүмајәндә һеј'әти үзвләри өз араларында сөзләшмәмишдиләр, амма онлардан һәр бири баш тутмајан бу јүрүш барәдә сусмағы лазым билмиш, инди, будур, бу күн дә Ладошина нәдәнсә бу барәдә данышмаг фикринә дүшүб.

— Нә данышым еј?—Родја көнүлсүз чаваб верди...—Һә, сарајын мүдири бизә чаваб верди ки, һеч нә чыхмаз, вәсса-лам.

Бу вахта гәдәр Павлов гәмкин вә фикирли иди: һеч чүр баша дүшә билмирди ки, о нијә Зојканын сөзүнә гулаг асыб ахмаг кими онун дөврәсиндә имәкләди. Инди о нүмајәндәләр барәдә ешидиб, башыны галдырды.

— Һә, лөвһәнин габағына чых вә ағыллы-башлы даныш көрәк, сиз өзүнүз нә дејибсиниз, о мүдир нә чаваб вериб...

Голузорлу оғлана тәрәфдарлар да чыхды:

— Дүз дејир Маршев, даныш көрәк!

— Һә, даныш, Родка!

Родја мүәллим столунун габағына чыхыб Јаков Дмитријевич илә олан данышығы мүмкүн гәдәр дәгиг данышмаға башлады. О отуранда, Зоја өз јериндән сычрајыб, мүәллим столунун јанында дурду.

— Инди дә гојун мән данышым!—О көзләрини бәрәлтди.— Маршев һамысыны чох дүзкүн данышды, амма кәрәк биз гүјругумузу гысыб чыхыб кетмәјә идик, мүдирлә мүбаһисәјә киришәјдик. Бәли!

Павлов јоғун сәслә дилләнди:—Һә, киришәјдин дә!

Ким исә пычылдады, Зоја да елә буну көзләјирди. О голларыны көксүндә чарпазлајыб, көзләрини Павлова зилләјәрәк, һәр сөзү ајдын-ачыг вә учадан ифадә етмәјә башлады:

— Мән дә, Павлов, јери кәлмишкән дејим ки, елә белә дә еләдим—Зоја сусду вә көзләди ки, инди она суал јағдырачаглар. Амма һеч ким һеч нә сорушмады. Һамы донуб галмышды. Онда өзү сөзүнә давам етди:—Бәли, бәли, Павлов, мәнә көз бәрәлтмә! Һәмин бу сарсаг дедијиниз Зоја дүнән Јаков Дмитријевичин јанына кедиб вә она сүбут едиб ки, әлбәттә, әкәр голларыны јанына саллајыб отурмасан вә баша дүшсән ки, пионер јашында оланлар да—адамдырлар, онда вәсаит дә тапмаг олар, рәһбәр дә, бина да. Бах, белә, әзиз Павлов!

Валерка сорушду:—Бәс о нә деди?

Бу вахт мүәллим ичәри кирди.

— Онун нә дедијини бир аздан биләрсиниз!—дејиб Зоја өз јеринә гајытды.

Синифдә елә сакитлик иди ки, мүәллим деди:

— Афәрин, әһсән, бешинчи «Б»јә! Бах, низам-интизам белә олар!

Амма бирчә дәгигә сонра һәмин мүәллим бу низам-интизам барәдә артыг башга фикирдә иди. Бүтүн синифдә сакит, амма фасиләсиз бир уғулту варды: һәр столун архасында, бә'зиләри пычылты илә, бә'зиләри бир азча бәркдән Ладошина-нын чыхышыны мүзакирә едирдиләр.

Зәнк вурулдугдан бир азча сонра исә гапы ачылды, Надежда Серкејевна күлүмсүнә-күлүмсүнә ичәри кирди вә сорушду:

— Нина Јевкенјевна, гуртарыбсынызмы?

— Бәли,—дејә мүәллим чаваб верди.

— Еләдә мән ушаглары е'лан үчүн бир-ики дәгигә сахлајачагам.—О, стәла јахынлашды вә онун гејри-ади, хүсусилә саф вә чинкилтили сәси ешидилди: о, е'лан етди ки, бу күн елми-конструктор «Кәшфијјатчы» чәмијјәтиндә пионер јашлы ушаглар үчүн ачыг гапылар күнү кеңириләчәк вә чәмијјәтә јазылмағы арзу едәнләрин һамысыны ора јазачаглар.

Синиф сусмушду. Сонја Барбарисова исэ элини галдырды:
— Надежда Серкејевна!.. Демэли ки... тамыны—тамыны
жазачаглар?

— Һэ; пионер сарајынын мүдири Яков Дмитријевич һәр
һалда дүнән бизэ белэ деди.

Инди Павлов элини галдырды.

— Бэс һеч бир тэдгигатла мәшгул олмајанлары нечэ?

— Билмирәм, достум? Тәкрар едирәм, мәнэ дедиләр ки,
тамыны жазачаглар. Бэли! Буну да элавэ етмэлијәм ки, бу-
нун үчүн биз јалныз Родја Маршевин мөгалэсинэ дејил,
һәм дә Зоја Ладошинанын, әкәр белэ демәк оларса,—шүчаә-
тинэ миннәтдарыг.—Инди Надежда Серкејевна Зојаја бахыр,
һәм дә күлүмсүнэ-күлүмсүнэ јох, нечэсэ, әјрыча бир диггәтлө
бахыр, сәси дә дәриндән кәлирди.—Бэли, о дүнән, тәкчә өзү
Яков Дмитријевичин јанына кедиб вә ону пионерләрә күзәштә
кетмәјә инандырыбдыр.

Әлбәттә, бүтүн синиф дә көзүнү Зојаја зилләмишди. Бә-
зиләри һәтта јерләриндә дикәлмишдиләр. Зоја јериндә дик
отуруб кирпикләрини ашағы ендирмишди.

Сонра Надежда Серкејевна синфи тәнәффүсә бурахды,
амма хаһиш етди ки, «тәшәббүсчү групун» үзвләри галсынлар.
Онлара деди ки, һалә һеч нәдән хәбәри олмајан Кена Дани-
лову тапсынлар вә онунла гаршыдакы тәдбир барәдә бүтүн
мәктәби хәбәрдар етмәк мәсәлэсини данышсынлар. Бундан
сонра о кетди. О јенә дә јүнкүл бир нараһатлыг дүјдү. Дүнән-
дән бәри белә нараһатлыглар она нечә дәфә үз вериб јох ол-
мушду.

Дүнән мәктәбдә дәрсләр гуртардыгда, о, Клавдија Миро-
новнанын кабинетиндә отурдуғу заман, катиб гыз Яков
Дмитријевичин кәлдијини хәбәр вермишди. О кабинетинә
күмраһ вә күлүмсүнэ-күлүмсүнә дахил олуб, бирдән-бирә гә-
рибә, чошғун вә чох шән бир эда илә демишди:

— Салам, һөрмәтли Клавдија Мироновна! Хош көрдүк,
әзиз Надежда Серкејевна! Олармы?—О, креслода отуруб,
ајағыны ајағынын үстүнә ашырмышды.—Демэли ки, белә бир
иш үчүн кәлмишәм. Дүнән биз «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинин
рәһбәри илә мәсләһәтләшиб, демэли ки, белә бир гәрара кәл-
мишик...

Онларын нә гәрара кәлдикләрини, сиз охучулар артыг би-
лирсиниз. Яков Дмитријевич беш дәгигә гәдәр хүсуси бир
мәфтунлуғла данышмышды ки, ушагларда ахтарыш вә јара-
дычылыг мејлини ән кичик јашлардан тәшвиғ етмәк лазым-
дыр, елми конструктор чәмијјәтинә јалныз јухары синиф ша-

кирдләринин чәлб едилмәсини јалныз бөјүкләрин лагәјдлији
илә изаһ етмәк олар. Надежда Серкејевна сарај мүдирина
бахырды; она елә кәлирди ки, мүдирин белә шәнлији о гәдәр
дә тәбии дејил, онун көзләри дөрдбучаг көзлүк шүшәләри
ардында һәрдән гәрибә бир шәкилдә һәрләнирди. Бирдән-би-
рә Яков Дмитријевич изаһсыз-филянсыз демишди:

— Бэли! Јери кәлмишкән! Ахы һәммин о... ады нә иди? Зоја
Ладошина... һаггында Купријан Семјоновичин сәрсәмләдији
һәммин о... Ахы о чох марағлы, һә, јаман марағлы бич гызчы-
ғазмыш! Билирсинизми, дүнән о, јайыма кәлиб, мәни дилә
тутмаға башлады ки, пионер јашлы ушаглары да чәлб етмәк
лазымдыр... Өзү дә... елә инандырычы, һәм дә билирсиниз-
ми, елә мәнтиги данышды ки... Мәним өз фикримдә дә, әл-
бәттә, бу күнкү иш барәсиндә идеја јетишмишди, амма, јенә
һәр һалда онун кәлмәси, буна нечә дејәрләр, тәкан вурду.
Сиз буну она елә белә дејәрсиниз!

Бах, елә бурада Надежда Серкејевнанын үрәји илк дәфә
азачыг сыхылмыш нә ағлына бир тутгун фикир кәлмишди:
бәлкә Купрум Ес елә һағлы имиш? Амма мүдир мұавини елә
о саат элини јелләјиб бу «сарсағ фикри» рәдд етмишди.

Клавдија Мироновна демишди:—Нә олар ки, чох хошдур!
Амма баша дүшмүрәм ки, бу тәләсиклик нә үчүндүр? Јахшы
оларды ки, бир һәфтәјә гәдәр көзләјиб, ушаглары бир гәдәр
һазырламағ, ән лајиг оланлары сечмәк...

Бу вахт Яков Дмитријевич јериндән сычрајыб демишди:

— Јох-јох! Әсла ола билмәз! Анчағ күнү бу күн! Елә шеј
олар? Һәр шеј артыг һәлл едилиб, һәр шеј һазырдыр... Јох
һа, елә күнү бу күн! Дәмири исти-исти дөјмәли,—дејиб о, һәр
ики гадына баш әјмишди.—Ди, мәни бағышлајын, тәләсирәм.
Демэли, бу күн саат он дөрд отузда,—дејиб сарај мүдири ху-
даһафизләшмишди.

Клавдија Мироновна демишди:—Јаман зирәк адамдыр,
чевик адамдыр!

Елә бу анда Яков Дмитријевич гајытмышды.

— Клавдија Мироновна, лап јадымдан чыхмышды... Би-
зим кимјачылар марағланырлар ки, о... Купријан Семјонови-
чин сизә вердији гулаг дәрманы нечә шејдир?

— «Слип камли»?

— Һә-һә! «Слип камли». Ондан бир-ики парча мәнә верә
биләрсинизми? Бизим кимјачылар тәһлил едиб онун, нечә де-
јәрләр, сиррини тапмағ истәјирләр...

— Истәјирсиниз лап һамысыны апарын!—Клавдија Миро-

новна столун көзүндөн балача гутуну чыхарып сарај мүдирина вермишди.

— Төшөккүр едирэм! Саглыгла галын! Төлөсирэм!

Надежда Серкејевна јенидөн Купријан Семјоновичи хатырламыш вэ јенидөн бу фикри өзүндөн кенар етмишди.

«Төшөбүсчүлөр групу» бир-биринэ дэјерэк Кенаны тапып, она бу тээччүблү јенилији хэбэр верэндэ, о чэнэсини овчуна алып бир мүддэт динмэди.

— Неч баша дүшмүрэм ки, бу тэлэм-төлөсиклик нэ үчүндүр? Ахы ишлэрдэн ибарэт сэрки дүзэлтмэк оларды... Вэс-салам! Сараја гачып дэјечэјэм ки, тэхирэ салсынлар.

Бүтүн бөјүк тэнэффүс мүддэтиндэ Кена, көзө көрүнмэди, һэтта гэлјаналты да едэ билмэди вэ хејли гашгабаглы гајыдып кэлди:

— Неч нэ чыхмады! Ону нэ гэдэр дилэ тутдумса (о, сарај мүдирина нэзэрдэ тутурду),—елэ өз дедијиндэ дурду ки, дурду: елэ күнү бу күн, бирчэ күн дэ кеч ола билмэз! Дэјир ки: «Бу барэдэ бизим өз хүсуси фикримиз вар». Ди јахшы! Елэ бу күн дэ сэрки тәшкил етмэјэ чалышарыг. Кэлэн тэнэффүсдэ һамыја хэбэр един ки, кимин һазыр нэји вар, мүтлэг кәтирсин.

Зоја бу сөһбәти ешидиб, өз-өзлүјүндэ күлдү. Ахы о билирди ки, бу тэдбири бирчэ күн дэ олсун ләнкитмэјэ гојмајан о «хүсуси фикир» нэдэн ибарәтдир. Ахы Јаков Дмитријевичэ о өзү һөкм етмишди ки, бу иши мәнз елэ бу күн етсин.

Бу арада бүтүн мөктәб билирди ки, бу күн сарајда нэ олачагды вэ бөјүк тэнэффүс вахты һеј белэ сөзләр ешидилирди: «Сән «Кәшфијјатчы» чәмијјәтинэ јазылмаға кедәчәксәнми?», «Сән «Кәшфијјатчыја» јазылмаға кедәчәксәнми?» Бу барэдэ бир-бириндән сорушанлар јалныз пионер јашлы ушаглар дэјил, үчүнчүләр, һэтта икинчиләр дэ варды, бунлар да нэдәнсә, бу гәрара кәлмишдиләр ки, елми-конструктор чәмијјәтинэ, ким олурса-олсун јазачаглар. Дәрс күнүнүн ахырында мәлүм олду ки, демәк олар һамы «Кәшфијјатчыја» јазылмаға һазырлашыр, «Кәшфијјатчыја» јазылмаг мода кими бир шеј олмушду, бу, адамын чох мүасир вэ јүксәк мэдәнијјәт саһиби олдуғуну көстөрән бир эламәт кими олмушду. Ахырынчыдан әввәлки тэнэффүсдә алтынчы синиф шакирди ики гыз гол-гола Зојанын өнүндән өтүрдү. Онлар тәләсмәдән кәзишир, ағыр-ағыр јырғалана-јырғалана, өтүб кечән оғланлара көзалты мәғрур-мәғрур бахырдылар.

Гызлардан бири сорушду:—Сән «Кәшфијјатчыја» јазылмаға кедәчәксәнми?

— Кедәчәјэм, әлбәттә, амма билмирәм әјнимә нэ кејим? Мәним бир шалварлы костјумум вар—шалвары сары, жакети бәнөвшәји,—бир дэ ки, анам мәнә Полшадан бир палтар кәтириб, амма белә лап бир тәһәрдир еј... Шалварлы, дэјәсән ондан абырлы олар.

Зоја бүтүн бунлары сејр етдикчә ловғаланырды. Ахы бүтүн бунларын сәбәбкары о иди.

Амма Зојаны севиндирән јалныз өз әһәмијјәтини дахилән дәрк етмәси дэјилди. Өз синиф јолдашларынын һәр тәрәфдән јағдырдыглары һөрмәт вэ шүкран эламәтләри она хүсусилә хош кәлирди. Оун пәрәстишкарлары да, әлбәттә ки, јаман шад вэ һејран идиләр.

— Зо-о-ја! Ахы сән буна нечә чүр'әт еләди-и-и-ин?—дэјә Сонја Барбарисова сәсини узада-узада сорушурду.—Ахы буна чәсарәтин нечә чатды-ы-ы?

Онларын тәрифләри Зојаны чох о гэдәр дэ севиндирмирди, амма һәр тәнэффүсдә ону башга ушаглар да тәрифләјирдиләр.

Там Әлачы гыз дэјирди:—Һә, Ладошина, сән ки, лап гочагсан! Лап гочагсан! Ладошина!

Нәһәјәт, Павлов да онун јанындан өтәркән дајаныб деди:—Һә, Ладошина, бојнума алырам: башын лап өз јериндә имиш! Вер әлини!

Зоја, үзүндә лагејд бир ифадә илә, она әл верди, Павлов онун әлини сыхыб кетди. Инди Ладошинанын дөврәсиндә имәкләдији она даһа күлүнч вэ һәгарәтли бир һәрәкәт кими көрүнмүрдү.

Инди Зојаны евә өтүрәнләр даһа јалныз Сонја, Жора, Нјусја, редактор вэ Мухина бачылардан ибарәт дэјилди. Бунлардан башга бешинчи «Б» синфиндән, һэтта о бири синифләрдән дэ ијирмијә гэдәр адам варды. Рудаков илә Маршев дэ бурада идиләр, һамы онун сарај мүдири илә сөһбәтини әтрафлы билмәк истәјир вэ мүдирин бу ишә мүнәсибәтини белә кәскин бир сурәтдә дәјишмәјә мөчбур етмәк үчүн нэ кими дәлилләр кәтирдијини сорушурдулар. Бурада Зојанын иши бәркә дүшүрдү.

О, узада-узада дэјирди:—Ахы нечә јә'ни нэ кими дәлилләр? Она дедим ки, «Кәшфијјатчыда» јалныз јухары синиф шакирдләринин олмасы һагсызлыгдыр, дедим ки, пионер јашлылар арасында да һәр чүр тәдгигатчылар чохдур, дедим ки... Еһ, о гэдәр сөз дедим ки... һамысы јадымда дэјил...

Сөзүн гысасы, Родја баша дүшдү ки, Зојка садәчә онун мөгаләсинин мәзмунуну, бир дэ Кенанын мүдирә дедикләри-

ни данышыр, көрүнүр ки, о неч бир жени дәлил кәтирмәжиб, мүдир исә, бирдәнбирә онун дедикләринә эмәл едиб.

Родја ушагларла бир дәстәнин ичиндә кедирди, амма көзләри һәрәкәтсиз, ағзы ачыла галмышды, чүнки онун башында женидән бу сөzlәр ојнашырды: «Ашкар, амма инанылмаз, ашкар, амма инанылмаз...»

ИИРМИ ДӨРДҮНЧҮ ФӘСИЛ

Зоја сараја бир гәдәр кеч кәлди. Иш бурасындадыр ки, анасы хәстәханаја, атасына баш чәкмәјә кетмишди. Зоја исә атасына нә олдуғуну вә онун вәзијјәтини әтрафлы билмәк истәјирди. Амма анасы ләнкиди вә Зоја ону көрә билмәди.

Ладошина вестибүлә кирди вә үрәји бирдин-бирә гүрүр һисси илә долду. Бирчә Купрум Ес онун нә гәдәр адамы һәрәкәтә кәтирдијини вә хошбәхт етдијини көрә иди! О, бирчә билә иди ки, чүрбәчүр Родка Маршевләрин, Кенка Даниловларын вә Там Әлачыларын күчү чатмадығы сон дәрәчә мүһүм мәсәләни икичә дәгигәнин ичиндә о нечә һәлл етмишди!

Сарајын кириш гапысы, демәк олар ки, ара вермәдән ачылыб-өртүлүр, орадан далбадал мәктәблиләр ичәри кирирдиләр. Алтынчы, бешинчи вә дөрдүнчү синифләрин шакирдләри кирир, үчүнчү вә икинчи синифләрдән дә хырдачалар кирмәјә чалышырдылар. Бунларын гаршысыны алмаг үчүн техники ишчи Силвија Михајловна горугчу кими гапыда гојулмушду, амма бу горугчу чох да дәгиг һәрәкәт етмирди: һәрдән елә олурду ки, үчүнчү синифдә охујан бир јекәпәр әнкәлсиз ичәри кечир, амма чылыз вә бәстәбој бешинчи синиф шакирди гапыдан кери гајтарылырды. Зоја буну да көрдү ки, мәктәбдә неч вахт көрмәдији ушаглар да сараја кирирләр. Она ајдын олду ки, бу күн сарајда нә олачағындан артыг о бири мәктәбләр дә хәбәр тутублар.

Бајыр гапынын шүшәсинә белә бир билдириш јапышдырылмышды:

БУ КҮН «КӘШФИЈАТЧЫ» ЧӘМИЈЈӘТИНДӘКИ БҮТҮН МӘШҒӘЛӘЛӘР ЛӘҒВ ЕДИЛИР

Амма јухары синиф шакирдләри дә сараја кечирдиләр. Бәзиләри она көрә ки, елми тәшкилата дәхли олмајан дәрнәкләрдә мәшғул олурдулар, бәзиләри дә мәшғәләләрин нә үчүн ләғв едилдијини билмәк истәјирдиләр. Бунлара гапынын ағзында дурмуш, хејли әсәби бир адам олан Алфред Павло-

вич изаһат верирди. О, јухары синиф шакирдләринин бәзиләриндән хаһиш едирди ки, сарајда галсынлар.

Бирдән Зоја Тигровскинин сәсини ешитди:—Инсаров! Ахы сән бионика сексијасынын башчысысан. Зәһмәт олмаса, бир саатлыға гал. Бир көр бурада нә һәнкамә төрәдирләр!

Бу чүмлә Зојаны тәәччүбләндирди вә бир гәдәр һәјәчәндәндирди. О плашыны гардероба вериб, икинчи мәртәбәјә галхды.

Ора адамла долу иди. Бәзиси, көрүнүр ки, елә-белә, ишсиз-күчсүз вејилләнир, бәзиләри лабораторијаларын ачыг гапыларына кириб-чыхырдылар. Бәзи оғлан вә гызларын әлләриндә чүрбәчүр чиһазлар, говлуглар, бору кими бурулмуш чертјожлар варды. Ушаг јығынлары арасында үзләри кәркин вә гәзәбли сарај мүәллимләри кәзиширдиләр, елә ушагларын да чохунун үзләри чашгын вә гәзәбли иди.

—Әши, чыхаг-кедәк евимизә, бурадан ағыллы-башлы бир чаваб алмаг олмаз!—дејән бир сәси ешитдикдә, Зоја ачыглы-ачыглы дөнүб бахды. Бу чүмлә она јаман тохунду. Ахы нијә «бурадан ағыллы-башлы бир чаваб алмаг олмаз». О, Ладошина, онлар үчүн чан јандырыб, бүтүн бунлары дүзәлдиб, инди, будур, бәзи типләр һәлә бир наразылыг да еләјирләр!

Бир аз сонра о, коридорун диварына јанакы гојулмуш бир стол көрдү. Онун үстүндә белә бир јазы асылмышды:

БУРАДА «КӘШФИЈАТЧЫ» ЧӘМИЈЈӘТИНӘ ГЕЈД АПАРЫЛЫР

Столун архасында ики нәфәр јухары синиф шакирди отурмушду: бири—түнд күрән, о бири—гумралсач иди. Диварбојунча онлара сары нөвбә узанырды. Нөвбәнин ахырында Мухина бачылар, ән ирәлидә исә, әлиндә банка олан Столбов вә сары шалварлы, бәнөвшәји жакетли бир гыз дурмушдулар.

Күрән оғлан Столбовдан сорушду:—Һансы сексијаја јазым?

—Мәни... зијанверичиләрлә... бостан зијанверичиләрилә мүбаризә...

—Сәнин о банкандакы нәдир?

—Тыртыллар... Үјүдүлмүш.

—Демәли, ентомологија сексијасына јазаг,—оғлан дәф-тәрә сары әјилди.

Столбов сорушду:—Бәс мәшғәләјә нә вахт кәлим?

—Бу мәсәлә һәлә намә'лумлуг зүлмәтинә гәрг олуб. Нөв-бә киминдир?

Бу вахт о бири јухары синиф шакирди шалварлы гыздан ачыглы-ачыглы сорғу-суал едирди:

— Бир ағыллы-башлы де көрүм, хансы сексијаја жазылмаг истәјирсэн?

Гыз чијинләрини чәкди.

— Һә, әлбәттә, хансы чох мараглы олса, ора.

— Јахшы, бәс сәни чох марагландыран нәдир: електроника? Нәбатат? Тарих?

— Һә... Һә, мәни, үмумијјәтлә, елм марагландырыр.

Јухары синиф шакирди јериндә дикәлди:

— Нә олуб сәнә, сарсаглајыбсан, һә?

Бу вахт күрән оғлан она сары дөнүб деди:

— Ахы онунла нијә чәнә дөјүрсән? Ахы Јаков Дмитријевич сәнә дејиб ки,—хамыны учдантутма јаз, сән дә јаз, вәссалам! Ахы бу гәдәр тәдбир елә-белә «хала хәтри» апарылыр да.

Зојанын боғазы гуруду, һәтта көзләри дә гызышды. Павловун Нјуска илә әлагәдар галдырдығы һәј-күј јадына дүшдү, о вахт ону «хала-хәтри» тәдбирләр кечирмәкдә тагсырландырдыларыны хатырлады, будур, инди дә һәмин о иј-рәнч ифадәни ешидир.

Зоја ачығындан алт додағыны дишләјиб ирәли кетди. Јаков Дмитријевич, үзү гыпгырмызы, јанында да Надежда Серкејевна онунла үз-үзә кәлирдиләр.

Мүдир мұавини дејирди:—Лап сарсаг ишдир, әзизим! Бү-рократик бир тәдбирдир! Ахы шәһәр маариф шө'бәси нә ағылнаһ белә бир иш фикирләшиб?

Јаков Дмитријевич нәфәси тутула-тутула дејирди:—Сизинлә тамамилә разыјам, лап тамамилә, бүтүнлүк...—О, Зојаны көрдүкдә, сөзүнү дејиб гуртармады. Бирдән һәр ики әлини гулагларына апарыб, ики баш бармагы илә гулагларына чәлд нәсә тахды.

Зоја—Салам, Јаков Дмитријевич!—дејиб онун јанындан өтүб-кечди.

Зоја, әлбәттә, Јаков Дмитријевичин нә етдијини баша дүшмәди, амма Надежда Серкејевна баша дүшдү. О, әлләри-ни үрәјинә басыб сон дәрәчә тәәччүблә алтдан јухары мүдирә бахды:

— Јаков Дмитријевич! Әзизим! Бу нәдир? «Слип камли»-дирми?

Јаков Дмитријевич һеч нә ешитмирди, о, Зојанын ардынча бахырды. Јалныз Зоја хејли узаглашдыгда, о, чәһрајы јумру памбыглары гулагларындан чыхартды.

— Јаков Дмитријевич...—Надежда Серкејевна зәиф бир сәслә тәкрар етди,—бу ки... ахы, бу ки «Слип камли»дир! Мүдир сусуб фикрә кетди.

— Бәли, Надежда Серкејевна, «Слип камли»дир. Вә... бу вур-һәшир гуртарандан сонра мән сизә һәр шеји изаһ едәрәм.

Инди, будур, Зоја Кена Данилову, онунла биркә «тәшәб-бүсчү групун» бүтүн үзвләрини, бир дә ки, Лјошка Павлову көрдү. Онлар сых бир груп һалында диварын дибиндә дурмушдулар. Венјанын әлиндә дурбин бору, Валерканын бир әлиндә јығчам касетли магнитофон варды, онун о бири әли-нин шәһадәт бармағындан нәсә, бир һәлгә асылмышды вә он-дан магнитофона мәфтил узанырды. Там Ә'лачы гыз әлиндә бору кими бурулмуш бир дәфтәр тутмушду,—бу онун гырғы барәдәки јазысы иди. Зојанын көзү габағында Кенаја гуча-ғында өн тәрәфи енишли јекә гуту тутмуш бир оғлан јахын-лашды, гутунун өн тәрәфинә рәнкбәрәнк мүхтәлиф јол ишарә-ләри јапышдырылмышды, һәр ишарәнин алтына нәсә јазыл-мыш карточка јапышдырылмыш, онунла јанашы исә, бир не-чә дүјмә варды.

Оғлан деди:—Данилов, буну һара гојум? Сәрки һарда олачаг?

Кена ондан сорушду:—Бу нәдир белә?

— Машындыр. Имтаһан едән машин. Јол ишарәләрини билмәји јохлајыр. Она башга програм версэн, башга фәнләр-дән дә имтаһан едә биләр. Бәс сәрки һарда олачаг? Буну гучағымда һеј кәздирирәм, һеч кәс дә һеч нә демир.

Кена гәмкин-гәмкин деди!—Сәрки олмајачаг. Јекәбаш рәһбәрләр ону нечә тәшкил етмәји нәзәрдә тутмајыблар.

— Јахшы, бәс мән буну елә гучағымда кәздирим?

— Көрүрсән ки, елә о бириләр дә сәнин күнүндәдир,—дејә-Кена Лјалјаны, Венјаны вә Валерканы көстәрди.

Конструктор инчиқ һалда чыхыб кетди. Бу вахт Павлов Зојаны көрүб истәһза илә деди:

— Һә, Ладошина, сәнин мүдирин гызышыб һа!

— «Мәним мүдирим», јә'ни ким?—Зоја сорушуб өзүнү јы-ғышдырды.

— О Пионер сарајы мүдири дә.

— Баша дүшмүрәм. Бир ачыг де көрүм: нә олуб ки?

Павлов јумруғу илә өз алныны дөјәчләди:

— Ахы адам кәрәк лап сарсаг ола ки, белә һәнкамә дү-зәлдә.

— Нә һәнкамә?

Валерка деди:—Ахы бир баша дүш ки, назырлашмаға бирчә күн дә вахт вермәјиб!

Зоја динмәди. Она мә'лум иди ки, назырлашмаға вахт вермәјән Јаков Дмитријевич дејил, Зоја өзү иди, она һәр шеји «сабаһа» дүзәлтмәји әмр етмишди.

Лјалја деди:—һеч билирсәнми һәлә даһа нә һоггалар чыхардыр? Сәрәнчам вериб ки, ағына-бозуна бахмајыб «бүтүн арзу едәнләри» јазсынлар...

Венја әлавә етди:

—...Истәјирсән бөјүк ихтирачы ол, истәјирсән лап ганмазын бири.

Зоја јенә динмәди. О баша дүшүрдү ки, бу сөзләр дә онун өзүнә айдир: ахы елә бүтүн арзу едәнләри јазмағы да о әмр етмишди!

Кена сөзүнү белә тамамлады:—Бурадан белә нәтичә чыхыр ки, «Кәшфијјатчыја» пионер јашлы ушаглардан һеч кими көтүрмәјөчәкләр. Бунлар һамысы,—о, коридордакы издиһама башы илә ишарә етди,—бура јерләшмәз.

Бу вахт Зоја һисс етди ки, гызарыр, һәм дә бурнундан тутмуш гулагларына гәдәр гызарыр, санки, бүтүн бу сарсаглығын күнаһкары о олдуғуну бүтүн ушаглар билирләр.

Елә бу вахт бир дә көрдү ки, бу данышыглардан тәкчә кәнарда галан Родка Маршев зәнн илә она бахыр. Бахыр вә јәгин ки, онун нечә гызардығыны көрүрдү. О, һәмин бу диггәтли бахышдан узаг гачмаг истәди. Зоја дөнүб, һеч бир сөз демәдән кетди вә ән јахындакы отаглардан биринә кирди. О бионика сексијасына кәлмишди.

Бурада бир груп оғлан вә гызларын дөврәјә алдыглары бир кәнч гадын дурмушду, әјниндә гара шалвар вә гара свитер варды. О, әлиндә нәһәнк фантастик бир гушун кәлләсинә бәнзәр ачыг-сары рәнкдә бир шеј тутмушду. Гадын ачыглы-ачыглы дејирди:

—Ај ушаглар, мәнә гулаг асачагсыныз, ја јох? Әкәр марагланмырсынызса, зәһмәт чәкин, чыхыб кедин! Демәли, бу көрдүјүнүз делфин кәлләсидир. Буну бизә Гара дәниз саһиндән Саша Мелник кәтириб, Сашанын бу кәлләни нечә әлдә етдији барәдә сонра бир вахт сизә данышарам. Амма, инди кәлин бу кәлләнин алнындакы, бах, бу чөкәјә диггәт јетирәк... Ушаглар, бир дә тәкрар едирәм. марагланмајанлар чыхыб кетсинләр, галанлара мане олмасынлар!

Доғрудан да, әлиндә делфин кәлләси олан кәнч гадынын дөврәсиндә он үч нәфәрә гәдәр адам варды, амма јалныз онларын үчдә бири диггәтлә динләјирди. Галанлары башлары-

ны о јан-бу јана чевирир, бурунларыны һәр јерә сохур, бири-бирини дүртмәләјиб, рәфләрдәки әчајиб-гәрајиб шејләрә башлары илә ишарә едирдиләр.

—Белә ки, алимләр делфинләрин ултра гыса тезликли кенерасија етмәк габилијјәтини кәлләдәки бу чөкәклә әлагәләндирирләр...

Бирдән о бири күнчдән бир чығырты гопду:—Вај, сәни! Ахы ким деди она тохунасан!

Зоја дөнүб бахды. Орада да кичик бир дәстә дурмушду вә бу дәстәнин башы үстүндән гуша бәнзәр бир шеј чыггылдаја-чыггылдаја һаваја учду. Бу, тәјјарә модели дејилди, лап елә гуша бәнзәјирди, чүнки ганадлары еластик иди вә һәрәкәт едирди. «Гуш» бу ганадлары бир нечә дәфә чалыб, тамашачылардан биринин башына тохунуб јерә дүшдү.

Тигровскинин низам-интизама нәзарәт етмәји тапшырдығы һәмин о Инсаров чығырды:—Вера Алексејевна, бир көрүн бунлар нә гајырырлар! Онлара демишәм һеч нәјә әл дәјмәјин, өзүм ганадла учаны сизә көстәрәрәм, амма бу сарсаг... Ди рәдд ол бурдан!.. Һајды!—дејә Инсаров Перпетуум-мобиленин бојнундан јапышыб, ону отагдан бајыра итәләди. Зоја да онун ардынча чыхды.

Кена, Валерка, Лјалја вә Венја артыг орада јохдулар, Павлов да кетмишди, амма Родја елә өз әввәлки јериндә иди. Зоја коридорла кедә-кедә дөнүб кери бахдыгда, көрдү ки, Маршев дә о тәрәфә кәлир. Зоја фикирләшди ки: «о мәним далымча дүшүб, нәдир?» буну јохламаг үчүн електроника вә автоматика лабораторијасына кирди.

—Ушаглар, бурда нә вар? Ај ушаглар, нә вар бурда, ај ушаглар?

—Нөвбәјә дур, биләрсән?

Зоја диггәт јетириб көрдү ки, бүтүн топлашанлар гат-гарышыг ики нөвбә һалында бир-бириндән аралы ики стола сары чан атырлар. Һәр столун архасында бир јухары синиф шакирди дурмушду. Онлардан бири шән, дилли-ағызлы, о бири исә, әксинә, гашгабаглы вә гарадинмәз иди. Зоја Родјаны бир дәгигәлик јаддан чыхарыб, нөвбәдәкиләрин дөврәсинә һәрләниб, јандан стола јахынлашды ки, көрсүн орада нә вар. Шән оғлан үзү бәрабәриндә кичик бир гуту тутмушду, гутудан дијирчәкли гәләмә бәнзәр бир учлуг мәфтиллә салланырды. Оғлан чығыра-чығыра деди:

—Бәли, һөрмәтли ханымлар вә чәнаблар, сизин гаршыныздакы темпокинестезиометрдир. Кәлин бу сөзү хорла вә һечә-һечә тәкрар едәк! Башлајаг, темп... үч-дөрд!

— Темпо!—Нөвбәдәкиләр бирликдә тәкрар етдиләр.
— Кине!.. Үч-дөрд!
— Кине!—отуза гәдәр сәс даһа бәркдән тәкрарлады.
— Сте-зи-о-метр! Үч-дөрд!
— Сте-зи-о-метр!

Бир кәнарда, көзүндә галын сағанаглы көзлүк олан, түнд гывырчыг сачлы гарагабаг бир киши дурмушду. Көрүнүр, бу, сексијанын рәһбәри иди.

— Фјодор!—дејә һәмин киши дилләнди.—Һеч олмаса һогабазлыг еләмә, онсуз да адамын үрәји буланыр!

— Мән лап чыхыб кедә дә биләрәм, Марк Соломонович,—оғлан сәртликлә чаваб верди.—Мән бура бунлары әјләндирмәјә јох, апаратда ишләмәјә кәлмишәм. Демәли, давам едирәм: бу чиһаз болгар алимләринин хаһиши илә јарадылыб. Көзүн вә әл һәрәкәти дәгиглијини мүәјјән етмәк үчүн ишләнир. Бу панелин үстүндә үч дүјмәчији көрүрсүнүзмү? Јохланылан адам учлуг илә чәлд гулајланыб бу дүјмәчикләрин һәр биринә нөвбә илә вурмалыдыр. Дүјмәчијә вуранда дәгиг зәрбәләр сајгачы, панелә вурдугда, боша чыхма сајгачы ишләјәчәк. Мадам, хаһиш едирәм сиз тәчрүбә един! Мән сајмаға башлајачағам, сизсә, һәр сајда нөвбә илә дүјмәләрә вурачагсыныз. Беләликлә, һазыр олун!.. Бир, ики, үч, дөрд, беш...—оғлан она гәдәр сајыб «дур!» командасы верди вә елан етди ки:—дәгиглик о гәдәр дә јахшы дејил: һәдәфә чәми дөрд зәрбә дәјиб. Нөвбә киминдир, хаһиш едирәм, бујурсун!

Гоншудақы столда һәрәкәтин тәнзими јохланылырды. Бурада үзәринә фолгадан кәсилмиш ири беш вә сыфыр рәгәмләри јапышдырылмыш дик бир панел гојулмушду. Јохланылан адам һәр әлиндә бир учлуг тутуб, ејни вахта сол әли илә сыфрын, сағ әли илә беш рәгәминин үстүнә чәкмәли иди. Учлуглардан бири рәгәмдән сүрүшүб кәнара чыхдыгда, автомобил фитинә бәнзәр бәрк сигнал верирди.

Гарагабаг оғлан о саат сәсләнди:—Ди кет! Нөвбә киминдир, кәл!

Зоја гапыја сары кетди. Ушагларын арасында Маршев јох иди, амма Зоја коридора чыхан кими, ону гапынын јахынлыгында көрдү. О, Зојаја бахмырды. Зоја коридорун о бири башына сары јолланды вә бир нечә аддымдан сонра дөнүб бахдыгда, көрдү ки, Маршев онун ардынча кәлир.

Башга бир вахт олсајды, Маршевин онун ардынча дүшмәси Зојанын хошуна кәләрди, күман едәрди ки, онун көзәллијинә вә мәнәви зәнкинлијинә пәрәстиш едир, амма инди Зоја һисс едирди ки, Маршев ону һеч дә үрәјиндә јанан атәшә

көрә изләмир. Зоја гәзәблә: «О чил-чил ахмаг ахы нијә мәним далымча дүшүб?»—фикирләшиб, ачыглы-ачыглы гәрара кәлди ки, коридорун о башындақы фото лабораторијаја кетсин вә Родка да ора кирсә, бу суалы ачыг-ашкар она версин.

Фотолабораторија ики отагда јерләширди. Биринчи чох бөјүк отаг ателје иди, бурада чүрбәчүр шәкилчәкмә ишләри апарылырды. Бурадача столларын үстүндә вә рәфләрдә диварлар бојунча «Кәшфијатчы» чәмијјәтинин конструкторларынын дүзәлтдикләри апаратлар сәркиси варды. Бурада фото вә кино лентләрини автоматик сурәтдә ајдынлашдырмаг үчүн бир нечә чүр машын, јығчам вә раһат ишыгландырма чиһазлары, һәтта орикинал гурулушлу кинокөстәрән апарат варды. Бу лабораторија инди, демәк олар јеканә бир јер иди ки, һизам-һизам варды. Бура һеч кәс сохулуб, белә суаллар вермирди: «Бурда нә вар? Бу нә олан шејдир?». Бураја ијирмијә гәдәр диниб-данышмајан фото һәвәскары топлашмышды. Лабораторијанын рәһбәри сарышын сағгаллы Иван Иванович онлара «Ленинград» адлы экспонетрдән нечә истифадә етмәји өјрәдирди.

О, ишығын дәрәчәсини өлчмәкдән нәсә данышырды. (Зоја бундан һеч бир шеј баша дүшмәди). О экспонетрә нәсә, ағ бир лөвһәчији каһ тахыр, каһ чыхарырды... Сонра Иван Иванович «Ленинград» јанындақы столун үстүнә гојуб, арха тәрәфиндәки рәфдән даһа бөјүк бир чиһаз көтүрдү вә деди:

— Белә экспонетри исә сиз сатышда тапа билмәзсиниз. Ону бизим лабораторијада дүзәлдибләр. Онун көмәји илә сиз јалныз чап етмәкдә сахлама мүддәтини тәјин етмәк дејил, һәм дә кантрастлыг дәрәчәсинә көрә фото кағызы дүзкүн сечә биләрсиниз.

Сонра јенә Зојанын һеч нә баша дүшмәдији изаһлар башланды. Зоја баша дүшмәјә һеч чалышмырды да. О дөнүб кери бахдыгда, Родка Маршевин архада, үч аддым аралыда дурдуғуну көрдү! Родка Зојанын она бахдығыны көрүб, о саат апаратларын дүзүлдүјү рәфләри сәјлә нәзәрдән кечирмәјә башлады, куја ки, бура елә бунлара бахмаг үчүн кәлибмиш.

Зоја үзүнү кәнара чевириб фикирләшди ки, Маршев илә сөһбәти нечә башласын.

— Инди исә лабораторијаја кечәк, экспонетри сизә ишдә көстәрим,—дејә Иван Иванович тәклиф етди вә бүтүн фото һәвәскарлары онун ардына о бири, јалныз сары-јашыл фәнәрләрлә ишыгландырылмыш алагаранлыг отаға кетдиләр. «Ленинград» экспонетри столун үстүндә галмышды.

Зоја архасыны һәммин стола сөжкәжиб голларыны көксүндә чарпазлады.

О јавашча деди:—Һә-ә, Маршев, бир бәри кәл көрүм!

Маршев јахынлашыб, күлүмсүнә-күлүмсүнә, о да голларыны көксүндә чарпазлады.

— Һә! Ешидирәм.

— Маршев, бир де көрүм, нијә һеј далымча дүшүрсән? Нәји күдүрсән?

Маршев елә күлүмсүнүрдү. Онун чил-чил сифәти Зојаја нәдәнсә чох мәғрур көрүндү.

— Мән күдмүрәм, еләчә мүшаһидә едирәм.

— Нәји мүшаһидә едирсән?

— Сәни.

— Һә... ахы сән мәни нәјә көрә мүшаһидә едирсән?

Маршев фикирләшиб-фикирләшиб, ахыр белә бир чүмлә тапды:

— Чүнки сән чох мараглы мүшаһидә объектисән.

Зоја пәрт олду, ејни заманда даһа да гәзәбләнди. Кимә гаршы гәзәбләндији мә'лум дејилди, амма дејәсэн даһа чох өзүнә ачығы тутмушду. Һәлә дүнәнә гәдәр Зоја күман едирди ки, Маршев она вурғун олдуғу үчүн көзләрини зилләжиб, амма бу күн, будур... О, көзләрини гыјыб ағыр-ағыр сорушду:

— Ахы нәјә көрә мән белә мараглы объект олмушам?

Маршев ирәли аддымлајыб, сол элини стола елә дирәди ки, бармаглары, демәк олар ки, экспонетрә тохунурду.

— Бура бах, Ладошина, кәл ачыг данышаг. Разысанмы?

— Һә, разыјам!

— Јахшы, онда, зәһмәт олмаса, де көрүм, Павлов бу тәдбири һәнкамә адландыранда, сән нијә елә гызардын?

— Мән... мән һеч гызарыб еләмәмишәм... Ахы мән нијә гызарым ки?

— Јох, гызармышдын, өзү дә лап јаман! Инди дә, баша дүш ки, Ладошина, мән сәнә чохдан көз гојмушам вә чохдан бә'зи шејләри баша дүшмүшәм.

— Нәји баша дүшүбсән?

— Һеч олмаса, бах буну: Пионер сарајынын мүдири һеч дә елә ахмаг адам дејил ки, башгасынын тә'сири алтына дүшмәдән, белә бир базар ача иди. Һә?

Әкәр Родја сөһбәти башга чүр башласајды, тутаг ки, әввәл Лјова Трубкинлә вә ја Борка вә Сјомка илә олан әһвалатдан данышсајды, ола биләрди ки, башга нәтичә верә иди. Амма инди, онсуз да мә'јус олмуш Зојканын башында ики фикир варды: биринчи бу иди ки, Маршев нечә олубса, Зоја-

нын гәрибә гүввәјә малик олдуғуну дујуб, икинчиси дә будур ки, о, Зојаның һәммин гәрибә гүввәдән јалныз белә бир «базар» ахмаг үчүн истифадә едә билдијини дә баша дүшүбдүр. Өзүнә гаршы гәзәбиндән јенә Зојаны агламаг тутду, ејни заманда һамыја ачығы тутду вә чох истәди ки, Маршев өзүндән чох да бәдкүман олмасын, онун да әһвалы Зојанын кими позулсун. О да көксүндә чарпазладығы голларыны ачыб, экспонетри көстәрә-көстәрә, јавашдан, амма әмредичи бир ифадә илә деди:

— Һәјды, бу шеји көтүр вә гој чибинә!

Родја экспонетри көтүрүб шалвар чибинә гојду. Бу вахт Зоја сәсини пычылтыја гәдәр алчалдыб деди:

— Сән бәлкә дә чох ағыллы бир адамсан, мәнсә—садәчә ахмағам... Сән бәлкә дә мәшһур ичтимаијјәтчисән, сәни сәдр сечмәк истәјирләр... амма, бир бах, бир көр нә еләдин! Бир бах! Бир көр!—дејиб Зоја шәһадәт бармағыны Родјанын экспонетри гојдуғу чибинә узатды, сонра исә гапыја сары аддымлады вә орада дөнүб, артыг көз јашлары аха-аха әләвә етди:—Горхма, сәни әлә вермәрәм! Амма өзүндән бәдкүман олма! Өзүнү дартма!

Зоја бир шеји нәзәрә алмамышды: о, Родјаја экспонетри чибинә гојмағы әмр етмиш, амма «ону өзүндә сахла» әләвә етмәји унутмушду. Инди, Родја онун әмрини јеринә јетирдикдән сонра, экспонетри гајтарыб әввәлки јеринә гојмаға она һеч нә мане олмазды. Амма о белә етмәди, һәтта белә етмәк лазым кәлдији барәдә фикирләшмәди дә. О јәгин ки, он санијә гәдәр һәрәкәтсиз дурду, бу фикир ону мат гојмушду ки: нечә олду, Зојанын әмрини јеринә јетирди! Инди билирди ки, онун белә фантастик вә инанылмаз тәхмини доғрудур!

О гачараг отагдан чыхды. Ладошина артыг һардаса, коридорун ортасында иди. О, ушаглары итәләјә-итәләјә, тәләсик гапыја сары кедирди. Родка онун ардынча чумду вә артыг лап пилләкәнин јанында она чатды.

— Ладошина! Бир дајан! Ладошина, кәл бир данышаг!

— Әл чәк!—Ладошина чығырыб Маршеви дирсәји илә итәләди вә пилләкәндән дүшә-дүшә лап јавашдан деди:—Кет, Там Ә'лачы илә өпүш! Өз Лјалјочканла!

Көрүнүр ки, «Әл чәк» сөзү әмр кими сәсләнмишди, чүнки Родја һәммин саат дурду, амма Там Ә'лачы гызла өпүшмәк еһтијачыны дујмады.

О, коридорла кери гајыдыб, бирдән бир оғланын кимәсә бу сөзләри дедијини ешитди:

— Ешидибсэнми? Фотолабораторијадан нәсә, бир шеј чырпышдырыблар.

Родја диксинди вә о саат ону тәр басды. Ахы бу ки, лап... Ахы бу ки, елә онун барәсиндәдир! Ахы һәммин «шеји чырпышдыран» о өзүдүр! О, чәлд лабораторијаја сары аддымлады вә јенә бу сөзләри ешитди:

— Орадан онларын экспонетрини оғурлајыблар...

— Нә спонетр?

— Спонетр јох еј, экспонетр.

Лабораторијаја јахынлашдыгда, Родја гапы ағзында һәјәчанланмыш бир јығын адам көрдү. Бурада фото һәвәскарлары да, еләчә мараглананлар да варды. Адамларын арасында учабој Иван Иванович көрүнүрдү.

О дејирди:

— Ахы ишин нечә олдуғуну билирсиниз: Мән «Ленинград»ы столун үстүнә гојуб, рәфдән чап экспонетрини көтүрдүм, сонра да һамымыз лабораторијаја кетдик. Бәлкә јадыңыздадыр, бу вахт ателједә галан бир адам олду, ја јох?

Фото һәвәскарлары динмәдиләр.

— Неч кәсин јадына кәлмирми? Әлбәттә, башга бир вариант да мүмкүндүр: бәлкә биз лабораторијада оlanda, бура ким исә кәлиб чиһазы көтүрүб.

Столбов јоғун сәслә деди:

— Ахы утанмаг нијә?— (О, ичиндә дөјүлмүш тыртыллар олан банканы эввәлки кими һәлә дә әлиндә тутмушду).— Гапыда бир нечә адам гојун һамыны ахтарсынлар!

— Һај-Һај,— адамларын арасындан ким исә сәсләнди.— О да елә дуруб көзләјәчәк ки, ону ахтарсынлар! Јәгин ки, о инди неч сарајда дејил.

Родја дөнүб чох ағыр-ағыр, тамамилә сәссиз аддымламаға чалышараг јығнагдан узаглашды. О һәлә неч вахт өзүнү белә сарсаг, белә дәншәтли вәзијәттә һисс етмәмишди.

ИИРМИ БЕШИНЧИ ФӘСИЛ

Инди о јерә гајытмаг лазымдыр ки, бир нечә дәгигә эввәл јашлылар арасында баш вермишди.

Јаков Дмитријевич Надежда Серкејевнадан ајрылдыгдан сонра «Слип камли» јумруларыны эввәлки кими әлиндә тутуб, тәләсик пилләкәнләрдән енирди. Үзү горхмуш кими көрүнүрдү. Тигровски ашағыдан јухары галхырды. Онлар мәртәбәләр арасындакы мејданчада растлашдылар.

Мүдир чәлд деди:— Алфред Павлович, мән сизи ахтарырам. Сиз алимләри хәбәрдар едибсинизми ки, көрүш олмајачаг?

Инди Тигровскинин үзүндә горху әламәти көрүндү.

— Јох... хәбәрдар етмәмишәм,— дејә чох јавашча чаваб верди.

Һәр икиси бир хејли мүддәт динмәдән бир-биринә бахдылар. Бу күнә «Кәшфијјатчы» чәмијјәтиндә доггузунчу вә онунчу синиф шакирдләринин ики бөјүк алим—тарих елмләри доктору Кукушкин вә психолокија профессору Тројеградовла көрүшү тәјин едилмишди.

Јаков Дмитријевич саатына бахды.

— Алфред Павлович! Ахы онлар һәр дәгигә кәлә биләрдәр... Алфред Павлович, ахы бәс нечә олсун, нијә хәбәрдар етмәјибсиниз?!

— Тәгсиркарам. Бир сөзүм јохдур. Бу һәнкамәдә чаш-баш олуб галмышам.

— Алфред Павлович, ахы бир баша дүшүн ки, бу, онлар үчүн һәгарәтдир! Онлар башга ишләрини кәнара гојуб, һазырлашыблар, јола вахт сәрф едибләр, бәс инди биз онлара нә дејәчәјик? «Көрүш олмајачаг, анчаг Сизи хәбәрдар етмәк јадымыздан чыхыб. Арабанын башыны кери дөндәрин!» Ахы бу ки... рүсвајчылыгдыр, ахы бу, онлара силлә вурмагдан да писдир!

Бәстәбој Тигровски динмәди, о, башыны ашағы салыб, додагларыны бүзмүшдү.

О гысача чаваб верди:

— Бирчә чарә вар.

— Нә чарә? Даһа нә чарә ола биләр?

— Онлары баша салаг ки, көрүшү гәсдән ләғв етмәмишик, онлардан хаһиш едирик ки, даһа азјашлы, амма чох инкишаф етмиш вә истәдадлы ушагларла сәһбәт апарсынлар.

— Әшии онлар бизи о «инкишаф етмиш вә истәдадлы» ушагларла бирликдә чәһәннәмә көндәрәрләр!

— Гој көндәрсинләр, һәр һалда бу, онлар үчүн, еләчә хәбәрдар етмәји јаддан чыхартмаг гәдәр тәһгиредичи олмаз.

Јаков Дмитријевич фикирләшиб, баша дүшдү ки, бу доғрудан да јеканә чарәдир. Елә бу анда о, пилләкән мејданчасынын пәнчәрәсиндән көрдү ки, сарајын гапысына гара бир машын јахынлашды.

О чәлд дилләнди:

— Кедәк! Дејәсән кәлән онлардыр. Кедәк гаршылајаг! Икиси дә вестибүлә ениб, гапынын гаршысында дурдулар.

Вестибүл бош иди. Јалныз палтарасылан јерин габағында Там Ә'лачы гыз дуруб, палтарсахлајан арвадын она палтосуну вермәсини көзләјирди. Јаков Дмитријевич чәлд «Слип камлини» пенчәјинин чибинә гојду. Бу вахт Зоја да вестибүлә енди. О туфлиләринин дабанларыны пилләләрә вуруб бәркдән таггылдада-таггылдада, һәјәчан вә ачығындан бәрк төвшүјә-төвшүјә ашағы дүшүрдү, амма нә мүдир, нә дә Тигровски онун кәлдијини көрмәдиләр, чүнки елә бу анда гапы ачылды вә ики профессор ичәри кирди.

Зоја палтосуну кејән Лјалјаны көрүб, она јанашды, јаваш, амма әмредичи бир сәслә деди:

— Бура бах, ај Ә'лачы, гајыт јухары, өз достун Родечканы тап вә бурнуна бир јумруг вур.

Лјалја сакитчә сорушду:

— Ладошина, дәли олубсан, нәдир?—Амма Зоја артыг ондан үз дөндәрмишди.

Там Ә'лачы гыз бир гәдәр дуруб фикирләшди вә палтосуну чыхартмадан јухары мәртәбәјә галхды. Зоја исә кејинә-кејинә бөјүкләрин данышыгларыны динләмәјә башлады.

Тројеградов учабој, көркәмли, гара сачлары кери даранмыш, гарабығлы, әјниндә гәшәнк тикилмиш палто олан бир киши иди. Кукушкин ондан хејли јашлы көрүнүрдү. Онун јашыл плашы алтындан габарыг гарны көрүнүрдү, дикбурун иди, ағармыш сачлары гуш түкүнә бәнзәјирди вә сачлары арасындан чәһрајы даз башы көрүнүрдү. Мүдир вә «Кәшфијатчынын» рәһбәри онлары көрдүкдә, күлүмсүнмәјә чалышдылар.

Онлар икиси дә ејни вахтда чәлд дилләндиләр:—Салам, мөһтәрәм Виктор Јевкенијевич! Салам, әзиз Пантелеј Карпович! Чох шадыг ки, кәлибсиниз! Бәли, бәли! Чох-чох миннәтдарыг!..

Сонра әлләрини бир хејли мөһкәм сыхдылар, сонра араја бир гәдәр сүкут чөкдү, бундан сонра исә Јаков Дмитријевич деди:

— Анчаг... белә бир иш вар, мөһтәрәм јолдашлар... Һм!.. Тәәччүб етмәјин ки, букүнкү аудиторијанын јаш тәркиби нәзәрдә тутулдуғундан бир гәдәр башга олачаг.

Кукушкин сорушду:

— Бу, нә мә'нада башга олачаг?

— Билирсинизми, Пантелеј Карпович... бу күн бура, нечә дејәрләр, кәнч тәдгигатчы вә ихтирачылар топлашыблар, анчаг онлар јухары синиф шакирдләри дејил, бир гәдәр... ашағы јашлы шакирдләрдир.

— Бағышлајын,—Тројеградов јоғун сәслә дилләнди.—Сиз о ашағы јаш дедикдә, нәји нәзәрдә тутурсунуз?

— Һә-ә-дә... алтынчы синифләр... бешинчиләрдән дә бә'зи...—Араја бир мүддәт сүкут чөкдү. Сонра Кукушкин әлләрини јелләдә-јелләдә деди:

— Јолдашлар! Ахы... бәс... нијә хәбәрдар етмәјибсиниз?

Мүдир Тигровскинин үзүнә бахды.

— Алфред Павлович, бәлкә сиз изаһ едәсиниз?..

Алфред Павлович боғазыны артдајыб данышды ки, адлысанлы алимләри мүасир елмин чох мүрәккәб мәсәләләрини баша дүшмәјә габилијәтләри олан сон дәрәчә истәдадлы ушаглар динләјәчәкләр.

— Јолдашлар, инанын ки,—дејә Јаков Дмитријевич әлавә етди,—әкәр имтина етсәниз, онлар чох мә'јус оларлар. Сон дәрәчә мә'јус оларлар!

— Сөзүн гысасы, сиз демәк истәјирсиниз ки, мән, бах, белә тахтабитиләринин габағында чыхыш едим!—дејә Тројеградов гардеробун өнүндә дуран Зојаны көстәрди.—Мәнчә, бу лаға гојмагдыр! Кедәк Пантелеј Карпович!—дејиб о, гапыја сары јөнәлди.

Кукушкин деди:

— Ахы, Виктор Јевкенијевич, нијә белә сәрт данышырсыныз?—О мүдирлә Тигровскијә мүрачиәт етди:—Бунунла бәрабәр, мән дә... мән дә бу јашдакы ушаглар гаршысында чыхыш едә билмәрәм. Садәчә, онларла данышмаға дил тапа билмәрәм. Белә ки, бағышлајын, амма... Сағлыгла галын!

О да Тројеградскинин ардынча чыхыб кетди, онларын ардынча исә, Зоја сәссиз аддымларла чыхды. Алфред Павлович вә Јаков Дмитријевич һәрәкәтсиз дурмушдулар. Мүдир о гәдәр кәдәрләнмишди ки, һәтта Зојаны көрдүкдә, «Слип камлини» дә унутмушду.

Алимләрин икисинин дә евләри гоншу иди вә Тројеградов Пантелеј Карповичи өз «Волга»сында кәтирмишди. О, Кукушкинлә бирликдә сарајын габағындакы сәкијә чыхыб, чибиндән машинын ачарларыны чыхартды, елә бу анда Зоја онун габағыны кәсди.

— Тахтабити мәнәмми, һә?—дејә о, кәлмә-кәлмә ајдын сорушду.—Демәли мән тахтабитијәм дә?

Тројеградов гашларыны чатды.

— Нә олуб ки? Нә истәјирсән?

Зоја јумругларыны бөјүрләринә дирәјиб, сәсини учалтды:

— Мән ону истәјирәм ки, сиз бу саат кедиб ушагларын габағында чыхыш едәсиниз. Кедин вә чыхыш едим!—дејиб Зоја

үзүнү Кукушкинэ тутду:—Сиз дә кедин, чыхыш един! Вэсса-лам!—Зоја эллэрини далына гојуб, неч дөнүб алимлэрэ бах-мадан, аддымлајыб узаглашды.

Тројеградов вэ Кукушкин динмэдэн, онун ардынча баха-баха галдылар.

Бирдэн Тројеградов диллэнди:—Пантелеј Карпович! Ахы, доғрудан да... Ахы биз нијэ белэ өзүмүздэн чыхдыг? Доғру-дан да, ахы нијэ онларын гаршысында чыхыш етмэјэк?

— Нэ... дә... Олар... чыхыш етмэк олар,—дејэ Кукушкин нэдэнсэ чох эскин чаваб верди.

— Јох, мэкэр сиз мәнимлә разы дејилсинизми?

— Ахы нијэ ки?.. Разыјам... Тамамилэ разыјам...

— Онда гајыдаг да, эзизим!—Тројеградов чевик аддым-ларла дөнүб гапыја сары аддымлады, Кукушкин дә чашгын-чашгын бахараг онун ардынча кетди.

Сарај мүдири илэ елми чэмијјэтин рэһбэри нэлэ дә вести-бүлдэ эввэлки јерлэриндэ дурмушдулар. Тројеградов элини Јаков Дмитријевичин чијнинэ вуруб деди:

— Бағышлајын, көһнэ дост! Биз наһаг јерэ гызышмышдыг, үмумијјэтлэ сиз, элбэттэ, һаглысыныз!

Тигровскинин үзү күлдү:

— Бах, бу лап көзэл олду! Чох сағ олун, јолдашлар! Јаков Дмитријевич, кэлин гонагларымызы сизин кабинетинизэ өтү-рэк, јолдан кэлиблэр, бир аз динчэлсинлэр, өзүмүз дә кедиб аудиторијаны һазырлајаг.

— Элбэттэ, элбэттэ! Виктор Јевкенијевич, Пантелеј Кар-пович, бујурун!—дејэ мүдир алимлэри өз биринчи мәртэбэдэ-ки кабинетинэ өтүрдү.—Јолдашлар, отурун, динчэлин, биз лап бир нечэ дэгиғэлијэ...

Јаков Дмитријевич чыхды. Тројеградов креслоја отуруб, папирос јандырды, Кукушкин исэ эллэрини габарыг гарнында чарпазлајыб бу күнчдэн-о күнчэ варкэл етмэјэ башлады. Бир дэгиғэ гэдэр сүкутдан сонра о сорушду:

— Виктор Јевкенијевич, бэс сиз бизим рэфтарымызда неч бир гэрибэлик һисс етмирсинизми?

Тројеградов креслода бир балача дикэлди.

— Баша дүшмүрэм ки, сиз нэ гэрибэлик көрүрсүнүз?

— Будур, бах... биз хырдача ушагларын гаршысында чы-хыш етмэјин элејһинэ идик, амма о кэнч гыз бизэ јахынла-шыб бир нечэ сөз деди, биз дә о саат өз гэрарымызы дэјиш-дик.

— Јахшы, демэли сизин фикринизчэ, биз өз гэрарымызы о гызчыгазын тэ'сири илэ дэјишмишик?

— Мэн шэхсэн белэ күман едирэм. Бэс сиз Јох?

— Элбэттэ, јох. Эсла јох.

— Бэс онда, бағышлајын, сизи чыхыша разы олмага нэ вадар етди?

— Нэ олачаг, елэ... садэчэ, баша дүшдүм ки, биз өзүмүзү һэддэн артыг мәғрур, ловға апарырыг, бир дә буну фикир-ләшдим ки, биз акселерасија эсриндэ, јэ'ни елэ бир эсрдэ ја-шајырыг ки, ушаглар чох тез инкишаф едир. Бизим дә онлар-да чидди сөһбэтдэн чэкинмэјэ ихтијарымыз јохдур.

Кукушкин бармагларыны гарнында бир-биринэ пэрчимлә-јиб, онлара баха-баха варкэл едирди.

— Виктор Јевкенијевич, мэнчэ бүтүн бу фикирлэр сизин башыныза белэ тезликлә кэлэ билмэзди. Мэнэ белэ кэлир ки, биз икимиз дә бу кэнч ханымын тэ'сири илэ һэрэкэт етми-шик, сиз исэ, бир психолог кими бу феномен илэ хүсусилэ марагланмалы идиниз.

— Мэни бағышлајын, Пантелеј Карпович, амма... амма сиз, лап мә'насыз сөз данышырсыныз,—Тројеградов ачыглы-ачыглы чаваб верди вэ алимлэр мүбаһисэјэ давам етдилэр.

Јаков Дмитријевич чох гэзэбли иди. «Кэшфијјатчыја» ја-зылмаг истэјәнлэр һамысы артыг јазылмышды, лабораторија-лары ушаглара көстэрмишдилэр, мүдир дә һисс едирди ки, дејэсэн о «тэ'сирдэн» хилас олмушдур. Инди о, сакитчэ е'лан едэ билэрди ки, ачыг гапылар күнү баша чатмышдыр вэ икин-чи мәртэбэјэ топлашмыш чамаатдан хаһиш едэ билэрди ки, чыхыб кетсинлэр. Амма, едэ билмирди! Ики алимин хэтринэ дэјмэмэк үчүн, нэлэ бир ахмаг тэдбир дә көрмэли иди!

Тигровски лабораторијалары кэзмэјэ башлајыб, сајы о гө-дэр дә чох олмајан јухары синиф шакирдлэриндэн хаһиш едирди ки, кичик салона алимлэрлэ көрүшэ кетсинлэр, Јаков Дмитријевич исэ коридорда Надежда Серкејевнаны тапыб, ондан хаһиш етди ки, эн бачарыглы ушаглары сечиб о да он-лары кичик салона көндэрсин.

Надежда Серкејевна сорушду:—Јаков Дмитријевич, бэс о «Слип камли» нечэ олду? Марагдан лап бағрым чатлаіыр.

— Сонра, сонра!—дејэ мүдир чаваб вериб, радио говша-ғынын олдуғу јерэ, коридорун лап о башына јөнэлди.

Јолда Иван Иванович, овгаты тэлх һалда, она раст кэлди.
— Јаков Дмитријевич, билирсинизми, бэдбэхт бир хэбэр вар? Бизим лабораторијадан експонометри оғурлајыблар.

— Кэрэк јахшы көз-гулаг олајдыныз да, Иван Иванович. Өзүнүз көрүрдүнүз ки, нэ һэнкамэ иди. Бағышлајын, мәним ипли белэ шејлэрэ вахтым јохдур.

Венја коридорда жыгын-жыгын ушагларын арасындан кечендә, һәр тәрәфдән ешидирди ки, фотолабораториядан экспонетр оғурланыб. Она Там Ә'лачы гыз раст кәлди. Онун көзләри нәдәнсә чох гәрибә иди.

Гыз гырыг-гырыг сорушду:—Сән Маршеви көрмәжибсән?

— Өзүм дә елә ону ахтарырам,—Венја чаваб вериб өтдү. О, Роджаны електроника лабораториясында тапды.

— Родка! Нараларда итиб-батыбсан? Сәни ахтармагдан јорулмушам... Ешидибсәнми, фотолабораториядан экспонетри чырпышдырыблар?—дежиб о, јолдашынын үзүнә диггәтлә бахды:—Сәнә нә олуб белә, биртәһәрсән... елә бил бу саат һамамдан чыхыбсан?..

Доғрудан да Маршевин көркәми хејли гәрибә иди. О гапы илә јанашы күнчә дуруб архасыны дивара дајамыш, әлләрини дә дивара јапышдырмышды. Онун јалныз үзү дејил, сачлары да тәр ичиндә иди вә көрүнүр пыртдашыг дүшүб бир-биринә јапышмыш, инди исә, узун учлары биз-биз көрүнүрдү.

Венја, доғрудан да, никаранлыгла сорушду:—Родка, ахы сәнә нә олуб?

Родка тутгун нәзәрләрлә она бахыб деди:

— Кәл бир јерә кедәк.

О, достуну икинчи мәртәбә илә биринчи мәртәбә арасындакы мејданчаја, бир аз әввәл сарај мүдири илә Тигровскинин дурдуглары һәммин мејданчаја кәтириб, бир нечә санијә сусдугдан сонра деди:

— Фотолабораториядан экспонетри мән чырпышдырмышам... Рудаковун бир мүддәт дили тутулду. Сонра о пычылдады:

— Нијә?

— Зожка Ладошинанын әмри илә,—Маршев хырылтылы сәслә чаваб верди.

Рудаковун чәнәси азачыг салланды, көзләри донуглашды.

Хејли сүкутдан сонра о дилләнди:—Родка!.. Родка!.. Ахы сән нијә?..

Маршев јаваш-јаваш рабитәли данышмаг бацарығына јијәләнди. Ачыг гапылар күнү һөкм сүрән гат-гарышыгы көрүб, «Кәшфијатчыја» һамыны јаздыгларыны ешидиб, о, Зожканы фантастик бир гүввәјә малик олдуғу барәдә өз күманынын доғрулуғуна даһа мөһкәм инанмышды.

— Һә, одур ки, баша дүшүрсәнми, истәдим ону күдүм. Фикирләшдим ки, мәним көзүмүн габағында да бир һогга чыхардар, мән дә бүтүн бунларын нечә баш вердијини өз көзүмлә көрәрәм.

Сонра о, Зожка илә сөһбәтиндән, экспонетри чибинә гојмағындан вә вахтында ону гајтарыб јеринә гојмағы ағына кәтирмәдијиндән данышды.

— Һә, сонра да, өзүн баша дүшүрсән ки, артыг кеч иди: артыг дилә-ағыза дүшмүшдү,—белә һалда кәл онлара сүбут елә көрүм нечә едирсән ки, мән буну өз ихтијарымла көтүрмәмишәм!

— Һә, бу, әлбәттә, беләдир,—Рудаков гәмкин-гәмкин разылашды.—Инди гајтарсан, елә фикирләшәчәкләр ки, горху-дан едирсән, ја да ки, пешиман олубсан.

Јаков Дмитријевичин сәсиучалданлар васитәсилә күчләндирилмиш сәси мәртәбәјә јајылды. О, алтынчы синиф шакирдләрини кичик салона, мәшһур алимләрлә көрүшә чағырыр, дејирди ки, профессор Тројеградов ушаглары психолокија ки-ми бир елмин әсаслары илә таныш едәчәк, профессор Кукушкин исә-археоложи газынтылар заманы кәшф етдији тәәччүб-лү тапынтылардан данышачагдыр. Достлар бу е'ланы динмәз-сөјләмәз динләдиләр вә бирдән Родја күлүмсүндү:

— Венка! Ахы дејәсән белә чыхыр ки, мән дә бир шеј кәшф етмишәм! Өзү дә елми кәшф! Ахы сүбуту елә чибимдәдир.

— Һә сүбуту?

— Бах, елә... экспонетр!

Венја бир мүддәт сусуб, әввәл үст додағыны, сонра да алт додағыны дишләјиб, ахыр деди:

— Родка! Бәс һеч бу барәдә фикирләшмәжибсән? Бәлкә елә өз бејнинә јерләшдирибсән ки, Зожка һипноз васитәсилә иш көрүр вә Зожка сәнә дејәндә ки: «Көтүр бу шеји»,—сән дә күмай едибсән ки, көтүрмәјә билмәзсән. Сәндә белә бир һал әмәлә кәлиб... һә... нәдир о? Она нә дејирләр?

— Өз-өзүнә тәлгин?

— Һә-һә! Өзүдүр ки, вар! Сәндә өз-өзүнә тәлгин әмәлә кәлиб; сән дә көтүрүбсән!

Чаваб вермәздән әввәл Родја дүдүғу ләззәтдән әлләрини бир-биринә сүртүб, һәтта дамағыны марчылдатды.

— Венк!.. Бәс сән һеч белә шеј фикирләшибсәнми? Јә'ни Ладошина халис ахмагдыр? Әкәр о өзүнүн ән адичә бир гыз олдуғуну билсә иди, һеч мәнә әмр едәрди ки: «Көтүр бу шеји»,—ахы онда мән ону раһатча рәдд едә биләрдим.

Бу вахт Венја биринчи дәфә долашыб галды.

— Һә...—о мызылданды.—Һә, бурда, әлбәттә, нәсә вар. Амма сән бәс башгаларына нечә сүбут едә биләчәксән ки, экспонетри Зожканын сәни һипноз етдијинә көрә чырпышдырыбсан?

Пиллэкэндә һәрәкәт башланды. Ушаглар кичик салона кетмәк үчүн бир-биринин ардынча ашагы енирдиләр. Тигровски дә «тәдбири» һәјата кечирмәјә она көмәкчи олан јухары синиф шакирдләри илә әһатә олунмуш һалда кәлиб кечди. Надежда Серкејевна бир груп алтынчы синиф шакирдләри илә бирликдә чыхыб кетди. Венја һеј нәсә демәк истәјирди, амма кәлиб-кечәнләр она мане олурдулар. О елә ағзыны ачан кими јуммалы олурду. Родја исә һеч данышмаг да истәмирди: о нә барәдә исә фикирләширди. Амма, будур, ушагларын арасында Јаков Дмитријевич дә пиллэкәндән дүшдү. Родја ону көзләри илә өтүрүб, бирдән деди:

— Кедәк ашагыја. Орада данышмаға бир јер тапарыг.

Достлар вестибүлә ендиләр вә мүдирин кабинетинин јахынлығында, бир кәнарда дурдулар. Бурада Маршев дик Рудаковун үзүнә бахды вә јавашча, амма чох тәнтәнәли бир ифадә илә деди:

— Венка! Мән гәрар вердим!

— Нә гәрар?

— Пионер сарајы мүдиринин јанына кедиб, экспонетри верәчәк вә әһвалаты олдуғу кими данышачағам.

Рудаков зорла она дејә билди:—Родка! Сән... сән нејләјирсән?!

— Венка, бир гулаг ас, көр инди мән нә фикирләшмишәм? Гулаг ас вә јахшы фикир вер!

— Ди даныш!.. Даныш көрүм, динләјирәм.

— Бах, билирсәнми мән нә мүшаһидә етмишәм? Зожканын тәсир етдији бүтүн адамлар онун тәсир етдијини бојунларына алмагдан чәкинирләр. Мән Боркадан буну сорушанда, о вуруб мәним бурнуму ганатды... Павловдан сорушанда, о да инчиди, Трубкин дә бојнуна алмады... Намы јәгин горхур ки, ону дәли биләрләр.

— Јахшы, нә олсун ки?

— Бир гулаг ас. Мән инанырам ки, сарај мүдиринә дә Зожка тәсир едиб. Амма чох ола биләр ки, о да буну демәкдән горхур.

— Ди јахшы! Бәс нә олсун?

— О олсун ки, әкәр мән кедиб она экспонетри нечә чырпышдырдығымы данышсам, онда, бәлкә о да бојнуна алар. Ахы бурда башлычасы будур ки, ким исә, бу барәдә биринчи данышмалыдыр. Ахы, бир дә инди бурда психолокија професору да вар. Бу елмин нә олдуғуну мән јәгин билмирәм, амма о јәгин ки, һәмин бу... психика (јә'ни руһ,—мә'нәви аләм) илә әлагәдардыр... О алим дә бәлкә марагланды. Һә, онда

башларлар Зожканы јохламаға, тәдгиг етмәјә, бәлкә дә онда нечә бир гүввә олдуғуну ашкара чыхарарлар.

— Бәлкә јохламадылар, тәдгиг етмәдиләр? Бәлкә мүдир бојнуна алмады? Бәлкә еләчә деди ки: «Бу чәфәнкијјаты бурах!» Еләчә экспонетри оғурламысан, сонра да горхуја дүшүбсән». Онда сән рүсвај оларсан, адын бүтүн мәктәбдә дилә-ағыза дүшәр?

— Нә олсун ки? Елм јолунда аз адаммы эзаб чәкиб? Чордано Брунону тонгалда јандырыблар,—нә олар ки?!

— Ај-һај. «Нә олар ки»: дири-дири тонгалда һа!..

— Ди јахшы, бәлкә мән фикрими дүзкүн демәдим...

Кичик салондан Тигровски, онун ардынча да мүдир вә Надежда Серкејевна чыхдылар.

Надежда Серкејевна сорушду:

— Јаков Дмитријевич, әзизим... бәс «Слип камли» барәдә нечә олду?

— Сонра, сонра!—мүдир чаваб верди.

Венја пычылтыја бәнзәр бир сәслә сорушду:

— Демәли... демәли ки, кедирсән дә?

— Кедирәм.

— Һа вахт?

— Лап инди.

— Родка, бәлкә мән дә сәнинлә кедим?

— Кедәк.

Достлар сусдулар. Икисинин дә үрәји бәрк дөјүнүрдү. Һеч бири Там Ә'лачы гызын јухарыдан пиллэкәнин ашагы мејданчасына ендијини көрмәди. О орта јердә һәр ики әли илә мәһәччәрдән бәрк-бәрк јапышыб Родјаја баха-баха галмышды. Онун дәјирми көзлүјүнүн алтындан көз јашлары ахырды.

ИЈИРМИ АЛТЫНЧЫ ФӘСИЛ

Мүдирин, Тигровскинин вә Надежда Серкејевнанын кәлишиндән бир дәгигә әввәл ики профессор мүбаһисәни давам етдирирдиләр. Инди даһа Тројеградов отурмајыб, һәр икиси о күнч-бу күнчә варкәл едирди.

Тројеградов учадан дејирди:—Мән алимәм, мөһтәрәм Пантелеј Карпович. Мән чүрбәчүр мистик тәхминләрлә дејил, фактларла иш көрмәјә алышмышам.

— Мән дә алимәм, мөһтәрәм Виктор Јевкенијевич,—дејә артыг гыпгырмызы гызармыш Кукушкин чаваб верди.—Амма мән куман едирәм ки, биз алимләр, анлашылмаз бир һадисәјә

раст кэлдикдә, ондан үз дөндөрмәҗиб, мистиқ тәхмин адландырмаҗыб, ону тәдгиг етмәҗә борчлуҗуг. Сиз исә, мөһтәрәм Виктор Јевкенијевич, садәчә горхубсунуз, анлашылмаз фактдан садәчә горхуҗа дүшүбсүнүз...

Тигровски, Јаков Дмитријевич вә Надежда Серкејевна кабинетә кирдиләр.

Тигровски деди:—Аудиторија һазырдыр, јолдашлар, ушаглар сизи көзләјир. Биринчи ким чыхыш едәчәк?

Алимләр бир-бирилә нәзакәтлә данышыб, гәрара кәлдиләр ки, биринчи Тројеградов чыхыш етсин. Алфред Павлович онунла чыхды ки, кичик салона өтүрсүн.

Јаков Дмитријевич деди:—Надежда Серкејевна! Ичазә верин сизи таныш едәм: бизим көзәл археологумуз Пантелеј Карпович Ку...—онун сөзү ағзында галды, чүнки, гапыны таггылдатмадан, ики оғлан ичәри кирди.

Бунлар Родја илә Венја иди.

—Бәли!—Јаков Дмитријевич онлардан ачыглы-ачыглы сорушду:—Нијә бујурубсунуз?

—Јаков Дмитријевич, мән сизә демәк истәјирәм ки...—о сөзә башламышды ки, бу вахт Там Әлачы гыз кабинетә кирди.

О, Родјанын бурнуна бир јумруг вуруб, сонра чијнини дивара дирәјәрәк, һөнкүртү илә ағламаға башлады.

—Родка, бағышла мәни! Мән... мән һеч өзүм дә билмирәм ки, мәнә нә олуб.

Маршевин үст додағында бир дамчы ган көрүндү. О, әлинин далы илә ганы силди.

—Амма сәнә нә олдуғуну мән билирәм,—Родја сәкит-сәкит дилләнди.—Мәни вурмағы сәнә Зојка Ладошина әмр едиб.

Буну ешитчәк Надежда Серкејевна динмәз-сөјләмәз креслоја отуруб, әлләрини јанагларына сыхды. Јаков Дмитријевич Родјаја тәрәф аддымлаҗыб, өз дөрдкүнч көзлүҗү ардындан көзләрини она зилләди.

—Бәс белә, белә! Һә дә, һә дә!—дејә тәкрарлады.

Бу вахт Родјанын чијиндән елә бил ағыр јүк көтүрүлдү. О, баша дүшдү ки, мүдир Зојанын бу тәәччүблү габилијјәтиндән хәбәрдардыр вә буну инкар етмәјәчәкдир.

—Мәни дә һәмин о Ладошина экспонетри көтүрүб чибимә гојмаға мәчбур едиб. Будур, бујурун!—Родја экспонетри чибиндән чыхарыб, мүдирин столу үстүнә гојду.

Јаков Дмитријевич јалныз:—Һә-Һә-Һә-Һә! Бах-бах-бах-белә!.. тәкрар едә-едә чәнәсини гашыјырды. Бирдән о, кәскин

бир һәрәкәтлә Кукушкинә дөнүб деди:—Пантелеј Карпович! Ичазәнизлә, сизә бир нечә гәрибә суал верим.

—Бујурун! Динләјирәм.

—Ахы сиз орта јашлы ушагларла сөһбәт апармағын бәрк әлејһинә идиниз?

Профессор чәлд чаваб верди:

—Бәли. Биз икимиз дә гәти сурәтдә бунун әлејһинә идик.

Гәти сурәтдә!

—Амма сонра сиз нечә олдуса, чох тезликлә бирдән-бирә өз гәрарынызы дәјишдиниз, еләми?

—Тамамилә доғрудур! Бу тәәччүблү дәрәчәдә олду,—дејә профессор даһа да гәтијјәтлә тәсдиг етди.

Мүдир, креслода дөнүб галмыш Надежда Серкејевнанын үзүнә мәналы-мәналы бахыб, сонра јенә алимә мүрачиәт етди:

—Пантелеј Карпович, дејин көрәк, сиз өз гәрарынызы дәјишмәмишдән әввәл... он ики јашларында бир гыз сизә мүрачиәт етдими? Олдугча гәшәнк, гарашын бир гыз?..

Бу вахт Пантелеј Карпович шәһадәт бармағыны дик галдырды вә онун хырдаҗа рәнксиз көзләри бәрәлди.

—Бәли! Елә мәһз белә олуб, мүрачиәт едиб!—о учадан елан етди.—Өзү дә, билирсинизми, о гыз бизә нә деди? Деди ки: «Кедин вә чыхыш един!» Елә бу саат биз бу барәдә Виктор Јевкенијевичлә мүбаһисә едирдик.

Родја Венјаја елә бахды ки, санки ондан сорушурду: «Һә, нечә олду?»

Венја исә:—Һә-ә-ә-ә!—дејиб пычылты илә дә јох, лап көксүнү өтүрүрмүш кими, чаваб верди.

Зоја көз јашлары ичиндә өз евләринә јахынлашды. Онун ачығы сојумушду, инди пешиманлыг әзабы чәкирди. Ахы о Маршеви нијә мәчбур етмишди ки, экспонетри көтүрүб чибинә гојсун?! Ахы Там Әлачы гыза нијә әмр етмишди ки, Родканын бурнуна бир јумруг вурсун?!

Купрум Ес, онун о хәјалпәрвәр күлүмсүнмәси, өз иксири барәдә, онун нә гәдәр көзәл нәтичәләр верәчәји барәдәки сөзләри Зојанын јадына дүшдү. Бәс Зоја нә еләмишди? Онун етмәк истәдији јахшы ишдән нәсә, ахмаг бир шеј чыхмышды вә сонра да... Сонра да ки, бу да онун етдикләри!

—Ахмағын бири ахмаг!—о, лифт илә галха-галха вә јайлыгла көз јашларыны силә-силә өз-өзүнү пычылты илә данлајырды.—Сәрсәм чыртданын бири!

Евдә исә, о даһа бир бәд хәбәр ешидәчәкди. Анасы нәдән-сә, ону бәрк овгаты тәлх, гашгабаглы гаршылады.

— Чај ичәчәксәнми? Кәл!—анасы гысача дејиб мәтбәхә кетди.

Зоја чај ичмәк истәмирди, амма анасынын далынча кедиб столун архасына отурду.

О сорушду:

— Ана, бәс атам нечәдир?

— Белә дә,—чаваб вериб, о нәлбәкидәки мүрәббәни еләчә гурдалајырды.

— Ахы, һәкимләр нә дејирләр?

— Неч нә демирләр.

— Ана, ахы сән мәни нијә ахмаг һесаб едирсән?—Зоја һычгырыб әмредичи бир сәслә әләвә етди:—Бу саат де мәнә көрүм, атамын хәстәлији нәдән ибарәтдир вә нечә адланыр? Даныш көрүм!

Зојанын анасы елә гызынын көзләри кими ири көзләрини галдырыб, өз-өзүнә ачыгы тута-тута вә бунлары гызына демәли олмадығыны билә-билә, данышды:

— Демәли белә! Атаңда кәскин руһи хәстәлик тутмасы баш вериб. Сән ондан хаһиш едибсән ки, һамилик јолу илә Пионер сарајына бир дэзкаһ бағышласын, о да сараја мин манатларла гијмәти олан чох баһалы вә надир бир дэзкаһ көндәриб. Тәәччүблү дејил ки, сонрадан ағлы башына кәлиб буну биләндә, ону инфаркт вуруб. Одур ки, инди о өзүнү руһи чәһәт-дән нагис һесаб едир.

Зоја, чај финчаны әлиндә, донуб галды. Будур, онун «хејирхаһ иши» көр дөнүб нә олмушду! Јох, даһа «хејирхаһ ишләр» көрдүјү јетәр! Бир нечә дәгигәдән сонра о деди:

— Ана, мән кедирәм кәзмәјә. Нәсә, башым ағырлашыб.

Зоја плашыны кејиб чыхды. Нәр һалда о ән сонунчу бир хејирхаһ иш дә көрәчәк: иксирин көмәји илә мәчбур едәчәк ки, ону хәстәханаја атасынын јанына бурахсынлар, орада атасына иксир барәдә данышыб, ону баша салачаг ки, о неч дәли-филян дејил. Белә ки, о әзаб чәкмәсин.

Пионер сарајы мүдиринин кабинетиндә исә аста-аста һәјәчанлы сөһбәт кедирди. Гәрара алдылар ки, һәләлик Зоја илә әлагәдар мөчүзәли ишләр барәдә нә Тројеградова, нә Тигровскијә, һәтта—бир сөзлә, неч кимә неч нә демәсинләр. Сонра профессор Кукушкин деди ки, нәр шејдән әввәл ушагларын гаршысында чыхыш етмәк лазымдыр вә јалныз Зојанын онун бојнуна гојдуғу бу идејадан сонра јенидән өзүнү нормал адам һисс едә биләр.

Бу арада Надежда Серкејевна мәлүмат бүросу васитәсилә Ладошинкилин телефон нөмрәсини өјрәниб, Зојанын анасына телефон етмәјә башлады. Гәрара алынмышды ки, ону сараја өз јанларына чағырыб, гызынын нечә фантастик бир габилијјәтә малик олдуғуну она данышсынлар. Амма Ладошинкилин телефону неч бош галмырды.

Профессор Тројеградовун ушаглар гаршысындакы чыхышы он дәгигәдән артыг чәкмәди. О, һәтта елә данышмаға да чалышмырды ки, ушаглар дедикләрини баша дүшсүнләр. О, ачыглы-ачыглы, еләчә, адәтән тәләбәләрә охудуғу мүһазирәдән бир парчасыны охуду. Ушаглар гурчаланыр, хејли учадан данышыр вә тез-тез палто нөмрәләрини чинкилтјлә јерә салырдылар. О гуртардыгда, Кукушкин хаһиш етди ки, ону көзләмәсин, деди ки, бурада ләнкијәчәк, Тројеградов чыхыб кетди. Тигровски дә кетди, чүнки «Кәшфијјатчыда» ачыг гапылар күнү баша чатмышды.

Пантелеј Карповичин чыхышы Виктор Јевкенијевичин чыхышындан да пис олду. О е... ме... кими һеча-һеча һечәләјыр, чашыр, сөзләри долашыг салырды, чүнки фикри тамам башга јердә иди. Сонра о, мүдирин кабинетинә гајытды. Орада Надежда Серкејевна һәлә дә Ладошинкилә зәнк вурмаға чалышырды, амма дәстәкдә әввәлки кими елә гыса ду, ду, ду ешидилирди.

Јаков Дмитријевич деди:—Бәлкә телефонлары харәб олуб?

Надежда Серкејевна деди:

— Јәгин ки, арвады әринин вәзијјәти барәдә өз рәфигәләриндән бири илә данышыр.

Бу вахт Пантелеј Карпович диванын сөјкәнәчәјинә јәјханьыб отурмуш, өз адәтинчә әлләрини гарнында бирләшдириб, баш бармагларыны бир-биринин дөврәсинә һәрләјирди.

О көзләнмәдән учадан дилләнди:

— Билирсинизми, мән нә тәклиф едирәм, јолдашлар? Кәлин елә бу саат онлара, Ладошинкилә кедәк!

Бу вахт, демәк олар ки, һамы, һәтта ушаглар да бир сәслә

деди ки, бундан һеч нә чыхмаз. Ахы Зојка, демәк олар ки, јәгин евдә олачаг, онда һамы кәрәк гулагларына «Слип камли» тыхаја вә беләдә Зојканын анасы илә данышмаг мүмкүн олмајачаг.

Профессор азачыг күлүмсүнә-күлүмсүнә, елә баш бармагларыны һәрләјирди.

О, сакит-сакит деди:—Мән бүтүн бунлары лап јахшы баша дүшүрәм. Амма, билирсинизми, бу дәфә мән ада довшаны олмаг истәјирәм.

Јаков Дмитријевич сөзү баша дүшмәјиб сорушду:

— Нә?

— Үзәриндә тәчрүбә апарылан ада довшаны. Әкәр билсәк ки, Зоја евдәдир, онда сиз һамыныз гулагларыныза «Слип-камли» тыхарсыныз, мән исә тыхамарам вә онун анасы илә данышмаға чалышарам.

Һамы профессорун тәклифинә мат галыб сусду, сонра Родја мызылдады:

— Онда о... о сизә әмр едәр ки, чыхыб кедәсиниз вә бунула да иш битәр!

— Елә мәним үчүн дә буну билмәк мараглыдыр ки, көрүм, бүтүн ирадәми топладыгда, онун әмринә нә гәдәр мүддәт мүгавимәт көстәрә биләрәм.

Јаков Дмитријевич јериндән галхды:

— Анчаг, Пантелеј Карпович, әзизим, мәни бир динләјин. О, јаман әркөјүн, худбин бир гыздыр... Сизә нәинки јалныз чыхыб кетмәји, һәтта елә бир һәрәкәтдә олмағы әмр едә биләр ки...

— Мән буну нәзәрә алмышам,—Кукушкин онун сөзүнү кәсди.—Белә олдугда, сиз мәни зорла тутуб сахларсыныз, көрәк бундан мәним һалым нечә олар,—Пантелеј Карпович ајаға галхды. Инди даһа о, әлләрини гарнынын үстүндә тутмајыб, јанларына салмышды вә гарныны азачыг ичәри чәкмишди. О артыг күлүмсүнмәдән деди:—Үмумијјәтлә, белә, јолдашлар, бу һадисә чох гејри-ади вә чох чиддидир. Ону башдан-ајаға тәдгиг етмәмәк садәчә бағышланмаз бир күнаһ олар.

Профессора даһа е'тираз етмәдиләр. Бир аз сонра алты нәфәр адам Ладошинкилин евинә јахынлашырды. Беш нәфәрин әлләриндә «Слип камли» јумрусу варды, ону баш вә шәһадәт бармаглары арасында сыхыб тутмушдулар. Кукушкин әлләри далында, бир гәдәр ирәлидә кедирди.

Бирдән Надежда Серкејевна дилләнди:—Ај әзиз јолдашлар, үмумијјәтлә, бу мәнә чох сарсаг бир иш кими көрүнүр. Бир өзүнүз тәсәввүр един: биз мәнзилә кириб көрүрүк ки, Зоја орададыр, гулагларымызы тыхајырыг, бирчә Пантелеј Карпович көмәксиз галыр. Зоја она бир шеј әмр етсә, араларында нә данышыг олдуғуну биз билмәјәчәјик, һәтта бу памбыглары да гулағымыздан чыхармаға чәсарәт етмәјәчәјик.

Јаков Дмитријевич дә онунла разылашыб деди:—Ахы, дејәсән Надежда Серкејевна һаглыдыр. Бәлкә гајыдыб, елә телефонла данышмаға чалышаг?

О сөзүнү дејиб гуртармады. Венја бирдән јериндәчә мыхланыб галды.

— О кәлир!—деди.

Һамы дурду. Зојка онлара сары кәлирди. Тәләсик, чох ишкүзар бир төвр илә, голларыны бәрк-бәрк ата-ата кәлирди. Надежда Серкејевна, мүдир вә ушаглар үчү дә о саат «Слип камли»ни гулагларына тыхадылар. Профессор, әлләри далында, дајаныб дурмушду. О јалныз башыны чијинләринә чәкмишди.

Зоја јахынлашыб дајанды. О чәлд дилләнди:

— Маршев, бағышла мәни! Сонра һәр шеји сәнә даңышарам. Ај Ә'лачы, сән дә бағышла!

Родјанын үзүндә күлүнч бир тәбәссүм көрүндү вә о, Ладошинаја әввәл бир, сонра да о бири гулағыны көстәрди. Амма Зоја буна һеч фикир вермәди. О, јашыл ишығы јанајана јахынлашан бир такси көрүб, сәкинин ғырағына аддымлады вә әлини галдырды. Машын дурду. Зоја гапыны ачыб дал отурачаға әјләшди вә профессор белә бир данышыг ешитди:

— Снекирев адына хәстәханаја, Чорноморски күчәсинә.

Сүрүчү дөнүб Зојаја бахды:

— Пулун вармы?

— Пулум јохдур, мүфтә апарын!—Зоја эвр етди:—Мүфтә апарын! Һајды!

— Сәнә нә олуб? Сәрсәмсэн нәдир? Чых бајыра көрүм!

Пантелеј Карпович бу данышығы чох бөјүк бир диггәтлә динләјирди, елә о бириләр дә сүрүчүнүн Зоја илә бәһсә киришдијини көрүб машына јахынлашдылар. Зоја сүрүчүјә көзләрини бәрәлдиб, елә чығырды ки, сәси, демәк олар, бүтүн күчәјә јајылды:

— Мәни Снекиров адына хәстәханаја апарын! Эвр едирәм! Ешитдинизми?

Сүрүчү машындан чыхыб, онун дөврәсинә һәрләнәрәк, Зојканы чәкә-чәкә машындан чыхартды.

— Сарсаг гызы көрүрсүнүзмү?—дејә сүрүчү Кукушкинә мүрачиәтлә Зојаны елә итәләди ки, о кедиб евин диварына тохунду.

Сонра сүрүчү машыны сүрүб кетди. Зоја дуруб сәссиз-сәмирсиз аглајырды. Родја илә Венја бири-биринә бахыб «Слип камлини» гулагларындан чыхартдылар. О бириләр дә онлар кими етдиләр. Родја Зојанын јанына аддымлады:

— Ај Ладшина, ахы, дејәсэн, сүрүчү сәнә табе олмады?

Зојка һычгыра-һычгыра деди:—Иксир пуч олду...

Е П И Л О Г

Бир нечә күн сонра Купријан Семјонович илә Митрофан Петровичин јанына хәстәханаја ики адам кәлди. Бунлар профессор Кукушкин илә Јаков Дмитријевич иди.

Купријан Семјонович мәктәб мүдиринә вә милис рәисинә баша сала билмәдији бүтүн әһвалаты тамамилә тәсдиг етди.

Бу вахт завод мүдири дә дишләрини бири-биринә сыхараг деди:

— Амма мәним гызым да гыз имиш һа! Јаман гыз имиш!

Сонра фикирләшмәјә башладылар ки: бәс бундан сонра нә етсинләр? Профессор Кукушкин белә тәклиф етди: ән јахшысы будур ки, бу әһвалаты биләнләр һамысы буну унутсунлар.

Ахы иксир даһа јохдур, ону һазырламаг үчүн лазым олан апарат вә ресептләр дә јох едилиб вә Купријан Семјонович гәт'и гәрара кәлиб ки, бир дә бу ишлә мәшгул олмајачагдыр. Беләликлә, иксир барәдә һәр бир сөз јалан кими гәбул олуначагдыр. Елә бу гәрара да кәлдиләр.

Амма бу әһвалаты хејли чох адам, о чүмләдән ушаглар да билирдиләр, ушаглар исә чох да сөз сахламағы бачармырлар. Бу китабын да әсасыны һәммин әһвалат һаггындакы сөз-сөһбәт тәшкил едир. Бурада нәјин доғру, нәјин ујдурма олдуғуну өзүнүз ајырд един.

Мүәллифин ешитдијинә көрә, бешинчи синиф шакирдләринин өз һүгуглары уғрунда мүбаризәси давам едир. Амма бешинчи «Б» синфиндә шура сәдрлијинә кимин сечилдији она мәлум дејил: башы башга һадисәләрә гарышдығындан, бу барәдә сорушмағы унутмушдур.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Биринчи фәсил	3
Икинчи фәсил	8
Үчүнчү фәсил	16
Дөрдүнчү фәсил	20
Бешинчи фәсил	26
Алтынчы фәсил	33
Җеддинчи фәсил	41
Сәккизинчи фәсил	51
Догузунчу фәсил	57
Онунчу фәсил	64
Он биринчи фәсил	73
Он икинчи фәсил	79
Он үчүнчү фәсил	87
Он дөрдүнчү фәсил	95
Он бешинчи фәсил	104
Он алтынчы фәсил	112
Он җеддинчи фәсил	122
Он сәккизинчи фәсил	130
Он догузунчу фәсил	133
Иҗирминчи фәсил	135
Иҗирми биринчи фәсил	144
Иҗирми икинчи фәсил	154
Иҗирми үчүнчү фәсил	162
Иҗирми дөрдүнчү фәсил	170
Иҗирми бешинчи фәсил	180
Иҗирми алтынчы фәсил	189
Эпилог	196

Редактору *Р. Саламова.*

Рәссамы *С. Шатинов.*

Бәдии редактору *Н. Рәхимов.*

Техники редактору *Н. Сүлейманов.*

Корректору *Т. Әбдүлһәсанов.*

ИБ № 862.

Лығылмаға верилмиш 28. 08. 81. Чапа имзаланмыш 15 02 82.

Кағыз форматы 60×84¹/₁₆. Мәтбәә кағызы № 3.

Үкәсәк чап үсулу. Литературный шрифт. Шәрти ч/в. 11,62.

Рәнкли шәрти ч/в. 11,91. Учот нәшр. в. 11,4. Тиражы 10000.

Сифариш № 536. Гиҗмәти 40 гәп.

Азәрбајчан ССР Дөвләт Нәшријјат, Полиграфија вә

Китаб Тичарәти Ишләри Комитәси.

„Кәнчлик“ нәшријјаты, Бақы, Һүсү һачыјев күчәси, 4.

„Гызыл Шәрг“ мәтбәәси, Бақы, һәзи Асланов күчәси, 80.

Юрий Вячеславович Сотник
ЭЛИКСИР КУПРУМА ЭСА
(На азербайджанском языке)
Гянджлик — Баку — 1982

40 гон.